

Tom 6/2011

Legilingwistyka Porównawcza

Instytut Językoznawstwa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań

Volume 6/2011

Comparative Legilinguistics

International Journal for Legal
Communication

Institute of Linguistics
Faculty of Modern Languages and Literature
Adam Mickiewicz University
Poznań, Poland

**INSTITUTE OF LINGUISTICS
LABORATORY OF LEGILINGUISTICS**

www.lingualegis.amu.edu.pl

lingua.legis@gmail.com

KOMITET REDAKCYJNY/EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief: Aleksandra Matulewska

Sekretarze/Assistants: Swietlana Gaś, Karolina Gortych

External Members of the Editorial Board

Lucja Biel, PhD, University of Gdańsk, Poland

Christos Bintoudis, PhD, Greece/Poland

Susan Blackwell, PhD, University of Birmingham, UK

Sheng-Jie Chen, PhD, National Taiwan University of Science and Technology, Taiwan

Ewa Kościalkowska-Okońska, PhD, Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland

Professor Larisa Krjukova, Tomsk State University, Russia

Artur Kubacki, PhD, University of Silesia, Katowice, Poland

Professor Lavinia Nădrag, Ovidius University, Constanța, Romania

Professor Natalja Netšunajeva, Public Service Academy, Estonia

Kiriakos Papoulidis, PhD, Greece/Poland

Professor Fernando Prieto Ramos, ETI, Université de Genève, Switzerland

Professor Judith Rosenhouse, Swantech - Sound Waves Analysis and Technologies, Ltd. (before retirement: Technion I.I.T., Haifa, Israel)

Topical editors: Joanna Grzybek, Joanna Nowak

Linguistic editors: Jamila Oueslati for Arabic and French, Ya Nan Zhang for Chinese, Colin Phillips for English, Joahim Stephan for German, Agnieszka Domagała and Piotr Wierzchoń for Polish, Swietlana Gaś for Russian, Eva María Rufo Sánchez-Román for Spanish

Technical editor:

Piotr Woźnica

Adres Redakcji/Editorial Office

Instytut Językoznawstwa

Pracownia Legilingwistyki

Al. Niepodległości 4, pok. 218B

61-874 Poznań, Poland

lingua.legis@gmail.com

Wydanie publikacji dofinansował Instytut Językoznawstwa

The issue has been published with financial grant from the Institute of Linguistics, Poland.

Copyright by Institute of Linguistics

Printed in Poland

ISSN 2080-5926

Nakład 100 Egz.

Redakcja i skład: Pracownia Legilingwistyki

Druk: Zakład Graficzny Uniwersytetu im. A. Mickiewicza

Karolina Kaczmarek

**LINGUA LEGIS
W ASPEKCIE
TRANSLATOLOGICZNYM
WĘGIERSKO-POLSKIM
I POLSKO-WĘGIERSKIM**

**LINGUA LEGIS
IN HUNGARIAN-POLISH AND
POLISH-HUNGARIAN
TRANSLATION**

Przedmowa

Tom, który tym razem oddajemy Państwu do rąk nie jest typowy, gdyż zawiera nie artykuły lecz monografię autorstwa dr Karoliny Kaczmarek. Zdecydowaliśmy się opublikować ten obszerny materiał badawczy ze względu na to, że zapełnia on istotną lukę w badaniach nad przekładem prawniczym polsko-węgierskim i węgiersko-polskim. Dodatkowym niezmiernie istotnym czynnikiem, który wpłynął na tę decyzję były wręcz entuzjastyczne recenzje jakie uzyskała praca. Jak stwierdza recenzent profesor István Nyomárkay „praca Karoliny Kaczmarek jest pierwszą, która poza krótkim przeglądem historycznym zajmuje się problemami dnia dzisiejszego, a więc wyniki badań o charakterze teoretycznym niemal natychmiast mogą być wykorzystane w praktyce, tj. w naszym przypadku w przekładzie europejskich terminów prawnych na język polski, względnie na język węgierski i w wypracowaniu metod translatologicznych”. Ponadto, do tej pory nie ukazała się żadna publikacja, która mogłaby stanowić kontrapropozycję do przedstawionej poniżej monografii.

Tematyka poruszona przez autorkę jest bardzo obszerna, gdyż rozpoczyna ją charakterystyka rozwoju węgierskiego języka prawa na tle kształtowania się systemu prawnego Węgier od zarania dziejów, aż po czasy współczesne.

Kolejna część pracy poświęcona została zagadnieniom na styku prawa i badań językoznawczych obejmujących koncepcję normy prawnej i przepisów prawnych (wraz z ich typologią), zasady wykładni prawa i metod tłumaczeniowych, oraz budowy tekstów prawnych za względu na strukturę zdania. Autorka omówiła również typowe cechy języka prawa.

W części trzeciej pracy omówiono przekład aktów normatywnych Unii Europejskiej oraz sądowniczej terminologii unijnej.

Ostatnia część pracy dotyczy przekładu najbardziej typowych tekstów prawniczych, zarówno z zakresu prawa karnego jak i cywilnego, z jakimi może się spotkać tłumacz przysięgły w Polsce. Dokumenty zostały wybrane przez autorkę w oparciu o jej bogate doświadczenia w zakresie tłumaczeń poświadczonych polsko-węgierskich i węgiersko-polskich. Monografia ta stanowi w tym zakresie właściwie podręcznik dla przygotowujących się do egzaminu kandydatów na tłumaczy przysięgłych języka węgierskiego w Polsce.

Gożąco zachęcamy do wnikliwej lektury i mamy nadzieję, że ta publikacja, mimo jej specyficznego charakteru, spotka się z przychylnością nie tylko odbiorców zainteresowanych tłumaczeniami polsko-węgierskimi, ale również odbiorców tłumaczących na inne języki.

Aleksandra Matulewska

Spis treści

Uwagi wprowadzające	16
Część I	19
Kształtowanie się węgierskiego języka prawnego i prawniczego w świetle rozwoju prawa węgierskiego	21
1. Początki prawodawstwa na Węgrzech	21
1.1. Pochodzenie słów stosowanych w języku prawa	23
1.2. Najstarszy węgierski tekst prawny	24
1.3. Język łaciński w dokumentach	24
1.4. Język niemiecki – księgi praw miejskich	25
1.5. Język węgierski w dokumentach	26
2. Prawo i język prawny w XVI–XVIII wieku	28
2.1. Rozwój prawa zwyczajowego	28
2.2. Język w sądach	28
3. Reformy w prawie w XVIII–XIX wieku	31
4. Reformy w prawie na przełomie XIX / XX wieku	33
4.1. Język prawny w XIX wieku	34
4.2. Cechy języka prawnego w XX wieku	37
4.3. Prawo węgierskie po II wojnie światowej	38
4.4. Podsumowanie	41
Część II.	43
Wybrane zagadnienia prawne i środki językowe dla ich wyrażania w aspekcie translatologicznym	45
5. Literatura przedmiotu	45
6. Norma jako podstawowe pojęcie prawne	46
6.1. Definicja normy	46
6.2. Pojęcie przepisu prawnego	47
6.3. Koncepcje budowy normy prawnej	47
6.3.1. Koncepcja o trójczłonowej budowie normy prawnej	47
6.3.2. Koncepcja o dwuczłonowej budowie normy prawnej	48
6.3.3. Ocena dotychczasowych koncepcji	48
6.4. Komponenty norm prawnych	48
6.4.1. Norma sankcjonowana	48
6.4.2. Norma sankcjonująca	50
6.5. Abstrakcyjność i generalność w normie prawnej	53
6.6. Inne kwestie związane z pojęciem normy	59

7.	Wykładnia prawa	61
7.1.	Rodzaje wykładni	61
7.2.	Analogie pomiędzy wykładniami prawa a podejściem do tłumaczenia	62
7.3.	Deskryptywny i dyrektywny poziom tekstu	64
8.	Nakaz, zakaz i dozwoleńie w tekście prawnym	65
8.1.	Nakaz	65
8.2.	Zakaz	72
8.3.	Dozwoleńie	75
9.	Efektywność komunikacji języka prawnego	78
10.	Lektalne zróżnicowanie języka prawnego	81
11.	Słownictwo języka prawnego	82
11.1.	Podział słownictwa	82
11.2.	Archaizmy	85
11.3.	Wyrazy obcojęzyczne	85
11.4.	Latynizmy	86
11.5.	Terminologia prawna stosowana przez mniejszości węgierskie	87
11.6.	Neologizmy	87
12.	Precyzja języka prawnego	89
12.1.	Zwroty niedookreślone	89
12.2.	Wyrażenia nieostre	90
12.3.	Definicje	91
13.	Nominalizacja tekstu prawnego	92
14.	Strona bierna w tekście prawnym	97
14.1.	Strona bierna w tłumaczeniu angielsko-węgiersko-polskim	98
15.	Zdanie w tekście prawnym	100
16.	Budowa ustawy	104
16.1.	Uwagi wprowadzające	104
16.2.	Tytuł	105
16.3.	Rodzaje przepisów	106
16.3.1.	Przepisy ogólne	107
16.3.2.	Przepisy określające cel ustawy	109
16.3.3.	Przepisy o mocy ustawy	110
16.3.4.	Przepisy wyłączające	111
16.3.5.	Przepisy odsyłające	111
16.3.6.	Przepisy upoważniające	112
16.3.7.	Przepisy przejściowe	112

16.3.8.	Przepisy wprowadzające i uchylające	113
16.3.9.	Przepisy modyfikujące	115
17.	Uwagi o tłumaczeniu Kodeksu Cywilnego	117
17.1.	Wybór ekwiwalentu	117
17.2.	Wyrażenia nieostre	117
17.3.	Charakterystyczne zwroty	118
Część III		121
Tłumaczenie aktów prawnych Unii Europejskiej		123
18.	Uwagi wprowadzające o systemie prawnym UE	123
19.	Uwagi wprowadzające o tłumaczeniu aktów UE	124
20.	Podstawowe komponenty aktów prawnych UE	125
20.1.	Tytuł	125
20.2.	Preambuła	127
20.3.	Część normatywna	129
20.3.1.	Typologiczne różnice w systemach językowych	129
20.3.2.	Ambiwalencja zdań i wyrażzeń	130
20.3.3.	Wyrażenia w języku obcym	132
20.3.4.	Charakterystyczne czasowniki	132
20.3.5.	Zwroty w przepisach	133
21.	Podstawowe zasady ortograficzne	134
22.	Współpraca sądowa w ramach Unii Europejskiej	135
22.1.	Terminologia sądowa	136
Część IV		143
Charakterystyka typowych dokumentów		143
23.	Uwagi wprowadzające	143
24.	Pisma w postępowaniu karnym	143
24.1.	Akt oskarżenia	144
24.1.1.	Polski akt oskarżenia	144
24.1.2.	Węgierski akt oskarżenia	148
24.1.3.	Porównanie	151
24.2.	Postanowienie w postępowaniu prokuratorskim	151
24.2.1.	Postanowienie prokuratury polskiej	151
24.2.2.	Postanowienie prokuratury węgierskiej	154
24.2.3.	Porównanie	156
25.	Pisma sądowe w procesach karnych	157
25.1.	Polski wyrok sądowy	157

25.2.	Węgierski wyrok sądowy	159
25.3.	Porównanie	161
25.4.	Język wyroków sądowych	162
26.	Zdania i zwroty z węgierskich dokumentów prawnych	163
27.	Dokumenty w międzynarodowym postępowaniu karnym	165
27.1.	Wniosek o udzielenie międzynarodowej pomocy prawnej	166
27.2.	Węgierskie pismo przewodnie	169
27.3.	Protokół z przesłuchania świadka	170
27.4.	Pismo w międzynarodowym postępowaniu karnym	175
27.5.	Podsumowanie	176
28.	Dokumenty w postępowaniu cywilnym	177
28.1.	Pozew	178
28.1.1.	Pozew polski	178
28.1.2.	Pozew węgierski	182
28.1.3.	Porównanie	186
28.2.	Pełnomocnictwo	186
28.2.1.	Pełnomocnictwo procesowe polskie	187
28.2.2.	Pełnomocnictwo węgierskie	187
28.2.3.	Podsumowanie	188
28.3.	Nakaz zapłaty	188
28.3.1.	Polski nakaz zapłaty	188
28.3.2.	Węgierski nakaz zapłaty	189
28.3.3.	Porównanie	191
28.4.	Postanowienie w postępowaniu cywilnym	191
28.4.1.	Postanowienie wydane przez sąd polski	191
28.4.2.	Postanowienie wydane przez sąd węgierski	192
28.4.3.	Porównanie	193
28.5.	Protokół z rozprawy sądowej	193
28.5.1.	Protokół z węgierskiej rozprawy sądowej – część 1	194
28.5.2.	Protokół z węgierskiej rozprawy sądowej – część 2	201
29.	Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego	204
29.1.	Uwagi wprowadzające	204
29.2.	Sentencja	205
29.3.	Uzasadnienie	207
29.3.1.	Terminologia uzasadnień w orzeczeniach polskich	207
29.3.2.	Terminologia uzasadnień w orzeczeniach węgierskich	209

29.4.	Zdania odrębne	212
30.	Zakończenie	215
31.	Streszczenie w języku węgierskim (magyar nyelvé összefoglaló)	216

LINGUA LEGIS W ASPEKTCIE TRANSLATOLOGICZNYM WĘGIERSKO – POLSKIM I POLSKO – WĘGIERSKIM

Karolina KACZMAREK, dr
Instytut Językoznawstwa, UAM
karkacz@amu.edu.pl

Abstrakt: Wobec intensyfikacji kontaktów polsko-węgierskich istnieje paląca potrzeba stworzenia rzetelnego słownika terminów i syntagm z zakresu polskiego i węgierskiego języka prawnego w aspekcie porównawczym. Odpowiedzią na to zapotrzebowanie jest niniejsze opracowanie, uwzględniające zarówno szeroki aspekt kulturowy, teoretyczny, jak i tłumaczeniowy poruszanej problematyki. Opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej omówiony został historyczny rozwój węgierskiego języka prawnego w świetle rozwoju prawa węgierskiego. W części drugiej przedstawione zostały kwestie związane z normą prawną i strukturą ustaw, szczególnie z charakterystycznymi wyrazami i syntagmami stosowanymi w wybranych rodzajach przepisów. Trzecia część poświęcona jest strukturze polskich i węgierskich dokumentów stosowanych w postępowaniu prawnym wraz z propozycjami tłumaczeniowymi.

LINGUA LEGIS IN HUNGARIAN-POLISH AND POLISH-HUNGARIAN TRANSLATION

Abstrakt: The main aim of the work is to present techniques of providing equivalence for Polish and Hungarian legal texts at the level of texts, syntagmas and words. The research results have been divided into three main parts. The first part touches upon the historical development of Hungarian legal language in the light of the development of the Hungarian law. The second part starts with the chapter about general rules concerning statutory instruments and their translation, the next chapter is devoted to the structure of statutes, especially some distinctive words and syntagmas, which are used in selected types of statutory provisions. The third part treats about the structure of Polish and Hungarian documents which were executed for the purpose of legal proceedings. The author suggests how to translate them into Hungarian and Polish respectively. The results of this research can be used in the theory and practice of translation of Polish and Hungarian legal texts.

A MAGYAR-LENGYEL ÉS LENGYEL-MAGYAR LINGUA LEGIS TRANSLATOLÓGIAI ASPEKUSA

Absztrakt: Az alábbi dolgozatban a magyar és lengyel jogi nyelvet elemeztük transzlatólogiai szempontból. A téma azért figyelemre méltó, mert növekvő számban jelennek meg fordításra váró dokumentumok, különösen a jogi nyelv területén, a magyar jogi nyelv fordítója pedig nehéz helyzetben van a kétnyelvű jogi szótárak, és más, ezzel kapcsolatos tudományos munkák hiánya miatt. A dolgozat 3 részből áll. Az első részben a magyar jogi nyelv történelem során való kialakulásának folyamatát mutatjuk be, tárgyalva a magyar jog létrejöttének legfontosabb állomásait, a legfontosabb jogi dokumentumfajtákat, valamint a jogi nyelv egyes jellemzőit az évszázadok folyamán. A második részben megvizsgáltuk többek között: a jogi terminológia kiválasztott kérdéseit, a jogi nyelv tulajdonságait, a rendeletek felépítését, a jogi szövegek fordításával kapcsolatos problémákat. A harmadik részben elemeztük a jogi dokumentumok tipikus fajtáit és azok fordításait.

Uwagi wprowadzające

W przedstawionej pracy analizie poddany został węgierski i polski język prawny w aspekcie translatologicznym. Fakt powstania niniejszego opracowania został niejako wymuszony przez aktualną sytuację polityczną, społeczną i gospodarczą. Po przystąpieniu Polski i Węgier do Unii Europejskiej nastąpiła gwałtowna intensyfikacja kontaktów między tymi krajami. Firmy, które stają do przetargów na Węgrzech, muszą składać dokumenty w języku węgierskim. Gminy, które chcą uzyskać fundusze z Unii Europejskiej, muszą szukać gmin partnerskich na terenie Europy. Wiele firm polskich funkcjonuje już z powodzeniem na rynku węgierskim. Gminy nawiązują kontakty właśnie z Węgrami ze względu na podobny poziom ich rozwoju oraz podobne problemy, które można rozwiązywać wspólnie w ramach projektów międzynarodowych.

W związku z tym, że społeczeństwa są bardziej mobilne, Polacy częściej odwiedzają Węgry i odwrotnie. Z przyjazdami obywateli węgierskich do Polski wiąże się czasami zdarzenia wymagające udziału sądów, prokuratury, policji i organów administracji publicznej. Węgrzy stają się ofiarami przestępstw lub sami je popełniają. Najczęściej są to drobne zdarzenia, takie jak wypadki samochodowe, włamania do pojazdów parkujących na parkingach czy kradzieże samochodów. W każdym takim wypadku policja zobowiązana jest wszcząć postępowanie. Jeżeli sprawca jest znany, sądy wydają wyroki. Obecność tłumacza przy postępowaniu jest zagwarantowana przez prawo. Zdarzają się również przypadki wymagające szczególnej odpowiedzialności tłumacza, jak np. słuzenie pomocą w trakcie śledztwa w kwestii działań międzynarodowych grup przestępczych, gdzie konieczna jest współpraca polskich i węgierskich organów ścigania.

W związku ze wszystkimi tymi wydarzeniami rośnie liczba dokumentów wymagających tłumaczenia i wzrasta zapotrzebowanie na tłumaczy języka węgierskiego, szczególnie w zakresie języka prawnego. Należy przy tym zauważyć, że tłumacze języka węgierskiego borykają się z wieloma problemami, z jakimi nie spotykają się tłumacze języków bardziej rozpowszechnionych. Przede wszystkim dokuczliwy jest brak aktualnych i rzetelnych słowników dwujęzycznych.

W istniejących słownikach można odnaleźć niektóre terminy prawnicze, jednak jest to wysoce niewystarczające. Z jednej strony wynika to z faktu, że nie są to specjalistyczne słowniki prawne, z drugiej w ciągu ostatnich dwudziestu lat, w związku z przemianami społeczno-gospodarczymi, powstało wiele nowych terminów prawnych. Dlatego też tłumacze zmuszeni są sięgać albo do słowników węgiersko-węgierskich, albo do węgiersko-angielskich, co szczególnie w tym ostatnim przypadku, jest przedsięwzięciem dość karkołomnym, biorąc pod uwagę odmiennosć prawa anglosaskiego od prawa kontynentalnego.

Aby właściwie przetłumaczyć teksty prawne, nie wystarczy sama znajomość terminologii, gdyż zwroty w nich występujące funkcjonują w skonwencjonalizowanych syntagmach i związkach frazeologicznych. Z tego powodu, równie ważne jak stworzenie słownika terminów jest stworzenie słownika zwrotów występujących w tekstach prawnych. Co więcej, zwroty takie celem egzemplifikacji powinny być czasami umieszczone w szerszym kontekście, gdyż tylko wtedy możemy mieć pewność co do ich znaczenia. W chwili obecnej nie ma innej możliwości dla budowania takiego słownika,

jak żmudna analiza całych tekstów i wyodrębnianie poszczególnych zwrotów, interesujących z wybranego przez nas punktu widzenia. Niniejsza praca wychodzi naprzeciw naglącej potrzebie stworzenia prawnego słownika frazeologicznego oraz stanowi próbę wyznaczenia zasadniczych kierunków badawczych i rozwiązania podstawowych problemów z tym związanych.

Opracowanie tematu zostało przeprowadzone w sposób kompleksowy, ujmujący zarówno treści teoretyczne, aspekty historyczno-kulturowe, jak i pragmatyczno-językowe.

W pierwszej części omówiony został proces kształtowania się węgierskiego języka prawnego na przestrzeni wieków, z uwzględnieniem najważniejszych etapów tworzenia węgierskiego prawa, najważniejszych rodzajów dokumentów prawnych oraz niektórych cech języka prawa w kolejnych stuleciach.

W części drugiej analizie poddane zostały wybrane zagadnienia z zakresu terminologii prawnej języka polskiego i węgierskiego. Wymienione zostały podstawowe terminy występujące w polskim i węgierskim języku prawa, zarówno karnego, jak i cywilnego. Dla zobrazowania ich natury każde z zagadnień zostało uzupełnione odpowiednimi przykładami, aby uwidocznić podobieństwa i różnice występujące przy wyrażaniu podobnych pojęć w obu językach. Badania dotyczące występowania terminów i zwrotów oparte były przede wszystkim na tekstach paralelnych lub tekstach zbliżonych tematycznie.

Trzecia część opracowania dotyczy budowy polskich i węgierskich ustaw. Za punkt wyjścia posłużyło tu prawo i teksty ustaw polskich, a następnie wskazano na rozwiązania stosowane w analogicznych komponentach ustaw węgierskich. Na podstawie analizy terminologii ustaw w obu językach wyodrębnione zostały zwroty charakterystyczne dla poszczególnych części tekstu. Należy przy tym zauważyć, iż samo pojęcie *terminu* rozumiane było w tym wypadku nie tylko jako pojedyncze, zdefiniowane słowo, ale również jako wyrazy w konkretnych kolokacjach, w ramach wyrażień, zdań i całych tekstów. W pracy uwzględniono również wybrane kwestie związane z tłumaczeniem aktów prawnych UE, m.in. z języka angielskiego na język węgierski, porównując rozwiązania stosowane w analogicznych przypadkach w języku polskim.

W części czwartej przedstawione zostały typowe rodzaje dokumentów prawnych wraz z ich tłumaczeniami, w kontekście wymagań dotyczących budowy pewnych rodzajów tekstów, określonych w przepisach prawnych. Segmentacja tekstów ze względu na ich treść pozwoliła na zbudowanie schematów, na których są one oparte oraz porównanie podobieństw i różnic w sposobach formułowania analogicznych tekstów polskich i węgierskich.

Analizując poszczególne zagadnienia, wzięto pod uwagę szeroki kontekst, przyjmując, że jest to niezbędne dla właściwego ich zrozumienia, a tym samym dla stworzenia właściwego kanału komunikacyjnego w ramach polskiego i węgierskiego języka prawnego. Badane teksty umieszczone zostały w dyskursie językoznawczym, prawnym i translatologicznym. Jest to więc praca o charakterze interdyscyplinarnym.

Część I

Część I

Kształtowanie się węgierskiego języka prawnego i prawniczego w świetle rozwoju prawa węgierskiego

1. Początki prawodawstwa na Węgrzech

- Do pierwszych dokumentów prawnych na Węgrzech należały:
- (i) dekryty królewskie (*decreta*),
 - (ii) przywileje (*privilegia*),
 - (iii) statuty (*statuta*).

Jednymi z pierwszych dokumentów prawnych były na Węgrzech dekryty królewskie. Wyrażały one wolę króla, a ograniczały je tylko zwyczaje i przyjęte normy moralne. Pierwsze dekryty dotyczyły przede wszystkim królewskich majątków oraz likwidacji lub zmiany dawnych zwyczajów.

Normy prawa cywilnego za czasów króla Świętego Stefana (Szent István) dotyczyły głównie kupców i zostały sformułowane w pierwszym (1001 lub 1024–1025) lub drugim (1030–1038) kodeksie. Zasadniczo kodeksy te miały jednak charakter karny, a wzorowane były na prawie frankijskim (Sroka, Stanisław 2000: 20).

Dużo rozporządzeń dotyczących prawa karnego znajdujemy w księgach wydanych przez króla Świętego Władysława (Szent László). Zwracają one uwagę poprzez niezwykle surowe kary dotyczące własności prywatnej. Podstawy prawa cywilnego stworzyły dekryty powstające w latach: od 1222 do 1351, które zawierają przepisy dotyczące stanu cywilnego oraz praw rzeczowych i spadkowych (Béli, Gábor 2000: 25).

Od XIII wieku król wydawał przywileje. Były one tworzone na prośbę osób lub grup osób w uzgodnieniu z Radą Królewską. Do XVI wieku taki rodzaj aktu prawnego zasadniczo zależał od decyzji króla. Natomiast od XVI wieku król mógł zapewnić osobom i stanom tylko taki przywilej, który wypływał z ram prawnych i w taki sposób, by nie naruszał on zasadniczych praw kraju, praw osobistych czy majątkowych. Nadawane przywileje były bardzo wysoko cenione przez poszczególne grupy społeczne, mimo tego że te tworzyły często swoje własne, partykularne podstawy prawa.

Prawo tworzenia podobnego rodzaju aktów prawnych miały też osoby prywatne. Mogły je nadawać zbiorowościom podlegającym im prawnie, np. właściciele ziemscy nadawali przywileje należącym do nich gminom i miasteczkom. Do dokumentów określających nadanie praw zalicza się również dokumenty mówiące o obowiązkach chłopów pańszczyźnianych, chociaż w rzeczywistości nie zawierały one przywilejów. Z punktu widzenia prawa karnego znaczenie ma, że przywileje formułowały często nie tylko prawa ale i obowiązki, dlatego zawierały też zarządzenia o charakterze karnym (Béli 2000: 25).

Po okresie panowania króla Zygmunta (Zsigmond, 1387–1437) stan szlachecki uzyskał status równorzędności z królem przy tworzeniu ustaw. Znaczącej kodyfikacji prawa dokonał król Koloman (Kálmán). Duże znaczenie dla systemu prawnego miało również zorganizowanie kancelarii królewskiej przez Belę III (III. Béla). Do ważnych dokumentów prawnych zalicza się Złotą Bullę Andrzeja III (III. András) oraz Drugą Złotą Bullę Beli IV (IV. Béla) i jego syna Stefana (István). W dalszym okresie, aż do czasów Macieja I (I. Mátyás), większość dekretów dotyczyła praw majątkowych i postępowania sądowego. Nowy rozdział dla rozwoju prawa karnego otwierały dekrety z 1462 i 1486 roku, które dotyczyły wiarołomstwa i nadużywania władzy. Kolejne dokumenty istotne dla prawa karnego powstały dopiero za panowania Karola III (III. Károly, 1711–1740). Dokonano wtedy nowej kategoryzacji czynów karalnych i równocześnie przeprowadzono reformę sądownictwa (Béli 2000: 25n).

Wpływ na rozwój prawa węgierskiego miał fakt, że tereny węgierskie zamieszkiwane były przez społeczność wielonarodową. W XII wieku napłynęła ludność z Europy Zachodniej, szczególnie do Siedmiogrodu (Erdély) i na tereny Górnych Węgier (Felvidék). Siedmiogród zamieszkiwała też grupa rumuńska. Według jednych byli to rdzenni mieszkańcy, według innych przybyli oni na te tereny w okresie średniowiecza. W XII i następnych stuleciach szczególnie znaczny był napływ ludności niemieckiej. Pierwsza grupa przybyła około 1150 roku. Na początku XIV wieku na Węgrzech teren 1 km² zamieszkiwało 5–7 osób, w latach 30. było to około 10 osób. W Europie Zachodniej liczba ta była znacznie większa, nawet po epidemii czarnej ospy. Podczas gdy w Europie Zachodniej okres zasiedleń zakończył się około 1300 roku, na Węgrzech trwał on jeszcze w XIV i XV wieku. Od XIV wieku na tereny Górnych Węgier napływali osadnicy niemieccy (Schultheiss – *soltészek*). Mieli oni szerokie prawa, podobne do praw niemieckich osadników w Polsce i w Czechach. Wschodnią część Węgier zasiedlali w tamtym okresie Rusini. Ludność napływająca na Węgry mówiła różnymi językami, co miało znaczny wpływ na utrzymanie się łaciny jako języka prawnego wspólnego dla wszystkich narodowości (Engel, Pál 1990: 273n).

Od XVI wieku zaczęto tworzyć zbiory praw zwane statutami (*statútumok*). Prawo do tworzenia statutów miały wspólnoty posiadające kompetencje prawne, takie jak ogół komitatów, narodowość seklerska i poszczególne rady seklerskie, wspólnota Sasów i rady saskie, wolne miasta, wolne miasta hajduckie oraz grupa jazygońsko-kumańska. Statut był ważny tylko na określonym terenie i nie mógł być sprzeczny z prawem krajowym i zwyczajowym. Regulacje dotyczące prawa cywilnego rzadko występowały w statutach komitatów, natomiast występowały one często w statutach poszczególnych zbiorowości, ze względu na fakt, iż te stosowały nie tylko krajowe prawo zwyczajowe, ale posiadały również własne prawa dotyczące własności, spadków i posagu. Dokumenty te zawierały również treści prawa karnego, tzn. mówiły o czynach karalnych i karach, jakie powinny być za nie wymierzane. Do statutów możemy zaliczyć m.in. średnio-wieczne księgi prawne, np. księgę prawną Sasów z Szepes: *Zipser Willkühr* z 1370 roku i księgę prawną miasta Budy z XV wieku. Księgi tego rodzaju opierały się częściowo na przywileju królewskim, a częściowo na prawie zwyczajowym (Béli 2000: 26n).

Z braku całościowo zebranego prawa karnego, prawo zwyczajowe miało decydujące znaczenie do końca okresu feudalnego. Był to zbiór praw ustalonych i przestrzeganych przez jakąś zbiorowość, w razie potrzeby również z użyciem przymusu,

w celu zabezpieczenia jej interesów. Chociaż opierało się ono zawsze na starych, wypróbowanych zwyczajach, zmieniało się wraz ze zmieniającymi się realiami społecznymi. O tym, czy na określonym terenie zapisane prawo będzie stosowane, czy nie, decydowała praktyka sądownicza. Opieranie się na różnych zwyczajach doprowadziło w drugiej połowie XV wieku do anarchii w sądownictwie. Z tego powodu król Maciej I (I Mátyás) uczynił próbę uporządkowania prawa. W ustawie z 1486 roku zawarł zbiór praw ogólnokrajowych i zakazał jego zmieniania kolejnym pokoleniom. Chociaż ten ostatni warunek nie został spełniony, to jednak Maciej odniósł sukces w tym względzie, że udało mu się wprowadzić system prymatu ustawy. Kolejne Zgromadzenia Narodowe tworzyły już liczne nowe ustawy. W 1514 roku pod obrady Parlamentu trafił zbiór praw zredagowanych przez Istvána Verbóczyego pt.: *Opus Tripartitum juris consuetudinari intyli regni Hungariae*. *Tripartitum* zostało przyjęte przez Parlament, jednak nie nabrało mocy ustawy, gdyż nie otrzymało koniecznej do tego pieczęci królewskiej. Verbóczy wydrukował natomiast dokument na własny koszt i z czasem stał się on jednym z najważniejszych zbiorów praw na Węgrzech. *Tripartitum* regulowało wiele kwestii społecznych, zawierało liczne uregulowania dotyczące prawa karnego, a także wyjaśniało niektóre podstawowe pojęcia prawne (Béli 2000: 27–29).

1.1. Pochodzenie słów stosowanych w języku prawa

Według Marii Kovács (1995) pochodzenie węgierskich słów związanych z prawem można podzielić według następujących kryteriów:

- (i) wywodzące się z okresu uralskiego,
- (ii) pochodzące z języków turkijskich,
- (iii) pochodzenia słowiańskiego,
- (iv) pochodzenia niemieckiego,
- (v) o nieznanym pochodzeniu,
- (vi) z komponentami z różnych języków.

Wiele wyrażeń prawnych wywodzi się z pradawnego okresu przed zajęciem Kotliny Karpackiej, czyli jeszcze sprzed czasów kiedy zaczęto stosować łacinę, a w prawie zachowało się wiele elementów pradawnych kultów. Należą tu m.in. takie słowa jak: *ártatlan* (niewinny), *kicsap* (wypędzić), *megfog* (schwytać), *fojt* (dławić, stłumić), *kihajt* (wyganiać, wypędzać). Słowa te przeszły do języka prawnego z języka ogólnego. W języku prawnym mogły one mieć takie samo znaczenie, jakie miało ono w języku ogólnym, np. słowo *fojt* znaczyło tyle co *megfullaszt* (udusić), lub zakres znaczenia danego słowa w języku specjalistycznym mógł być zawężony, jak w przypadku słowa: *kihajt* (wyganiać, wypędzać), które w języku specjalistycznym oznaczało tyle co *kitilt* (wydalać).

Przed zajęciem Kotliny Karpackiej Węgrzy zetknęli się już z ludami turkijskimi i z tego okresu trafiły do języka prawnego takie słowa jak: *kölcsön* (pożyczka), *örökös* (spadkobierca), *örökség* (spadek), *szökik* (uciekać), *tanú* (świadek). W następstwie rozszerzania się imperium osmańskiego do języka przeszło wiele słów z pochodzenia tureckiego, np. słowa: *korbács* (bicz), *pajtás* (kompan) – często pojawiające się także w języku prawnym w XVIII wieku.

Kontakty Węgrów z ludami słowiańskimi były częste, dlatego do języka przeszło wiele słów pochodzenia słowiańskiego, np.: *ispán* (żupan), *kaloda* (kłoda), *kár* (szkoda), *panasz* (skarga), *pálca* (laska, kij), *parázna* (nierządny, rozpustny), *pecsét* (pieczęć), *rab* (więzień), *stázsza* (straż), *szabadul* (uwolnić się), *tömlöc* (ciemnica, więzienie), *zálóg* (zastaw), *vád* (oskarżenie).

Począwszy od czasów osiedlenia się Węgrzy wielokrotnie spotykali się z ludnością niemiecką, a od XII wieku na tereny Węgier napłynęła duża liczba Sasów, a potem Szwabów. W okresie panowania Habsburgów wpływ języka niemieckiego znacznie się zwiększył, szczególnie w administracji państwowej. Pomimo tego w języku prawnym znalazło się niewiele słów pochodzenia niemieckiego. Należą do nich np. *korhely* (pijak, hulaka), *kóborol* (włóczyć się).

W słownictwie prawnym występuje wiele słów, których pochodzenia nie dało się dotychczas dokładnie ustalić. Należą do nich np.: *gyanú* (podejrzanie), *káromkodik* (przeklinać, bluźnić), *tagad* (zaprzeczać), *tolvaj* (złodziej), *gyilkos* (morderca), *feltör* (włamać się), *verekedik* (bić się), *verés* (bicie, chłosta), *fajtalan* (nierządny, rozpustny), *maradék* (reszta, pozostałość), *tulajdon* (właściciel).

Wśród konstrukcji wyrazowych znajdują się również takie, których poszczególne elementy należą etymologicznie do różnych języków: *kezes contractus* (węgierskie + łacińskie), *panaszt tesz* (słowiańskie + ugrofińskie), *tanúbizonyság-level* (staroturkijskie + węgierskie), *testimoniális level* (łacińskie + węgierskie) (Kovács, Mária 1995: 49–52).

1.2. Najstarszy węgierski tekst prawny

Najstarszym zachowanym węgierskim tekstem prawnym jest tekst przysięgi. Pochodzi on jeszcze z czasów przed zajęciem Kotliny Karpackiej i był stosowany w sądach oraz przy okazji ceremonii państwowych. Przysięgi były sformułowane w języku węgierskim, lub ewentualnie były dwujęzyczne, mimo że ich pierwsze zachowane pisemne wzory w języku węgierskim pochodzą dopiero z XVI wieku. Po zajęciu Kotliny Karpackiej przysięgi nadal opierały się na dawnej kulturze, chociaż zgodnie z wymaganiami czasów zostały nieco dostosowane do chrześcijaństwa. Tak więc w przysięgach z XI–XIV wieku obok siebie występowały elementy kultu pogańskiego i chrześcijańskiego monoteizmu. We wcześniejszych przysięgach przeważają elementy pogańskie. Można w nich znaleźć cały system przekleństw pogańskich. Z czasem ich ilość maleje i z początkiem XVI wieku całkowicie zanikają (Kovács, Ferenc 1964: 95–120).

1.3. Język łaciński w dokumentach

Na Węgrzech językiem dokumentów prawnych przez całe wieki pozostawała łacina. W ukształtowaniu prawa węgierskiego istotne znaczenie miało – tak jak u innych narodów – prawo rzymskie. Wpłynęło ono nie tylko na wytworzenie wyrażeń specjalistycznych w języku łacińskim, ale na cały język prawny. Łacina w piśmie stosowana była już w początkowym okresie kształtowania się państwa węgierskiego. W tym języku powstawały listy królewskie i prawa. Rola łaciny wzrastała tym bardziej, im więcej sporządzano dokumentów, szczególnie tych dotyczących prawa własności. Skoro dokument

mówiący o prawie do jakiejś własności powstał po łacinie, to prawa te były zachowywane w tym języku.

W czasach Arpadów (896–1301) dokumenty sporządzali ludzie trudniący się tym niejako przy okazji, przeważnie byli to biskupi lub inne osoby duchowne. Budowanie „nowoczesnej” państwowości wymagało utworzenia struktur dla sądów i ważniejszych urzędów, które zastępowały wcześniejsze urzędy dworskie. Nazwy różnego rodzaju urzędów, funkcji królewskich i sądowniczych nadawane były w języku łacińskim. Urzędowa łacina stopniowo przybrała takie rozmiary, że nawet słowa pierwotnie węgierskie lub już dawno zwęgierszczone latynizowano, np.: *jobbágy* (chłop pańszczyźniany) – *jobbaggio, jobbagiones, birság* (grzywna) – *birsagium, hajdú* (hajduk) – *hajdones, hajdonum*.

Król Béla III utworzył osobne instytucje zajmujące się piśmiennictwem. Zatrudniano w nich głównie duchowieństwo, które kształciło się za granicą, co wywarło zasadniczy wpływ na rodzaj języka stosowanego w dokumentach. Istnienie tego rodzaju instytucji spowolniło proces przechodzenia na język narodowy w oficjalnych dokumentach. Te same osoby, które pisały dokumenty, zajmowały się też kodyfikacją praw i dekretów, dlatego także język tych ostatnich był łaciński. W ten sposób powoli stosowanie języka łacińskiego w piśmie stało się zwyczajem na tyle, że stosowano go także przy ustnym postępowaniu prawnym, nie tylko wśród duchowieństwa (Kovács, F. 1964: 85–89).

1.4. Język niemiecki – księgi praw miejskich

Charakterystycznym produktem węgierskiego życia prawnego w średniowieczu były tzw. prawa miejskie. Świadoma polityka królów mająca na celu rozwój miast rozpoczęła się po najeździe tatarskim, a szczególnie wzrost ich znaczenia nastąpił za panowania Béli IV, Andegawenów (Anjou) i Macieja I (I. Mátyás). Źródłem praw miejskich były listy królewskie nadające przywileje. Listy te, powstałe przy okazji osiedlania się ludności napływowej, przeważnie miały na względzie prawo tych miast i krajów, z jakich pochodziła ludność. Prawa obowiązujące w poszczególnych miastach węgierskich wykazywały pewien stopień pokrewieństwa: kolejne powstające miasto zwracało się do króla o przyznanie praw podobnych do tych, jakie posiadało któreś z miast już istniejących. W ten sposób powstawały rodziny miast opartych na podobnym prawie. Stopniowo wzrastało znaczenie prawa budzińskiego, które stało się wzorem dla coraz większej liczby miast. Statuty miejskie oparte na przywilejach królewskich i zasady prawa zwyczajowego zawierano przeważnie w księgach prawa. Mogły to być prawa w języku obcym, np. niemieckim. Nie zachowało się wiele węgierskich ksiąg prawa miejskiego. Za najstarszą uważa się księgę prawną miasta Selmec (*selmeci jogkönyv*). Według niektórych pochodzi ona z czasów Béli IV, według innych nie jest to oryginał, tylko tłumaczenie z XIV wieku. Najsłynniejsze księgi prawne to księgi z Budy i Bratysławy z początku XV wieku.

Grupa niemiecka żyjąca w Budzie do tego stopnia miała wpływ na życie miasta, że pierwsza księga prawna tego miasta powstała w języku niemieckim i na podstawie niemieckiego prawa zwyczajowego. Rozwój miasta Budy nastąpił bardziej dzięki korzystnemu położeniu geograficznemu miasta niż dzięki przywilejom królewskim. Obok ludności węgierskiej miasto zamieszkiwała duża grupa napływowej ludności

niemieckiej, w połowie XV wieku stanowili oni połowę mieszkańców miasta. Obecność tej ostatniej grupy znalazła wyraźne odbicie w księdze prawnej Budy. Niemcy wykorzystali posiadane przywileje, wzbogacili się i przejęli władzę w mieście, dostosowując prawo do swoich potrzeb. Powstały napięcia pomiędzy bogatymi mieszczanami niemieckimi i biedną ludnością węgierską. W 1402 roku Węgrzy doprowadzili do przewrotu i przejęli władzę, jednak po dwóch latach stracili ją na rzecz Niemców. W efekcie prawo powstawało pod dyktando niemieckie, choć Węgrzy zachowali pewne wpływy. W następstwie tej sytuacji budzińska księga prawna była księgą niemiecką, nie tylko ze względu na język, ale i na charakter. W księdze znalazł się wzór przysięgi sędziowskiej w języku niemieckim. Był to inny typ przysięgi, niż dawniej spotykane przysięgi węgierskie. Nie odwoływano się tam do starodawnych zwyczajów pogańskich, nie powoływano się na ziemię czy ogień i nie stosowano dawnych przekleństw w razie krzywoprzysięstwa. Zamiast tego zamieszczono w niej podobne, stereotypowe formuły na początku i na końcu, stanowiące element chrześcijański (Wszemmocny Bóg, Święta Maryja, Święci Pańscy itp.). W księdze budzińskiej przysięgało się nie tylko Bogu, ale również „wielce nam panującemu królowi”, „naszej czcigodnej królowej” i „świętej koronie”. Elementy te wprowadzono na wzór niemiecki i wyrażały one wierność niemieckiej ludności, która przywileje otrzymała od króla, a nie od panów węgierskich. Różnica występowała też w ostatnim zdaniu, w którym nie przywoływano „krzyża świętego”, jak w tekstach węgierskich, tylko „świętą ewangelię”.

Pewne jest natomiast, że kiedy przysięgę składali Węgrzy, to robili to w języku węgierskim, dlatego musiały istnieć również pisemne wzory przysięgi w tym języku. W księdze można odnaleźć zniemczone terminy węgierskie lub terminy węgierskie i niemieckie stosowane jako synonimy, np. węgierski *hóhér* (kat) i niemiecki *czuchtiger*. Odpowiedniki węgierskie odnajdujemy także dla terminów o mniejszym znaczeniu, np. *litterae inquisitoriae* – to węgierski: *tudó* (człowiek umiejący czytać i pisać) i ta węgierska forma trafiła do księgi prawnej. Podobne cechy występują w księgach prawnych innych miast, zamieszkałych głównie przez napływową ludność niemiecką. Nie zawsze niemieckojęzyczny urzędnik potrafił znaleźć odpowiednie terminy niemieckie lub łacińskie. Stosował wtedy terminy węgierskie, w różnej formie, np. *Solgabyro*, *Solgabiro*, *Solga biro* (węg.: *szolgabíró*). Księgi prawne w narodowym języku niemieckim spowodowały pewien wylom w powszechnym panowaniu łaciny (Kovács, M. 1995 :120–129).

1.5. Język węgierski w dokumentach

Rozprzestrzenianie się zasad humanizmu, a przede wszystkim husytyzmu na Węgrzech spowodowało znaczne zmiany w literaturze, przyczyniając się tym samym do wykształcenia węgierskiej terminologii prawnej. János Vitéz¹ (1400–1472) i jego następcy zainicjowali nowe idee, a jedna z ważniejszych mówiła o połączeniu pojęcia ojczyzny z językiem. Idea ta przyniosła nowe spojrzenie na problem języka ojczystego, mimo że w praktyce większość węgierskich humanistów w dalszym ciągu pisała po łacinie. Także husyci podchwycili ideę języka ojczystego. Pod koniec XV wieku Tamás i Bálint podjęli próbę przetłumaczenia na język węgierski Biblii (Snopek, Jerzy 2002: 88).

¹ węgierski mąż stanu, uczoney, nauczyciel, duchowny

Obok literatów wykształconych za granicą powstała warstwa ludzi, którzy wiedzę zdobyli na Węgrzech. Idee humanizmu przenikały na Węgry początkowo z uniwersytetów włoskich, a potem z Pragi, Krakowa i Wiednia. Z ideami Jana Husa zapoznawano się w Pradze. W języku węgierskim powstawały publikacje związane z husytyzmem w języku węgierskim. W 1367 roku powstał uniwersytet w Pécsu, w 1389 roku uniwersytet w Óbudzie, a w całym kraju powstawały szkoły miejskie, w których, w przeciwieństwie do szkół przykościelnych, uczono w języku węgierskim. Stopniowo rola duchowieństwa w piśmiennictwie malała na rzecz wykształconej warstwy świeckiej. W XIV–XV wieku zaczęła ona dominować nad duchowieństwem, a język węgierski pełnił coraz większą rolę (Kovács, F. 1964: 91–93).

W Niemczech pierwsza księga prawna w języku narodowym *Sachsenspiegel* ukazała się w latach 1215–35, została ona przetłumaczona również na język polski. U Czechów teksty prawne powstawały w języku narodowym w XIII wieku, a pierwsza księga prawna w języku czeskim ukazała się w XIV wieku. Na Węgrzech pierwsza „węgierska” księga prawna to *Tripartitum* – w języku łacińskim. Ukazała się ona w 1517 roku, 100 lat po tym jak Czesi wydali swoje prawo w języku narodowym. Przyczyn tego faktu należy szukać o wiele wcześniej. Księga zawierająca „odwieczne prawa szlacheckie” – Złota Bulla (*Arany Bulla*) Andrzeja II – również powstała w języku łacińskim. Przez następne wieki szlachta uparcie trzymała się praw w niej zawartych, naturalną konsekwencją było więc, że kolejny ważny zbiór praw szlacheckich, tj. wspomniany wcześniej zbiór *Tripartitum*, powstał także w języku łacińskim. Pierwszy raz, w niepełnej formie, został on przetłumaczony na język węgierski przez Balázsa Veresa w 1561 roku, tłumaczenie całości ukazało się w dwujęzycznym wydaniu w Debreczynie w 1611 roku. Natomiast o wadze tego zbioru praw świadczy fakt, że do zakończenia I wojny światowej wydano go 51 razy. Na końcu *Tripartitum* znajduje się wzór przysięgi. W wydaniu łacińskim również przysięga została sformułowana w tym języku, co oznacza, że Verbóczy przetłumaczył pierwotnie węgierski tekst na łacinę, a dopiero w tłumaczeniu Veresa, ponownie została ona sformułowana w języku węgierskim (Béli 2000: 28n).

Ponieważ zrozumienie i interpretacja tekstów łacińskich nie była prosta, poma-gano sobie w ten sposób, że niektóre wyrazy łacińskie zastępowano odpowiednikami węgierskimi. W celu lepszego przyswojenia języka łacińskiego powstawały indeksy słów łacińskich, w których pojęcia grupowano tematycznie wokół rzeczownika. W tego typu glosariuszach i indeksach odnajdujemy wiele węgierskich wyrażeń prawnych. Zbiory te są szczególnie cenne, ponieważ słowa węgierskie występują obok łacińskich odpo-wiedników. Ich istnienie świadczy również o tym, że były to wyrazy powszechnie znane i używane.

W pierwszym dziesięcioleciu XVI wieku znacznie wzrosła liczba pism w języku węgierskim sporządzanych przez średnią szlachtę, a później przez chłopów, prawdopodobnie z pomocą wędrujących uczonych. Poza listami prywatnymi w języku węgierskim powstawały pisma urzędowe, zgłoszenia, wnioski procesowe, zeznania świadków i wyroki sądowe. Co więcej, w trakcie okupacji tureckiej, basza budziński korespondował w języku węgierskim z panami węgierskimi, a nawet z przewodniczącym Wiedeńskiej Rady Wojennej. Cechą charakterystyczną tych pism była dwujęzyczność w różnych formach, np. w większości listów adresat i preambuła były po łacinie, bo tego wymagał właściwy styl, po czym następował tekst węgierski i zakończenie znów po łacinie. Od drugiej połowy XVI wieku wyrażenia łacińskie coraz częściej zastępowyły tekst

węgierski. Niektóre słowa łacińskie stosowano jako objaśnienia wyrażeń węgierskich, do słów łacińskich dodawano węgierskie afiksy, próbowano dostosować łacinę do węgierskiej gramatyki, stosowano konstrukcje łacińskie, tekst węgierski poprzeplatano łacińskimi słowami specjalistycznymi (Kovács, F. 1964: 120–135).

2. Prawo i język prawny w XVI–XVIII wieku

2.1 Rozwój prawa zwyczajowego

Od XVI wieku prawo zwyczajowe (*szakásjog*) opierało się w dużej części o *Tripartitum*, a od XVIII wieku, na prowincji węgierskiej, na *Praxis Criminalis*, z uwzględnieniem miejscowych zwyczajów. *Praxis Criminalis* (tzw. *Ferdinandea*) było łacińskim tłumaczeniem kodeksu karnego wydanego w 1656 roku dla Dolnej Austrii przez Ferdynanda III. Na polecenie arcybiskupa ostrzyhomskiego Lipóta Kollonicsa został on przetłumaczony na łacinę i zaczął funkcjonować jako prawo zwyczajowe. Dla utrwalenia się tego kodeksu w prawie zwyczajowym duże znaczenie miał również fakt, iż po wygnaniu Turków z Węgier na przejętych terenach wprowadzono jego niemiecką odmianę, a podczas obrad Zgromadzenia Narodowego (1696–1697) dołączono go do tzw. *Corpus Juris Hungarici*. Kodeks nie miał jednak rangi ustawy, ponieważ szlachta uważała, że naruszyłoby to jej prawa. Na początku XVIII wieku w sądach regularnie powoływano się już na *Praxis Criminalis*. Kodeks występował pod wieloma nazwami, m.in. jako *Josephina* (ponieważ zaczęto go stosować za panowania Józefa I), a od XIX wieku nazywano go po prostu *Ustawą Karną (Büntetőtörvény)* (Béli 2000: 152).

Poza tymi dwoma podstawowymi zbiorami praw istniały jeszcze inne zbiory, stosowane w różnych częściach kraju. Należały do nich m.in.:

- (i) księga praw cesarza Karola V pt.: *Constitutio Criminalis Carolina* (1532),
- (ii) księga Benedikta Carpozova *Practica nova imperialis Saxonica rerum Criminalium* (1635) używana w niektórych sądach, na terenach zadunajskich i saskich,
- (iii) kodeks karny Marii Teresy z 1768 roku pt.: *Constitutio Criminalis Theresiana* (Béli 2000: 27n).

2.2 Język w sądach

W XVI wieku nastąpiły na Węgrzech znaczne zmiany etniczne. Ciągłe walki z Turkami zdziesiątkowały ludność, a na opustoszałe tereny wprowadzili się Serbowie i Rumuni. W wielu wsiach Węgrzy przestali stanowić większość. W XVIII wieku na opustoszałe tereny napływała liczna ludność, zarówno spontanicznie, jak i w sposób zorganizowany. Ze spisu ludności przeprowadzonego na Węgrzech w 1790 roku wynikało, że na 10 milionów mieszkańców mniej niż 40% była narodowości węgierskiej. Język prawa uzależniony był natomiast od przynależności do danej grupy etnicznej. W Siedmiogrodzie po 1565 roku stosowano język mieszany węgiersko-łaciński, jednak w XVIII wieku powrócono do łaciny. W Chorwacji, Słowenii i Dalmacji prawo tworzone po łacinie jeszcze wtedy, kiedy na Węgrzech w 1844 roku, a w Siedmiogrodzie w 1847 roku, prawo wprowadzano już w języku węgierskim. W takich warunkach etnicznych

potrzebny był jeden język zrozumiały dla wszystkich, dlatego językiem prawa pozostała łacina. Na tak długie stosowanie łaciny wpływ miały jeszcze inne czynniki:

- (i) wielość przywilejów,
- (ii) niejednorodne stosowanie prawa w zależności od przynależności stanowej,
- (iii) różnego rodzaju prawa zwyczajowe, które istniały równoległe do prawa państwowego aż do początku XIX wieku,
- (iv) skomplikowany system sądowiczy.

Sprawy karne i cywilne rozdzielono dopiero w 1613 roku, do tego czasu rozpatrywały je te same sądy. Osobne sądy zajmowały się sprawami kościelnymi. W wyrokach sądowych charakterystyczny był brak konsekwencji, spowodowany często brakiem jednorodnego zbioru interpretacji prawa oraz faktem, że wielu sędziów nie posiadało żadnego wykształcenia prawniczego. Księga zbierająca prawa zwyczajowe nie rozwiązywała problemu, ponieważ z jednej strony gromadziła prawa istniejące, z drugiej jednak strony nie przeciwdziałała powstawaniu nowych praw zwyczajowych. Proces mający na celu ujednoczenie zasad stosowania prawa przebiegał bardzo wolno. Wyroki sądowe były tak różne, że nawet próby ich ujednoczenia podjęte przez cesarzową Marię Teresę i Józefa II dotyczyły jedynie poważnych spraw karnych. Próby ujednoczenia podejmowane przez sądy wyższych instancji nie były ciągłe i zostały przerwane pod panowaniem tureckim (Kovács, M. 1995: 19–21).

Po bitwie pod Mohacsem (1526) i śmierci króla Ludwika II walkę o tron węgierski rozpoczęło dwóch kandydatów: Jan Zápolya i Ferdynand Habsburg. Zápolya zwrócił się o pomoc do sułtana i w 1529 roku z jego pomocą objął władzę. Po jego śmierci Ferdynand próbował przejąć władzę (1541), ale György Fráter, zwolennik osadzenia na tronie syna Zápolyi Jana Zygmunta wezwał na pomoc Turków, którzy wkroczyli do Budy i pozostali w niej na prawie 150 lat (Snopek 2002: 95–97).

W wyniku tych wydarzeń Węgry rozpadły się na trzy części, w związku z tym w XVI–XVII wieku na terenie Węgier istniały trzy systemy władzy:

- (i) turecki na środkowych Węgrzech,
- (ii) książęcy w Siedmiogrodzie,
- (iii) tradycyjny na Królewskich Węgrzech.

Do XVII–XVIII wieku procesy sądowe na Węgrzech były prowadzone w formie mówionej, dopiero później przyjęła się forma pisemna, szczególnie w procesach szlacheckich. Język procesów uzależniony był od narodowości stron procesu. Wykształcenie się języka prawnego na danym terenie było więc w znacznej części uzależnione od narodowości zamieszkującej go ludności.

Słowa stosowane w postępowaniu sądowym w większości pozostawały łacińskie. Terminy węgierskie trafiały się rzadko i nazywały przeważnie takie pojęcia, które dotyczyły w jakiś sposób stron procesu, np.: *enyhítés* (złagodzenie), *esedezik* (błagać, upraszać), *tagad* (zaprzeczać), *vád* (oskarżenie) itd. W znacznie większym stopniu niż w poprzedniej grupie słów odnotowano w języku węgierskim nazwy osób występujących w sądzie, ponieważ większość tych nazw musiała być zrozumiała dla stron procesu.

Niektóre słowa łacińskie przyjęły się w języku ogólnym, np.: *árenda*, *summa*, *fiskális* „ügyvéd” (adwokat), *fiscus* „ügyész” (prokurator, radca prawny), *nótarius* „jegyző” (notariusz), *prókátor* „ügyvéd” (adwokat). Słowa te zachowały się także

w okresie późniejszym, a niektóre funkcjonowały równolegle ze słowami węgierskimi, np.: *testis* – *tanú* (świadek), *successor* – *örökös* (spadkobierca).

Nazwy dotyczące przewinień występowały już niemal tylko po węgiersku, lub obok nazw łacińskich stosowano też nazwy węgierskie, np.: *blasphemia* – *istenkáromlás* (błuznierstwo). Słowa tego typu występowały w języku węgierskim już we wczesnym okresie, ponieważ oskarżony musiał wiedzieć, o co jest oskarżany. Podobnie nazwy wymierzanych kar były węgierskie, by skazany zrozumiał, co go czeka.

Akty spraw dotyczących zbrodni sporządzano po łacinie, ponieważ przesyłano je do sądu wyższej instancji na dworze, a tam wyroki wydawano po łacinie. Nazwy dla nich w języku węgierskim pojawiły się dopiero w połowie XIX wieku. Nazwy dokumentów formułowane były w dużej części po łacinie, mimo że nie powstawały w sądzie, a służyły do określania stosunków prawnych między ludźmi. Istniały takie nazwy, gdzie jeden człon był łaciński, a drugi węgierski, np.: *testimoniális levél*, lub nazwy w dwóch językach stosowano obok siebie, np.: *levél – passzus, kezes contractus – kezes levél* itd.

Nazwy instytucji wymiaru sprawiedliwości występowały raczej w języku węgierskim, z wyjątkiem instytucji kościelnych. Nazwy wyrażen dotyczących spraw majątkowych dość często pojawiały się w języku węgierskim, ponieważ sprawy takie nie zawsze wymagały formy pisemnej, np.: *kölcsön* (pożyczka), *örökség* (spadek), *zálog* (zastaw).

W dawnych procesach nie występowały szablony zdaniowe spotykane w dzisiejszych sądach typu: „Sąd oskarża pana o zabójstwo”. Zamiast tego stosowano zdania pytające, w których sugerowano winę, np.: „Nie zaprzeczaj, przecież jesteś złodziejem owoców i ciągle buszujesz po winnicach, prawda?” Z czasem forma ta zanikła i sąd musiał poinformować podejrzanego, o co jest oskarżony (Kovács, M. 1995: 53–60).

Niektórzy twierdzą, że deformacja języka sądowego to spuścizna po okresie rządów Alexandra Bacha i z pewnością w tym okresie język urzędowy przejął wiele germanizmów, jednak nie był to jedyny wpływ obcy na język prawny. Korzeni tego procesu dopatrywano się w formułach stosowanych pod koniec okresu średniowiecza, a jeszcze bardziej w *stylus curialisa* z XVII–XVIII wieku. W praktyce prawnej przez stulecia używano tekstów wczesnych dokumentów, wykształcając w ten sposób zbiory formuł prawnych używanych przez strony, adwokatów i sędziów. Do takiego zbioru mechanicznych formuł należy np. księga Martinusa de Fano *Formularium super contractibus et libellis* (1232) i księga formuł zebranych przez sędziego Pétera Szentgyörgyi (1514), a także powstałe pod koniec XIX wieku oficjalne wydania zbiorów zawierających wzory pism prawnych, sporządzonych w stylu archaizującym, przejętym z dawnej tradycji (Móra, Mihály 1960: 279n).

W ustawach język łaciński był stosowany aż do Zgromadzenia Narodowego 1832–1836. Ustawy wprowadzone podczas tego Zgromadzenia były dwujęzyczne, natomiast ustawy w języku węgierskim wprowadzono dopiero w 1840 roku i następującym po nim okresie. Jeszcze w 1823 roku językiem wykładowym prawa na uniwersytetach był język łaciński.

Na początku XIX wieku powstał ruch mający na celu odnowę języka, w tym także świadome stworzenie specjalistycznego języka prawnego. Wprowadzono ważne

ustawy: ustawa z 1792 roku wprowadzała język węgierski do szkół i zalecała stopniowo wprowadzanie go do urzędów; ustawa z 1805 roku pozwalała na wysyłanie pism w języku węgierskim także do kancelarii dworskiej i do panującego władcy, a odpowiedź na takie pisma musiała być sformułowana w języku węgierskim; ustawa z lat 1843–1844 stwierdzała, że listy królewskie, ustawy i rozporządzenia, posiedzenia Parlamentu i język urzędowy w sądach mają być sporządzane i prowadzone w języku węgierskim.

Pomimo podjętych działań na początku XIX wieku terminologia prawna ciągle jeszcze składała się głównie z wyrażeń łacińskich i duża część dokumentów urzędowych sporządzana była w tym języku. Po pojawieniu się zapisu w ustawie z 1805 roku o możliwości stosowania języka węgierskiego w sądach rozpoczęto prace nad pierwszymi słownikami. Poza tym pojawiło się trzutomowe wydanie ustaw w języku węgierskim, które również spełniało rolę słownika. W kolejnych dziesięcioleciach język węgierski stosowano w prawie w coraz szerszym zakresie (Kovács, M. 1995: 21).

3. Reformy w prawie w XVIII–XIX wieku

Prawo opierające się na dekretach królewskich, prawach komitackich i miejskich, wreszcie na *Tripartitum* i *Praxis Criminalis* wymagało z czasem unowocześnienia. Dopiero na początku XVIII wieku po raz pierwszy próbowano wprowadzić jednorodne przepisy prawa karnego i zreformować prawo cywilne. W 1719 roku komisja parlamentarna przygotowała projekt nowego prawa, tzw. *Novum Tripartitum*, jednak nie trafił on pod obrady Parlamentu. Tymczasem na interpretację *Tripartitum* i praktykę sądowniczą duży wpływ wywarły dwie prace: *Directio Methodica* Jánosa Koztaniczai *Kitthonich* (1619) i *Tripartitum juris Hungarici tyrocinium* Jánosa Szegedi (1733–34). Na praktykę sądowniczą duży wpływ wywarł też zbiór wyroków sądowych zebranych na polecenie Marii Teresy w 1769 roku pt.: *Planum Tabulare, sive Decisiones Curiales*.

Pod koniec XVIII wieku, pod wpływem idei Oświecenia, zaczęto myśleć o wprowadzeniu jednorodnego kodeksu karnego. W 1795 roku ustanowiono komisję pod przewodnictwem Károlya Zichyego, która przygotowała projekt kodeksu o nazwie *A büncselekményekről és azok büntetéséről szóló törvénykönyv* (*Codex de delictis eorumque poenis*). Niestety kodeks ten nie trafił pod obrady Zgromadzenia Narodowego. Kwestia kodyfikacji prawa karnego powróciła w Parlamencie w 1827 roku. Utworzono wtedy komisję, która miała zaopiniować projekt z 1795 roku. W 1830 roku komisja wystąpiła z nowym projektem ustawy. Wzorowano się w nim na austriackim kodeksie karnym z 1803 roku. Był to krok wstecz – prawo było surowsze i uzależniało kary od przynależności stanowej sprawcy. Także ten projekt nie trafił pod obrady Parlamentu (Béli 2000: 150).

Proces modernizacji prawa cywilnego rozpoczęto poprzez wprowadzenie nowych ustaw w latach 30. XIX wieku. Stopniowo regulowano kolejne dziedziny życia społecznego. Austriacki kodeks cywilny (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*) powstał po ponad 25 latach prac nad jego kodyfikacją. Za podstawę posłużyło dawne prawo austriackie (*gemeines Recht*), zaadoptowane prawo rzymskie oraz prawo prowincji dolnej Austrii i Czech (*Landrecht*). W efekcie pierwszych prób kodyfikacji prawa w 1766 roku powstał tzw. *Codex Theresianus*, opierający się na prawie uniwersalnym. Następnie

powstał szczegółowy projekt prawa cywilnego i rodzinnego przygotowany przez Józefa II. Został on wprowadzony w 1796 roku w niemieckich prowincjach i w Galicji.

Kolejny rozdział w kodyfikacji prawa rozpoczął się wraz z powstaniem nowego i całkowitego projektu „zachodnio-galicyjского” kodeksu cywilnego, który wprowadzono próbnie w Galicji w 1796 roku. Ostateczną wersję kodeksu, opartego na projekcie „zachodnio-galicyjским” ukończono w 1811 roku. Od początku 1812 roku zaczął on obowiązywać również w prowincjach austriackich. Na Węgrzech kodeks został wprowadzony w listopadzie 1852 roku (z mocą od maja 1863), a w Siedmiogrodzie pół roku później. Moc prawna kodeksu nie była całkowita. Na przykład przepisy dotyczące wstępowania i rozwiązywania związków małżeńskich nie dotyczyły katolików rzymskich i grekokatolików. W ich przypadku sprawy te podlegały sądom kościelnym. Podobnie, stosunki pomiędzy katolikami i chrześcijanami niekatolikami regulowały prawa istniejące wcześniej. W Siedmiogrodzie przepisy dotyczące związków małżeńskich nie miały mocy w stosunku do żadnego z wyznań chrześcijańskich. Tak więc na Węgrzech przepisy te dotyczyły w praktyce tylko protestantów i Żydów, a w Siedmiogrodzie tylko Żydów (Béli 2000: 309n).

Poza kodeksem austriackim w mocy pozostała część dawnych ustaw węgierskich z 1840 roku, stanowiąc zapowiedź niezależnego węgierskiego prawa cywilnego. Reformami w prawie karnym zajęło się Zgromadzenie Narodowe w latach 1839–1840. Wyznaczono komisję, której zadaniem było zreformowanie systemu prawa karnego. Zdecydowano się na pominięcie projektu z 1830 roku i przygotowano trzy nowe projekty: o prawie materialnym, o postępowaniu procesowym i o systemie więzienia. Oparto się na projekcie z 1795 roku, na *Code Pénal*, na projekcie badeńskim z 1839 roku oraz na ważniejszej literaturze europejskiej: niemieckiej, francuskiej i innych. Projekt ukończono w 1842 roku, jednak nie zdążono dojść do porozumienia w kwestii poprawek i projekt nie został zatwierdzony w formie ustawy. Projekt ten nie został przyjęty również na Zgromadzeniu Narodowym w latach 1847–1848. Plany kodyfikacji projektu nie zostały zrealizowane ze względu na wybuch walk wolnościowych. Po upadku walk sądy ustanowione przez cesarza stosowały austriacki kodeks karny, najpierw z 1803 roku, potem z 1852 roku. Ustawa z 1861 roku unieważniła kodeks austriacki, a Rada Sądownicza nakazała stosowanie dawnych ustaw węgierskich. Nie doszło więc do wprowadzenia jednorodnego kodeksu, a sędziowie interpretowali prawo i wyznaczali kary, powołując się na różne przepisy.

Dla jednorodnej praktyki sądowniczej duże znaczenie miało wydanie przez nauczyciela akademickiego Tivadara Paulera dwutomowego *Podręcznika prawa karnego* (1865). Podręcznik ten obok starych przepisów węgierskich zawierał również przepisy kodeksu austriackiego i znaczną część projektu z 1843 roku, z wykorzystaniem rozwiązań prawnych szkoły niemieckiej. Podręcznik był zredagowany w formie kodeksu. „Księga Pierwsza” doczekała się wielokrotnego wydania, a sędziowie i prawnicy stosowali ją tak, jakby miała moc ustawy i w ten sposób zaczęła funkcjonować jako prawo zwyczajowe (Béli 2000: 329n, 334).

Proces tworzenia nowoczesnego węgierskiego prawa cywilnego rozpoczął się na Węgrzech w 1861 roku, kiedy powstał zbiór przepisów *Tymczasowe Przepisy o Sądownictwie*. W 1860 roku Franciszek Józef, dążąc do realizacji swoich wyobrażeń o federacji, nakazał utworzenie komisji z sędziów i prawników, która miałaby zająć się

zapobieganiem przewidywalnym trudnościom w obsłudze prawnej oraz przedstawić propozycję dostosowania starego węgierskiego prawa do zmienionych warunków. Komisja, tzw. Krajowa Rada Sądownicza, przygotowała zbiór przepisów dla sądów węgierskich *Tymczasowe Przepisy o Sądownictwie* (TPS), który miał obowiązywać do czasu stworzenia nowego kodeksu. Przepisy te dotyczyły zarówno prawa cywilnego, jak i prawa karnego, postępowania cywilnego i karnego, prawa upadłościowego, handlowego, górniczego, adwokackiego, notarialnego i opiekuńczego. Celem Rady Sędziowskiej było początkowo opracowanie tylko projektu ustawy, ale Parlament nie chciał traktować tej pracy tylko jako propozycji i w 1861 roku uchwalił, że ma być ona uważana za materiał pomocniczy w sądownictwie. Uchwała Parlamentu została zatwierdzona przez Franciszka Józefa, a Królewski Sąd Najwyższy zdecydował o stosowaniu TPS jako wskazówki w postępowaniu sądowniczym do czasu, aż regulacje konstytucyjne nie wskażą na inne rozwiązanie. TPS wydrukowano i rozesłano do wszystkich władz terenowych. Jednakże zbiór ten, z powodu braku koniecznych regulacji konstytucyjnych, pomimo wszystkich posiadanych zatwierdzeń pozostawał jedynie spisaniem prawem zwyczajowym takim, jakim było *Tripartitum*. Prawo tworzyły również przepisy przejęte z kodeksu austriackiego w ciągu dziesięciolecia, jakie minęło od czasu zawarcia ugody austriacko-węgierskiej, utworzone wtedy prawo szczegółowe, materiał ustaw reformujących prawo zwyczajowe oraz praktyka sędziowska. Po ukazaniu się TPS kodeks austriacki dalej odgrywał decydującą rolę. Uzupełniał on przywrócone prawo węgierskie i zapewniał skuteczność orzecznictwa sądowego, ponieważ sędziowie nie mieli doświadczenia w interpretacji rozporządzeń dotyczących czy to nowej ustawy, posiadającej liczne braki, czy to prawa zwyczajowego, nieco tylko zmodyfikowanego od XVIII wieku (Béli 2000: 313–315).

W 1871 roku zadanie sformułowania kodeksu karnego otrzymał prawnik Károly Csemegi. Wykorzystał on literaturę na temat prawa, współczesne mu kodeksy i projekty kodeksów z całej Europy. Projekt został przedstawiony pod koniec 1873 roku, jednak nie trafił pod obrady Parlamentu. Dopiero kilka lat później, w 1879 roku, po wielu przeróbkach i dyskusjach projekt został przyjęty, jeszcze w tym samym roku zaakceptowany przez króla i w 1880 roku wszedł w życie. W zgodzie z nowoczesnymi standardami kodeks podzielony był na dwie części: ogólną i szczegółową, a czyny karalne dzielił na trzy kategorie ze względu na rodzaj czynu i rozmiar wyrządzonych szkód. Ustalał trzy rodzaje kar: karę śmierci, karę pozbawienia wolności i karę pieniężną. Podział części szczegółowej kodeksu nie był wzorowany na żadnym konkretnym systemie przyjętym w Europie, chociaż w Parlamencie wysuwano zarzuty, że wzorował się na kodeksie niemieckim. Csemegi bronił się, że nie jest możliwe inne zdefiniowanie kradzieży węgierskiej i niemieckiej, a projekt brał za wzór wiele europejskich rozwiązań (Béli 2000: 335–338).

4 Reformy w prawie na przełomie XIX / XX wieku

W kwestii rozwoju węgierskiego prawa cywilnego kolejnym krokiem było wprowadzenie ustawy handlowej przygotowanej przez wykładowcę akademickiego Istvána Apáthy. Była to ustawa stworzona na wzór ustawy niemieckiej, zawierała liczne rozporządzenia dotyczące prawa handlowego i szybko znalazła zastosowanie w praktyce

sądowniczej. W tworzeniu charakteru prawa cywilnego ważną rolę odegrały liczne nowe przepisy tworzone w latach 1876–1924, regulujące np. stosunki pomiędzy służbą i gospodarzem, kwestię testamentów, umów spadkowych i darowizn na wypadek śmierci, opieki i kurateli, sprawę lasów, polowań, pozyskiwania i utracenia obywatelstwa węgierskiego, pożyczek pod zastaw nieruchomości, wywłaszczenia, praw autorskich, przemysłu, prawa wodnego, ochrony prawnej znaku fabrycznego, prawa małżeńskiego, nieuczciwej konkurencji oraz hipoteki.

W 1895 roku minister sprawiedliwości powołał komisję stałą dla stworzenia projektu jednorodnego kodeksu cywilnego. W 1900 roku komisja przedłożyła pierwszą wersję projektu, jednak nie trafił on pod obrady Parlamentu. W projekcie tym uwidocznił się przede wszystkim wpływ niemieckiego kodeksu cywilnego (*Bürgerliches Gesetzbuch*), ale można w nim było odnaleźć rozwiązania stosowane w innych krajach zachodnich. Los tego projektu uzależniony był od praktyki sądowniczej, która stosowała niektóre rozporządzenia w nim zawarte. W następnych latach powstawały kolejne projekty kodeksu. Jego czwartą wersję przedłożono Parlamentowi w 1915 roku, jednak z powodu wydarzeń wojennych dyskusja została odroczone, a prace przygotowawcze do ustawy rozpoczęły się dopiero w 1922 roku. Powołana komisja, po dokonaniu całkowitej przeróbki niektórych części projektu przedłożyła go Parlamentowi w 1928 roku. Po długich dyskusjach Parlament uchwalił nadanie projektowi mocy obowiązującej i utworzył komisję mającą czuwać nad utrzymaniem jednorodności tworzonej ustawy. Pomimo podjętych działań, po tym jak w 1935 roku projekt nie trafił pod obrady, ustawa nie została zatwierdzona.

Projekty prawa cywilnego co pewien czas były wydawane drukiem i miały coraz większy wpływ na praktykę sędziowską. Dzięki temu prawo wzbogaciło się o nowe szczegóły, które kodyfikatorzy razem z innymi nowymi elementami wbudowywali w materiał projektu kodeksu. Spośród ustaw karnych powstałych po wprowadzeniu pierwszego kodeksu karnego Csemegego warto wspomnieć o nowelizacji z 1908 roku, która wprowadziła osobne środki do stosowania wobec sprawców nieletnich oraz możliwość zawieszenia kary (Béli 2000: 315n).

4.1 Język prawny w XIX wieku

Na początku XIX wieku, w wyniku zmiany języka urzędowego na węgierski rozwinęła się prawdziwa rywalizacja pomiędzy komitatami w wydawaniu tzw. czystych językowo słowników prawnych (Loványi, Gyula: 1943). Na początku XIX wieku zmienił się obraz etniczny Węgier, zakończyły się zasiedlenia przez obcą ludność i liczba Węgrów wzrastała. Od lat 30. XIX wieku rozpoczęto madziaryzację ludności niewęgierskiej, a jednym z jej przejawów była m.in. ustawa z lat 1843–44, która wprowadziła język węgierski jako urzędowy w sądownictwie. W tym samym roku, z inicjatywy Węgierskiego Towarzystwa Naukowego (WTN) powstał *Prawniczy Słownik Specjalistyczny*, stanowiący syntezę dotychczasowych prac. W jego tworzeniu brali udział zarówno prawnicy, jak i językoznawcy, a zadaniem tych ostatnich było oczyszczenie języka z wyraźnie nieprawidłowych wyrażen. Nastąpiły znaczące zmiany w prawie. Zlikwidowano feudalne prawo stanowe, większość prawa ujęto w jednolite opracowanie, zlikwidowano także skomplikowany system sądowniczy (Kovács, M. 1995: 21n).

W początkach XIX wieku nie istniał jeszcze gotowy węgierski specjalistyczny język prawny, a terminologia była bardzo uboga. Szczególny problem stanowiło znalezienie węgierskich odpowiedników dla wyrażań łacińskich. Istniały obok siebie synonimy, ale nawet słownik WTN tylko gromadził wyrażenia nie dając wskazówek, jak należy je używać. Jeden termin łaciński mógł mieć wiele odpowiedników węgierskich. Z czasem, dzięki dużej ilości słowników zebrano razem istniejące synonimy i pewna część z nich pozostała w terminologii prawnej, większość natomiast została z czasem zastąpiona przez inne terminy. Prawnicy skupili się na terminologii i rzeczywiście przyspieszyli znacznie jej rozwój, natomiast nie zajmowali się oni problemami gramatycznymi. Na struktury gramatyczne zwrócono uwagę dopiero na początku XIX wieku (Kovács, M. 1995: 32–38).

Terminy powstałe w połowie XIX wieku ulegały przekształceniom lub całkowicie zanikały z języka prawnego, a nowe terminy były coraz bardziej precyzyjne. Za przykład może tu służyć słowo *gyilkosság* (morderstwo). Język ogólny słowem tym nazywa co prawda wszystkie czyny, w których ktoś odbiera komuś życie, jednak prawo karne rozróżnia: *emberölés* (zabójstwo), *gondtalan emberölés* (nieumyślne zabójstwo), *halált okozó súlyos testi sértés* (spowodowanie obrażeń ciała ze skutkiem śmiertelnym) i *erős fölindulásban elkövetett emberölés* (zabójstwo w afekcie). Słowo *morderstwo* nosi w sobie znaczenie czynu umyślnego, musiało być więc usunięte z terminologii, a na przykład zwrot „nieumyślne morderstwo” brzmiałby dziwnie.

Do terminu, który zaniknął, należy np. *törvényszék* (trybunał). Pod koniec XIX wieku został on wyparty przez *bírótság*. Słowo to powstało prawdopodobnie z konstrukcji przydawkowej *törvénytevő* szék (dosł. ława czyniąca prawo), co nawiązywało bardziej do wysokiej pozycji społecznej osoby wydającej wyroki (miejsca siedzenia) niż do samej czynności. Kiedy rolę sędziów w miejsce szlachty zaczęli pełnić prawnicy, uwaga skierowana została na osobę wydającą wyroki, a nie na jej pozycję społeczną.

Zmieniła się też forma niektórych terminów, przeważnie zmiana oznaczała uproszczenie, np. w miejsce słowa *esküvés* (przysięga), zaczęto stosować formę *eskü*, a zamiast słowa *fenyegetődzik* (grozić) zaczęto używać terminu *fenyeget* (Kovács, M. 1995: 71).

Pod koniec XIX wieku język prawny charakteryzował się następującymi cechami:

- (i) znaczny był wpływ języków obcych, w tym przede wszystkim łaciny,
- (ii) zróżnicowanie języka prawnego zleżało od terytorium,
- (iii) występowały germanizmy,
- (iv) stosowane były czasowniki w stronie biernej.

Niektóre zwroty, nieprawidłowe z punktu widzenia języka węgierskiego, utrwaliły się w języku w takim stopniu, że ich wyrugowanie nie było już możliwe. Sytuacja taka miała miejsce np. w przypadku czasownika *élni* w połączeniu z różnego rodzaju rzeczownikami: *jogorvoslattal élni* w znaczeniu *jogorvoslatot keresni* (zastosować środek prawny), *perújítással élni* w znaczeniu *pert újítani*, *perújítást kélni* (wznović proces), *felfolyamodással élni* w znaczeniu *felfolyamodni* (odwołać się) itd. Wyrażenia te powstały prawdopodobnie na wzór wyrażań łacińskich ze słowem *utor* (używać).

W języku ludowym utwaliło się wyrażenie *élni a gyanúperrel* (mieć podejrzenie, podejrzewać). Aby wyjaśnić znaczenie zwrotu *él a gyanúperrel* (dzisiaj: *gyanakszik* – podejrzewać, być podejrzany) trzeba sięgnąć do średniowiecznej historii prawa węgierskiego. Słowo *gyanúper* współcześnie funkcjonuje tylko w połączeniu z czasownikiem *él*. Dawniej funkcjonowało ono także osobno lub w połączeniu z innymi wyrażeniami, np. *gyanúperbe esni* w znaczeniu *gyanuba keveredni* (uwikłać się w podejrzenie, być podejrzany), *fél a gyanúpertől* (bać się podejrzenia).

Za panowania Andegawenów wykształcił się zwyczaj, że jeżeli któraś ze stron procesu uważała, że sędzia jest stronniczy, to mogła się zwrócić o przeprowadzenie procesu do sądu wyższej instancji. Pod koniec XV wieku można było nie tylko zmienić sąd, ale także odwołać się od wyroku, który już zapadł. Taki rodzaj postępowania trafił do sądownictwa węgierskiego z prawa kanonicznego. W księdze formuł Martinusa de Fano z XIII wieku odnajdujemy słowo *gyanúper* jako węgierską kalkę dla łacińskiego wyrażenia *causa suspicionis*. Oznaczała ona nazwę środka podjętego w sytuacji, gdy sędzia podejrzany jest o stronniczość. Z tego wynika, że wyrażenie *él a gyanúperrel* oznaczało takie odwołanie do sądu wyższej instancji, które było złożone pod wpływem podejrzenia którejś ze stron, że sędzia jest stronniczy (Nagy, Gábor 1988: 204). Wpływ na wykształcenie tego powiedzenia mogło mieć jeszcze wiele innych czynników społecznych, np. mogło dotyczyć procesów przeprowadzanych tylko na podstawie podejrzenia (Szabó, Miklós 1998: 476–479).

Prawnicy siedmiogrodzcy używali wielu wyrażeń, których nie stosowało się na Węgrzech, np.: *jogorvoslatot közbetenni lub közbetvetni* (w znaczeniu: *zastosować środek prawny*) – prawdopodobnie był to również dawny latynizm.

Do germanizmów Simonyi (1896) zaliczył umieszczanie czasownika zdania pobocznego na samym końcu. Cecha ta występowała często np. w tłumaczeniach Kazinczego: *A vig nép mindent megtesz, amit neki megtenni kell* (Szczęśliwy lud zrobi wszystko, co zrobić powinien) – prawidłowa byłaby natomiast forma: *meg kell tennie*. Umieszczanie treści najważniejszych na końcu zdania nie było, jak wyjaśniał Simonyi (1896), praktyką właściwą, ponieważ czytelnik powinien zapoznać się na początku z tym co najważniejsze, by odpowiednio rozumieć treści drugorzędne. Oceniano, że taki sposób konstruowania tekstów jest prawidłowy u powieściopisarza, który wywołuje w ten sposób stan zaciekawienia u czytelnika, lub u mówcy partii opozycyjnej, którego mowa jest bardziej efektywna jeżeli dopiero na jej końcu umieszczone jest to, co najistotniejsze, natomiast wywoływanie tego rodzaju napięcia jest nie do przyjęcia w stylu języka prawnego.

Do strony biernej Simonyi (1896) zaliczał kauzatywne formy czasownika tworzone za pomocą sufiksu *-tat*. Według niego występowanie strony biernej było pozornym wpływem obcym. Wrażenie obcości wynikało z tego, że poza słowami *születik* i *dicsértesség* forma ta nie była raczej stosowana w węgierskim języku mówionym, w przeciwieństwie do języka niemieckiego, francuskiego i innych, gdzie stosowano ją często. Były to jednak formy dawniej stosowane, tak więc strona bierna nie była efektem wpływu języków obcych. Mimo tego język prawny należało dostosować do języka używanego współcześnie, ze względu na to, że przeciętny Węgier tamtego okresu nie zrozumiałby *iratott* jako *valakitől valami iratott* (coś pisane przez kogoś), tylko jako *iratott valakivel valamit* (coś pisane za pośrednictwem kogoś) (Simonyi 1896).

Z czasem zaczęto podejmować kroki mające na celu poprawę stylu języka prawnego. W 1889 roku minister spraw wewnętrznych wydał rozporządzenie, w którym nakazał urzędnikom poprawę i uproszczenie stylu języka prawnego. W 1893 roku wydano zarządzenie, by przynajmniej projekty ustaw podlegały surowej ocenie językowej i stylistycznej i w ten sposób stopniowo język ustaw stawał się bardziej zrozumiały.

4.2 Cechy języka prawnego w XX wieku

Jedną z cech języka prawnego na początku XX wieku było niewłaściwe stosowanie przez prawników spójników (Simonyi 1913). W jednym z ogłoszeń prasowych autorzy chcieli zaznaczyć, że w konkursie mogą w wziąć udział członkowie dwóch stowarzyszeń, jednak zamiast wyrazić to w prosty sposób z pomocą spójnika *és*: *A Magyar Mérnök- és Építész Egylet, és a Magyar Építőművészek Szövetsége* (Związek Inżynierów i Budowniczych i Stowarzyszenie Węgierskich Architektów) zastosowali spójnik *illetőleg*: *A Magyar Mérnök- és Építész Egylet, illetőleg a Magyar Építőművészek Szövetsége* (Związku Inżynierów i Budowniczych bądź też Stowarzyszenia Węgierskich Architektów). Przez niewłaściwe zastosowanie spójnika zdanie zrobiło się dwuznaczne, ponieważ prawnicy używali tego słowa także w znaczeniu *albo*. Tak samo błędne było zastosowanie spójnika *illetve* zamiast *és* w sformułowaniu *a községi elemi iskolák tanítói, illetve igazgatótanítói részére* (dla nauczycieli czy też dla nauczycieli dyrektorów) – powinno być: *a községi elemi iskolák tanítói, és igazgatótanítói részére* (dla nauczycieli i dla nauczycieli dyrektorów). W ustawie z 1877 roku znalazł się zapis: *a gyám tártozik a kiskorú nevelési viszonyáiról, illetve a gondnokoltnak egészségügyi állapotáról* (opiekun wienien zapewnić młodocianemu opiekę wychowawczą czy też zapewnić podopiecznemu opiekę zdrowotną) w znaczeniu: *a gyám tártozik a kiskorú nevelési viszonyáiról, és a gondnokoltnak egészségügyi állapotáról* (opiekun wienien zapewnić młodocianemu opiekę wychowawczą i zapewnić podopiecznemu opiekę zdrowotną). W tej samej ustawie zapisano: *ha a gyám, illetve a gondnok meg nem jelennek* (jeżeli opiekun czy też kurator nie pojawią się) w znaczeniu: *ha a gyám, vagy a gondnok meg nem jelennek* (jeżeli opiekun lub kurator nie pojawi się).

Cechą języka, zarówno ogólnego jak i prawnego jest zanik pewnych terminów i ich zastępowanie przez inne. Zjawisko to ilustrują terminy, które w latach 30-tych wyszły już z użytku (Dombovány, Géza 1934):

- (i) *a törvényszék ítéletét eszközésbe venni – végrehajtani* (wykonać wyrok sądu),
- (ii) *valaki eszközése által – valaki által* (przez kogoś),
- (iii) *assistsens – védőügyvéd* (obrońca),
- (iv) *válóságos mássa – másolata* (kopia),
- (v) *válóságos párban – másolatban* (w kopii),
- (vi) *egy itrekesztett attestátumból megtetszik – egy idecsatolt bizonyítványból kitűnik* (z załączonego zaświadczenia wynika),
- (vii) *a jelenvaló tudósítás – ez a tudósítás* (niniejsze zawiadomienie),
- (viii) *megkivántató próbák – szükséges bizonyítékok* (potrzebne dowody),
- (ix) *megitélt rab – elítélt* (skazany),
- (x) *ne sajnálja – legyen szives* (niech pan będzie uprzejmy),

- (xi) *az előhozottak tekintetébül – a fönnebbiekre tekintettel* (z uwzględnieniem powyższych).

4.3 Prawo węgierskie po II wojnie światowej

W latach międzywojennych powstawały nowe ustawy i rozporządzenia dotyczące prawa cywilnego, nie udało się natomiast wprowadzić jednorodnego kodeksu. Również w pierwszych latach po II wojnie światowej nie stworzono na Węgrzech kodeksu cywilnego. Ustawa z 1952 roku regulowała jedynie prawo rodzinne. Punktem zwrotnym w węgierskim prawie cywilnym była ustawa z 1952 roku: *az 1959. évi IV. törvény – a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről* (Ustawa nr IV z 1959 roku o kodeksie cywilnym Węgierskiej Republiki Ludowej). Ustawa ta, pomimo specyficznych uregulowań związanych z gospodarką socjalistyczną, zasadniczo odpowiadała tym zasadom, które kształtowały się przez długie lata budowania węgierskiego prawa cywilnego. Wiele z kwestii dotyczących prawa cywilnego, a których ustawodawca z jakichś względów nie chciał oficjalnie regulować, było natomiast, tak jak to bywało wcześniej, rozstrzygane przez praktykę sądowniczą (Kulcsár, Kálmán 2004/I: 481).

W dziedzinie prawa karnego po II wojnie światowej wprowadzono takie przepisy, które umożliwiły pociągnięcie do odpowiedzialności sprawców zbrodni wojennych i czynów przeciwko ludowi, a także służyły obronie nowego systemu społecznego i gospodarczego. W tym okresie obowiązywał jeszcze – z pewnymi wyjątkami – kodeks Csemegięgo, do którego w 1948 roku dodano trzecią, uzupełniającą i nowelizującą część. W 1950 roku powstała nowa część ogólna kodeksu karnego, zawierająca podstawowe przesłania i pojęcia ogólne. Nowy kodeks karny obejmujący cały materiał prawa karnego powstał w 1961 roku. Ustawa weszła w życie 1 lipca 1962 roku. Była ona wielokrotnie uzupełniana i modyfikowana. Kodeks ten trudno było dopasować do zmieniających się warunków społecznych i gospodarczych. Dlatego po długich pracach przygotowawczych i przy współpracy zarówno teoretyków, jak i praktyków prawa, w 1978 roku sformułowano nowy kodeks karny. Wszedł on w życie 1 lipca 1979 roku. (por.: Földvári, József 1997: 40n).

Na początku lat 40. postulowano (Loványi 1943), by w językach specjalistycznych dążyć do zastępowania słów obcych słowami węgierskimi. Wyjątek stanowić miał język prawny, w którym to nie wyrazy pochodzenia obcego stanowiły główny problem tylko „obcość językowa”, czyli sposób tworzenia słów i konstrukcji zdaniowych. Większe były osiągnięcia w dziedzinie specjalistycznego języka medycznego, gdzie poza słownikami ukazały się trzy prace dotyczące prawidłowego stosowania słownictwa medycznego. W okresie socjalizmu wiele wyrażen wyszło z użycia wraz z likwidacją pewnych instytucji, stanowisk i organizacji. Należały tu m.in. takie wyrażenia jak: *tőzsdebiróság* (sąd giełdowy), *bányabiróság* (sąd kopalniany), *békebíró* (sędzia pokoju), *községi bíróság* (sąd gminny). Zniknęły różnego rodzaju sądy wojskowe, takie jak: *dandárbiróság*, *hadosztálybiróság*, *haditörvényszék*, *honvédtörvényszék* – zamiast nich funkcjonował jeden *katonai bíróság* (sąd wojskowy). W miejscu dawnego sądu tzw. *törvényszék* pojawił się *megyei bíróság* (sąd komitatowy), w miejscu sądu o nazwie *kúria* – *Legfelső Bíróság* (Sąd Najwyższy) itd. W różnych krajach stosowano różnego typu terminologię, w zależności od ustroju politycznego, np. w okresie socjalizmu nie stosowano na Węgrzech takich terminów jak *közigazgatás* (administracja

publiczna) czy *kihágás* (wykroczenie). Ponadto terminy prawne używane na Węgrzech różniły się np. od tych używanych w Rumunii. W węgierskim tłumaczeniu tekstu rumuńskiego kodeksu postępowania karnego wystąpił więc: *tartományi törvényszék* zamiast *ítélőtábla* (sąd apelacyjny); *néptörvényszék* zamiast *népbíróság* (sąd ludowy); *bűnügyi vizsgáló* zamiast *vizsgálóbíró* (sędzia śledczy); *felfolyamodás* zamiast *fellebbezés* (odwołanie). W słownictwie dotyczącym instytucji państwowych zamiast *közjegyző* (notariusz) używano terminu *állami jegyző*, zamiast *ügyész* (adwokat) – *államügyész*, zamiast *államigazgatás* (administracja państwowa) – *közigazgatás* (administracja publiczna), zamiast *szabálysértés* (złamanie przepisu) – *kihágás* (por.: Móra 1959).

Język prawny lat 60. XX wieku charakteryzowały następujące cechy:

- (i) tworzenie słów za pomocą nieproduktywnych formantów,
- (ii) konstrukcje bierne,
- (iii) bierność semantyczna,
- (iv) nieuzasadnione stosowanie poimków,
- (v) występowanie słów niepotrzebnych,
- (vi) skomplikowane, trudne do zrozumienia konstrukcje zdaniowe (Móra 1960).

Dla wyrażenia pewnych pojęć prawnych używano rzeczownika utworzonego za pomocą formantu i często był to nieproduktywny już wtedy formant *-at*. Przykładem tej cechy jest słowo *ügyelet* (dyżur, inspekcja). Jeżeli takie specyficzne, raczej prawnicze pojęcie miało oznaczać czynność, to stosowanie po prostu formy czasownikowej bez formantu nie zawsze było właściwe, jak np. w przypadku czasownika *ügyel* (pilnować). Należało wtedy zastosować rzeczownik utworzony za pomocą formantu i czasownik o znaczeniu częściowo zdeleksykalizowanym, np. *ügyeletet tart*. Konstrukcja ta jest uzasadniona, ponieważ rzeczownik *ügyelet* oddalił się znaczeniowo od czasownika *ügyel*.

Czasami można było jeszcze spotkać konstrukcje w stronie biernej, jak np. w zwrotach: *a levél el lett küldve neki* (list został mu wysłany), *meg lett mondva neki* (zostało mu powiedziane), *a dolgozók figyelmeztetve lettek a veszélyre* (pracownicy zostali poinformowani o niebezpieczeństwie). A dla *megjelölt községek bizonyos része egy másik községhez lett átcsatolva* (pewna część wyznaczonych gmin została przyłączona do innej gminy), prościej byłoby zastosować formę *községhez csatolták* (przyłączono do gminy).

Jeszcze częściej występowała bierność semantyczna, co miało miejsce przy zastosowaniu m.in. takich czasowników jak: *kerül* (dostać się), *nyer* (wygrać), *történik* (zdarzyć się). Zamiast *feldolgozták* (opracowano) stosowano zwrot *feldolgozásra került* (zostało opracowane), natomiast *a dolgozó áthelyezést nyert* (pracownik dostał przeniesienie). W ostatnim zwrocie zastosowanie czasownika *nyert* wydaje się niewłaściwe szczególnie dlatego, że w sposób nieuzasadniony sugeruje osiągnięcie przez pracownika jakiegoś zysku. Jeżeli chcielibyśmy wyrazić nieokreśloność podmiotu prawidłowe byłoby zastosowanie wyrażenia *intézkedés történt* (podjęto działanie). Rozwiązanie takie nie byłoby natomiast prawidłowe, jeżeli zastępowałyby konstrukcję bierną, gdzie agens byłby wyrażony za pomocą poimka *részéről*: *a fizetés az OTP részéről történt* (zapłata została uregulowana przez OTP) – bardziej prawidłowe i prostsze byłoby: *OTP fizette* (zapłaciło OTP).

Niektóre poimki i wyrazy o charakterze poimków stosowano tak, że mogło to powodować niejasność. Na przykład zamiast końcówki *-nak*, (*-nek*) często stosowano poimek *részére*. Jego stosowanie mogło być wskazane dla uniknięcia dwuznaczności, szczególnie obok czasownika *kell*. Lepiej byłoby napisać *Az felperesnek fizetnie kell az alperes részére* (Powód musi zapłacić na rzecz pozwanego), bo wyrażenie *A felperesnek fizetnie kell az alperesnek* (Powodowi trzeba zapłacić pozwanemu) brzmiałoby dwuznaczne. To samo znaczenie można również wyrazić poprzez dopełnienie dalsze: *A felperes köteles fizetni az alperesnek* (Powód zobowiązany jest zapłacić pozwanemu), chociaż dołącza się tu pewien odcień znaczeniowy, a mianowicie: *a felperes részére* – znaczy, że sprawa może być załatwiona na rzecz powoda pośrednio, a *felperesnek* – że musi być załatwiona bezpośrednio. Niepotrzebnie użyto poimka *részére* w zdaniu: *Az alperes részéről még nem történt teljesítés a felperes részére* (Realizacja na rzecz powoda nie została zrealizowana ze strony pozwanego). Można by to było wyrazić prościej, np.: *Az alperes még nem teljesítette a szerződést* (Powód nie wypełnił umowy). Nadużywano również słowa *kifolyólag*, jak np. w zdaniu: *A baleset kifolyólag hónapokig beteg volt.* (W następstwie wypadku miesiącami był chory) – prostrze byłoby sformułowanie: *a balesett miatt* (z powodu wypadku). Nieprawidłowe było również zdanie: *A balesetből lába törött.* (W następstwie wypadku złamał nogę) – bo przecież złamanie nie było konsekwencją wypadku tylko złamanie było wypadkiem. Stosowanie wyrazu *kifolyólag* uzasadnione byłoby w takich zdaniach, gdzie chcielibyśmy wyrazić, że stosunek pomiędzy przyczyną i skutkiem jest raczej pośredni, np. *przechodzień nie zachorował a kutyaharapásba* (na ugryzienie psa), tylko *a kutyaharapásból kifolyólag* (w następstwie ugryzienia psa).

Jak zauważa Móra (1960), w tekstach niektóre słowa występowały niepotrzebnie, np. słowo *megadott* wystąpiło w wyrażeniu *megadott határidő* – w kontekście, że sąd dał pozwanemu czas na przygotowanie dokumentów w tym właśnie terminie. Wystarczyłoby zastosować tylko wyraz *határidő*, bo nie istnieje przecież *meg nem adott határidő* (termin inny niż ten określony). Podobnie niepotrzebne jest słowo *írásbeli* w sformułowaniu *írásbeli előkészítő irat* (pismo przygotowane pisemnie), gdyż niemożliwe jest „ustne przygotowanie pisma”.

W latach 60. rzadziej już trafiały się tak długie zdania jak sto lat wcześniej, jednak niektóre konstrukcje ciągle były mało zrozumiałe. Językoznawcy badali dawne kodeksy prawne i wskazywali na prosty, jasny styl i prawidłową budowę ustaw francuskich do tego stopnia, że za wzór prawidłowego stylu francuskiego podawano Kodeks Napoleński. W niektórych tekstach już sam tytuł był zbyt długi, np.: *Az egészségügyi miniszter 1300–5/1953. Eü. M. számú utasítása az Országos Szociálpolitikai Központ felállításáról és az egészségügyi ügykörének újabb szabályozásáról szóló 172/1951. (IX.16) M.T. számú rendelet kiegészítése tárgyában kiadott 1067/1953. (X.29) számú minisztertanácsi határozat végrehajtásáról.* (Dyrektywa ministra zdrowia nr 1300-5/1953 Eü. M. o ustanowieniu Krajowego Centrum Polityki Socjalnej i wykonaniu decyzji rady ministrów nr 1067/1953 (X 29) wydanej w przedmiocie uzupełnienia rozporządzenia numer 172/1951 (IX 16) M.T (Móra 1960: 275).

Jeżeli chodzi o stosowaną terminologię Móra (1960) zwraca m.in. uwagę, iż utrwalona już w języku węgierskim nazwa kodeksu postępowania karnego *büntető perrendtartás* (dosł. postępowanie w procesie karnym) nie jest prawidłowa, gdyż

postępowanie karne to nie tylko proces karny, ale też poprzedzające go śledztwo. Prawdłowa byłaby więc nazwa *büntető eljárás rendtartás* (kodeks karnego postępowania procesowego). Taka nazwa natomiast, jak zauważa Móra, brzmiałaby zbyt niezręcznie i nieco staroświecko. Prawdopodobnie z tej przyczyny zakorzeniła się pierwsza nazwa. Wcześniej rozróżniano sformułowania: *bűnvádi eljárás* (postępowanie oskarżycielskie) i *perrendtartás* (postępowanie procesowe). Jako przykład dobrze sformułowanego tekstu prawnego podaje się Konstytucję węgierską i kodeks cywilny (1959), gdyż charakteryzują się one prawidłową węgierszczyzną i konsekwentnym stosowaniem terminologii.

4.4 Podsumowanie

Podsumowując, możemy stwierdzić, że w historycznym procesie kształtowania się węgierskiego języka prawnego zasadniczą rolę odgrywały trzy języki. Teksty prawne mogły być formułowane:

- (i) wyłącznie w języku łacińskim,
- (ii) zarówno po łacinie, jak i po węgiersku oraz w innych językach narodowych, np. niemieckim,
- (iii) wyłącznie w języku węgierskim.

Łacinę stosowano na Węgrzech znacznie dłużej i w szerszym zakresie niż w innych krajach, ze względu na wielość obowiązujących praw i wielość narodowości zamieszkujących tereny węgierskie na przestrzeni wieków. Nie oznacza to, że obok łaciny nie istniał węgierski język prawny. Miał on zastosowanie szczególnie w sądach niższej instancji. Znaczący wpływ na rozwój całego języka węgierskiego, w tym również prawnego, miał rozwój idei humanizmu oraz okres reformy języka w XIX wieku.

Znamienne było stosowanie różnych terminów przez mieszkańców różnych terenów Węgier. Można tę sytuację przyrównać do dzisiejszej, gdzie odmienną terminologię stosuje ludność węgierska zamieszkała na terenie Słowacji i Rumunii.

Część II

Część II.

Wybrane zagadnienia prawne i środki językowe dla ich wyrażania w aspekcie translatologicznym

5 Literatura przedmiotu

Na wstępie rozważań z zakresu polskiego języka prawnego należy zauważyć, że w polskim prawoznawstwie nie we wszystkich dziedzinach system terminologiczny jest spójny, i do tej pory nie doszło do jego powszechnego ujednoczenia. Szczególnie rozbieżności występują w teorii prawa, ale zdużą się one również w dyscyplinach szczegółowych, jak np. w postępowaniu cywilnym. Teoretycy prawa z różnych ośrodków naukowych często posługują się terminami lub tworzą nowe, które nie są używane w innych ośrodkach w kraju. Stan ten powoduje możliwość wystąpienia sytuacji, w której prawnicy z różnych ośrodków w Polsce mogą mieć trudności w komunikacji, ze względu na różnice w stosowanej siatce terminologicznej. Tak więc wspólnota komunikacyjna prawników nie posługuje się jeszcze jednolitym językiem prawnym, chociaż tak jak każda wspólnota komunikacyjna, również ta dąży w tym kierunku (por. Puppel, Stanisław 2001: 36). Z tego względu terminologia prawna stosowana w niniejszym opracowaniu może różnić się od terminologii stosowanej przez poszczególnych teoretyków prawa. Aby utrzymać pewien porządek terminologiczny w niniejszej pracy oparto się w zasadzie na dwóch, reprezentatywnych źródłach: *Wstępu do prawoznawstwa* autorstwa Tomasza Staweckiego i Piotra Winczorka (2002) oraz *Wykładni prawa* Macieja Zielińskiego (2002). Celem było zastosowanie takiej terminologii, i takiego podziału norm, które byłyby jak najbardziej powszechne. Kierowano się jednak przede wszystkim przydatnością zastosowanej klasyfikacji do prowadzenia badań porównawczych nad polskim i węgierskim językiem prawnym. Przy badaniach szczegółowych sięgnięto do podstawowych podręczników i komentarzy z dziedziny prawa karnego i cywilnego. W szczególności pod uwagę wzięta została następująca literatura przedmiotu:

- (i) Broniewicz, W., 1996. *Postępowanie cywilne w zarysie*. Warszawa: Wyd. Prawnicze PWN,
- (ii) Bulsiewicz, A., Jeż-Ludwichowska, M., Kala, D., Osowska, D., Lach, A., 2003. *Przebieg procesu karnego*. Toruń: Wyd. TNOiK Dom Organizatora,
- (iii) Dolecki, H., 2005. *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*. Warszawa: LexisNexis,
- (iv) Ereciński, T., Gudowski, J., 2003. *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego*. Warszawa: LexisNexis,
- (v) Gostyński, Z. (red.), Bratoszewski, J., Gardocki, L., Przyjemski, S., Stefański, R., Zabłocki, S., 2004. *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*. Tom II. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC,
- (vi) Grajewski, J., 2005. *Przebieg procesu karnego*. Warszawa: C.H. Beck,
- (vii) Jodłowski, J., Resich, Z., Lapiere, J., Misiuk-Jodłowska, T., 2002. *Postępowanie cywilne*. Warszawa: LexisNexis,

- (viii) Mądrzak, H. (red.), 1999. *Postępowanie Cywilne*. Warszawa: C.H. Beck. Piasecki, K. (red.), 1996. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck, Siedlecki, W., Świeboda, Z., 2003. *Postępowanie cywilne*. Warszawa: LexisNexis, Skrzydło, W., 1999. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Komentarz*. Kraków: Zakamycze, Światłowski, A. (red.), 1999. *Postępowanie karne*. Warszawa: C.H. Beck, Tyranowski, J., 1999. *Prawo Europejskie. Zagadnienia instytucjonalne z uwzględnieniem traktatu amsterdamskiego*. Poznań: Propium.

W kwestii badań z zakresu języka prawnego i prawniczego szczególną uwagę poświęciliśmy następującym pozycjom z literatury przedmiotu:

- (i) Wronkowska, S., Zieliński, M., 1997. *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe,
- (ii) Wronkowska, S., Zieliński, M., 1993. *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*. Warszawa: URM,
- (iii) Wróblewski, B., 1948. *Język prawny i prawniczy*. Kraków.

Z kolei do fundamentów literatury dotyczącej tłumaczenia tekstów prawnych należą opracowania sporządzone przez Danutę Kierzkowską (np.: 2002. *Tłumaczenie prawnicze*. Warszawa: Wyd. TEPIS.). Do ważnych źródeł z zakresu powyższej tematyki należą również opracowania dotyczące budowy i tłumaczenia aktów prawnych Unii Europejskiej zamieszczone na stronach internetowych instytucji europejskich oraz krajowych ministerstw.

6 Norma jako podstawowe pojęcie prawne

6.1 Definicja normy

Norma prawna jest najmniejszym, stanowiącym sensowną całość elementem prawa, która została ustanowiona lub uznana przez kompetentne organy państwa (Zieliński 2002: 18). Samo pojęcie normy nie jest związane tylko z prawem. Jeżeli pewne rzeczy lub przedmioty zostaną uznane za cenne (czyli stanowiące jakąś wartość), to formułowane są wzory zachowań, które stają się częścią systemów normatywnych. Niekiedy zamiast prawa działają normy: moralne, obyczajowe, statutowe i zwyczajowe organizacji niepaństwowych itd. (Stawecki, Winczorek 2002: 28). Natomiast norma prawna jest to jeden z rodzajów tzw. normy postępowania, czyli inaczej tzw. normy społecznej. Normę postępowania może tworzyć wypowiedź, która formułuje żądanie albo upoważnienie do określonego zachowania się, skierowane do danej osoby lub osób (Stawecki, Winczorek 2002: 61). Inaczej mówiąc, normy postępowania to wyrażenia, które w sposób jednoznaczny coś nakazują, pozwalają lub czegoś zakazują. Szczególnym rodzajem normy jest norma kompetencyjna. Normę tę Zieliński (2002: 28) ujmując następująco: „Dla ważnego dokonania czynności konwencjonalnej² wymagane jest, iżby

² Według Zielińskiego (2002: 27) czynność konwencjonalna to po pierwsze zespół zachowań psychofizycznych, np. podniesienie ręki, po drugie umownie przypisany im sens konwencjonalny, np. skutek w postaci uznania tego podniesienia ręki za akt głosowania.

dokonujący jej podmiot dysponował kompetencją do jej dokonania. Wzorcową strukturą normy prawnej będzie miała np. następującą postać: Podmiotowi A nakazuje się C, jeśli podmiot P dokona konwencyonalnej czynności K”

6.2 Pojęcie przepisu prawnego

Normy prawne jako specyficzne wypowiedzi, mogą być komunikowane w formie słownej, w postaci zdań ujętych w języku prawnym. Dokumenty zawierające normy są podzielone na odcinki. Najmniejszy z tych odcinków, zwykle pojedyncze zdanie zaopatrzone wskaźnikiem identyfikacyjnym, tzn. numerem, literą itp., jest nazywany przepisem prawnym (Stawecki, Winczorek 2002: 90). Według Zielińskiego (2002: 16n) przepis prawny to zdanie w sensie gramatycznym (od kropki do kropki lub od kropki do średnika, lub od średnika do kropki) wyraźnie wyróżnione graficznie w tekście prawnym i oznaczone w nim zwykle jako artykuł czy ustęp, lub fragment artykułu lub ustępu. Pojęcie normy prawnej jest tworem nauki prawa, a nie prawodawcy. Norma jest zbudowana z elementów znaczeniowych zawartych w przepisach prawa. Treść prawa wyrażają normy, przepisy zaś są formą słowną (zdaniową), w którą treść ta jest ujęta. Normy prawne są wyprowadzane z przepisów, czemu służy m.in. interpretacja. Norma może być zbudowana na podstawie jednego lub wielu przepisów. Fragmenty wyróżnione graficznie mogą być ujęte w sposób kolumnowy, w punktach i podpunktach. Ani punkty, ani podpunkty nie stanowią odrębnych przepisów, lecz pozostają fragmentami przepisów mającymi sens jedynie w bezpośrednim związku z przepisami wyróżniającymi je. Wyróżnienie punktów i podpunktów służyć ma w przepisach jedynie przedstawieniu różnych wariantów dalszej części przepisu lub wyeksponowaniu szczególnie istotnych fragmentów przepisu. Przywołanie np. art. 7 ust. 2 pkt 3 lit. b identyfikuje przepis art. 7 ust. 2 z wyeksponowaniem jego wariantu uwzględniającego pkt 3 i nadto podpunktu (literę) b. Podobne zasady obowiązywać będą przy odczytywaniu przepisów w języku węgierskim.

6.3 Koncepcje budowy normy prawnej

Wśród polskich teoretyków prawa najbardziej popularne są dwie koncepcje budowy normy prawnej. Jedna z nich mówi o tym, że w normie prawnej występują trzy konieczne komponenty i nazywamy ją koncepcją o trójczłonowej budowie normy prawnej, druga, że są to dwa komponenty i nazywamy ją koncepcją o dwuczłonowej budowie normy prawnej.

6.3.1 Koncepcja o trójczłonowej budowie normy prawnej

Według koncepcji o trójczłonowej budowie normy prawnej, norma składa się z trzech elementów:

- (i) hipotezy, która wskazuje na adresata i warunki, w jakich jest on zobowiązany do pewnego zachowania się,
- (ii) dyspozycji, która określa treść uprawnień i obowiązków,
- (iii) sankcji, która ustala konsekwencje grożące w wypadku zachowania się sprzecznego ze wskazanym wzorem. Sankcja jest uważana w tym wypadku za trzeci, integralny komponent każdej normy. Koncepcję tę uzasadniano argumentami socjologicznymi, tzn. podkreślano powiązanie normy prawnej z

jakąś zbiorowością społeczną, co wiąże się z istnieniem sankcji jako reakcji danej zbiorowości na przypadek naruszenia dyspozycji.

6.3.2 Koncepcja o dwuczłonowej budowie normy prawnej

Koncepcja o dwuczłonowej budowie normy prawnej zrodziła się z dokonywanej przez prawoznawców krytyki koncepcji trójczłonowej. Filozof prawa, Jerzy Lande wykazywał, że „trójczłonowo zbudowana norma prawna jest w istocie zlepkiem dwu różnych norm”. Pierwszą z nich nazwał normą sankcjonowaną, a drugą normą sankcjonującą. Uznał jednak, że są one ze sobą sprzężone logicznie, czyli w sposób konieczny. Z taką koncepcją nie zgodził się Zygmunt Ziemiński, który twierdził, że w normie nie musi wystąpić przymus w postaci norm sankcjonujących. Normy byłyby według tego sprzężone funkcjonalnie, to znaczy, sprzężone wtedy, jeżeli taka byłaby wola prawodawcy (por. Zieliński 2002: 32n).

Koncepcja o dwuczłonowej budowie normy prawnej wskazuje na dwa występujące w niej komponenty: hipotezę i dyspozycję. Według tej koncepcji sankcja nie stanowi trzeciej części normy, tylko treść odrębnej normy – normy sankcjonującej. W związku z tym pojęcie sankcji nie powinno być odnoszone do struktury normy, ale jedynie do konsekwencji, do skutku prawnego naruszenia normy (por. Stawecki, Winczorek 2002: 64).

6.3.3 Ocena dotychczasowych koncepcji

Argumenty przeciwko trójczłonowej koncepcji normy prawnej wydają się w pełni trafne, gdyż koncepcja ta znajduje co prawda zastosowanie w prawie karnym, ale w innych dziedzinach nie zdaje egzaminu. Dlatego też dalej omówione zostaną komponenty normy prawnej według koncepcji dwuczłonowej.

6.4 Komponenty norm prawnych

Ponieważ poszczególne komponenty normy prawnej będą analizowane z wzięciem pod uwagę dwuczłonowej koncepcji normy prawnej, rozważona zostanie więc budowa dwóch norm:

- (i) sankcjonowanej,
- (ii) sankcjonującej.

6.4.1 Norma sankcjonowana

Norma sankcjonowana określa:

- (i) adresata i warunki, w jakich jest mu coś nakazane, zakazane lub dozwolone czynić (hipoteza),
- (ii) treść owego nakazu, zakazu lub dozwolenia (dyspozycja) (Stawecki, Winczorek 2002: 88).

Hipoteza stanowi zwykle jeden z bardziej rozbudowanych elementów normy prawnej. W przepisach prawnych nie zawsze komponent ten wyrażony jest wprost, może być rozproszony w tekstach aktów normatywnych tak, że osoba niemająca przygotowania prawniczego może mieć trudności z jej wyodrębnieniem. Hipoteza może także wskazywać szczegółowo cel działania podmiotu prawa albo sposób działania. Może również zawierać określenia pewnych zachowań ludzkich, stanów powstałych

w wyniku działania praw przyrody, funkcjonowania gospodarki, zjawisk zewnętrznych w stosunku do adresata, może także określać miejsce działania albo czas czy też moment działania.

Jak już zostało wspomniane, wydedukowanie normy prawnej z przepisu nie zawsze odbywa się w sposób prosty. Ponieważ normy zawarte są w przepisach, są one interpretowane z przepisów i hipotezy mogą być w nich umieszczone w różny sposób. W wielu wypadkach przepis prawny sformułowany jest w postaci zdania warunkowego. Zdanie takie składa się z poprzednika, który określa okoliczności zachowania się adresata i wyraża się zwrotem *jeżeli*, oraz z następnika, który wyraża się zwrotem *to*. W takim przypadku poprzednik często stanowi hipotezę normy. W przedstawionych poniżej przepisach prawnych wraz z ich tłumaczeniami wyróżniliśmy ich część stanowiącą hipotezę:

Przykład 1. Język źródłowy: węgierski (dalej: J.ż.: W.)

Ha a büntetőeljárás felfüggesztik, a felfüggesztés tartama az elévülés határidejébe nem számít be.

Jeżeli postępowanie karne zostanie zawieszono okresu zawieszenia nie wlicza się do okresu po jakim nastąpi przedawnienie.

Przykład 2. Język źródłowy: angielski (dalej: J.ż.: A.)

Przykłady są fragmentami tekstów zamieszczonych na oficjalnych stronach internetowych Unii Europejskiej, tak więc teksty w każdym języku mają równy status. Jednakże dla celów badawczych przyjęte zostało, że językiem źródłowym jest język angielski, a teksty w języku polskim i węgierskim są tłumaczeniami.

If it is not possible to carry out complete re-estimation of the output of dwelling services annually, Member States may extrapolate a given base year figure using appropriate quantity, price and quality indicators.

Jeżeli nie jest możliwe przeprowadzenie corocznego pełnego ponownego szacowania produkcji usług mieszkaniowych, Państwa Członkowskie mogą dokonywać ekstrapolacji danych liczbowych dla danego roku bazowego, stosując odpowiednie wskaźniki ilościowe, cenowe i jakościowe.

Amennyiben nem lehetséges a lakásszolgáltatások termelési értékének teljes körű újrabecslését évente elvégezni, a tagállamok extrapolálhatják az adott bázisév adatait a megfelelő mennyiségi, ár- és minőségi mutatószámok felhasználásával.

Dyspozycją nazywa się tę część normy, która określa treść zachowania zakazanego, nakazanego lub dozwolonego, albo treść decyzji, którą należy podjąć w związku z zaistnieniem pewnych faktów. Przedmiotem dyspozycji mogą być czyny, lub czynności konwencjonalne (Stawecki, Winczorek 2002: 66), np.:

Przykład 3. J.ż.: P.

Jeżeli grupa albo związek określone w § 1 mają charakter zbrojny, albo mają na celu popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym, **sprawca podlega karze** pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat ośmiu.

Ha az 1.§-ban leírt csoport vagy szervezet fegyveres jellegű, vagy terrorista jellegű bűncselekményt tervez, **az elkövető** hat hónaptól nyolc évig terjedő **szabadságvesztéssel büntetendő**.

6.4.2 Norma sankcjonująca

Norma sankcjonująca stanowi, iż w przypadku naruszenia normy sankcjonowanej (co występuje tu jako hipoteza) zostanie zastosowana dolegliwość, której rodzaj i stopień jest wyznaczony w treści tej normy. Dyspozycja normy sankcjonującej przewiduje więc zarówno obowiązek ponoszenia skutków naruszenia normy sankcjonowanej, jak i upoważnienie (kompetencję) dla organów państwa do realizacji tych skutków. O ile więc norma sankcjonowana skierowana jest do pewnej kategorii adresatów określonych rodzajowo, o tyle norma sankcjonująca skierowana jest zawsze do organów władzy publicznej, ponieważ tylko oni posiadają kompetencję do stwierdzenia naruszenia normy sankcjonowanej i zastosowania wobec jej naruszcyciela określonej dolegliwości (sankcji).

Pojęcia sankcji nie będziemy odnosić do struktury normy, tylko do skutku prawnego naruszenia normy. W języku prawniczym sankcja występuje w znaczeniu językowym, jako treść normy zachowania (zapowiedzi określonej dolegliwości) i w znaczeniu realnym oraz jako społeczny fakt podjęcia określonych kroków dolegliwych wobec podmiotów zachowujących się niezgodnie ze wzorami zachowań zawartymi w normie. O ile w prawie pojęcie to oznacza zawsze jakąś dolegliwość ponoszoną za złamanie normy, o tyle w etyce, psychologii i socjologii pojęcia tego używa się również w kontekście nagród za zachowania zgodne z normą (Stawecki, Winczorek 2002: 82n).

Najczęściej wyróżnia się trzy rodzaje sankcji prawnej:

- (i) egzekucyjną
- (ii) nieważności (bezskuteczności),
- (iii) karną (represyjna, penalna).

Sankcja egzekucyjna polega na przymusowym wykonaniu tego, co stanowiło niedopełniony obowiązek adresata lub unicestwieniu tego, co zostało przez niego uzyskane wbrew zakazowi. (Stawecki, Winczorek 2002: 83). W podanych poniżej przepisach wyróżnione zostały istotne fragmenty sankcji egzekucyjnej:

Przykład 4. J.ż.: P.

Wymierzone łączne kary pieniężne, nieuiszczone w wyznaczonym terminie, **podlegają** wraz z odsetkami za zwłokę **przymusowemu ściągnięciu** w trybie określonym w przepisach o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

A kijelölt időszakkban nem fizetett kiszabott összes penzügyi büntetés a késedelmi százalékkal együtt **a kényszeres behajtás alá esik** a közigazgatási behajtási eljárásról szóló jogszabályokban előírtak szerint.

Przykład 5. J.ż.: W.

A 30. §-ban meghatározott **engedélyt a hatóság visszavonja**, az üzemeltetőt a súlyos ipari baleset megelőzéséhez szükséges intézkedések megtételére kötelezi, ha a biztonság üzemeltetés feltétele bármely okból hiányzik.

Pozwolenie, o którym mowa w § 30 **zostanie cofnięte przez urząd**, a przedsięwzięcie zostanie zobowiązany do podjęcia stosownych kroków dla zapobieżenia

ciężkim wypadkom przemysłowym, jeżeli z jakiegokolwiek powodu nie jest spełniony warunek bezpiecznego działania.

Przykład 6. J.ż.: A.

(Penalties applicable to importers)

If applications or declarations relating to "A" licences presented by an importer to the competent authorities of a Member State are found to contain false, misleading or inaccurate information and unless such information is clearly due to a genuine error, **the competent authorities** of the Member States concerned shall, depending on the seriousness of the case, **exclude the importer in question from the "A" licence applications system** for up to four quarters following the finding, without prejudice to the application of any relevant national laws. In such cases, **the security** referred to in Article 5(3) **shall be forfeit** in full.

(Kary stosowane wobec importerów)

Jeżeli wnioski lub oświadczenia odnoszące się do pozwoleń typu „A” złożone przez importera właściwym organom Państwa Członkowskiego zawierają fałszywe, wprowadzające w błąd lub nieprawidłowe informacje, o ile informacje te nie są wynikiem autentycznej pomyłki, **właściwe organy** zainteresowanych Państw Członkowskich, zależnie od wagi sprawy, **wykluczą danego importera z systemu wniosków o wydanie pozwoleń typu „A”** przez okres do czterech kwartałów od wykrycia nieprawidłowości, bez uszczerbku dla stosowania jakichkolwiek odpowiednich przepisów prawa krajowego. W takich przypadkach **zabezpieczenie** określone w art. 5 ust. 3 **ulega przypadkowi** w całości.

(Az importőrökkel szemben alkalmazandó szankciók)

Amennyiben megállapítják, hogy az importőr által a tagállam illetékes hatóságainak bemutatott, az „A” engedélyekre vonatkozó kérelmek vagy nyilatkozatok hamis, félrevezető vagy hibás információt tartalmaznak, kivéve ha világosan látszik, hogy tévedésről van szó, az érintett tagállamok **illetékes hatóságai kizárják az érintett importőrt az „A” engedélykérelmi rendszerből** az e megállapítást követő négy negyedéves időszakra, ennek súlyosságától függően, tekintet nélkül bármely vonatkozó nemzeti jogszabály alkalmazására. Ilyen esetekben az 5. cikk (3) bekezdésében említett **biztosíték** teljes egészében **elvész**.

Kolejnym rodzajem sankcji jest sankcja nieważności, albo bezskuteczności. Ma ona zastosowanie, jeżeli czynności konwencjonalne zostały podjęte z naruszeniem prawa. W takim wypadku sankcja polega na odebraniu czynnościom skuteczności prawnej (Stawecki, Winczorek 2002: 83). W podanych poniżej przepisach wyróżnione zostały istotne fragmenty sankcji nieważności:

Przykład 7. J.ż.: P.

Czynność prawna dokonana przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych, **jest nieważna**.

A cselekvőképtelen személy **jognyilatkozata semmis**.

Przykład 8. J.ż.: W.

Érvénytelen a házasság, ha a házassulók valamelyikének **korábbi házassága fennáll**.

Związek małżeński jest nieważny, jeżeli wcześniejszy związek małżeński którejs z stron zawierających małżeństwo jest nadal ważny.

Przykład 9. J.ż.: A.

The conditions for the test should be arranged so that the air temperature and the humidity measured at the engine intake is set to standard conditions during the test run. The standard should be $6 \pm 0,5$ g water per kg dry air at a temperature interval of 298 ± 3 K. **The test is void** if these conditions are not met.

Warunki badania powinny być tak ustalone, aby temperatura i wilgotność powietrza na wlocie do silnika były równe warunkom normalnym podczas badania. Normą powinno być $6 \pm 0,5$ g wody na kg suchego powietrza w przedziale temperatur 298 ± 3 K. **Badanie jest nieważne**, jeśli te warunki nie są spełnione.

A vizsgálat feltételeit úgy kell előkészíteni, hogy a motor szívócsövénél mért levegőhőmérséklet és légnedvesség a vizsgálat alatt normál körülményekre legyen beállítva. A normál viszony legyen $6 \pm 0,5$ g víz/kg száraz levegő és 298 ± 3 K hőmérséklet intervallumban. Ha ezen feltételeket nem teljesítik, **a vizsgálat érvénytelen**.

Sankcja karna, inaczej represyjna czy też penalna, jest to sankcja grożąca za dokonanie czynów zabronionych lub rzadziej, za zaniechanie dokonania czynów nakazanych. Polega ona na pozbawieniu naruszcyciela zakazu cennych dla niego dóbr. Do dóbr takich zaliczymy m.in. wolność, wartości majątkowe czy też prawa rodzicielskie (Stawecki, Winczorek 2002: 83). W podanych poniżej przepisach wyróżniliśmy istotne fragmenty sankcji karnej:

Przykład 10. J.ż.: P.

Kto sprowadza niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób albo dla mienia w wielkich rozmiarach **podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat ośmiu**.

Aki vészélyezteteti több személy életét vagy egészségét vagy vagyonát nagy mértékben, **hat évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő**.

Przykład 11. J.ż.: W.

Aki házasságának fennállása alatt újabb házasságot köt, vagy aki házassági kötelékben levő személlyel köt házasságot, büntettet követ el, és **három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő**.

Kto, będąc w związku małżeńskim, zawiera nowy związek małżeński lub kto zawiera związek małżeński z osobą związaną węzłem małżeńskim, popełnia przestępstwo i **podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech**.

Zaniechanie i sankcja za zaniechanie mogą być wyrażone następująco:

Przykład 12. J.ż.: W.

Aki hitelt érdemlő tudomást szerez arról, hogy összeesküvés, lázadás, hazaárulás, vagy kémkedés elkövetése készül, és erről a hatóságnak **jelentést nem tesz**, büntettet követ el, és **három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő**.

Kto posiadał wiarygodne informacje o przygotowywanym spisku, buncie, zdradzie lub szpiegostwie, lub o popełnieniu takich przestępstw i **nie powiadomi** o tym władz, popełnia przestępstwo i **podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech**.

Przykład 13. J.ż.: A.

Any failure to comply with the obligations pursuant to this Regulation, whether intentionally or through negligence on his or her part, **shall make an official** or other servant of the European Communities **liable to disciplinary action**, in accordance with the rules and procedures laid down in the Staff Regulations of Officials of the European Communities or in the conditions of employment applicable to other servants.

Niedopełnienie zobowiązań wynikających z niniejszego rozporządzenia, niezależnie od tego, czy celowo czy przez zaniedbanie, powoduje, że **urzędnik** lub inny funkcjonariusz Wspólnot Europejskich **podlega karze dyscyplinarnej** zgodnie z regulami i procedurami ustanowionymi przez regulamin pracowniczy urzędników Wspólnot Europejskich lub w warunkach zatrudnienia mających zastosowanie do innych pracowników.

Ha az Európai Közösségek **tisztviselője** vagy más alkalmazottja az e rendeletben foglalt **kötelezettségeit** szándékosan vagy gondatlanságból **megszegi**, ellene az Európai Közösségek tisztviselőinek személyzeti szabályzatában előírt, illetve az egyéb alkalmazottakra vonatkozó alkalmazási feltételekben előírt szabályoknak és eljárásoknak megfelelően **fegyelmi eljárás indul**.

6.5 Abstrakcyjność i generalność w normie prawnej

Cecha abstrakcyjności normy prawnej oznacza, że wzór zachowania określony jest przez wskazanie rodzajowych, a nie konkretnych cech tego zachowania. Chodzi więc o wskazanie takiego zachowania, które może się zdarzyć w nieokreślonej z góry liczbie przypadków. W związku z tym określenie wzoru zachowań nie powinno być nadmiernie szczegółowe, lecz bardziej ogólne, tak aby objąć dużą liczbę przypadków należących do danego typu zachowań, np. sformułowanie zawarte w kodeksie karnym: *kto zabija człowieka (aki mást megöl)* obejmuje różne sposoby zabijania. Z cechą abstrakcyjności wiąże się cecha generalności. Oznacza ona, że norma skierowana jest do pewnej kategorii adresatów, nie zaś do adresata indywidualnego. Wskazanie adresatów następuje przez powołanie się na ich cechy rodzajowe, np.: obywatele, studenci, właściciel rzeczy (Stawecki, Winczorek 2002: 62). W pierwszej części przytoczonego poniżej przepisu adresatem normy są wszyscy ludzie, znajdujący się na obszarze obowiązywania danego prawa. Od tej zasady są pewne wyjątki. W myśl prawa karnego, każdy, kto zabija, podlega karze – ale nie dyplomata, ponieważ chroni go immunitet. Podobnie prawo upadłościowe dotyczy każdego dłużnika, ale tylko tego, który może być upadły itd. W drugiej części przepisu adresat jest określony nieco bardziej precyzyjnie. Jest nim ten, który popełnił opisany wcześniej czyn.

Przykład 14. J.ż.: P.

Kto bez uprawnienia albo wbrew jego warunkom rozpowszechnia cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystycznego wykonania,

podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch.

Jeżeli **sprawca czynu** określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

Aki jogosultság nélkül vagy a jogosultságnak nem megfelelő módon terjeszt idegen szerzeményt eredeti verzióban, vagy feldolgozott, művészi előadás változatban, pénzbüntetéssel, szabadságkorlátozással vagy két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Ha **a tettes**, aki az 1. bekezdésben leírt cselekményt önkéntelenül követi el, pénzbüntetéssel, szabadságkorlátozással vagy egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

W przytoczonym poniżej przepisie węgierskim adresat jest również nieco szczegółowiej określony. Jest nim mianowicie samorząd mniejszości narodowej.

Przykład 15. J.ż.: W.

A helyi kisebbségi önkormányzat szervezeti és működési rendjét szabályozó határozatában dönt:

- (i) szervezetének és működésének részletes szabályairól,
- (ii) a helyi kisebbségi önkormányzat részére elkülönített vagyron használatáról,
- (iii) a helyi kisebbségi önkormányzati társulás létrehozásáról.

Lokalny samorząd mniejszości w uchwale o swym regulaminie organizacyjnym i działania decyduje o:

- (i) szczegółowych regulacjach organizacji i działania,
- (ii) wykorzystaniu majątku wydzielonego dla lokalnego samorządu mniejszości,
- (iii) powołaniu zrzeszenia z innym lokalnym samorządem mniejszości.

W poniższym przepisie Unii Europejskiej adresaci są określani precyzyjnie jako rybacy Wspólnoty:

Przykład 16. J.ż.: A.

Under the Protocol, **Community fishermen** enjoy fishing opportunities in waters under the sovereignty or jurisdiction of Côte d'Ivoire from 1 July 2004 to 30 June 2007.

Do celów niniejszego protokołu **rybacy Wspólnoty** zachowują możliwość dokonywania połowów na wodach podlegających władzy lub jurysdykcji Wybrzeża Kości Słoniowej w okresie od dnia 1 lipca 2004 roku do dnia 30 czerwca 2007 roku.

E jegyzőkönyv értelmében a Közösség halászai, az Elefántcsontpart felségjoga, illetve fennhatósága alá tartozó vizeken rendelkeznek halászati lehetőségekkel a 2004. július 1-jétől 2007. június 30-ig terjedő időszakra vonatkozóan.

Pomimo pewnego uszczegółowienia, jakie wystąpiło w drugiej części przepisu polskiego oraz w przepisie węgierskim i unijnym, normy te zachowały charakter generalny. Chodzi bowiem o wszystkich sprawców spełniających wymienione warunki,

o wszystkie samorządy mniejszości na Węgrzech i o wszystkich rybaków Wspólnoty, a nie o adresata indywidualnego.

Nie należy mylić abstrakcyjności i kazuistyczności norm. Wzór zachowania może być kazuistyczny, tzn. określony w sposób bardzo szczegółowy, wręcz drobiazgowy. Dopóki jednak możliwe jest wielokrotne spełnienie tego wzoru przez adresatów, dopóty norma zachowuje charakter normy abstrakcyjnej (Stawecki, Winczorek 2002: 62). Generalność i abstrakcyjność norm prawnych odróżnia je od postanowień będących aktami stosowania prawa, np. orzeczeń sądowych, decyzji administracyjnych itp., które mają charakter norm konkretnych i indywidualnych. Zdarza się, że w tekstach aktów normatywnych występują także reguły konkretne i indywidualne, jednak są to przypadki wyjątkowe, bowiem zakłada się, że normy prawne powinny znajdować wielokrotne zastosowanie. Przykładem takiego wyjątku może być przepis ustawy o Węgierskim Banku Rozwoju SA, w którym stwierdza się, że *Az MFB Rt. részvényeinek száz százaléka a Magyar Állam tulajdonában van.* (100 % akcji **WBR SA** znajduje się w posiadaniu Państwa Węgierskiego).

Stosunkowo niewielka część norm w przepisach adresowana jest do wszystkich ludzi, czy nawet do wszystkich obywateli danego kraju. Przepisy takie znajdują się głównie w kodeksie karnym, w związku z tym szczególnie często stosowana jest tam formuła rozpoczynająca się słowem *kto*. Podobne rozwiązanie stosuje się w kodeksie węgierskim, z tym, że zaimek *aki* (kto) przyjmuje różną formę w liczbie pojedynczej i jak mnogiej w poniższych wyrażeniach:

aki jogalap nélkül	kto bez podstawy prawnej
akiknek olyan joga van, amely	kto posiada takie prawo, które

Poza tym ustawodawca wyróżnia po prostu *człowieka* w przepisach związanych z wolnościami i prawami człowieka (Wronkowska, Zieliński 1997: 154n). Poniższe przepisy przedstawiają, w jaki sposób można sformułować normę odnoszącą się do wszystkich. W przytoczonych przepisach w języku źródłowym polskim i węgierskim występują formy z użyciem słowa *kto*. Generalność wyrażaną w przepisie unijnym w poniższym przypadku ukazuje forma przecząca zwrotu: *no one*, czego odpowiednikiem translatywnym w języku polskim będzie zaimek *nikt*, a w języku węgierskim zaimek *senki* (nikt).

Przykład 17. J.ż.: P.

Kto rzecz uzyskaną za pomocą czynu zabronionego nabywa lub pomaga do jej zbycia albo tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia, podlega karze pozbawienia wolności od trzech miesięcy do lat pięciu.

Aki tiltott cselekmény által szerzett tárgyra tesz szert, vagy segédkezik az attól való megváltásban, vagy ilyen tárgyat magánál tart illetve segédkezik annak rejtgetésében, három hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Przykład 18. J.ż.: W.

Aki a fegyverszűnet feltételeit megszegi, büntettet követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Kto narusza warunki zawieszenia broni, popełnia przestępstwo i podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat pięciu.

Przykład 19. J.ż.: A.

Article 4 of the said Charter states that **no one** shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.

Artykuł 4 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej stanowi, że **nikt** nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 4. cikke kimondja, hogy **senkit** nem lehet kínzásnak, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.

Badając sposób, w jaki ustawodawca wyraża znaczenie generalności, to znaczący taką generalność, która odnosi się do każdego człowieka lub do wszystkich obywateli danego kraju, analizie poddano teksty Konstytucji polskiej i węgierskiej. W tekstach tych wyodrębnione zostały zwroty odnoszące się do każdej osoby przebywającej na terenie państwa polskiego, przy uwzględnieniu założenia o szczególnych przypadkach, gdzie ktoś nie podlega prawu ustawy zasadniczej. Stwierdzono, że przede wszystkim zastosowanie znajduje zaimek *każdy*. Warto zwrócić przy tym uwagę nie tylko na samo występowanie zaimka, ale również na możliwe połączenia wyrazowe:

każdy	jest obowiązany szanować prawa innych
każdy	jest obowiązany do ponoszenia ciężarów publicznych
każdy	ma obowiązek przestrzegania prawa
każdy	ma prawo do rozpatrzenia sprawy
każdy	ma prawo dostępu do
każdemu	zapewnia się wolność poruszania się
każdy	ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie
wszyscy	są wobec prawa równi
wszyscy	mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne

W Konstytucji węgierskiej analogiczną rolę pełni zaimek *mindenki* (wszyscy, każdy):

a Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő	w Republice Węgierskiej każdy jest równy wobec sądu
a Magyar Köztársaság elismeri mindenki jogát mindenki köteles vallomást tenni	Republika Węgierska uznaje prawo każdego do każdego zobowiązany jest do złożenia zeznań
mindenkinek joga van ahhoz, hogy	każdy ma prawo do
mindenkinek joga van arra, hogy	każdy ma prawo do
mindenkit, aki törvényesen tartózkodik Magyarországon területén	każdego, kto legalnie przebywa na terenie Węgier

Na materiale Konstytucji obu państw zbadano również, w jaki sposób generalność wyrażana jest w formie przeczącej. Stwierdzono, że w tekście polskim funkcję tę pełni zaimek *nikt*, a w tekście węgierskim zaimek *senki* (nikt). W Konstytucji RP wyodrębniono m.in. następujące wyrażenia z zaimkiem *nikt*:

<i>nikt</i> nie może być	poddany okrutnemu traktowaniu / obowiązany do ujawniania informacji / zmuszany do / dyskryminowany z jakiegokolwiek przyczyny.
<i>nikogo</i> nie wolno zmuszać do	
ustawa nie może <i>nikomu</i> zamykać drogi sądowej	

Zwroty z zaimkiem *senki* (nikt) w Konstytucji węgierskiej:

<i>senki</i> sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg	nikt nie może być uznany za winnego, dopóki
<i>senkinek</i> a tevékenysége sem irányulhat	niczyja działalność nie może być ukierunkowana na
<i>senkit</i> sem lehet megalázó elbánásnak alávetni	nikogo nie można traktować w sposób poniżający

Zieliński (2002: 148) stwierdza, że w Konstytucji RP przyjęto konwencję, by dla norm odnoszących się do obywateli używać zwrotu *obywatel* a w przypadku, gdy odniesienie to dotyczy każdego człowieka, używać wyrazu *każdy*. Po dokonaniu porównania Konstytucji RP i RW stwierdzono, że w obu ustawach zasadniczych słowo *obywatel* jest najczęściej doprecyzowywane, co ilustrują poniższe zdania i zwroty:

każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo władze publiczne zapewniają obywatelom jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli zarządzenia nie mogą stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz innych podmiotów obywatel polski nie może obywatel może być obowiązany do obywatela polskiego nie można przyrodzona godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela

Zwroty w Konstytucji węgierskiej zawierające słowo *állampolgár* (obywatel):

a haza védelme a Magyar Köztársaság minden állampolgárának kötelessége	obrona ojczyzny jest obowiązkiem każdego obywatela Republiki Węgierskiej
a Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz	obywatele Republiki Węgierskiej mają prawo do bezpieczeństwa socjalnego
a megyei közgyűlés elnökévé magyar állampolgár választható	na przewodniczącego sejmiku wojewódzkiego może być wybrany obywatel węgierski
az állampolgárok polgári szolgálatot teljesítenek	obywatele spełniają obywatelski obowiązek
a Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot	obywatel Republiki Węgierskiej ma prawo do wykształcenia
minden magyar állampolgár jogosult arra, hogy	każdy węgierski obywatel ma prawo do
minden nagykorú magyar állampolgárt megillet az a jog, hogy	każdego pełnoletniego obywatela węgierskiego dotyczy prawo
minden választójoggal rendelkező magyar állampolgár	każdy obywatel węgierski posiadający prawo głosu

Niejednokrotnie, aby poznać adresata normy, należy znać struktury organizacyjne danej instytucji, a w szczególności ustalenia jaki podmiot – jaki człowiek, podejmuje działanie, które liczy się jako działanie instytucji. Normy odnoszące się do instytucji mają zatem podwójny charakter, to znaczy z jednej strony stosuje się normy odnoszące

się do danej instytucji, z drugiej do pewnych osób działających jako dana instytucja (Zieliński 2002: 37n). Normy takie zawarte są w poniższych przepisach:

Przykład 20. J.ż.: P

Rada Ministrów kieruje administracją rządową.
A Kormány irányítja az államigazgatási szerveket.

Przykład 21. J.ż.: W.

Az Országgyűlés a köztársasági elnököt titkos szavazással választja.
Parlament wybiera Prezydenta Republiki w tajnym głosowaniu.

Przykład 22. J.ż.: A.

The Secretariat-General of the Commission is instructed to ensure the implementation of these provisions in coordination with the Directorates-General and similar departments, in particular the Directorate-General responsible for information technology in the Commission.

Sekretariat Generalny Komisji ma za zadanie czuwać nad wykonaniem niniejszych przepisów w koordynacji z dyrekcjami generalnymi i odpowiednimi służbami, w szczególności z dyrekcją generalną właściwą dla spraw informatyki w Komisji.

E rendelkezések végrehajtásáért **a Bizottság főtitkársága** felel, együttműködve a főigazgatóságokkal és hasonló szolgálatokkal, különösen a Bizottság informatikáért felelős főigazgatóságával.

Z treści niektórych norm wynikać może, że w danym czasie i miejscu może istnieć fizycznie tylko jeden podmiot noszący cechy określające adresata, np.: *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej* (A lengyel köztársasági elnök) oraz *A magyar köztársasági elnök* (Prezydent Republiki Węgierskiej). W takim wypadku norma nie przestaje mieć charakteru generalnego, gdyż wzór zachowania skierowany jest do osoby pełniącej określoną funkcję, a nie do osoby wskazanej z imienia i nazwiska (por. Stawecki, Winczorek 2002: 62). Zagadnienie to ilustrują poniższe przepisy:

Przykład 23. J.ż.: P.

Prezydent Rzeczypospolitej jest najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.
A köztársasági elnök a Lengyel Köztársasági fegyveres erők főparancsnoka.

Przykład 24. J.ż.: W.

A helyi kisebbségi önkormányzat képviselő testülete ülését az elnök hívja össze és vezeti.

Posiedzenia gremium radnych lokalnego samorządu mniejszości zwołuje jego przewodniczący.

Przykład 25. J.ż.: A.

The Secretary-General shall give guidance to Police Commissioner through the EU Special Representative.

Sekretarz Generalny udziela wytycznych Komendantowi Policji za pośrednictwem Specjalnego Przedstawiciela UE.

A főtítká iránymutatást ad a rendőrbiztos számára az Európai Unió különleges képviselőjén keresztül.

Na koniec warto zatrzymać się nad kwestią zapisu norm generalnych. Zarówno w polskich, jak i w węgierskich tekstach prawnych nazwy stosowane na oznaczenie najwyższych organów państwa pisane są dużą literą, np.: *Alkotmánybíróság* – Trybunał Konstytucyjny, *Igazságügyi Bizottsága* – Komisja Sprawiedliwości, *Emberi Jogok Európai Bírósága* – Europejska Komisja Praw Człowieka, *Legfelsőbb Bíróság* – Sąd Najwyższy, *Magyar Ügyvédi Kamara* – Węgierska Izba Adwokacka. Różnica wystąpi natomiast w nazwie urzędu prezydenckiego. W języku polskim będzie to Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, w języku węgierskim: *A magyar köztársasági elnök* (Prezydent Republiki Węgierskiej). Według orzeczenia Komisji Kultury Języka Komitetu Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk nazwy urzędów jednoosobowych w aktach prawnych należy pisać wielką literą. Jest to wyjątek od ogólnej zasady, który stosuje się wyłącznie w aktach prawnych. Praktyka stosowania wielkich liter w przypadku instytucji może być myląca. Wielkie litery wskazywałyby, że są to nazwy indywidualne, a tymczasem oczekuje się, by normy prawne były normami generalnymi, a więc takimi, których adresat oznaczony jest przez nazwę generalną, a nie indywidualną. Nazwa generalna odnosi się do jakiegoś przedmiotu ze względu na posiadane przezeń cechy i przysługuje mu do czasu, do kiedy którejś z tych cech nie utraci. Dlatego zarówno nazwa „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej” jak i *A magyar köztársasági elnök* są nazwami generalnymi, bowiem ich desygnatem jest osoba, która spełniła określone cechy i przestanie nim być, gdy utraci którąś z tych cech (np. w związku z upływem kadencji). Nawet gdyby trafiła się w tekście prawnym indywidualna nazwa adresata normy, np. Bank Gospodarki Żywnościowej czy *Magyar Nemzeti Bank* (Węgierski Bank Narodowy), to adresatem normy zawartym w przepisie dotyczącym tego banku będzie w ostateczności oznaczony generalnie człowiek, który reprezentuje tę instytucję (por. Zieliński 2002: 38n).

6.6 Inne kwestie związane z pojęciem normy

Na zakończenie przedstawiony zostanie jeszcze jeden rodzaj podziału norm prawnych, który przewiduje dwa ich rodzaje:

- (i) bezwzględnie wiążące,
- (ii) względnie wiążące.

Normy bezwzględnie wiążące są to takie normy, według których istnieje tylko jedno możliwe zachowanie, a zachowanie odmienne nie jest dopuszczalne. (Stawecki, Winczorek 2002: 93). Normy takie zawarte są m.in. w poniższych przepisach:

Przykład 26. J.ż.: P.

Uczestnicy postępowania ponoszą koszty postępowania stosownie do jego wyników.
Az eljárás költségeit az eljárás résztvevői az eljárás eredményének megfelelően viselik.

Przykład 27. J.ż.: W.

A nyílt eljárás ajánlati felhívással indul, amelyet az ajánlatkérő hirdetmény útján köteles közzétenni.

Postępowanie otwarte rozpoczyna się od wezwania do składania ofert, które Zamawiający jest zobowiązany zamieścić w ogłoszeniu.

Przykład 28. J.ż.: A.

Transmission system operators shall make public detailed information regarding the services they offer and the relevant conditions applied, together with the technical information necessary for network users to gain effective network access.

Operatorzy systemu przesyłowego podają do wiadomości publicznej szczegółowe informacje dotyczące oferowanych przez nich usług, jak również stosowanych warunków, wraz z informacjami technicznymi potrzebnymi użytkownikom sieci do uzyskania skutecznego dostępu do sieci.

A rendszerhasználók hatékony hálózati hozzáféréseinek eléréséhez szükséges műszaki információval együtt a szállításhoz szükséges üzemeltetők az általuk nyújtott szolgáltatásokkal és a vonatkozó alkalmazott feltételekkel kapcsolatos, részletes információt tesznek közzé.

Drugi rodzaj normy to norma względnie wiążąca. Charakteryzuje się ona tym, że ustanawia co prawda pewien wzorec zachowań, dopuszcza natomiast zachowanie odmienne (Stawecki, Winczorek 2002: 93). W normie tej stosuje się kilka szczególnie charakterystycznych dla niej zwrotów językowych, np. jeżeli prawodawca chce umożliwić stronom zawierającym umowę przyjęcie innych rozwiązań niż zalecane w ustawie, to może użyć zwrotu *o ile umowa nie stanowi inaczej*. Normy takie zawarte są przykładowo w poniższych przepisach:

Przykład 29. J.ż.: P.

Stowarzyszenie podlega obowiązkowi wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego, **o ile przepis ustawy nie stanowi inaczej**.

A társaság az Országos Cégbírósági bejegyzés kötelezettsége alá tartozik, **ha a törvény előírásai másképp nem rendelkeznek**.

Przykład 30. J.ż.: W.

Az (1) bekezdésben említett szervek hozzáférhetővé teszik a tevékenységükkel kapcsolatos legfontosabb [...] adatokat. E szervek hatáskörében eljáró személyek neve és beosztása – **ha törvény másként nem rendelkezik** – bárki számára hozzáférhető, nyilvános adat.

Organy, o których mowa w ust. 1 udostępniają najważniejsze dane związane z ich działalnością. Dane o nazwiskach i stanowiskach osób działających w ramach tych organów – **o ile ustawa nie stanowi inaczej** – są jawne i dostępne dla każdego.

Przykład 31. J.ż.: A.

A grouping may be wound up by a decision of its members ordering its winding up. Such a decision shall be taken unanimously, **unless otherwise laid down in the contract** for the formation of the grouping.

Zgrupowanie może zostać rozwiązane uchwałą jego członków przewidującą rozwiązanie zgrupowania. Uchwała taka jest podejmowana jednomyślnie, **o ile umowa** o utworzeniu zgrupowania **nie stanowi inaczej**.

Az egyesülés megszüntethető a tagok megszűnést kimondó határozatával. Az ilyen határozatot – **ha** az egyesülés létesítő **szerződése ettől eltérően rendelkezik** – egyhangúlag kell elfogadni.

Występowanie zwrotów wyrażających normę względnie wiążącą w ustawach węgierskich oraz ich ekwiwalenty translatywne ilustrują zwroty poniżej:

ha e törvény (bármely hatályos törvény / e törvény melléklete / a jogszabály) másképp nem rendelkezik	jeżeli niniejsza ustawa (którákolwiek ważna ustawa / załącznik niniejszej ustawy / przepis prawa) nie stanowi inaczej
ha a szerződés arról eltérően nem rendelkezik (másként nem írja elő)	jeżeli umowa nie stanowi inaczej
amennyiben (hacsak) a Szerződő Felek másként nem állapodnak meg	o ile (jeżeli tylko) Strony Umowy nie ustalał inaczej
kivéve, ha e törvény másként rendelkezik	chyba, że niniejsza ustawa reguluje to inaczej
kivéve, ha a Felek szerződésileg másban állapodnak meg	chyba, że Strony ustalał w umowie inaczej

7 Wykładnia prawa

Wykładnia prawa (inaczej: interpretacja prawa) jest to proces ustalania właściwego znaczenia przepisów prawnych, odkodowanie zawartych w nich norm postępowania, udzielenie odpowiedzi na pytanie: kto, co i w jakich okolicznościach powinien czynić (por. Stawecki, Winczorek 2002: 151).

Z uwagi na przedmiot pracy należy zwrócić uwagę głównie na problemy związane z tłumaczeniem tekstów. W związku z wykładnią prowadzoną na podstawie tekstów tłumaczonych z innych języków pojawia się kwestia, czy tłumaczenia tekstów mają moc wiążącą. Uważa się, że w zasadzie teksty takie nie mają mocy wiążącej, chociaż kwestią dyskusyjną jest np., czy wiążące są tłumaczenia aktów prawa Unii Europejskiej. Wykładnia prawa może być błędna, jeżeli przeprowadza się ją na podstawie tekstu błędnie przetłumaczonego. Ma to szczególnie istotne znaczenie tam, gdzie na skutek błędu w tłumaczeniu podejmowane są czynności niezgodne z nakazami zawartymi w tekście w języku źródłowym.

7.1 Rodzaje wykładni

Wykładnia prawa jest różnicowana ze względu na różne kryteria i jej typologia nie jest ani wyczerpująca, ani rozłączna. Możemy brać pod uwagę, kto tej wykładni dokonuje, lub w jaki sposób jest ona dokonywana. Z punktu widzenia językoznawcy bardziej istotne wydaje się to drugie kryterium. Występują tu następujące rodzaje wykładni:

- (i) językowa,
- (ii) systemowa,
- (iii) funkcjonalna,
- (iv) porównawcza.

Wykładnia językowa czy też inaczej językowo-logiczna polega na dokonywaniu interpretacji przepisów prawnych przy wykorzystaniu reguł znaczeniowych (semantycznych) i konstrukcyjnych (syntaktycznych, stylistycznych) języka prawnego i naturalnego, a także na zastosowaniu reguł poprawnego myślenia (logiki formalnej) i specyficznych reguł logiki prawniczej (quasi-logicznych) (Stawecki, Winczorek 2002: 162n.). Ostatni termin dotyczy stosowania w wykładni tzw. reguł interferencyjnych oznaczających, że jeżeli coś jest nieustalone, to stosuje się to w drodze analogii z innym przepisem, dotyczącym kwestii podobnych.

Wykładnia systemowa polega na ustalaniu rzeczywistego znaczenia przepisów ze względu na ich usytuowanie w systematyce wewnętrznej aktu normatywnego; w całej gałęzi prawa, a także ze względu na zasady systemu prawa lub zasady danej gałęzi prawa. Dokonując wykładni systemowej, należy mieć m.in. na względzie to, że umieszczenie przepisu właśnie w tym, a nie innym miejscu aktu normatywnego zostało przez ustawodawcę świadomie postanowione, a zatem oddziałuje na znaczenie przepisu przez kontekst.

Wykładnia funkcjonalna, inaczej wykładnia celowościowa, polega na ustaleniu znaczenia przepisowi zgodnie z celem (domniemanym) jaki chciał osiągnąć ustawodawca.

Wykładnia porównawcza polega na ustaleniu znaczenia przepisów przez porównanie ich z innymi, podobnymi przepisami o ustalonym już znaczeniu. W układzie synchronicznym porównuje się przepisy obowiązujące w różnych systemach prawa, a w układzie diachronicznym porównuje się obecnie obowiązujące przepisy z podobnymi przepisami niegdyś obowiązującymi (Stawecki, Winczorek 2002: 162n.).

7.2 Analogie pomiędzy wykładniami prawa a podejściem do tłumaczenia

Między niektórymi sposobami dokonywania wykładni prawnej a podejściem do tłumaczenia tekstów prawnych można dostrzec wiele podobieństw. Dokonane zostało porównanie następujących sposobów interpretacji prawa ze sposobami stosowanymi w trakcie tłumaczenia tekstów:

- (i) wykładni literalnej (dosłownej) z tłumaczeniem dosłownym,
- (ii) wykładni rozszerzającej z tłumaczeniem holistycznym,
- (iii) wykładni zwięzającej z tłumaczeniem powodującym stratę.

Wykładni literalnej, inaczej dosłownej, dokonamy wtedy, jeśli wybierzemy to znaczenie, które zostało ustalone dzięki zastosowaniu reguł znaczeniowych i konstrukcyjnych języka (Stawecki, Winczorek 2002: 164). Jest to proces podobny do tzw. analizy atomistycznej, gdzie tłumaczy się wyizolowane elementy tekstu wyjściowego, biorąc pod uwagę jednostki krótsze niż tekst, takie jak: słowa, grupy składniowe czy zdania (por. Tomaszewicz, Teresa 2004: 27).

Wykładni rozszerzającej dokonamy przez porównanie wyniku wykładni językowej oraz wykładni systemowej lub celowościowej i przyjęciu szerszego znaczenia przepisu niż wynikałoby z interpretacji językowej (por. Stawecki, Winczorek 2002: 165). W procesie tłumaczenia strategia ta znajdzie zastosowanie przy tzw. analizie holistycznej, czyli biorącej pod uwagę wszystkie elementy językowe, stylistyczne, terminologiczne oraz kulturowe danego tekstu wyjściowego, a także jego cele

komunikacyjne. W ujęciu tym tekst uważa się za obiekt językowy o różnej długości, tworzący całość z punktu widzenia semantycznego (por. Tomaszkiwicz 2004: 41n, 96).

Wykładni zwięzającej dokonamy, jeżeli w wyniku podobnego jak wyżej porównania przyjmujemy węższe rozumienie przepisu niż wynikałoby to z interpretacji literalnej (Stawecki, Winczorek, 2002: 165). Podobna sytuacja zaistnieje, gdy w tłumaczeniu nie zastosujemy takiego ekwiwalentu, który oddawałby wszystkie cechy semantyczne i stylistyczne między tekstem wyjściowym i docelowym, w efekcie czego powstanie tzw. strata (por. Tomaszkiwicz 2004: 91).

Jedna z reguł wykładni językowej mówi o tym, że do tekstu przepisu niczego nie wolno dodawać ani niczego odejmować, to znaczy nie można dodawać słów, znaków interpunkcyjnych itp. (por. Stawecki, Winczorek 2002: 167). Zasady przekładu zezwalają na stosowanie wielu zmian w tekście, jeżeli w języku docelowym brak jest ekwiwalentu o takim samym zakresie znaczeniowym lub brak ekwiwalentu zalecanego przez ciała normotwórcze. W takim wypadku w tekście można umieścić:

- (i) zapożyczenia z języka źródłowego uzupełnionego o wyjaśnienie, jeśli zapożyczenia te nie weszły wcześniej na stałe do języka docelowego,
- (ii) kalki językowe uzupełnione o wyjaśnienie, jeśli kalki te nie weszły wcześniej na stałe do języka docelowego,
- (iii) ekwiwalent opisowy nawiązujący do podobnego pojęcia o charakterze ponadkulturowym,
- (iv) ekwiwalent opisowy nawiązujący do podobnego pojęcia znanego w kulturze języka docelowego,
- (v) uwagi tłumacza wyjaśniające wybrany ekwiwalent,
- (vi) wyrażenie podkreślające w języku docelowym stały związek treści tłumaczenia z kulturą języka źródłowego (por. Kierzkowska, Danuta 2005: 93–95).

Jedna z reguł interpretacji językowej wskazuje, że zwrotom języka prawnego nie należy, bez wyraźnego powodu, nadawać innego znaczenia niż to, które zwroty owe mają na gruncie języka naturalnego. Kolejna reguła interpretacji językowej mówi, że jeżeli w danym akcie normatywnym użyty jest specyficzny zwrot (termin) języka prawnego, należy go rozumieć zgodnie ze znaczeniem nadanym mu w tym języku (Stawecki, Winczorek 2002: 167). Zasadą w tłumaczeniu prawnym jest natomiast, by zachować związek treści tłumaczenia z systemem prawnym języka źródłowego. Zasada ta odnosi się jednak wyłącznie do terminologii prawnej, gdyż „tylko terminy przetransponowane na grunt języka obcego systemu prawnego mają prawo nosić znamiona obcości, uzasadnione nieprzystosowalnością samych systemów. Natomiast zasada ta żadną miarą nie może być stosowana na poziomie całego tekstu i rozumiana jako zalecenie np. kalkowania frazeologizmów” (por. Kierzkowska 2005: 95). Warto nadmienić, że kalkowanie frazeologizmów w niektórych przypadkach może być właściwym i prawidłowym sposobem na uzyskiwanie ekwiwalencji translatywnej.

W interpretacji językowej zwraca się też uwagę, że zwroty (terminy) homonimiczne użyte w tekście aktu normatywnego należy rozumieć jednolicie, tzn. nadawać im takie samo znaczenie, natomiast zwrotów (terminów) brzmiących odmiennie nie należy rozumieć jednolicie, lecz odmiennie (Stawecki, Winczorek, 2002: 167). Jest to pewien ideał, który w ustawie nie zawsze jest osiągnięty, np. słowo tak podstawowe jak

dowód w k.p.c. występuje w pięciu znaczeniach. Tutaj zalecenie dla tłumaczy jest w zasadzie identyczne i nakazuje stosowanie jednego ekwiwalentu translatywnego dla określenia tego samego pojęcia w całym tekście przekładu oraz stosowanie różnych ekwiwalentów dla różniących się od siebie pojęć w tym samym tekście przekładu (por. Kierzkowska 2005: 89n).

7.3 Deskryptywny i dyrektywny poziom tekstu

W interpretacji wyrażen językowych stosunkowo często pojawia się błąd, polegający na myleniu wypowiedzi normatywnych z wypowiedziami opisowymi. W związku z tą kwestią Zieliński (2002: 99n) zwraca uwagę, że przepisy i normy w nich zawarte można analizować na dwóch poziomach:

- (i) deskryptywnym, gdzie tekst odczytywany jest jako wypadkowa znaczenia słów i reguł składni i jest on informacją o świecie, w którym np. za zabójstwo spotyka kogoś kara,
- (ii) dyrektywnym, gdzie odczytuje się, jaki nakaz lub zakaz wyraża dany tekst.

Dla osoby odczytującej tekst prawny bardziej istotny jest wyróżniony przez Zielińskiego (2002: 99) poziom dyrektywny tekstu. Teksty prawa polskiego i węgierskiego formułowane są pod tym względem w sposób podobny. Odczytywanie tekstów na poziomie deskryptywnym i dyrektywnym ilustrują poniższe przykłady:

Przykład 32. J.ż.: W.

Aki mást megöl öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Kto zabija drugiego człowieka, podlega karze pozbawienia wolności od lat pięciu do piętnastu.

Na poziomie deskryptywnym powyższy tekst ten odczytamy następująco: Jeżeli ktoś zabija człowieka to podlega wymienionej karze. Natomiast na poziomie dyrektywnym będzie on odczytany w ten sposób, że zakazuje się zabijać i nadto nakazuje się za zabójstwo ukarać.

Przykład 33. 2. J.ż.: P.

Kto bez uprawnienia rozpowszechnia cudzy utwór podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch.

Aki jogosultság nélkül terjeszt idegen szerzeményt, pénzbüntetéssel, szabadságkorlátozással vagy két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Na poziomie deskryptywnym powyższy tekst odczytamy następująco: Jeżeli ktoś rozpowszechnia cudzy utwór to podlega on wymienionej karze, natomiast na poziomie dyrektywnym, odczytamy, że zabrania się rozpowszechniać cudzy utwór i nakazuje się za to ukarać grzywną lub ograniczeniem lub pozbawieniem wolności.

Przykład 34. J.ż.: A.

The family shall enjoy legal, economic and social protection.

Rodzina korzysta z ochrony prawnej, ekonomicznej i społecznej.

A család jogi, gazdasági és szociális védelmet élvez.

Na poziomie deskryptywnym przepis ten opisuje po prostu sytuację rodziny, natomiast poziom dyrektywny wyraża, że nakazuje się chronić rodzinę pod względem prawnym, ekonomicznym i społecznym.

Nie jest całkowicie zbadane, skąd wziął się taki sposób formułowania przepisów. Panuje natomiast pogląd, że zachowanie starej formy wynika z faktu, iż umożliwia ona kondensację tekstu, a zatem jego skrótowość, co uważane jest za cechę szczególnie cenną (por. Zieliński 2002: 99n).

8 Nakaz, zakaz i dozwoleńie w tekście prawnym

Według interpretacji Staweckiego i Winczorka (2002: 68n) podstawowy podział zachowań regulowanych przez prawo polega na założeniu, że zachowanie jest nakazane, zakazane lub dozwolone. Według innych interpretacji, zakaz jest formą nakazu, w znaczeniu nakazu powstrzymania się od pewnej czynności. Ponieważ jednak podział zachowań na wymienione trzy rodzaje jest bardziej czytelny z punktu widzenia językowego, poniżej przedstawiony został podział trzyczęściowy, wskazujący językowe sposoby wyrażania nakazu, zakazu i dozwoleńia zawartego w przepisach, zarówno polskich, jak i węgierskich i porównawczo także w przepisach sformułowanych w języku angielskim. Należy przy tym zauważyć, iż sposoby te są często zbieżne z metodami konstruowania wypowiedzi niemającymi charakteru normatywnego.

8.1 Nakaz

Nakaz może dotyczyć tylko jednego typu zachowań, lub może obejmować jeden typ zachowania podstawowego i drugiego, który jest do wyboru w określonych okolicznościach. Przepis prawny może wskazywać na kilka sposobów realizacji nakazu czy też wykonania określonego obowiązku. W języku polskim nakaz może być wyrażony językowo w m.in. w następujący sposób:

- (i) formą osobową czasownika,
- (ii) czasownikiem zwrotnym,
- (iii) poprzez wyrazy i zwroty niosące modalne znaczenie obligacji.

Nakaz zarówno w języku polskim, jak i węgierskim może być wyrażony za pomocą czasownika w trzeciej osobie trybu oznajmującego, najczęściej w czasie teraźniejszym.

Przykład 35. J.ż.: P.

W wypadku określonym w § 2 sąd **wymierza** karę na podstawie przepisu przewidującego karę najsurowszą.

A 2 §-ban leirt esetben a bíróság a legszigorúbb büntetést eredményező jogsabály alapján **szabja ki** a büntetést.

Przykład 36. J.ż.: W.

A kisebbségi képviselő **döntenek** a helyi kisebbségi önkormányzat megalakításáról.

Radni z kręgu mniejszości **decydują** o utworzeniu lokalnego samorządu mniejszości.

A jegyző határozatát az illetékes rendőrhatalóságnak **megküldi**.
Notariusz przesyła decyzję do właściwego organu policji.

Przykład 37. J.ż.: A.

These provisions **apply** to electronic documents.

Niniejsze przepisy **mają zastosowanie** do dokumentów elektronicznych.

Ezeket a rendelkezéseket az elektronikus dokumentumokra **kell alkalmazni**.

Znaczenie nakazu w języku angielskim wyrażane jest bardzo często za pomocą czasownika posiłkowego *shall*. W tłumaczeniu z języka angielskiego na węgierski nakaz można wyrazić w trybie oznajmującym czasu teraźniejszego, jednak automatyczne wyrażanie nakazu w takiej formie może prowadzić do nieporozumień. Dzieje się tak szczególnie wtedy, gdy w tekście nie jest wyraźnie określone, kto jest podmiotem nakazu ani nie można tego wywnioskować z kontekstu, szczególnie w przypadku podmiotu ogólnego lub konstrukcji pasywnych. W pewnych przypadkach w tekście węgierskim konieczne jest użycie podmiotu tam, gdzie w tekście angielskim stosuje się konstrukcję eliptyczną, tzn. pomija się podmiot. Jednak stosowanie tego zabiegu jest wskazane tylko wtedy, gdy można jednoznacznie stwierdzić, co lub kto jest podmiotem w zdaniu. W takim wypadku zalecane jest stosowanie form z czasownikiem *kell* (trzeba). Zamiast formy *elküldik* (wysyłają) należy więc stosować formę *el kell küldeni* (należy wysłać), zamiast *elfogadják* (przyjmują) – *el kell fogadni* (należy przyjąć), zamiast *továbbítják* (przekazują) – *továbbítani kell* (należy przekazać) (Útmutató 2004: 12).

Zagadnienie sposobu realizacji nakazu ilustrują poniższe przykłady z tekstów UE. Nakaz wyrażano w nich następująco w języku:

- (i) angielskim przez formę *shall do*,
- (ii) polskim za pomocą czasownika w trzeciej osobie,
- (iii) węgierskim za pomocą czasownika w trzeciej osobie.

the Office shall transmit the application for conversion to the central industrial property offices	urząd przekazuje wniosek o przekształcenie centralnym urzędem zajmującym się ochroną własności przemysłowej	a Hivatal az átalakítás iránti kérelmet továbbítja azon tagállamok központi iparjogvédelmi hivatalaihoz
the Office shall refuse the declaration of division	Urząd odmawia przyjęcia oświadczenia o podziale zgłoszenia	a Hivatal visszautasítja a megosztási nyilatkozatot
the Office shall invite the applicant to	Urząd wzywa zgłaszającego do	a Hivatal felhívja a bejelentőt, hogy

W języku polskim czasownik może wystąpić również w trzeciej osobie trybu oznajmującego, ale w czasie przyszłym, jak w poniższym zdaniu:

Przykład 38

Minister właściwy do spraw gospodarki **określi** w drodze rozporządzenia szczegółowy sposób obliczania średniorocznego zatrudnienia.

W tłumaczeniu tekstu UE zastosowano stronę bierną w czasie przyszłym:

Przykład 39. J.ż.: A.

In addition, the country of destination **shall be indicated** in box 7 of both the licence application and the licence.

Dodatkowo kraj przeznaczenia **zostanie wskazany** w rubryce siódmej, zarówno we wniosku o wydanie pozwolenia, jak i w samym pozwoleniu.

Továbbá a célországot mind az engedély iránti kérelem 7. rovatában, mind pedig az engedélyen **fel kell tüntetni**.

Nakaz wyrażony za pomocą czasownika zwrotnego ilustrują poniższe fragmenty polskich przepisów:

Przykład 40

Średnioroczne zatrudnienie **określa się** w przeliczeniu na pełne etaty.

Przy obliczaniu średniorocznego zatrudnienia **nie uwzględnia się** pracowników przebywających na urloпах macierzyńskich i wychowawczych.

W przypadku przedsiębiorcy działającego krócej niż rok, jego przewidywany obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług **oszacowuje się** na podstawie danych za ostatni okres, udokumentowany przez przedsiębiorcę.

Poniższe przepisy przedstawiają natomiast możliwości translacyjnej aplikacji czasowników zwrotnych:

Przykład 41. J.ż.: P.

Przepisy art. 291 i 292 **stosuje się** odpowiednio do programu komputerowego.

291. és 292. cikkely tartalma megfelelően számítógépes program esetében **kerül alkalmazásra**.

Dwa lub więcej zachowań, podjętych w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, **uważa się** za jeden czyn zabroniony;

Két vagy több, közvetlenül egymásután, előre megfontolt szándékkal elkövetett cselekvés egy tiltott cselekedetként **értendő**.

Przykład 42. J.ż.: A.

The provisions of this Article **shall apply** from the day following the adoption of the implementing rules referred to in Article 9.

Przepisy niniejszego artykułu **stosują się** od następnego dnia po przyjęciu przepisów wykonawczych, o których mowa w art. 9.

Ennek a cikknek a rendelkezéseit a 9. cikkben meghatározott végrehajtási szabályok elfogadását követő naptól **kell alkalmazni**.

Kolejna tabela zawiera przykłady rozwiązań odpowiadających czasownikowi zwrotnemu w języku polskim:

The division shall be published in the Community Trade Marks Bulletin.	Informację o podziale publikuje się w Biuletynie Wspólnotowych Znaków Towarowych.	A megosztást közzéteszik a Közösségi Védjegyértesítőben.
If..., the opposition shall be deemed not to have been entered.	Jeżeli..., sprzeciw uznaje się za niewniesiony.	Ha..., a felszólalást be nem nyújtottnak tekintik .
If..., no decision on costs shall be taken .	Jeżeli..., nie wydaje się decyzji w sprawie kosztów.	Ha..., nem hoznak határozatot a költségekről.

Poza wspomnianymi powyżej środkami językowymi obligację mogą wyrażać m.in. takie słowa i zwroty jak:

- (i) powinien,
- (ii) należy,
- (iii) jest obowiązany, ma obowiązek,
- (iv) jest wymagane.
- (v) musieć.

Analizując zastosowanie słowa *powinien*, należy zauważyć, iż jest ono wieloznaczne, tzn. nie koniecznie wyraża tylko nakaz. Ma ono co najmniej pięć podstawowych znaczeń:

- (i) prognostyczne – wyrażenie wysławiające czyjeś przeświadczenie, że ze względu na pewną wiedzę dotyczącą powiązań między pewnymi faktami, jeżeli wystąpi jeden z nich, to wystąpienie drugiego będzie zgodne z oczekiwaniami,
- (ii) ocenne – ktoś wyraża aprobatę lub dezaprobatę jakiegoś stanu rzeczy,
- (iii) normatywne – coś się komuś nakazuje (zakazuje),
- (iv) doradcze – ktoś komuś radzi, by dla osiągnięcia określonego celu zachował się w określony sposób,
- (v) opisowe – informuje się kogoś o stanie rzeczy polegającym na tym, że: komuś jest nakazane, ktoś przeżywa jakąś ocenę, komuś się coś doradza.

Słowo *powinien* jako operator nakazu w tekście prawnym może zostać użyte na trzy sposoby:

- (i) bezosobowo, np.: *powinno upłynąć 7 dni*,
- (ii) w odniesieniu do rzeczy lub stanu rzeczy, co może być związane również z użyciem strony biernej, np.: *małżeństwo powinno być zawarte przed urzędnikiem*,
- (iii) w odniesieniu do osób, np. *kto znalazł rzecz zagubioną, powinien ...* (Zieliński, 1972: 18n).

W poniższym fragmencie tekstu normatywnego zastosowano trzy czasowniki wyrażające leksykalnie obligację: *powinien*, *obowiązuje* i *zawadamia*, z tym że czasownik *zawadamia* wyraża znaczenie obligacji tylko w przepisie prawnym.

Przykład 43

Prokurator przełożony, wydając polecenie, **powinien** zachować drogę służbową. Zachowanie takiej drogi **obowiązuje** również w korespondencji z prokuratorem przełożonym. Jeżeli jednak polecenie zostało wydane z pominięciem drogi służbowej, prokurator wykonujący je **zawiadamia** o tym bezpośrednio zwierzchnika.

Przytoczone poniżej przepisy polskie przedstawiają wykorzystanie słowa *powinien* i sposoby tłumaczenia nakazu wyrażonego przez ten wyraz:

Przykład 44. J.ż.: P.

Oświadczenie **powinno obejmować** dokładne dane o stanie rodzinnym.

Az igazolásnak pontosan **tartalmaznia kell** a családi helyzet pontos leírását.

Strony zamieszkałe za granicą **powinny** w ciągu jednego miesiąca wskazać Sądowi adres pełnomocnika do doręczeń.

Az eljárás külföldön lakó felei egy hónapon belül **meg kell hogy nevezék** a Bíróság előtt a kézbesítési meghatalmazott címét.

W wypadku ustanowienia pełnomocnika procesowego, **powinien** on przy pierwszej czynności procesowej złożyć w tutejszym Sądzie pełnomocnictwo.

Eljárási meghatalmazott kijelölése esetén, az az első jogi tevékenység végzésekor **be kell hogy nyújtsa** a meghatalmazást igazoló dokumentumot az itteni Bíróságon.

Znaczenie obligacji często wyraża się również wyrazem *należy*. Także to słowo może nieść kilka znaczeń, niekoniecznie wyrażających obowiązek. *Słownik języka polskiego* (PWN, 1990) podaje pięć znaczeń tego słowa:

- (i) być czyjąś własnością,
- (ii) należeć do siebie,
- (iii) być częścią, elementem czegoś, wchodzić w skład jakiejś całości, być członkiem czegoś,
- (iv) brać udział w czymś, być uczestnikiem czegoś: należeć do spisku,
- (v) stanowić czyjś przywilej, obowiązek lub czyjeś prawo, wchodzić w zakres czyichś kompetencji, czyjejś działalności.

Tak więc w znaczenie obowiązku wyrażanego w normie prawnej niesie tylko ostatnia z przytoczonych definicji. Przykład dla zastosowania słowa *należy* stanowią poniższe przepisy:

Przykład 45. J.ż.: P.

Jeżeli stroną postępowania jest osoba fizyczna, do wniosku **należy** dołączyć oświadczenie, że nie jest ona w stanie ponieść kosztów sądowych.

Ha az eljárás fele fizikai személy, a kérvényhez **csatolni kell** az arról szóló igazolást, hogy nem tudja viselni a perköltségeket.

Przykład 46. J.ż.: W.

E törvény rendelkezéseit az ebben a fejezetben foglalt eltérésekkel **kell alkalmazni**.

Postanowienia ustawy **należy stosować** z odstępstwami ujętymi w niniejszym rozdziale.

A nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozó jelentkezőt a nemzeti vagy etnikai kisebbség nyelvéen tanító iskolába **fel kell venni**.

Zgłaszających się, którzy należą do mniejszości narodowej lub etnicznej **należy** przyjąć do szkoły, w której uczą się w języku mniejszości narodowej lub etnicznej.

A nemzeti és etnikai kisebbségi önkormányzati képviselők jelölésére a Nek. tv.-t megfelelően alkalmazni **kell**.

Dla ustanawiania kandydatur radnych samorządów mniejszości narodowych i etnicznych **należy** stosować postanowienia ustawy o prawach mniejszości narodowych i etnicznych.

Poniższe przykłady zdań zaczerpnięte zostały z dokumentów policyjnych i wskazują na możliwość przetłumaczenia nakazu z zastosowaniem słowa *należy*. Trzeba przy tym zaznaczyć, że nie jest to jedyny możliwy ekwiwalent.

Przykład 47

Az elkészített szakértői véleményére a gyanúsítottat részletesen **nyilatkoztatni kell**.
Podejrzanego **należy** dokładnie **poinformować** o opiniach przygotowanych przez biegłych.

Amennyiben a tanúk terhelő vállomást tesznek, úgy a gyanúsítottal **szembesíteni kell** őket.

Jeżeli świadkowie złożą zeznanie obciążające, **należy** ich **skonfrontować** z podejrzanym.

a pótnyomozás során tanúként **kell kihallgatni** azokat a személyeket, akik
w trakcie śledztwa **należy przesłuchać** jako świadków te osoby, które

kihallgatásukkal **tisztázni kell**, hogy
przy ich przesłuchaniu **należy wyjaśnić**, czy

a fenti nyomozati cselekmények elvégzése után **dönteni kell**, hogy
po wykonaniu powyższych czynności śledczych **należy zdecydować**, czy

W tłumaczeniach unijnych można zauważyć stosowanie w języku węgierskim różnych odpowiedników translatywnych polskiego słowa *należy*. Może to być:

- (i) forma trybu rozkazującego,
- (ii) konstrukcja *szükség van* (istnieje potrzeba),
- (iii) konstrukcję z operatorem modalnym *kell* (trzeba)

Ad (i). Forma trybu rozkazującego:

Przykład 48. J.ż.:A.

in order to ensure that catches of blue whiting are correctly accounted for, **it is necessary to strengthen**

w celu zagwarantowania, że połowy błękitka są prawidłowo rozliczane, **należy wzmocnić** annak biztosítására, hogy a kék puha tókehalnak fogásai pontosan **nyilvántarthatók legyenek**, meg kell szilárdítani

Ad (ii). Stosowano konstrukcję *szükség van* (istnieje potrzeba / konieczność):

Przykład 49. J.ż.:A.

provisions **must be adopted** to determine
należy przyjąć przepisy określające
szükség van olyan rendelkezések elfogadására

Ad (iii). Najczęściej natomiast stosowano konstrukcję z operatorem modalnym *kell* (trzeba):

Przykład 50. J.ż.:A.

Furthermore, existing rules **should be amended**.
In addition, certain procedural points **should be amended**.
The provisions concerning the opposition procedure **should be reframed** completely.

Ponadto, **należy zmienić** obowiązujące zasady.
Należy także **zmienić** niektóre punkty procedury.
Przepisy dotyczące procedury sprzeciwu **należy** całkowicie **przeformułować**.

Továbbá **módosítani kell** a meglévő szabályokat.
Emellett **módosítani kell** egyes, eljárásra vonatkozó pontokat.
A felszólalási eljárással kapcsolatos rendelkezéseket teljes egészében **át kell alakítani**.

Dla polskiej formy *jest obowiązany* bliskim, chociaż nie jedynym możliwym ekwiwalentem węgierskim będzie słowo *köteles*. Przykładem są poniższe tłumaczenia:

Przykład 51. J.ż.: P.

Podejrzany pozostający na wolności **obowiązany jest** stawić się na każde wezwanie w toku postępowania karnego oraz zawiadomić organ prowadzący postępowanie o każdej zmianie miejsca zamieszkania lub pobytu trwającego dłużej niż siedem dni.

A szabadlábon lévő gyanúsított **köteles** minden idézésre megjelenni a büntetőeljárás folyamán, valamint értesíteni az eljárást vezető szervet minden lakhely vagy hét napnál hosszabb tartózkodási hely változásról.

Przykład 52. J.ż.: W.

Az ajánlatkérő **köteles** a Közbeszerzések Tanácsa vagy más illetékes szervek kérésére a közbeszerzéssel kapcsolatos iratokat megküldeni.

Zamawiający **zobowiązany jest** na prośbę Komisji Przetargowej lub innego właściwego organu przesłać dokumenty związane z przetargiem.

Z kolei dla węgierskiego słowa *szükséges* bliskim, chociaż nie jedynym możliwym ekwiwalentem translatywnym będzie zwrot *jest wymagane*, np.

Przykład 53. J.ż.: W.

A helyi kisebbségi települési önkormányzattá nyilváníthatóhoz a kisebbségi képviselők több mint a felének igen szavazata is **szükséges**.

Dla uznania samorządu organem mniejszości **wymagana jest** też ponad połowa głosów radnych mniejszości, popierających tę decyzję³.

Czasownik *musi* występuje w polskich tekstach prawnych stosunkowo rzadko, na przykład w ustawie o zamówieniach publicznych pojawia się tylko jeden taki zwrot. W tłumaczeniach na język węgierski i z języka węgierskiego na polski czasownik ten wyrażono albo poprzez operator modalny *kell* (trzeba) albo poprzez słowo *köteles*.

Przykład 54. J.ż.: P.

Treść oferty **musi odpowiadać** treści specyfikacji istotnych warunków zamówienia. Az ajánlatnak **felelnie kell** a követelményeknek.

Przykład 55. J.ż.: W.

Ha a nemzeti vagy etnikai kisebbségi jelöltnek ajánlott személye e minőségét – az ajánlói megnyitásakor bejelenti, akkor azt a szavazólapon **fel kell tüntetni**.

Jeżeli kandydat na radnego mniejszości narodowej lub etnicznej jest zgłaszany w tej kwalifikacji to, przy otwarciu listy, fakt ten **musi być** zaznaczony na karcie do głosowania.⁴

Przykład 56. J.ż.: A.

Documents **must be managed** in compliance with the security rules which are incumbent on the Commission.

Zarządzanie dokumentami **musi spełniać** zasady bezpieczeństwa obowiązujące Komisję.

A dokumentumok kezelésekor **be kell tartani** a Bizottság számára előírt biztonsági szabályokat.

the Commission's document system **must** accordingly **be so conceived** that stąd też system dokumentacji Komisji **musi być opracowany** w taki sposób, aby a Bizottság dokumentációs terét ezért úgy **kell kialakítani**, hogy

8.2 Zakaz

Zakaz wskazuje na typy zachowań uznane przez normę za niedopuszczalne, a zrealizowanie takiego zachowania pociąga za sobą negatywne konsekwencje. Zakazywane przez prawo są czyny, a czynnościom konwencjonalnym odbiera się raczej skuteczność prawną, jeżeli zostały podjęte w niewłaściwy sposób. Zakaz może być wyrażany na dwa sposoby, poprzez:

³ Łubczyk 2004

⁴ tamże

- (i) sformułowanie normy określającej sankcję, jaka powinna być zastosowana do sprawcy określonego zachowania,
(ii) środki językowe, które wskazują na niedopuszczalność określonych zachowań (Stawecki, Winczorek 2002: 69n).
Ad (i). Przykłady konstrukcji norm określających sankcję (kto ... ten ..., jeżeli ... to):

Przykład 57. J.ż.: P.

Tej samej **karze podlega, kto** w celu uzyskania informacji, do której nie jest uprawniony, zakłada lub posługuje się urządzeniem podsłuchowym, wizualnym albo innym urządzeniem specjalnym.

Ugyanilyen **büntetéssel büntetendő az, aki** nem neki szánt információ megszerzése céljából lehallgató, vizuális vagy más speciális berendezést szerel fel vagy használ.

Przykład 58. J.ż.: W.

Aki a vasúti, a légi vagy a vízi közlekedés szabályainak megszegésével más vagy mások életét vagy testi épségét veszélyezteti, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel **büntetendő**.

Kto naraża inne osoby na niebezpieczeństwo utraty życia lub uszkodzenia ciała poprzez naruszenie przepisów o transporcie kolejowym, powietrznym lub wodnym, popełnia przestępstwo i **podlega karze** pozbawienia wolności do lat trzech.

Ad (ii). Zakaz może być wyrażany m.in. przez czasownik zwrotny, np. *zabrania się*. Może wystąpić również forma przecząca typu *nie dokonuje się*. Zakaz tego rodzaju wyrażony jest np. w przepisie ustawy o ochronie zwierząt:

Przykład 59

Zabrania się zmuszania zwierząt do wykonywania czynności, które powodują ból lub są sprzeczne z ich naturą.

Za pomocą tego typu konstrukcji przetłumaczono następujący zakaz z ustawy węgierskiej:

Przykład 60. J.ż.: W.

Tilos az állatviadal szervezése.

Zabrania się organizowania walk zwierząt.

W polskich tłumaczeniach przepisów UE stwierdziliśmy występowanie takiej konstrukcji np. w następującym kontekście:

Przykład 61. J.ż.:A.

It shall be prohibited: to sell, supply, transfer or export, directly or indirectly, equipment which might be used for internal repression, whether or not originating in the Community, to any natural or legal person, entity or body in, or for use in, Uzbekistan.

Zabrania się: sprzedaży, dostarczania, przekazywania, wywozu, bezpośrednio lub pośrednio, sprzętu, który mógłby zostać użyty do celów represji wewnętrznych, bez

względu na to, czy pochodzi on ze Wspólnoty, czy spoza niej, na rzecz jakiegokolwiek osoby fizycznej lub prawnej, podmiotu lub organu w Uzbekistanie lub do użytku w tym kraju.

Tilos: Üzbegisztánban, vagy az országban történő használatra bármely természetes vagy jogi személy, szerv vagy szervezet számára a belső elnyomás megvalósítására alkalmas felszerelések beszerzése, szállítása vagy kivitele, tekintet nélkül arra, hogy a Közösségből származnak-e vagy sem.

Zakaz może być wyrażony także poprzez zaprzeczenie dozwoleń, wyrażanego słowami *wolno*, *można* i zwrotem *jest dopuszczalne*, poprzez zaprzeczenie nakazu wyrażanego słowem *należy* lub konstrukcją *nie może być obowiązany*. Zastosowanie tych form w przepisach i w tłumaczeniach przepisów przedstawiają poniższe przykłady:

Przykład 62

Nikogo **nie wolno** zmuszać do udziału w stowarzyszeniu.

Nie należy doprowadzać do rozmnażania zwierząt, których potomstwu nie zapewni się właściwej egzystencji.

Nikt **nie może** ponosić ujemnych następstw z powodu przynależności do stowarzyszenia.

Przykład 63. J.ż.:W.

Az állat életét elfogadható ok vagy körülmény nélkül kioltani **nem szabad**.

Nie wolno pozbawić życia zwierzęcia bez ważnej przyczyny lub okoliczności.

A felmondási idő egy évnél rövidebb **nem lehet**.

Okres wypowiedzenia **nie może być** krótszy niż jeden rok.

A veszélyes állat tartójának gondoskodnia kell arról, hogy az állat közterületre vagy más magánterületre ne juthasson be. Ennek hiányában tartási engedély **nem adható**.

Właściciel niebezpiecznego zwierzęcia obowiązany jest dbać, by nie dostało się ono na teren publiczny lub inny teren prywatny. Jeżeli warunek ten nie jest spełniony, **nie można** wydać pozwolenia na trzymanie zwierzęcia.

Przykład 64. J.ż.: A.

Any person acting under the authority of the controller or of the processor, who has access to personal data **must not** process them except on instructions from the controller, unless he is required to do so by law.

Żadnej osobie działającej z upoważnienia kontrolera danych lub przetwarzającego dane, która posiada dostęp do danych osobowych, **nie wolno** przetwarzać ich bez instrukcji pochodzących od kontrolera danych, o ile nie wymaga tego prawo.

Bármely, az adatkezelő vagy az adatfeldolgozó meghatalmazásával eljáró személy, aki a személyes adatokhoz hozzáféréssel rendelkezik, **kizárólag** az adatkezelő utasítása alapján **dolgozhatja fel** ezeket az adatokat, kivéve, ha erre őt jogszábály kötelezi.

Znaczenie zakazu może być również wyrażone leksykalnie, np. przez wyrażenie: *jest zakazane*. Tego typu zwrot odnajdujemy np. w Konstytucji RP:

Przykład 65

Zakazane jest istnienie partii politycznych odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu.

Poza tym, zakaz może być wyrażony w języku polskim przez czasownik w stronie biernej w czasie teraźniejszym. W języku węgierskim można tu zastosować np. słowo *tilos*, które oznacza *zakaz*. Zastosowanie tych form przedstawiają poniższe przepisy i ich tłumaczenia:

Przykład 66. J.ż.: A

fresh meat of poultry as provided in Article 2 shall be marked in accordance with paragraph 2 and **shall not be dispatched** from Italy if it is derived from

świeże mięso z drobiu, o którym mowa w art. 2, jest znakowane zgodnie z ust. 2 i **nie jest wysyłane** z Włoch, jeśli

a 2. cikkben meghatározott friss baromfihúst a (2) bekezdésnek megfelelően kell megjelölni és **tilos elszállítani** Olaszországból, amennyiben

8.3 Dozwoleńie

Dozwoleńie może dopuszczać określone zachowania lub wyrażać kompetencje do wykonywania określonych czynności. Może być słabe, czyli takie, gdzie podjęte działania lub zaniechanie tych działań nie powoduje skutków prawnych, lub mocne, tam, gdzie zachowania rodzą skutki prawne (Stawecki, Winczorek 2002: 70n). Dozwoleńie może być m.in. wyrażone poprzez następujące formy:

- (i) czasownik *móc*,
- (ii) czasownik zwrotny,
- (iii) zwrot *mieć prawo*,
- (iv) czasownik *służyć*.

Dozwoleńie bardzo często wyrażane jest za pomocą czasownika *móc*. Słowo to może mieć różne znaczenia. Poza znaczeniem permisywności czasownika *móc* może ono być również partykułą nadającą wypowiedzi odcień przypuszczenia, wahania, wątpliwości, lub też może być partykułą oznaczającą zachętę do czegoś, zaproszenie, prośbę (*Słownik Języka Polskiego* PWN, 1990). W tekście prawnym występuje on zazwyczaj w pierwszym znaczeniu, wyrażającym dozwoleńie. Czasownik ten stosowany jest zarówno w formie osobowej przy zastosowaniu schematu: *móc* + *bezokolicznik*, jak i w formie bezosobowej: *móc* + *być* + *imiesłów bierny*. Formy te mogą być przetłumaczone na język węgierski w następujący sposób:

Przykład 67. J.ż.: P.

Sąd **może uwzględnić** wniosek oskarżonego o wydanie wyroku skazującego.

A Bíróság **figyelembe veheti** a gyanúsított kérvényét az elmarasztaló ítélet kiadására.

Prokurator **może umieścić** w akcie oskarżenia **wniosek** o wydanie wyroku skazującego.

Az ügyész a vádiratban **kérvényezheti** elmarasztaló ítélet kiadását.

Osobie prawnej **może być przyznane** zwolnienie od kosztów sądowych, jeżeli wykaże, że nie ma dostatecznych środków na te koszty.

Jogi személy **felmenthető** a perköltségek alól, ha igazolja, hogy nincsenek anyagi eszközei ezen költségek fedezésére.

Forma ta pojawiła się przy tłumaczeniu z języka węgierskiego następujących sformułowań:

Przykład 68. J.ż.: W.

Több felperes együtt **indíthat** pert, illetőleg több alperes együtt **perelhető**, ha a perbeli követelések ugyanabból a jogviszonyból erednek.

Proces **może być wytoczony** przez kilku powodów razem, lub **można pozwać** kilku pozwanych razem, jeżeli żądania procesowe pochodzą z tego samego stosunku prawnego.

A perben fél **lehet** az is, akinek egyébként nincs perbeli jogképessége.
Stroną w procesie **może być** też ten, kto poza tym nie posiada zdolności procesowej.

A testület a hatáskörét az elnökre, a bizottságra **átruházhatja**.
Gremium to **może scedować** swe kompetencje na przewodniczącego lub komisję.

az engedély kizárólag abban az esetben **adható meg**, ha
pozwolenie **może być wydane** tylko w takim przypadku, jeżeli

W tekstach UE dozwolenia wyrażano następująco:

Przykład 69. J.ż.: A.

Ice used to chill fresh fishery products **may be made** from clean water in establishments on land.

Lód używany do chłodzenia świeżych produktów rybołówstwa **może być otrzymywany** z czystej wody w zakładach znajdujących się na lądzie.

A friss halászati termékek hűtésére a szárazföldi létesítményekben használt jég **készíthető** tiszta vízből.

With a view to a harmonised approach, that transitional period should in principle last four years but **could**, where justified, **be shorter**.

Dla uzyskania zharmonizowanego podejścia okres przejściowy powinien z zasady trwać cztery lata, lecz w uzasadnionych przypadkach **może być krótszy**.

A harmonizált megközelítésre tekintettel ennek az átmeneti időszakra elvben négy évig kell tartania, de az – indokolt esetben – ennél **rövidebb is lehet**.

Dozwolenie może być ograniczone pewnymi warunkami, co wyraża się m.in. zwrotem: *tylko wtedy, gdy...* W języku węgierskim wystąpi zwrot podobny znaczeniowo: *csak akkor, ha...*

Przykład 70. J.ż.: W.

A nemzetbiztonsági szolgálatok a titkos információgyűjtés speciális eszközeit és módszereit **csak akkor használhatják, ha** az e törvényben meghatározott feladatok ellátásához szükséges adatok más módon nem szerezhetők meg.

Śłużby bezpieczeństwa narodowego **mogą używać** do gromadzenia tajnych informacji specjalnych narzędzi i sposobów **tylko wtedy**, gdy nie ma innego sposobu na zgromadzenie danych potrzebnych do realizacji zadań określonych w niniejszej ustawie.

Dozwoleńie może być w języku polskim wyrażone również przez czasownik zwrotny. W podanym poniżej przykładzie przepisu UE wystąpił on jako ekwiwalent translatywny zwrotu wyrażonego w języku angielskim przez stronę bierną. W języku węgierskim wystąpił natomiast czasownik w trzeciej osobie liczby mnogiej.

Przykład 71. J.ż.: A.

Community vessels are hereby authorised to make catches, within the quota limits set out in Annex I, in waters falling within the fisheries jurisdiction of the Faroe Islands, Greenland, Iceland and Norway, and the fishing zone around Jan Mayen, subject to the conditions set out in Articles 10, 17 and 18.

Niniejszym zezwala się statkom wspólnotowym na dokonywanie połowów w granicach kwoty określonej w załączniku I na wodach objętych w zakresie rybołówstwa jurysdykcją Wysp Owczych, Grenlandii, Islandii i Norwegii oraz na wodach strefy połowowej wokół Jan Mayen, z zastrzeżeniem warunków określonych w art. 10, 17 oraz 18.

A közösségi hajók számára engedélyezik a Feröer-szigetek, Grönland, Izland és Norvégia halászati joghatósága alá tartozó vizeken, valamint a Jan Mayen körüli halászati övezetben történő halfogásokat az I. mellékletben megállapított kvóta keretein belül, a 10., 17. és 18. cikkben meghatározott feltételekre is figyelemmel.

Kolejnym sposobem wyrażania dozwoleńia jest stosowanie zwrotu *mieć prawo* i zwrotów bliskich semantycznie, typu: *przysługuje mu prawo, jest uprawniony do*. Występowanie tego zwrotu w przepisie polskim przedstawia następujące zdanie:

Przykład 72

Sprawozdanie z wizytacji w ciągu 30 dni od jej zakończenia przesyła się kierownikowi kontrolowanej jednostki, który **ma prawo** zgłosić uwagi do sprawozdania w terminie 14 dni od dnia jego otrzymania.

Zwrot *ma prawo* wyraża zezwolenie, ale podkreśla jednocześnie obowiązek realizacji tego, co jest komuś zagwarantowane. W tłumaczeniu na język węgierski zastosowano zwrot *joga van*:

Przykład 73. J.ż.: P.

Podjezranemu i jego obrońcy **przysługuje prawo do** wzięcia udziału w przesłuchaniu biegłych.

A gyanúsítottnak és védőjének **joga van** résztvenni a szakértők meghallgatásán, valamint az írásos szakvélemény megismeréséhez.

Przykłady ekwiwalentów translacyjnych zwrotu **mieć prawo** w węgierskiej Konstytucji przedstawiono poniżej:

a Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz	obywatele Republiki Węgierskiej mają prawo do bezpieczeństwa socjalnego
öregség, betegség, esetén a megélhetésükhöz szükséges ellátásra jogosultak	w przypadku starości czy choroby mają prawo do opieki koniecznej do przeżycia
a Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot	Republika Węgierska zapewnia prawo do własności
a létminimum az Alkotmány szerint állampolgári jogon jár	minimum socjalne jest konstytucyjnym prawem obywatela

Wyrażenie to stosuje się również w tłumaczeniach tekstów UE:

Przykład 74. J.ż.: A.

Each participant to whom this provision applies **shall have the right** to use such information or intellectual property for his own commercial exploitation with no geographical limitation.

Każdy uczestnik objęty niniejszym postanowieniem **ma prawo** wykorzystania takich informacji lub własności intelektualnej do własnych celów handlowych bez ograniczeń geograficznych.

Valamennyi résztvevőnek, akire e rendelkezés vonatkozik, **jogában áll**, hogy az ilyen információt vagy szellemi tulajdont saját üzleti céljaira földrajzi korlátozás nélkül használja fel.

9 Efektywność komunikacji języka prawnego

Problem komunikatywności języka prawnego ma pierwszorzędne znaczenie i wzbudza wiele kontrowersji. Jako przykład dobrego podejścia do tej problematyki można wskazać ciekawy zwyczaj stosowany na dworze wiedeńskim za rządów cesarzowej Marii Teresy. Mianowicie istniało tam specjalne stanowisko – tzw. *buta ember* (głupiec). Stanowisko to zajmował człowiek nieposiadający wykształcenia pra-wniczego. Czytał on ustawy, a następnie streszczał je własnymi słowami, dając prawnikom możliwość poprawienia tekstu tak, by mógł on być zrozumiany przez przeciętnego obywatela.

Węgierski język prawny, jak już zostało wspomniane, nie był dotychczas przedmiotem wielu badań językoznawczych. Ustawa węgierska mówi tylko, że „przepisy prawa należy konstruować zgodnie z zasadami języka węgierskiego, w sposób jasny i powszechnie zrozumiały”. Chociaż wielu prawników uważa, że należałoby unowocześnić język prawny i prawniczy, to jednak przyznają oni, że porzucenie bezpiecznego, jasno określonego języka tradycyjnego może spowodować cały ciąg nowych problemów językowych. Mimo to w ostatnich latach rośnie liczba dokumentów sporządzonych nieco prostszym językiem, chociaż każda zmiana wymaga przemyślenia ewentualnych konsekwencji.

W przypadku języka prawnego, inaczej niż ma to miejsce w języku naturalnym, teksty w języku pisanim są wcześniejsze od tekstów w języku mówionym. Zarówno na

przestrzeni dziejów historycznych, jak i współcześnie istnieje społeczna potrzeba na utwalenie na piśmie norm prawnych i wynikających z nich wyroków sądowych i decyzji, ponieważ mają one wpływ na życie człowieka. Komunikacja prawna bazuje na tekstach utwalonych na piśmie. Ze względu na zasadę, że w podobnych przypadkach należy wydawać podobne wyroki, i na fakt, iż prawo powinno być przewidywalne i obiektywne konieczne jest, aby język prawa miał utwaloną formę, a wymaganie to spełnia forma pisemna (por. Szabó 2002: 118).

Właściwy sposób redagowania tekstu powinien służyć budowaniu zaufania wobec prawa. Nieprecyzyjne wyrażenia, skomplikowane zdania, niezrozumiały i nieprzejrzysty język może wzbudzać podejrzenie, że ktoś celowo pozostawia luki prawne i stwarza możliwości dla różnej interpretacji. Dlatego styl prawny powinien być jasny i precyzyjny, rzeczowy i bezosobowy, ponadto powinien charakteryzować się brakiem nacechowania emocjonalnego oraz unikaniem kolokwializmów.

Cechą charakterystyczną tekstów prawnych jest również brak styczności czasowej i przestrzennej pomiędzy aktem tworzenia i jego odbiorem, gdyż tekst języka mówi o rzeczywistości hipotetycznej. Teksty formułuje się więc w czasie teraźniejszym, mimo że zachowanie, do którego się odnoszą, może mieć miejsce w przyszłości.

W stylu języka prawnego nie występują również pewne określenia, które np. w stylu naukowym używane są do określenia stopnia pewności sądu: *można przypuszczać, wydaje się wskazywać, z dużym prawdopodobieństwem*.

Dalej, nie eksponuje się ani autorów, ani adresatów. Dla tekstów prawnych charakterystyczne jest, że nadawca jest nieokreślony, teksty są więc formułowane bezosobowo. W języku węgierskim bezosobowość wyrażana jest najczęściej przez czasownik w trzeciej osobie liczby pojedynczej lub mnogiej, zarówno w koniugacji dopełnieniowej, jak i podmiotowej: *megállapított, rendelkezik, irányítja*. Zdarza się również zastosowanie strony biernej wyrażanej przez konstrukcję z imiesłowem.

W Anglii stowarzyszenie Plain Language Movement wysuwa zarzuty, że teksty prawne są niezrozumiałe nie tylko dla przeciętnego obywatela, ale też dla prawników, co więcej, nawet nie próbuje się formułować ich tak, by były zrozumiałe. Opinie są bardzo zróżnicowane. Jedni twierdzą, że teksty muszą być zawsze formułowane tak, by były zrozumiałe dla przeciętnego człowieka, a drudzy, że taka polityka może tylko zaszkodzić. Argumentuje się, że prawo jest tak skomplikowane, iż w wielu wypadkach jego uproszczenie doprowadziłoby to do tego, iż stałoby się ono bezwartościowe. Innymi słowy, interpretację prawa powinno się zostawić specjalistom. Rozważając ten problem, należy zadać sobie pytanie, kto komunikuje się językiem prawnym. Prawo gwarantujące ochronę dzieci przed pedofilami jest z pewnością pisane w interesie dzieci, ale przecież jest ono rzadko przez nie czytane. Nie może więc być sformułowane w stylu zrozumiałym dla dzieci. Ten przykład wskazuje, że prawo powinno być łatwo zrozumiałe dla prawników, którzy będą zajmować się konkretnymi przypadkami, w jakich to prawo będzie się stosować. Natomiast nie jest to już takie jasne np. w przypadku praw konsumenckich. Paradoksem byłoby, gdyby konsument nie rozumiał praw, jakie mu przysługują bez pomocy eksperta (Williams 2005: 67).

Niektórzy argumentują, że przeciętny obywatel nie jest zainteresowany czytaniem tekstów prawnych. Dlatego, o ile sensowne jest konstruowanie w prostym języku tekstów, których zadaniem jest poinformowanie o czymś obywateli lub komuni-

kowanie się z nimi, np. formularze, instrukcje itp., o tyle nie ma sensu robić tego w przypadku tekstów, którymi przeciętny obywatel się nie interesuje.

Nadawca w angielskim tekście prawnym w zasadzie zawsze formułowany jest w trzeciej osobie liczby pojedynczej lub mnogiej. W wyjątkowych wypadkach, np. w preambułach, zdarza się użycie pierwszej osoby liczby mnogiej. Tam, gdzie przepis jest adresowany do wszystkich, zdanie zaczyna się od słów: *every person, everyone* itp., kiedy wyraża zakaz: *no person, no one* itp. Tych samych zwrotów używa się w połączeniu ze zwrotami wyrażającymi pozwolenie: *no one may be, everyone has the right to* (Williams 2005: 36n).

Legislacja europejska z założenia dąży do upraszczania form w taki sposób, by były one zrozumiałe dla każdego obywatela. W opracowaniu dotyczącym formułowania tekstów prawnych UE (Joint Practical Guide 2003, dalej: JPG) wskazuje się, że unijne akty legislacyjne powinny być jasne, łatwe do zrozumienia, niedwuznaczne, proste, zwięzłe, bez niepotrzebnych elementów, należy natomiast dążyć do precyzji, tak, by nie wywoływać wątpliwości u czytającego. Założenia te związane są z tą zasadami prawa, według których obywatele są równi wobec prawa, w takim rozumieniu, że powinno ono być dostępne i zrozumiałe dla wszystkich, oraz z zasadą pewności prawa, tak, że powinno być możliwe do przewidzenia, w jaki sposób prawo będzie stosowane. Zwraca się uwagę, iż stosowanie tej zasady w aktach legislacyjnych Wspólnoty Europejskiej jest szczególnie istotne, ponieważ akty te muszą być dostosowane do systemu, który jest nie tylko kompleksowy, ale też wielokulturowy i wielojęzyczny. W JPG zaleca się więc, by autorzy aktu próbowali ograniczyć intencje legislacyjne do prostych wyrażen i, w miarę możliwości, powinni stosować język ogólnie zrozumiały. Jasność wyrażenia powinna być ważniejsza niż dobry styl. Przy redagowaniu tekstów powinno się brać również pod uwagę, kto będzie jego adresatem. Chodzi o to, by możliwe było niedwuznaczne zidentyfikowanie przez te osoby ich praw i obowiązków. Istnieją różne grupy adresatów aktów legislacyjnych, poczynając od ogółu obywateli, a kończąc na specjalistach w specyficznych dziedzinach. W myśl JPG każda z tych grup ma prawo spodziewać się, że w prawie będzie użyty taki język, który dana grupa może zrozumieć.

Z procesem komunikacji prawnej związane jest zjawisko standaryzacji tekstów prawnych. Już w XIV wieku istniały w Polsce formularze, a więc zbiory wzorów dokumentów. W wypowiedziach prawnych typowym początkiem tekstu są nagłówki, z zawartą w nich nazwą określającą rodzaj tekstu (uchwała, zarządzenie, obwieszczenie). W skład typowego tekstu wchodzi takie komponenty jak: data, nazwa instytucji, określenie sprawy. W tekście może również znaleźć się formuła wstępna odsyłająca do tekstu nadrzędnego, np. przez zwrot *na podstawie*, dalej znajdują się czasowniki w rodzaju: *uchwała, zarządza*, oraz formuła końcowa, która może np. określać, od kiedy dany tekst staje się obowiązujący. Tekst może być podzielony na rozdziały, paragrafy, punkty i podpunkty. Często wykorzystywany jest tekst w znacznej mierze gotowy, uzupełniony jedynie o nieliczne elementy indywidualizujące. Do tej kategorii należą wszelkie standardowe druki wniosków podań czy umów.

10 Lektalne zróżnicowanie języka prawnego

W ramach języka prawnego dokonuje się podziałów według różnych kryteriów. Na przykład na Węgrzech w latach 60. zaczęto rozważać różnice pomiędzy językiem prawnym i urzędowym (Móra 1960). Język urzędowy miał mieć szerszy zasięg, ponieważ dotyczył całej działalności urzędu, a nie tylko prawa. Według tego podziału do języka urzędowego należy np. napis.: *Kéretik az ajtót betenni!* (Uprasza się o zamykanie drzwi!), jak również uwagi biblioteczne przy wypożyczaniu książek: *A határidők be nem tartása a kölcsönzésből való kizárást vonja maga után!* (Niedotrzymanie terminów pociąga za sobą zakaz wypożyczania!). Język prawny miał mieć szerszy zasięg niż język urzędowy, ponieważ obejmował swoim zakresem także takie dziedziny jak literatura prawnicza czy nauki prawne. Według tej koncepcji język prawny jako język specjalistyczny różni się od innych języków specjalistycznych tym, że nie dotyczy tylko wąskiej dziedziny prawa, gdyż używany jest przez różne środowiska i inkorporuje inne języki specjalistyczne.

Według podziału zaproponowanego przez Szabó (2002: 116) podstawę języka prawnego stanowi rzeczywistość prawna, której zróżnicowanie odbija się w zróżnicowaniu języka prawnego. W ramach języka ustaw (*törvények nyelve*) stosowane są pozostałe języki odnoszące się do innych dziedzin rzeczywistości prawnej:

- (i) język stosowany przez sądy i inne władze w wyrokach i innych postanowieniach, który Szabó nazywa językiem stosowania prawa (*jogalkalmazás nyelve*),
- (ii) język dokumentów sformułowanych przez prawników oraz język nauk prawnych (*jogtudomány nyelve*), który zawiera w sobie cechy dwóch języków specjalistycznych. Z jednej strony stosuje się tu terminologię języka prawnego, z drugiej wyrażenia i terminy stosowane w języku naukowym dotyczącym danej dziedziny,
- (iii) język popularno-naukowy (*a jogi ismeretterjesztés nyelve*),
- (iv) język stosowany w różnego rodzaju miejscach publicznych (*tömegtájékoztató nyelve*),
- (v) język codzienny prawników (*jogi konyhanyelv*), którego używają specjaliści, jednak nie w oficjalnej pracy, tylko w rozmowach między sobą.

Podobnych jak wspomniane wyżej, choć nieco innych podziałów dokonali lingwiści brytyjscy. Anna Trosborg (1997:15) wyróżniła dwa terminy:

- (i) *legal language*,
- (ii) *language of the law*.

Pojęcie pierwsze ma szerszy zakres i dotyczy języka tekstów prawnych wszelkiego rodzaju, począwszy od ustaw, poprzez raporty prawne publikowane w gazetach, a skończywszy na języku mówionym wyrażającym np. wskazówki prawne dla członków *jury*. Pojęcie *language of the law* ma zakres węższy i dotyczy tylko tekstów pisanych, tworzonych przez ustawodawcę lub kogoś uprawnionego do tworzenia prawa, np. prawa zawartego w umowach.

- Maley (1994: 13) wyróżnia cztery rodzaje języka prawa:
- (i) pierwszy rodzaj to język prawa sądowego, czyli język decyzji sądowych, zebranych jako tzw. prawo precedensowe (*case law*),
 - (ii) drugi rodzaj to język sali sądowej, czyli język używany przez sędziów, świadków, prawników i inne osoby biorące udział w czynnościach na sali sądowej. Jest to forma języka interaktywnego, dostosowana z jednej strony do formuł przyjętych w sądzie, z drugiej strony do języka prawnego używanego we wszystkich dziedzinach życia publicznego. Dla tego rodzaju języka charakterystyczne są konstrukcje hybrydowe łączące profesjonalne wyrażenia prawnicze z językiem codziennym. Ten rodzaj języka przedstawiono w dalszej części pracy, w protokole z rozprawy sądowej,
 - (iii) trzecia kategoria to język dokumentów prawnych, tzn. język umów, zarządzeń, testamentów, aktów notarialnych, ustaw i statutów,
 - (iv) czwarty rodzaj to język używany w rozmowach między prawnikami lub między prawnikiem i klientem. W niniejszej pracy zajęto się przede wszystkim językiem ustaw i dokumentów sporządzonych przez osoby do tego uprawnione, czyli tym rodzajem języka, który został przez Trosborga wyodrębniony jako *language of the law*, a który w niniejszej pracy nazwany został *językiem prawnym*.

Z kolei w Polsce przyjął się podział na *język prawny* i *język prawniczy*, wprowadzony przez Bronisława Wróblewskiego już w 1948 roku. Zasadniczo podział polega na tym, że do *języka prawnego* zalicza się język prawa, czyli aktów i dokumentów prawnych, a do *języka prawniczego* język stosowany przez prawników (por. Stawecki, Winczorek 2002: 56n). Istnieją co prawda próby przeprowadzania innego rodzaju podziałów, jednak klasyfikacje te nie są powszechnie przyjęte.

11 Słownictwo języka prawnego

11.1 Podział słownictwa

Wiele osób kojarzy język prawny przede wszystkim z nieznaną szerokiemu odbiorcy terminologią, która wpływa na trudności w odbiorze tekstów. Wychodząc od tego skojarzenia, dokonana zostanie próba określenia czynników, które wpływają na taki sposób kojarzenia języka prawnego.

Badając język prawa można powtórzyć za węgierskim językoznawcą (Móra 1960), iż mimo że materiał prawny obrazuje zmiany polityczno-prawne i społeczno-gospodarcze, to w języku prawnym pozostaje pewien podstawowy zasób leksykalny, co więcej, zasób ten stanowi jego największą część. Pewne pojęcia występują więc zarówno w postępowaniach wcześniejszych, jak i we współczesnych np. *felperes* (powód), *alperes* (pozwany), *nilvánosság* (jawność), *kereset* (wniosek), *itélet* (wyrok), *határozat* (postanowienie), *tanú* (świadek), *vadló* (oskarzyciel), *védő* (obrońca), *fellebbezés* (odwołanie).

Najbardziej znane są terminy z tzw. prawa materialnego (cywilne, rodzinne, karne, pracy itd.), ponieważ dotyczą większej części społeczeństwa. Dlatego słowa typu: *szerződés* (umowa), *csere* (wymiana), *vétel* (kupno), *házasság* (małżeństwo), *lopás*

(kradzież), *csalás* (oszustwo), używane są o wiele częściej niż sztuczne terminy z zakresu prawa dotyczącego postępowania procesowego i tym samym są bardziej rozpoznawalne i zrozumiałe. Z terminologią prawa procesowego spotykają się głównie ci, którzy biorą udział w takim postępowaniu, ponieważ ilość zawieranych umów jest znacznie większa niż procesów sądowych przeprowadzanych z racji ich niedotrzymania. Oczywiście także tutaj istnieje wiele terminów, których znaczenie jest ogólnie znane np. *bíróság* (sąd), *alperes* (pozwany), *vádlott* (oskarżony), *tanú* (świadek), *fellebbezés* (odwołanie).

Z punktu widzenia narzędzi Szabó (2002: 125) dzieli pojęcia spotykane w języku prawnym na następujące:

- (i) naturalne,
- (ii) niedefiniowane,
- (iii) definiowane,
- (iv) naukowe,
- (v) nieprecyzyjne,
- (vi) wyrażenia ceremonialne.

Ad (i). Pojęcia naturalne to takie wyrażenia, które trafiają do języka prawnego w pierwotnym znaczeniu z języka ogólnego, bez dalszego definiowania, i ich używanie nie sprawia trudności. Są to np. takie pojęcia jak: *szülő* (rodzice), *helyszín* (miejsce zdarzenia) itd.

Ad (ii). Pojęcia prawne niedefiniowane to takie specjalistyczne wyrażenia prawne, które nie muszą być używane w języku ogólnym, ale nie jest określone ich dokładne znaczenie. Do grupy tej należą m.in. takie pojęcia jak:

kell időben jó okkal helyben szokásos jó hiszeműség	w odpowiednim czasie z ważnej przyczyny według miejscowego zwyczaju dobra wiara

Ad (iii). Pojęcia prawne definiowane to takie słowa, które nawet jeżeli pochodzą z języka ogólnego, to ich znaczenie w ramach języka prawnego jest dokładnie zdefiniowane i według tego używane. Należą tu np. takie terminy jak:

szerződés emberölés haszonbérlet foglaló szolgálati titok	umowa zabójstwo dzierżawa zadatek tajemnica zawodowa

Ad (iv). Pojęcia naukowe nie są używane tylko w ramach jednego przepisu lecz w ramach danej dziedziny prawnej. Do takich pojęć należą np.: *jogág* (gałąź prawa), *jogviszony* (stosunek prawny).

Ad (v). Istnieją również mniej precyzyjne terminy i wyrażenia, których zwykle używa się w tekstach prawnych, takie jak np.: *állítólagos* (domniemany), *tényállás* (stan faktyczny).

Ad (vi). Na koniec należy wspomnieć też o wyrażeniach formalnych, ceremonialnych, które najczęściej stosowane są w języku pisanim i na sali sądowej, np.: *A Magyar Köztársaság nevében!* (W imieniu Republiki Węgierskiej!), *Tisztelt bíróság!* (Wysoki Sądzie!).

W językoznawstwie angielskim istnieje podział ze względu na funkcję preskryptywną i deskryptywną tekstów (Williams 2005: 28n). W świetle tego podziału teksty preskryptywne (nakazujące) należą do tekstów normatywnych, chociaż do tych ostatnich należą również teksty niemające statusu prawnego jak np. teksty określające normy moralne, etyczne i religijne. Z kolei do tekstów prawnych o charakterze ściśle deskryptywnym należą np.

- (i) opinie prawne,
- (ii) podręczniki,
- (iii) artykuły.

Są to więc takie teksty, które tworzą tzw. doktrynę prawną.

Pomiędzy tymi dwoma grupami plasuje się trzecia grupa tzw. tekstów hybrydowych, zawierających cechy obu rodzajów. Są to np. decyzje sądowe i inne instrumenty używane dla celów sądownictwa i administracji.

Przechodząc dalej do rodzajów zdań i stosowanej w nich terminologii, rozróżnia się zdania performatywne *explicite* i *implicite*.

Zdania *explicite* zawierają takie czasowniki jak: *authorize, name, declare, prohibit*. W niektórych aktach prawnych, np. w rezolucjach, znajdujemy dużą liczbę czasowników performatywnych *explicite*, zwykle w formie niedokonanej z końcówką *-ing*, (np. *including*). Co więcej, w części głównej rezolucji odnajdujemy performatywy *explicite* w czasie *simple present*. Występują one przeważnie na początku każdego zdania (Williams 2005: 54). Charakterystyczna struktura takich tekstów przewiduje wymieszenie nazwy ciała ustawodawczego, po niej najczęściej występuje seria zdań podrzędnych zaczynających się od słowa *whereas* lub zdań performatywnych zaczynających się od form gerundialnych lub imiesłowowych z końcówką *-ed*, następnie występuje ciąg konstrukcji czasownikowych performatywnych, dokonanych w czasie *simple present*. W innych rodzajach tekstów prawnych zdania performatywne *explicite* są rzadko znajdowane w części głównej przepisu.

Akty performatywne *explicite* bywają często związane z językiem mówionym i są zwykle wyrażane w pierwszej osobie liczby pojedynczej (*I resign*), chociaż w pewnych dokumentach quasi-legalnych często używana jest też pierwsza osoba liczby mnogiej, np. w petycjach: *We, the undersigned* podczas gdy teksty legislacyjne są niemal zawsze formułowane w trzeciej osobie. Sformułowania w pierwszej osobie występują tylko w takich kontekstach jak np. preambuła Konstytucji: *We the People of the United States*. Teksty, gdzie często występują zdania performatywne *explicite* w pierwszej osobie to testamenty.

Należy zauważyć, że również Williams (2005) wskazuje, iż zdania performatywne *implicite* nie muszą koniecznie zawierać czasowników typu: *authorize, name, declare, prohibit*, ale mogą być skonstruowane jako performatywne z natury, czyli sformułowane tak, by stworzyć ich charakter performatywny. Na przykład zdanie *Such*

acts and decisions shall not form part of the Union acquis mogłoby być przeformułowane na zdanie performatywne *explicite: This Treaty prohibits such acts and decisions from forming part of the Union acquis*. Patrząc z tej perspektywy, widać, że teksty prawne preskryptywne zawierają znaczną ilość zdań performatywnych *implicite* i większość zdań w tekstach może być uważana za takie. Przy wyrażaniu znaczeń deontycznych, czyli kiedy reguluje się zachowania ludzkie, czasowniki modalne: *shall, may i must* są faktycznie performatywne. Jedną z kwestii diskutowanych wśród teoretyków prawa dotyczy tego, co w języku stwarza obowiązek lub zezwolenie. Nawet jeżeli nie używa się *shall* czy *must*, tylko czasu teraźniejszego, treść będzie rozumiana raczej jako preskryptywna niż deskryptywna, ponieważ jest ona umieszczona w tekście, o którym wiadomo, że ma znaczenie prawne (por. Williams 2005: 56n).

11.2 Archaizmy

Wiele z cech dzisiejszego węgierskiego stylu prawnego można wyjaśnić przyczynami historycznymi. Wpływ łaciny sięga średniowiecza, natomiast elementy niemieckie to przede wszystkim wpływ Monarchii Austriacko-Węgierskiej. Do germanizmów zalicza się m.in.:

- (i) częste użycie konstrukcji biernych,
- (ii) nadmierne stosowanie przedimka nieokreślonego,
- (iii) konstrukcje imiesłowowe i zdania wielokrotnie złożone o nieprawidłowej konstrukcji.

Także 50 powojennych lat pozostawiło ślad w języku, przeszły do niego wyrażenia z języka rosyjskiego. Istnieją cechy, których źródła sięgają jeszcze wcześniej: w wielu tradycyjnych wyrażeniach występują takie aliteracje, tautologie, rytm, które wskazują na pochodzenie wyrażen z okresu, kiedy pismo i druk nie były jeszcze rozpowszechnione i stosowano formy, które można było łatwo zapamiętać i utrwalić, np.: *Az igazat, csakis a tiszta igazat* (Prawdę i samą tylko prawdę) (por. Crystal 1998: 480). Do archaizmów w języku węgierskim należą np. takie słowa, jak:

vélelem	domniemanie
ülnök	ławnik
döntvény	postanowienie, orzeczenie
okafogyott	niepotrzebne, niekonieczne
fellebvitel	odwołanie, apelacja
kötelem	zobowiązanie

11.3 Wyrazy obcojęzyczne

Wyrazy obcojęzyczne pojawiają się zarówno w polskich, jak i w węgierskich tekstach prawnych, a także w tekstach unijnych.

Jak już zostało wspomniane, zgodnie z przyjętymi w Polsce technikami legislacyjnymi, w przepisach należy unikać posługiwania się określeniami lub zapożyczeniami obcojęzycznymi, chyba że nie mają one dokładnego ekwiwalentu w języku polskim. Interpretując te przepisy Wronkowska (1997: 19) zaznacza, iż odpowiedniki powinny

być zwarte, a nie opisowe, gdyż „dla każdego słowa można znaleźć odpowiednik w postaci bardziej lub mniej rozwiniętego wyrażenia opisowego”. Jest to zasada podobna do tej, jaką kierują się tłumacze, gdzie stosowanie ekwiwalentu opisowego jest ostatecznością, ponieważ wprowadza on duże zmiany w stosunku do tekstu pierwotnego. Wyrażenia takie jak *leasing* czy *copyright* czasami jednak pojawiają się, rzadziej w ustawach, częściej w tekstach prawnych.

W węgierskich tekstach ustawowych wyrazy obce występują dość rzadko, jednak ustawy nie są od nich zupełnie wolne. Ich występowanie przedstawia poniższy węgierski tekst ustawowy:

Przykład 75. J.ż.: W.

A „beruházás” kifejezés – a következőket jelenti: a szellemi tulajdonhoz fűződő jogokat, ipari mintákat, technológiákat, kereskedelmi titkokat, kereskedelmi neveket éppúgy, mint **a know-how-t és a goodwill-t.**

Wyrażenie „inwestycja” oznacza: prawa do własności intelektualnej, wzory przemysłowe, technologie, tajemnice handlowe, nazwy handlowe, a także **know-how** i **goodwill**.

O wiele częściej niż z wyrazami obcymi mamy do czynienia z zapożyczeniami. Wiele z nich występuje w podobnej formie w języku polskim np.:

kontraktus	kontrakt
deviza	dewiza
bróker	broker
reakció	reakcja
reaktívál	reaktywować

Szczególnie dużo zapożyczeń występuje w tekstach prawnych UE. Teksty te reprezentują zupełnie odrębny rodzaj i posiadają wiele cech, które są obce ustawom formułowanym w językach narodowych. Niektóre z tych cech wystąpią równocześnie w tekstach w kilku językach. Wspólnym dla wszystkich członków UE terminem, zapożyczonym z języka francuskiego, jest *Acquis Communautaire* oznaczający cały dorobek prawny wspólnot. Zapożyczenia zwykle umieszczane są jednak w tekstach zawierających normy skierowane do wąskiego kręgu adresatów, specjalistów z jakiejś ściśle określonej dziedziny.

11.4 Latynizmy

W niektórych krajach przyjmuje się zasadę, że przepisy prawne muszą być sporządzane w języku narodowym. Mimo to prawnicy często korzystają również z formuł językowych, które wypracowała już rzymska kultura prawna, a które wysławiane są w języku łacińskim. Stosowanie łaciny właśnie w prawie jest uzasadnione tym, iż starożytni Rzymianie są znani przede wszystkim jako prawnicy, oraz ogromnym znaczeniem prawa rzymskiego w Europie. Nastąpiła adopcja prawa rzymskiego przez prawo kościelne, nie chodzi tu więc tylko o język, ale także o rzymski system prawny. W średniowieczu, a także w wiekach późniejszych łacina była językiem prawa, i to nie tylko w kościele katolickim, ale również w administracji publicznej. Stopniowo łacina

trafiła na znaczeniu, jednak jej ślady w postaci zwrotów i całych cytowanych fraz łacińskich pozostały w języku do dnia dzisiejszego. Z jednej strony może to mieć znaczenie retoryczne i mieć związek z funkcją reprezentacyjną łaciny. Dlatego z napisami łacińskimi możemy spotkać się w różnych krajach w ważnych miejscach publicznych, np. na budynkach sądowych. Przykładowo, w grupie słów stosowanych przez prawników w formie łacińskiej można wymienić takie zwroty jak: *ad acta, de facto, corpus delicti, in adsentia, ex post, facto, in personam, sui juris, vis major* (por. Crystal 1998: 481).

Język łaciński wpływa na języki narodowe, w procesie translacji powstało tym sposobem wiele kalek językowych, które zadomowiły się również w języku ogólnym. W języku polskim będą to np. takie słowa jak: *alibi, alias*. Podobnie jak w języku polskim, w języku węgierskim stosuje się formy łacińskie, lub formy pochodzące od wyrazów łacińskich. Często funkcjonują one w podobnym znaczeniu jak w języku polskim, np.: *terminológia, civilizáció, formáció, struktúra, dinamika, domináns, reakció, kauzális, hipotetikus*, itd.

Niektóre z tych wyrazów są podstawą dla całych rodzin słów, np.:

konszenzus	konszenzuális
potencjał	potenciális
szankció	szankcionál
racionális	racionálizál, racionálizálódik
differencia	differenciál, differenciálódik, differenciálódás

W przypadku latynizmów należy brać pod uwagę fakt, że mogą pojawić się istotne różnice w znaczeniu przypisywanemu poszczególnym zwrotom w różnych krajach, szczególnie porównując prawo anglosaskie i kontynentalne.

11.5 Terminologia prawna stosowana przez mniejszości węgierskie

Warto odnotować, że terminologia języka prawnego stosowanego przez Węgrów mieszkających poza terenem dzisiejszych Węgier jest nieco odmienna od tej stosowanej na terenie dzisiejszych Węgier. Mniejszość węgierska w Rumunii mieszka głównie na obszarze Siedmiogrodu i liczy około dwóch milionów osób. Mniejszość węgierska na Słowacji zamieszkuje głównie rejony przygraniczne i jest to grupa około 600 tysięcy osób. Węgrzy zamieszkali poza terenem Republiki Węgierskiej dążą do tego, by mogli używać swojego języka w coraz szerszym zakresie, także w sprawach oficjalnych, urzędowych. Słownictwo tekstów prawnych publikowanych w języku węgierskim na Słowacji nie jest jednorodne, gdyż z jednej strony odbiega od odpowiadających im tekstów publikowanych na Węgrzech, z drugiej dla nazwania jednego pojęcia używa się różnych odpowiedników. Dlatego Węgrzy słowaccy postawili sobie za cel ujednoczenie węgierskiego języka prawnego stosowanego na Słowacji.

1.6. Neologizmy

Neologizmy to wyrazy, które albo powstają przez to, że wyraz istniejący uzyskuje nowe znaczenie albo mogą to być nowe wyrazy ustanowione dla nazw nowych

tworów zmieniającej się rzeczywistości (por. Dróth 2000). Neologizmy mogą dotyczyć m.in. takich dziedzin jak:

- (i) internet,
- (ii) handel zagraniczny,
- (iii) Unia Europejska.

Jest to zagadnienie szerokie, problem zostanie więc tylko zasygnalizowany.

W języku węgierskim morfem *e* ma funkcję wyrazu pytającego czy dołączanego za wyrazem, o który pytamy, np. *volt-e* (czy był), *vette-e* (czy kupił). W neologizmach litera *e* ma nowe zastosowanie słowotwórcze. Dodaje się ją przed niektórymi wyrazami związanymi z elektronicznym przekazywaniem informacji np.:

e-magazin	magazin elektroniczny
e-kapsolat	kontakt elektroniczny
e-kereskedelem	handel elektroniczny
e-számla	rachunek elektroniczny

Ponieważ w ostatnim okresie w kontaktach handlowych w Europie Środkowej najczęściej używa się języka angielskiego, miał on duży wpływ na powstanie wielu nowych słów związanych z tą dziedziną. Na przykład często do wyrazów węgierskich dołącza się pochodzące z języka angielskiego słowo *export*:

export accounting	exportkönyvelés
export agent	exportügynök
export claim	exportigény
export company	exportvállalat

Ilość nowych słów związanych z Unią Europejską jest już bardzo duża. Szczególnie produktywny okazuje się np. morfem *euro*. W wyniku jego powszechnego stosowania powstały takie wyrazy jak:

euroképviselő	europarlamentarzysta
europiac	rynek europejski
eurovaluta	waluta europejska
eurokrata	eurokrata

Ponieważ przed przystąpieniem Węgier do UE istniała potrzeba przetłumaczenia ogromnej ilości dokumentów w krótkim czasie, pracowało nad nimi wielu tłumaczy. W wyniku tych prac (Dróth 2000) stwierdzono przede wszystkim brak konsekwencji. Stosowano bardzo różne metody zapewniania ekwiwalentów, np.:

- (i) modyfikacja wyrazów obcych:
 - *implementation* – *implementáció*,
 - *directive* – *direktíva*,
 - *quota* – *kvóta*;
- (i) wyraz obcy opatrzony sufiksem węgierskim:
 - *implementation* – *implementálás*;
- (ii) wyraz obcy zastąpiony ekwiwalentem węgierskim:
 - *implementation* – *kivitelezés*,
 - *megvalósítás*,

- *directive – irányelv*;
- (iii) zachowana forma obca:
 - *implementation – implementation*;
- (iv) zastosowanie węgierskiego zapisu fonetycznego, np. przy nazwach własnych:
 - *Strasbourg – Strasszburg*.

W chwili obecnej ustalono już pewne reguły dotyczące tłumaczenia tekstów UE, powstały bazy terminologiczne i słowniki. Wydaje się natomiast, że przy tak ogromnej ilości tekstów, jakie należy przetłumaczyć w związku z członkowstwem w UE, wystąpi jeszcze wiele trudności dotyczących ustalania nowej terminologii prawnej.

12 Precyzja języka prawnego

Tekstem precyzyjnym, to znaczy efektywnym komunikacyjnie nazwiemy tekst pozbawiony wieloznaczności zarówno słownikowych, jak i składniowych. Wieloznaczność należy eliminować w języku etnicznym i prawnym. W przepisach Zasad Techniki Prawodawczej, w § 5 nakazuje się, by w ustawie posługiwać się poprawnymi wyrażeniami językowymi (określeniami) w ich podstawowym i powszechnie rozumianym znaczeniu. Praktycznie oznacza to używanie danych zwrotów w pierwszym, lub jednym z pierwszych ze znaczeń wskazanych w słowniku i preferowanie spośród wyrażzeń synonimicznych takich, które są jak najbardziej powszechne (por. Wronkowska, Zieliński 1995: 18). W ustawie polskiej należy w związku z tym unikać posługiwania się:

- (i) określeniami specjalistycznymi (tzw. profesjonalizmami), jeśli mają odpowiedniki w języku powszechnym,
- (ii) określeniami lub zapożyczeniami obcojęzycznymi, chyba że nie mają dokładnego odpowiednika w języku polskim,
- (iii) nowo tworzonymi pojęciami lub strukturami językowymi (neologizmami), chyba że w dotychczasowym słowniku polskim brak jest odpowiedniego określenia.

Williams (2005: 23) zauważa, iż prawnicy mają skłonność do nadużywania profesjonalizmów tam, gdzie możliwe byłoby stosowanie języka bardziej zrozumiałego dla innych ludzi. Ten typ frazeologii stosowanej przez prawników w języku angielskim określany jest często pojęciem *legalese* (prawniczyzna).

W przypadku ustaw polskich zaznacza się, że stosowanie profesjonalizmów uzależnione jest od tego, kim są adresaci norm danego aktu prawnego. Im bardziej wyspecjalizowani są adresaci normy, tym bardziej specjalistycznego języka możemy użyć. Na przykład Cezary Kosikowski (1998: 60) stwierdza, że w ustawach dotyczących finansów publicznych nie można wykluczyć konieczności posłużenia się określeniami, które zostały użyte w niektórych kodyfikacjach przepisów prawa finansowego (np. w ustawie – Ordynacja podatkowa), a także poza nimi (np. w przepisach kodeksu cywilnego i kodeksu handlowego).

12.1 Zwroty niedookreślone

Cecha niedookreśloności dotyczy znaczenia zwrotów i oznacza, że jakiś zwrot ma „niewyraźną treść”. W relacji do osoby polega to na tym, że osoba ta nie potrafi wskazać pełnego znaczenia tegoż zwrotu, a w relacji do języka, że treść słownikowa danego zwrotu jest niepełna, nie stanowi zarazem zespołu konstytutywnego cech lub też stanowi zespół cech konstytutywnych, ale któraś z cech tego zespołu jest niediagno-zowalna, tj. tak określana, że trudno stwierdzić, czy da się ją przypisać jakiemuś przedmiotowi, czy nie (Zieliński 2002: 163).

Zadaniem terminu jest jednoznaczne określenie konkretnych pojęć po to, by stopień „niepewności” był jak najmniejszy. Nie można natomiast dokonać określenia i uściślenia w inny sposób, jak tylko z pomocą nowych wyrażen języka naturalnego, które znów do jakiegoś stopnia są nieokreślone. Być może pewnym rozwiązaniem byłoby zwiększenie sztuczności języka prawa.

Do odmian niedookreśloności Szabó (2002: 126) zalicza takie cechy jak:

- (i) dwuznaczność,
- (ii) niejasność,
- (iii) dyskusyjność.

Ad (i). Dwuznaczność oznacza w tym ujęciu, że jedno słowo posiada dwa, lub więcej znaczeń, np. *tűz* (przypinać – ogień) lub *ég* (palić się – niebo).

Ad (ii). Niejasność oznacza, że granica między desygnatami słów może być trudna do określenia. Niejasność występuje więc, gdy wyrażenia odnoszą się do obiektów tworzących pewne kontinuum. Nie jest na przykład do końca określone, co oznacza wyraz *młody*. Niejasność może też wynikać z trudności w oznaczeniu granicy pewnych stanów oznaczanych przez te terminy, np. gdzie zaczyna się słowo *glód*.

Ad (iii). Dyskusyjność wynika z tego, że znaczenie może być interpretowane na wielu poziomach, np. słowo *demokracja* może mieć bardzo szeroką skalę znaczeń.

12.2 Wyrażenia nieostre

Przyczyną wystąpienia niejednoznaczności w tekście prawnym może być zamierzone i świadome wprowadzenie przez ustawodawcę niejednoznaczności i nieostrości wypowiedzi, ponieważ stanowiąc normy o znacznym stopniu ogólności, ustawodawca nie jest w stanie przewidzieć wszystkich niuansów konkretnej sytuacji. W wyniku takiego zabiegu, pomimo zapoznania się z cechami danych przedmiotów nie o każdym z nich można orzec, czy jest, czy nie jest desygnatem określonej nazwy, zatem czy wchodzi do jej aktualnego zakresu, czy nie. Do wyrażen takich należą np.:

elegendő indok amilyen hamar csak lehetséges rosszhiszeműség jóhiszeműség elvárható gondosság indokolatlan beavatkozás múltányos nem megfelelő	wystarczający powód tak szybko jak to możliwe zła wiara dobra wiara oczekiwana staranność nieuzasadniona interwencja godny nieodpowiedni

Do wyrażen nieostrych zalicza się również występujące w tekście prawnym eufemizmy. Do wyrażen eufemistycznych należy np. taki zwrot jak *zabór cudzego mienia w celu przywłaszczenia* występujący zamiast słowa *kradzież*.

W razie potrzeby wyrażenia nieostre można doprecyzować. Według Wronkowskiej i Zielińskiego (1997: 167) można tego dokonać przez:

- (i) użycie nazwy kontekstowej, np. w określeniu *duży staż pracy* wiadomo, że chodzi o czas liczony w latach, przy czym nazwa kontekstowa może zostać jeszcze dokładniej doprecyzowana. Na przykład w przypadku wyrażenia *duży staż pracy w górnictwie* otrzymujemy informację, że staż pracy jest krótszy niż w innych zawodach,
- (ii) wyznaczenie granicy nieostrości, np. poprzez określenie czasu trwania *od dwóch do sześciu lat*. W przepisach ZTP⁵ zawarte jest zalecenie, by postanowienia obniżające górną granicę swobody rozstrzygnięcia wyrażać konsekwentnie przez posługiwanie się formułami: *nie przekraczające* albo *nie więcej niż*, a postanowienia podwyższające dolną granicę swobody rozstrzygnięcia powinny mieć postać: *nie niżej niż* albo *nie mniej niż*.

W przypadku tłumaczenia tego typu zwrotów tłumacz powinien znaleźć w języku docelowym ekwiwalent o możliwie podobnym zakresie nieostrości. Jeżeli zakres ten jest różny, i jeżeli jest to istotne ze względu na cel, jakiemu ma służyć tekst, można go uzupełnić o dodatkowe objaśnienie dotyczące zakresu. Należy jednak pamiętać, że dodatkowe objaśnienia trzeba wprowadzać tylko tam, gdzie jest to rzeczywiście konieczne, gdyż ich zbyt wielka ilość może spowodować nadmierne rozczłonkowanie tekstu, i tym samym zmniejszyć jego komunikatywność, zamiast ją zwiększyć.

Jednym ze środków stosowanych dla ujednoznacznienia tekstów jest kontekst wypowiedzi. Zieliński (2002: 145) wyróżnia co najmniej trzy rodzaje kontekstów:

- (i) minikontekst – obejmujący sąsiedztwo wyrazów, zdanie i najbliższe sąsiadujące zdania powiązane na zasadzie tematyczno-rematycznej,
- (ii) mediakontekst – ujmujący wyraz w obrębie całej wyższej jednostki systematyzacyjnej, np. rozdziału,
- (iii) makrokontekst – ujmujący wyraz w obrębie całego aktu prawnego.

12.3 Definicje

Jedną z powszechnie stosowanych metod precyzowania tekstów prawnych jest umieszczanie definicji. Są to tzw. *definicje legalne*, czyli przepisy, które ustalają znaczenia używanych terminów (Stawecki, Winczorek 2002: 58). Definicją legalną jest np. następujący przepis:

Przykład 76

Za małego przedsiębiorcę **uważa się** przedsiębiorcę, który w co najmniej jednym z dwóch ostatnich lat obrotowych:

- (i) zatrudniał średniorocznie mniej niż 50 pracowników oraz

⁵ § 98.3.

- (ii) osiągnął roczny obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nieprzekraczający równowartości w złotych 10 milionów euro.

Definicja w ustawie węgierskiej składa się z:

- (i) *definiendum*,
(ii) *definiensa*.

Przed *definiendum* znajduje się zwrot uściślający zakres definicji np.:

Przykład 77. J.ż.: W.

e törvény alkalmazásában (dosł. na użytek niniejszej ustawy), lub:
e törvény alkalmazása során (dosł. w trakcie stosowania niniejszej ustawy).

Może wystąpić również wyrażenie bardziej rozbudowane:

Przykład 78. J.ż.: W.

E törvény alkalmazásában az egyes fogalmak jelentése a következő [...].
Na użytek niniejszej ustawy znaczenie niektórych pojęć jest następujące [...].

W przytoczonej dalej definicji *definiendum* będzie słowo *állatkert* (ogród zoologiczny), po czym po dwukropku nastąpi *definiens*.

Przykład 79. J.ż.: W.

Állatkert: olyan állandó létesítmény, amely azzal a céllal létesült, hogy az ismeretterjesztést és az oktatás-nevelést az élő állatok tudományos alapon álló bemutatásával elősegítse, illetve részt vegyen a veszélyeztetett fajok fenntartásában

Ogród zoologiczny: jest to taki obiekt stały, który powstał w celu wspomagania rozpowszechniania wiedzy i edukacji poprzez pokazywanie żywych zwierząt w oparciu o naukę, oraz w celu utrzymania zagrożonych gatunków.

Definicję można też sformułować w osobnym, ciągłym zdaniu, np.:

Przykład 80. J.ż.: W.

Immateriális javaknak (dolognak), **minősül** mindaz, amelyet a számvitelről szóló törvény annak minősít.

Za dobra materialne uważa się wszystko to, co jest takim określone w ustawie o księgowości.

W definicjach i określeniach pojęć często używa się zdań wielokrotnie złożonych, gdzie przeważnie zdanie główne przyporządkowuje pojęcie do jakiejś większej grupy (klasy, kategorii), a zdania poboczne wymieniają ich najważniejsze cechy. W takich zdaniach w języku węgierskim w funkcji zaimka wskazującego występuje przeważnie *az* (ten, tamten) lub *olyan* (taki), a w funkcji spójnika: *amely* (który).

13 Nominalizacja tekstu prawnego

Nominalizacja tekstu prawnego jest cechą wspólną polskiego, angielskiego i węgierskiego języka prawnego. Z zagadnieniem tym łączy się kwestia analitycznego i syntetycznego nazywania czynności. Występują tu tego rodzaju konstrukcje, gdzie czynności, które mogą być wyrażone czasownikiem, wyrażane są poprzez zestawienie rzeczownika i czasownika. Te ostatnie konstrukcje stosowane są dość często, z tego względu poświęcone im zostało więcej uwagi. W celu egzemplifikacji na wstępie przytoczone zostanie kilka cech języka angielskiego, a następnie własności języka polskiego i węgierskiego.

Cechą charakterystyczną dla angielskiego prawnego języka pisanego jest wysoki stopień nominalizacji. Imiona tworzą rozbudowane, skomplikowane struktury, co stanowi kontrast dla grup czasownikowych, których jest relatywnie niewiele i są wybrane spośród ograniczonej liczby możliwości. Zjawisko nominalizacji może spowodować jeszcze większy stopień skomplikowania tekstu, np. zamiast: *An Amendment to the Constitution of Canada may be made*, można by ująć to krócej: *The Constitution of Canada may be amended*. Z jednej strony zarzuca się, że wpływa to na rozwlekłość tekstu i sugeruje się, by tam, gdzie to możliwe, konstrukcje rzeczownikowe zastępować konstrukcjami czasownikowymi. Z drugiej strony liczba przymiotników, jakie mogą wystąpić w sąsiedztwie rzeczownika, jest dużo większa niż liczba przysłówków, jakie mogą znaleźć się przy czasownikach.

Cechą charakterystyczną polskiego stylu prawnego jest nominalizacja tekstu, która objawia się m.in. poprzez nagromadzenie rzeczowników odczasownikowych i odprzymiotnikowych oraz występowanie długich ciągów określeń w dopełniaczu, spowodowanych wymaganiami rzeczowników odczasownikowych. Ze względu na występowanie powyższych cech styl prawny nazwany jest „stylem ciężkim”. W języku prawnym często stosowane jest rozkładanie znaczenia czasownika na 2 komponenty, których nośnikami jest czasownik nazywający ogólnie czynność oraz rzeczownik wskazujący jej obiekt, np. *przeprowadzić analizę*, zamiast *analizować*, *złożyć podpis* zamiast *podpisać*. W języku polskim często wykorzystuje się takie czasowniki jak: *wykonać*, *dokonać*, *przeprowadzić*, *złożyć*. Wyrażenia te są równoważne, powodują jednak pewne przeładowanie tekstu rzeczownikami. Na przykład w zwrocie *wymaga należytego utrzymania i aktualizowania w celu jego wielokrotnego wykorzystania* rzeczowniki odczasownikowe należałoby zastąpić czasownikami w bezokoliczniku. Użycie rzeczowników było konsekwencją zastosowania czasownika *wymaga*. Jeżeli zastąpilibyśmy go innym, to otrzymalibyśmy konstrukcję: *trzeba należyście utrzymywać i aktualizować, aby mógł być wielokrotnie wykorzystany*. Także wyrażenie: *przeznaczono do ochrony bezpieczeństwa ludzi* można zastąpić wyrażeniem: *który zapewnia bezpieczeństwo ludziom*.

W polskich tekstach prawnych często stosuje się zwrot *w celu*, który rządzi dopełniaczem (podobnie jak zwrot *w razie*), co wymusza dalszą nominalizację tekstu. W zdaniu moglibyśmy stosować czasowniki w bezokoliczniku, jeżeli zwrot ten zastąpilibyśmy wyrazem *aby*, np. zamiast sformułowania: *celem ustalenia sposobu (zabezpieczenia)*, można użyć wyrażenia: *aby ustalić, jak zabezpieczyć*. Podobnie zwrot *w razie* można by zastąpić spójnikiem *jeżeli* (por. Jadacka 2002: 115–119). Formuła *jeżeli* jest użyteczna zwłaszcza wtedy, gdy okoliczności mają charakter negatywny np.

jeżeli nie została zawarta. Kiedy stosuje się wyrażenie *w razie*, należy zwrócić uwagę, że w języku polskim nie ma połączenia frazeologicznego *w razie* (gdy) i można co najwyżej używać połączenia *w razie* (czego) (Wronkowska, Zieliński 1997: 157). Wyrażenie to funkcjonuje natomiast w języku potocznym. Stosowanie zwrotu *w razie* ma swoje uzasadnienie, jeżeli wystąpi ono zamiast dwuznacznych wyrażen *w wypadku* lub *w przypadku*. Słowo przypadek może być kojarzone z przypadkiem gramatycznym. Według Jadackiej (2002: 62) przeważa pogląd, że lepszy jest zwrot *w wypadku*, wielu prawników woli używać jednak zwrotu *w przypadku*, gdyż unika się w ten sposób nieporozumień w połączeniu ze słowem *wypadek* w znaczeniu np. zdarzenia drogowego. W języku polskim nie występują też takie związki frazeologiczne jak: *głosować coś* np. wnioski. W polskim stylu prawnym nadużywa się również przyimka *dla*, stosując go tam, gdzie właściwe byłoby zastosowanie spójnika *aby* np. *udziela głosu senatorom dla wygłoszenia oświadczeń* zamiast *udziela głosu senatorom aby mogli wygłosić oświadczenia*. Nie oznacza to, że stosowanie zaimek *dla* jest w każdym przypadku gorszym rozwiązaniem.

Zwrotu *w celu* szczególnie często występuje w tłumaczeniach tekstów unijnych. Jego nagminne stosowanie przedstawiają następujące zdania:

in order to ensure sustainable exploitation of the hake stocks and to reduce discards
w celu zagwarantowania zrównoważonej eksploatacji zasobów morszczuka i zmniejszenia ilości odrzutów
a szürketókehal-állományok fenntartható kiaknázása és a visszadobás csökkentése érdekében

In order to contribute to the conservation of fish stocks, certain supplementary measures on control should be implemented in 2006.
W celu przyczynienia się do zachowania zasobów rybnych w 2006 roku należy wdrożyć pewne środki uzupełniające.
A halállományok védelméhez való hozzájárulás céljából 2006-ban bizonyos kiegészítő intézkedéseket kell bevezetni.

In order to ensure effective management of the TACs and quotas, the specific conditions under which fishing operations occur should be established.
W celu zapewnienia skutecznego zarządzania TAC oraz kwotami, należy ustalić warunki szczegółowe, na podstawie których prowadzi się czynności połowowe.
A teljes kifogható mennyiségek és kvóták hatékony kezelésének biztosítása céljából ki kell alakítani azokat az egyedi feltételeket, amelyek alapján a halászati tevékenységek végezhetők.

W języku węgierskim zastosowano w powyższych zdaniach podobne rozwiązania jak w języku polskim, tzn. wykorzystano rzeczowniki odczasownikowe.

Zastosowanie spójnika *aby* zamiast *w celu* nie powoduje nominalizacji tekstu, co przedstawia poniższe zdanie z aktu UE:

in November 2005 the NEAFC recommended placing a number of vessels
w listopadzie 2005 r. Komisja Rybołówstwa Północno-Wschodniego Atlantyku (NEAFC) zaleciła, aby umieścić pewną liczbę statków
NEAFC 2005 novemberében ajánlást fogadott el, amelyben néhány hajót felvett azon hajók jegyzékébe

W języku węgierskim w powyższym zdaniu również zastosowano czasownik. Natomiast w zdaniu zamieszczonym poniżej, w języku polskim uniknięto formy rzeczownikowej dzięki zastosowaniu spójnika *aby*, nie uniknięto jednak tej formy w języku węgierskim:

in order to contribute to the conservation of octopus it is necessary to establish, in 2006
aby przyczynić się do ochrony zasobów ośmiornicy w 2006 roku, należy ustalić
a polipállomány megőrzéséhez való hozzájárulás érdekében 2006-ra vonatkozóan meg kell határozni

Kolejne wyrażenia, które wymuszają nominalizację to: *skutkiem będzie* (coś), *podlegać* (czemuś), *dokonać* (czegoś), *prowadzić* (coś). W następujących zdaniach we wszystkich językach zastosowano takie czasowniki, które wymusiły nominalizację tekstu:

It is therefore appropriate to introduce associated conditions that will result in improved implementation of the agreed fishing possibilities.
Należy zatem wprowadzić takie warunki, których skutkiem będzie lepsze wdrożenie uzgodnionych wielkości dopuszczalnych połowów.
Ezért meg kell állapítani az idevágó kapcsolódó feltételeket, amelyek a kölcsönösen elfogadott halászati lehetőségek hatékonyabb végrehajtását fogják eredményezni .

W poniższych zdaniach w języku angielskim i węgierskim zastosowano czasowniki niepowodujące nominalizacji, natomiast w języku polskim w jednym przypadku zastosowano czasownik *dokonują*, co wymusiło nominalizację:

The European Parliament and the Council shall revise and, where necessary, supplement Lists I and II of Annex I.
Parlament Europejski i Rada dokonują przeglądu , a w razie potrzeby uzupełniają wykazy I i II załącznika I.
Az Európai Parlament és a Tanács a tapasztalatok alapján felülvizsgálja és, ahol szükséges, kiegészíti az I. melléklet I. és II. listáját.

Występowanie pewnych czasowników w połączeniu z rzeczownikami może być nieuzasadnione z punktu widzenia znaczenia leksykalnego. Zwrot *udzielić pomocy* dotyczy najczęściej pomocy medycznej, nie powinien więc zastępować szerszego znaczeniowo wyrazu *pomagać*. Stosowanie w języku polskim czasownika *dokonać* i utworzonego od niego rzeczownika *dokonanie* nie jest całkowicie trafne, gdyż słów tych używa się raczej w kontekście stylu podniosłego, można np. *dokonać bohaterских czynów* czy też *dokonać epokowego odkrycia*. Natomiast w tekstach prawnych czasownik ten ma wydźwięk neutralny. Nadużywanym czasownikiem jest wyraz *ulec*. Jest on stosowany w sytuacjach, gdzie mówi się o obiektach podlegających wpływowi czegoś, np. *stan zdrowia uległ pogorszeniu*. Nie jest jednak prawidłowe wyrażenie *nagroda uległa zmniejszeniu* (por. Jadacka 2002).

Podobnie jak w języku polskim, w języku węgierskim czynności można nazywać w sposób analityczno-syntaktyczny. Do tego typu wyrażań (tzw. *terpeszkedő kifejezések*) należeć będą takie zwroty jak:

- (i) *hiányzik – hiányt mutat* (brakuje – wykazuje braki),

- (ii) *ellenőriz* – *ellenőrzést gyakorol* (kontroluje – dokonuje kontroli),
 (iii) *alkalmazák* – *alkalmazást talál* (stosują – znajduje zastosowanie).

M. Kovács (1999) wykazuje, że mimo, iż wyrażenia tego rodzaju przeważnie można zastąpić jednym czasownikiem, to ich zastosowanie może być uzasadnione, gdyż często służy dokładniejszemu sprecyzowaniu pojęcia, do którego odnosi się czasownik. Konstrukcje tego typu tworzy czasownik i imię opatrzone końcówką okolicznika lub dopełnienia. Charakterystyczne jest, że człony konstrukcji posiadają odwróconą hierarchię semantyczną i syntaktyczną tzn., że to, co jest semantycznie ważne, tutaj jest mniej ważne. W wyrażeniu *virágot tesz a vázába* (wkłada kwiaty do wazonu) człony syntagmy w równym stopniu biorą udział w tworzeniu struktury semantycznej, natomiast w zwrocie *intézkedést tesz* (przedsięwziąć środki) dominuje człon rzeczownika, a leksykalne znaczenie czasownika *tesz* się zaciera. Konstrukcje te można przeważnie zastąpić czasownikiem tworzonym od członu rzeczownikowego, np. *intézkedés* – *intézkedni*, natomiast struktura rekcji dla czasownika – synonimu w wielu wypadkach jest odmienna. Badanie konstrukcji bez kontekstu tekstowego nie ma sensu, ponieważ możliwość wymiany na czasownik uzależniona jest od własności dopełnienia.

W niektórych zdaniach konstrukcję można zastąpić czasownikiem – synonimem. Zdarza się, chociaż rzadko, że dla nazwania tego samego pojęcia używa się zarówno konstrukcji dwuczłonowej, jak i czasownika – synonimu. Posiadają one to samo znaczenie i tę samą strukturę rekcji, jak w poniższych wyrażeniach:

a Tanács döntést hoz – a személy dönt	rada podejmuje decyzję – osoba decyduje
testi épségét közvetlen veszélynek teszi ki – az állampolgárok jogait veszélyezteti	narazá zdrowie na bezpośrednie niebezpieczeństwo – zagraża prawom obywateli
(vmi) kiszabását teszi indokolttá – kiszabását indokolja	wymierzenie (czegoś) staje się uzasadnione – uzasadnia wymierzenie
intézkedésként igazoltatásokat foganatosít – intézkedésként igazoltat	jako środek (np. zapobiegawczy) stosuje wylegitymowanie – jako środek legitymuje

Niekiedy zastąpienie konstrukcji powoduje zmianę struktury, co objawia się w zmianie rekcji czasownika lub wprowadzeniu nowej rekcji. Dzieje się tak w poniższych konstrukcjach:

jogalanyok között tesz különbséget – jogalanyokat különböztet meg	robi różnicę pomiędzy podmiotami prawa – różnicuje podmioty prawa
az előzetes letartóztatás meghosszabbítása iránt az ügyész tesz indítványt – az előzetes letartóztatás meghosszabbítását az ügyész indítványozza	prokurator składa wnioszek w sprawie przedłużenia aresztu prewencyjnego – prokurator wnioskuje o przedłużenie aresztu prewencyjnego

Istnieją konstrukcje, których nie można zastąpić czasownikiem – synonimem, gdyż przydawka, w odróżnieniu od dopełnienia, nie wchodzi w rekcję z czasownikiem. Natomiast w wielu wypadkach przydawkę można przekształcić w okolicznik czasownika, jak ma to miejsce w poniższych zwrotach:

ugyanazon pontjára alapított újabb bejelentést tesz – ugyanazon pontjára alapítva újabban bejelentí	składa nowe zawiadomienie oparte o ten sam punkt – zawiadamia na nowo opierając się na tym samym punkcie

Rozszerzenie przydawkowe jest przeszkodą dla przekształceń w zwrocie: *nemzetközi bűnüldözési intézkedéseket kell foganatosítani* (należy **przedsięwziąć środki** ścigania przestępstw międzynarodowych).

W wyrażeniach specjalistycznych języka prawnego przymiotnik lub imiesłów może wystąpić w funkcji przydawki, np. *bűnüldözési intézkedés*, jednak utworzone od nich przysłówki w funkcji okolicznika w wyrażeniach specjalistycznych języka prawnego występują bardzo rzadko, co nie oznacza, że jest to niemożliwe, np. *bűnüldözésileg intézkedik, perorvoslatilag nyilatkozik*.

W szeregu zwrotów rzeczownik występuje jako wyrażenie specjalistyczne, np. *házkutató* (rewizja), por. *kutató*, *kutatni* (szukanie, szukać). Przykład ten wskazuje, że komponentów niektórych rzeczowników złożonych nie da się przekształcić w czasownik bez zmiany ich specjalistycznego znaczenia.

14 Strona bierna w tekście prawnym

Kolejnym zagadnieniem z zakresu gramatyki tekstów prawnych jest stosowanie strony biernej. W tekstach polskich, węgierskich i angielskich jest ona stosowana w sposób różny, z tego względu warto poświęcić tej kwestii nieco uwagi.

W języku polskim stronę bierną można wyrazić przez kilka konstrukcji:

- (i) formy oparte na imiesłowach biernych:
 - typ być + imiesłów bierny:
 - niedokonany (jest robiony),
 - dokonany (jest zrobiony);
 - typ bywać + imiesłów bierny:
 - niedokonany (bywa robiony),
 - dokonany (bywa zrobiony);
 - typ zostać + imiesłów bierny dokonany (został przepisany),
 - typ zostawać + imiesłów bierny dokonany (zostaje przepisany);
- (ii) konstrukcje z *się*, oparte na formach trzeciej osoby strony czynnej – tylko niedokonane (typ szkoła buduje się, książka czytała się dobrze) (por. Grzegorzczukowa 1998: 195).

Zastosowanie strony biernej w polskich ustawach przedstawiają następujące fragmenty zdań:

Przykład 81

ochrona osób i mienia **realizowana jest** w formie
upoważniona przez niego osoba **jest obowiązana**
działalność **prowadzona jest** niezgodnie z planem
licencja **wymagana jest** do wykonywania czynności

wprowadza się następujące zmiany
dodaje się pkt 11a
zastępuje się wyrazami
za kierownika jednostki **uwaga się** syndyka

W języku polskim konstrukcje w stronie czynnej mogą być zastępowane przez konstrukcje w stronie biernej, w niektórych przypadkach bez zmiany znaczenia. W tekstach prawnych nie zawsze są one semantycznie równoważne, tak np. wyrażenie w stronie biernej *dłużnik jest zobowiązany* nie może być zamienione na wyrażenie w stronie czynnej *dłużnik ma obowiązek*, gdyż może mieć inne znaczenie. Tak więc okazuje się, że w niektórych przypadkach tylko strona bierna zapewnia semantyczną jednoznaczność (por. Wronkowska, Zieliński 1997: 16).

W języku węgierskim bierność możemy wyrazić w następujący sposób:

- (i) poprzez czasownik utworzony za pomocą sufiksów: *-atik*, (*-etik*), *-tatic*, (*-tetik*),
- (ii) czasownikiem utworzonym za pomocą sufiksów: *-ódik*, (*-ődik*), *-ul*, (*-ül*) (*elintéződik* – załatwia się, *csinálódik* – robi się),
- (iii) poprzez konstrukcje imiesłowowe typu: *el van intézve*,
- (iv) czasami wskazuje się, że strona bierna może być wyrażana przez imiesłów przymiotnikowy dokonany, jak w zdaniu: *Tibor jól öltözött*.

Formy z formantem *-atik*, (*-etik*) występują współcześnie bardzo rzadko. Bierność wyrażana jest przez czasowniki zwrotne, a formę imiesłowową typu: *meg van csinálva* zastępuje forma czasownika w trzeciej osobie: *megcsinálták*.

Problem strony biernej w języku węgierskim jest dość kontrowersyjny i wydaje się, że do tego czasu lingwiści nie zaoferowali jego zadowalającego objaśnienia. Być może byłoby celowym wyróżnienie strony biernej wyrażonej syntaktycznie i semantycznie. Formy imiesłowowe na *-va*, *-ve* w tekstach ustaw węgierskich są stosunkowo rzadkie. Ich zastosowanie wyraża poniższe zdanie:

Przykład 82. J.ż.: W.

Bizonylat olyan irat, amelyen minden szükséges adat magyar nyelven is **fel van tüntetve**.

Certyfikat jest to takie pismo, na którym wszystkie potrzebne dane przedstawione są również w języku węgierskim.

W angielskim języku prawnym konstrukcje bierne stosuje się bardzo często. Mniej więcej jedna czwarta wszystkich konstrukcji czasownikowych to konstrukcje bierne i jest to zjawisko charakterystyczne również dla języka nauk ścisłych i dziennikarstwa. Niektórzy twierdzą, że może to być przyczyną wątpliwości, kto jest autorem tekstu. Jeśli wykonujący czynność nie jest ważny lub nie chcemy go nazwać, to przedmiot czynności tzw. „bierny podmiot” będzie poddany czynności, a rzeczywisty podmiot wykonujący nawet nie znajdzie się w zdaniu, a jeśli się znajdzie, to nie w funkcji podmiotu.

14.1 Strona bierna w tłumaczeniu angielsko-węgiersko-polskim

Według Klaudy (1994: 192) w języku węgierskim nie używa się biernej odmiany czasownika, ewentualnie była ona stosowana kiedyś, ale dzisiejszy język jej nie używa, a formy bierne czasownika typu: *kimondatik*, *elrendeltetik* brzmią niewspółcześnie. Z tego względu przy tłumaczeniu z języka angielskiego na język węgierski tłumacz zmuszony jest zamienić czasowniki bierne w czynne. Aby to było możliwe, należy zamienić podmioty. Odpowiednik translatywny podmiotu w angielskim zdaniu biernym wystąpi w tłumaczeniu węgierskim w roli dopełnienia bliższego, natomiast znalezienie podmiotu to zadanie tłumacza. Zmiany podmiotu dokonuje się najłatwiej wtedy, gdy w zdaniu występuje podmiot logiczny, który w tłumaczeniu może stać się podmiotem gramatycznym, np.:

Przykład 83. J.ż.: A.

The theatre had been built in 1920 **by an optimist**, who thought [...].

A színházat 1920-ban építette **egy optimista**, aki azt hitte [...].

Teatr zbudowany został w 1920 roku **przez pewnego optymistę**, który wierzył, że [...].

Jeżeli tłumacz nie znajdzie w oryginale żadnego składnika, który mógłby spełniać rolę podmiotu, czyli nie znajdzie żadnego *explicite* podmiotu logicznego (agensa), to należy zidentyfikować podmiot logiczny *implicite*, np.:

Przykład 84. J.ż.: A.

[...] there hasn't been an inquiry.

[...] eddig senki nem kereste a kisfiút.

[...] dotąd nikt nie szukał chłopca.

Jeżeli natomiast nie istnieje ani podmiot logiczny *explicite*, ani *implicite*, co więcej, umieszczanie podmiotu w tłumaczeniu nie jest wskazane, można zastosować sformułowanie podmiotu ogólnego, czyli formy czasownika w pierwszej osobie liczby mnogiej, lub podmiotu nieokreślonego, czyli formy czasownika w trzeciej osobie liczby mnogiej, np.:

Przykład 85. J.ż.: A.

The covering of the seats was never renewed.

Az ülések huzatát soha ki nem cserélték.

Nigdy nie wymienili obić krzeseł.

Analogicznie przy tłumaczeniu z języka węgierskiego na język angielski podmiot czynny może zostać przekształcony w podmiot bierny (por. Klaudy 1994: 192–197).

Węgierskim tłumaczom aktów prawa UE zaleca się, by w przypadku wystąpienia strony biernej w tekście źródłowym, przekształcili ją w miarę możliwości w stronę czynną, gdyż we współczesnym języku węgierskim użycie strony biernej jest o wiele radsze, niż w językach, które przeważnie są językami źródłowymi tłumaczeń. Poniższe fragmenty przepisów UE przedstawiają sposoby tłumaczenia strony biernej, która wystąpiła w języku angielskim.

W ekwiwalencie translatywnym w języku polskim zastosowano stronę bierną w konstrukcji typu: czasownik *zostać* + imiesłów bierny, w języku węgierskim wystąpiła natomiast forma osobowa czasownika w trzeciej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego:

Przykład 86. J.ż.: A.

this decision **is based on** Article ...

powyższa decyzja **zostaje wydana na mocy** art. ...

ez a határozat ... paragrafusán **nyugszik**.

W kolejnym przykładzie w języku polskim dla pierwszej z form strony biernej (*is drafted*) zastosowano ekwiwalent translatywny w postaci konstrukcji: czasownik *zostać* + imiesłów bierny, dla drugiej (*is recognised*) czasownik *być* + imiesłów bierny. W języku węgierskim dla formy *is drafted* zastosowano ekwiwalent translatywny w postaci osobowej formy czasownika w trzeciej osobie liczby mnogiej czasu przeszłego, a dla formy *is recognised as an official language* ekwiwalentem jest orzeczenie imienne:

Przykład 87. J.ż.: A.

Each of the four languages in which **the Treaty is drafted is recognised as an official language** in one or more of the Member States of the Community.

Każdy z czterech języków, w **których sporządzony został Traktat, jest uznany za** język urzędowy w jednym lub wielu Państwach Członkowskich Wspólnoty.

Az a négy nyelv, amelyeken **a Szerződés megszüvegezték**, egyben a Közösség egy vagy több tagállamának **hivatalos nyelve**.

Kolejny przykład przedstawia zastosowanie w języku polskim czasownika zwrotnego:

Przykład 88. J.ż.: A.

given that the aid **is calculated** on the basis of quantities which are potentially eligible for the aid

ze względu na fakt, że pomoc **oblicza się** na podstawie ilości potencjalnie kwalifikujących się do objęcia pomocą

tekintettel arra, hogy támogatás összegét potenciálisan jogosult mennyiség alapján **számítják ki**

W powyższym przykładzie w języku polskim angielskiej stronie biernej odpowiada konstrukcja z czasownikiem zwrotnym, natomiast w języku węgierskim forma osobowa czasownika w trzeciej osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego.

15 Zdanie w tekście prawnym

Opinie węgierskich, polskich i angielskich badaczy języka prawnego na temat zdań w tekście prawnym są w zasadzie zbieżne. Według Szabó (2002: 119) „cechą charakterystyczną struktur zdaniowych w tekście prawnym jest to, że są one długie,

skomplikowane złożone i wielokrotnie złożone”. Williams (2005: 34) stwierdza, że „nawet dzisiaj nierzadko spotyka się zdania składające się z setek słów, szczególnie w preambułach”. Kosikowski (1998: 59n) w świetle § 4 ZTP, który zaleca unikania długich, wieloznacznych zdań złożonych ocenia, że „sprostanie temu wymaganiu okazało się zbyt trudne dla projektodawcy ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym”.

Zarówno przepisy polskie, jak i węgierskie wskazują, że zdania w tekstach prawnych należy budować zgodnie z powszechnie przyjętymi regułami składni danego języka. Równocześnie zaleca się, by unikać długich, wieloznacznych zdań złożonych. Nie zawsze udaje się spełnić te warunki równocześnie. Wiele zależy też od tematyki ustawy. W obu analizowanych językach najprościej sformułowane są przepisy karne, natomiast przepisy dotyczące spraw finansowych bywają formułowane w sposób o wiele bardziej skomplikowany. Zalecenia o niestosowaniu długich zdań nie należy traktować jako zakazu, gdyż w pewnych wypadkach nie ma możliwości stosowania krótkich zdań, bez szkody dla precyzji tekstu. Niektóre zdania, także współrzędnie złożone, prościej wyrażają pewną myśl, niż dwa oddzielne zdania proste. Szczególnie często występuje konieczność zastosowania zdań podrzędnych, zwłaszcza okolicznikowych np. sposobu (spójnik *jak*), celu (w celu, żeby, aby) czy warunku (jeżeli ... to). Istnieją też ograniczenia semantyczne, np. od czasownika nie zawsze można utworzyć imiesłów. Stosowanie zdań długich może być uzasadnione, jak ma to miejsce w przypadku, gdy ustawodawca chce wskazać sekwencyjnie i chronologicznie następujące po sobie czynności (por. Wronkowska, Zieliński 1997: 16n).

Według najczęściej zalecanej dotąd zasady, zdania tekstu prawnego należało zaczynać od podmiotu. W konstrukcji zdania w tekście prawnym istotne jest, by najważniejsze składniki treści zostały umieszczone w miejscach, które są uważane za szczególnie eksponowane, tj. na początku lub na końcu zdania, stosując tu podział zdania na temat i remat (Wronkowska, Zieliński 1997: 15).

W tekstach prawnych występuje szczególnie wiele takich związków wyrazowych tworzących terminy lub zwroty prawne, które nie mogą być rozdzielane. Nie jest natomiast regułą, by podmiot znajdował się na początku zdania, szczególnie, jeżeli podmiot gramatyczny i logiczny nie są identyczne. W konstrukcji *vkinek kell + bezokolicznik* podmiotem logicznym jest osoba, a podmiot gramatyczny wyrażony jest przy pomocy bezokolicznika. Często szyk węgierski odbiega od szyku w innych językach i przetłumaczone zdanie węgierskie również będzie wykazywać inny szyk. Różnice w treści następujących zdań będą spowodowane innym szykiem: *az alábbiakat foglálja / magában tartalmazza*, lub *tartalmazza / magában foglalja az alábbiakat*. W pierwszym wypadku zdanie wskazuje na to, że będą po nim wymienione punkty wyczerpujące temat, w drugim, że zostaną wymienione punkty przykładowe, mimo braku zwrotu: *különösen / többek között* (szczególnie, między innymi). Podobnie co innego znaczą wyrażenia *(vmit) meg kell tenni* i *(vmit) kell megtenni*. W pierwszym wyrażeniu akcent położymy na słowie *coś* (*coś trzeba zrobić*), w drugim na przymus wykonania (*coś trzeba zrobić*). W zdaniu: *A Tanács megküldi a listákat a tagállamoknak* (Rada wyśle listy państwu członkowskim) akcent położony jest na czynność, którą należy wykonać (*megküldi* – wyśle), natomiast w zdaniu: *A Tanács a listákat küldi meg a tagállamoknak* akcent położony jest na przedmiot, którego czynność dotyczy, w powyższym wypadku na listy (*a listákat*) (por. Útmutató 2004: 14).

Ponieważ tłumaczenia aktów UE na język węgierski odbywają się głównie z języka angielskiego, porównując polskie i węgierskie tłumaczenia, powinno się znać pewne operacje uzyskiwania ekwiwalencji translatywnej, które stosuje się w trakcie procesu tłumaczenia angielsko – węgierskiego i odwrotnie. Jedną z takich operacji jest możliwa zmiana liczby zdań składowych w ramach zdania złożonego. W tłumaczeniu z języka węgierskiego na angielski okazuje się, że zdania angielskie będące translatywnymi ekwiwalentami zdań węgierskich będą miały mniej takich jednostek niż te ostatnie, a przy tłumaczeniu z języka angielskiego na język węgierski obserwuje się proces odwrotny. Zjawisko to jest konsekwencją operacji sentencjalizacji w języku węgierskim i partycypializacji w języku angielskim, inaczej mówiąc, takiemu składowemu zdaniu węgierskiemu będzie odpowiadać translatywnie wyrażenie imiesłowowe w języku angielskim. Te wyrażenia imiesłowowe mogą być odczuwalne jako zdanie, gdyż łatwo wywnioskować, od jakiego czasownika dany imiesłów został utworzony. Także w tym wypadku w tłumaczeniu na język węgierski obserwuje się częstszą sentencjalizację (por. Klaudy 1994: 162–166).

Konstrukcje rzeczownikowe w języku angielskim, w których kolejne komponenty zdania następują za wyrazem określonym, są przy tłumaczeniu na język węgierski zamieniane na samodzielne jednostki zdaniowe, gdyż tutaj możliwości dodawania kolejnych elementów za słowem określonym są o wiele bardziej ograniczone. W zdaniu angielskim konstrukcje imiesłowowe i konstrukcje rzeczownikowe się przeplatają. Także w tym wypadku odnaleźć można w tłumaczeniu na język węgierski więcej samodzielnych jednostek zdaniowych (por. Klaudy 1994: 166n).

W wielu językach istnieje możliwość konstruowania zdań niepełnych. Ta cecha łączy się z wzajemnymi relacjami zdań. Relacje pomiędzy zdaniami mogą być ściślejsze, jeżeli w drugim zdaniu opuszczone zostanie coś, wystąpienie czego jest przewidywalne. Natomiast możliwości konstruowania takich zdań zmieniają się w zależności od danego języka, jego systemu syntaktycznego, porządku słów, odmiany rzeczownika i czasownika oraz zasad spójności. Dlatego tłumacze często zmuszeni są do uzupełnienia zdania, które w tekście pierwotnym było niepełne, lub przeciwnie, stworzyć zdanie niepełne, by relacje między zdaniami były ściślejsze. W tłumaczeniu z języka angielskiego na węgierski zwiększa się liczba zdań składowych. Operacja ta nie może jednak dotyczyć wszystkich konstrukcji imiesłowowych lub rzeczownikowych. Gdyby tak było, złożone zdania węgierskie robiłyby wrażenie porozrywanych, co wpłynęłoby negatywnie na koherencję tekstu (por. Klaudy 1994: 167–170).

W tłumaczeniach tekstów prawnych zasady dotyczące ilości zdań są inne niż przy tekstach języka ogólnego. Zarówno polskim, jak i węgierskim tłumaczom tekstów UE zaleca się, by treści zawarte w jednym zdaniu w języku źródłowym oddawać w jednym zdaniu w języku docelowym. Potrzeba ta wynika z tego, że często w tekstach przywoływane są nie tylko całe ustępy, ale również poszczególne zdania, tak więc rozbijanie zdań mogłoby spowodować nieporozumienia. Jeżeli zdania są zbyt skomplikowane, poszczególne części można oddzielić przecinkiem lub myślnikiem.

Przy analizie języka angielskiego częstym problemem jest ustalenie, z którą częścią zdania łączą się te części, które są umieszczane na końcu zdania i stanowią uzupełnienie lub zawężenie jego treści. W języku węgierskim takich części nie umieszcza się na końcu zdania, zamiast tego najczęściej stosuje się zdania wtrącone wewnątrz

zdania. W takich wypadkach tłumaczom zaleca się, by przeanalizowali wersje niemiecką i francuską, po to, by tę część zdania umieścić we właściwym miejscu, co wskazuje na to, że języki te są bardziej precyzyjne niż angielski. Gdyby w wersji węgierskiej umieścić wspomnianą część tekstu na końcu zdania, tak jak w języku angielskim, mogłoby to prowadzić do nieporozumień, dwuznaczności, rozszerzenia zasięgu pewnych treści na całe zdanie, podczas gdy dotyczą one tylko jego części. Problem ten nie występuje w języku polskim, gdzie zdania wtrącone umieszcza się również na końcu. Zasady te zastosowano w poniższych zdaniach:

Przykład 89. J.ż.: A.

Member States shall report to the Commission, no later than 12 noon (Brussels time) on Wednesday each week, the quantities of apples for which import licences have been issued during the previous week, **broken down by third country of origin**.

Państwa członkowskie powiadamiają Komisję, nie później niż o godz. 12.00 (czasu lokalnego obowiązującego w Brukseli), w każdą środę tygodnia, o ilościach jabłek, dla których pozwolenia na przywóz zostały wydane w poprzednim tygodniu, **w podziale według państwa trzeciego będącego krajem pochodzenia**.

A tagállamok minden héten legkésőbb szerda déli 12 óráig tájékoztatják a Bizottságot azon almanennyiségekről – **származás szerinti harmadik országotra lebonotva** –, amelyek tekintetében az előző héten behozatali engedélyt bocsátottak ki.

W tekstach ustaw narodowych w przypadku zdań wtrąconych stosuje się podobne zasady jak w przypadku tekstów UE. Przy konstruowaniu zdań w ustawie polskiej zaleca się, by ze względu na normatywny charakter zdań – przepisów, w ich konstrukcji nie stosować zdań wtrąconych, pełniących rolę wyłącznie informacyjną czy zdań nawiasowych, wyrażających myśl uboczną. Zalecenie to nie dotyczy tzw. definicji nawiasowych, służących wprowadzaniu nowych określeń (Wronkowska, Zieliński 1997: 17). Natomiast część normatywną wyrażającą treść uzupełniającą lub zawężającą umieszcza się, podobnie jak w przepisach angielskich, na końcu zdania. Sposób zawężania i uzupełniania zdań w polskich ustawach przedstawia następujący przepis:

Przykład 90

Kwoty nadpłaconych i nienależnie uiszczonych opłat (nadpłaty) podlegają z urzędu zaliczeniu na poczet bieżących i zaległych opłat, **a w razie** braku takich obowiązków – podlegają zaliczeniu na poczet przyszłych opłat, **chyba że** wytwarzający odpady zgłosi wniosek o ich zwrot.

W ustawach węgierskich stwierdzono bardzo częste występowanie zdań wtrąconych, oddzielonych myślnikami. Zawierały one treści normatywne tak samo jak pozostałe zdania w ustawie. Przykłady charakterystycznych konstrukcji występujących w zdaniach wtrąconych zawiera poniższa tabela:

kivéve	z wyjątkiem
a (2) bekezdésben foglaltak kivételével	z wyjątkiem treści zawartych w ust. 2
kivétel nélkül és függetlenül attól, hogy	bez wyjątku i niezależnie od tego, czy
beleértve	wliczając w to
ideértve	wliczając tu
ide nem értve	nie wliczając tu
vagy más – annak jogszabályaival összhangban kötött	lub inne – związane z (jej) przepisami
függetlenül a ...(-tól)	niezależnie (od)
az eset összes körülményeitől függően	w zależności od wszelkich okoliczności danego przypadku
és ennek megfelelően	i odpowiednio do tego
a kormányrendeletben foglaltak szerint	według treści zawartych w rozporządzeniu rządu
aszerint, hogy melyiket	według tego, którego (z)
a feltételek fennállása esetén	w przypadku spełnienia warunków
különösen ha	szczególnie, jeżeli
az Europol Egyezmény 2. cikke alapján	na podstawie art. 2 Porozumienia Europol
és különösen - de nem kizárólag	i w szczególności, ale nie wyłącznie
különösen, de nem kizárólagosan	w szczególności, ale nie wyłącznie
eltérő megegyezés hiányában	przy braku innych ustaleń
abból a célból, hogy	w tym celu, aby
e kifejezéseket a nemzetközi jog által meghatározott értelmükben alkalmazva	stosując te wyrażenia w znaczeniu określonym przez międzynarodowe prawo
az (1) bekezdésben írt feladatainak ellátása során	w trakcie realizacji zadań zawartych w ust. 1
a titokvédelmi szabályok betartása mellett	oprócz przestrzegania przepisów o ochronie tajemnicy
a bizottság véleménye figyelembevételével	biorąc pod uwagę opinię komisji
akiknek – kinevezés folytán	komu – w trakcie mianowania
a 3. § szerinti kiadások nélkül	bez wydatków określonych w § 3

16 Budowa ustawy

16.1 Uwagi wprowadzające

W niniejszym rozdziale analizie poddane zostały teksty ustaw jako podstawowych aktów prawnych, charakteryzujących się wysokim stopniem ogólności. Ustawę rozpoczyna tytuł, po nim następują przepisy zebrane w odpowiednie zbiory, grupowane według kryteriów tematycznych (por. Wronkowska, Zieliński 1997: 27).

Zanim przedstawiona zostanie analiza budowy ustaw polskich i węgierskich, w celu nakreślenia szerszej perspektywy dotyczącej sposobów formułowania tekstów prawnych, wymienione będą na początku pewne struktury i cechy, które występują w tekstach prawnych w języku angielskim.

Ustawy w poszczególnych krajach odbiegają od siebie pod względem budowy w mniejszym lub większym zakresie. Jedną z przyczyn mogą stanowić tu różne źródła prawa, np. w Wielkiej Brytanii jest to prawo precedensu, *common law*, odbiegające od prawa kontynentalnego. Prawo polskie i węgierskie wykazuje wiele podobieństw, dlatego przy badaniach porównawczych możliwe było zastosowanie podobnych kryteriów.

Przy braku słowników i opracowań polsko-węgierskich dotyczących prawa tłumacze polscy często zmuszeni są korzystać z pośrednictwa języka angielskiego.

Większość tekstów brytyjskich zaczyna się tzw. długim tytułem. Po nim może nastąpić coś w rodzaju preambuły, w której szkicuje się kontekst, w jakim tekst został napisany, jaki jest jego cel i czego dotyczy. Preambuły, które stosuje się szczególnie często w rezolucjach i traktatach, mogą zajmować nawet kilka stron, mimo że składają się zwykle z jednego zdania, dzielonego średnikami. Przeważnie preambuła zawiera wiele tzw. wtrąceń – przeważnie są to zdania rozpoczynające się imiesłowem niedokonanym z końcówką *-ing* lub *-ed*. Charakterystyczne są też zdania wprowadzane spójnikiem *whereas*, po którym stosuje się konstrukcję w czasie *present perfect* (np. zwrotem: *have adopted*), przy czym gramatyczne dopełnienie jest oddzielone od konstrukcji czasownikowej przez kilka stron tekstu, setki, czy nawet tysiące słów. Obecnie słowo *whereas* stosuje się rzadziej i niektórzy sugerują, by zastąpić je jakąś mniej archaiczną formułą. Po preambule występuje zwykle tzw. krótki tytuł.

Teksty w języku angielskim zawierają tzw. zdania promulgacyjne (*enactment clause*), które w USA, Nowej Zelandii i Wielkiej Brytanii wyrażane są przez konstrukcję *passive imperative*, np.: *be it enacted by* (będąc postanowionym przez). W prawie kanadyjskim i w australijskim używana jest formuła w stronie czynnej np. *The Parliament of South Australia enacts as follows* (Parlament Południowej Australii postanawia, co następuje). Niektóre teksty np. kanadyjskie lub Południowej Afryki zawierają tzw. zdania celowe (*purpose-clauses*), w których przedmiot prawa jest jasno opisany:

Przykład 91. J.ż.: A.

The purposes of this Act are (Celem niniejszej ustawy jest):

- (i) to provide a procedure for ... (ustanowienie procedur dla),
- (ii) to alter or abolish the consequences in law of (zmiana lub zniesienie konsekwencji prawnych).

Takie zdania występują również w tekstach prawnych w innych językach. Niektórzy twierdzą, że powinno się je stosować szerzej we wszystkich tekstach prawnych, by były one bardziej zrozumiałe dla większej liczby osób.

Niektóre przepisy wstępne (*preliminary provisions*) zawierają w sobie tzw. przepisy-definicje, chociaż w legislacji brytyjskiej występują one raczej na końcu tekstu. Przepisy definicyjne mogą znaleźć się również w części z przepisami głównymi. Sposób formułowania przepisów głównych jest różny w zależności od kraju czy organizacji. Końcowa część tekstów prawnych bywa przeważnie częścią techniczną (por. Williams 2002: 38 – 42).

Omówione teraz zostaną komponenty ustaw polskich i węgierskich. Za punkt wyjścia badań posłużyły ustawy polskie. Przy znajomości ich układu oraz przy wzięciu pod uwagę polskich technik legislacyjnych badane były według tych kryteriów również ustawy węgierskie.

16.2 Tytuł

Na początek omówiony zostanie komponent spinający całość, czyli tytuł. W tytule ustawy należy zawrzeć:

- (i) oznaczenie rodzaju aktu (ustawa / *törvény*),
- (ii) datę aktu,
- (iii) ogólne określenie przedmiotu aktu.

Oznaczenie rodzaju aktu może przybierać formy według poniższych wzorów:

Tytuł w ustawie polskiej	Tytuł w ustawie węgierskiej
Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt Az 1997. évi augusztus 21-ei törvény az állatok védelméről	2002. évi XVI. Törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a polgári ügyekben történő kölcsönös jogsegélyről szóló, Budapesten, 2001. augusztus 2-án aláírt szerződés kihirdetéséről Ustawa nr XVI z 2002 roku o zawarciu umowy o wzajemnej pomocy prawnej w sprawach cywilnych pomiędzy Republiką Węgierską i Ukrainą, podpisanej 2 sierpnia 2001 r. w Budapeszcie

Datę w tytule ustawy polskiej formuluje się poprzez cyfrowe wskazanie dnia poprzedzone wyrażeniem *z dnia*, słowne zapisanie miesiąca, cyfrowe określenie roku, dla wyrazu *rok* stosuje się skrót w postaci litery *r*. Datę w tytule ustawy węgierskiej formuluje się poprzez cyfrowe określenie roku, kropka, przymiotnik *roczny* (w tłumaczeniu: *z roku*) oraz wskazanie cyfrą rzymską numeru ustawy w danym roku.

Przedmiot ustawy powinien być określony w tytule w sposób jak najbardziej zwięzły. Określenie ustawy może być sformułowane na dwa sposoby. Pierwszy z nich to sposób omawiający. W ustawie polskiej omówienie będzie się rozpoczynało od przyimka *o*, natomiast w ustawie węgierskiej będzie ono zakończone sufiksem *-ról* (*-ről*). Druga z możliwości to określenie rzeczownikowe. W ustawie polskiej będą to tytuły rozpoczynające się od takich słów jak: *kodeks*, *prawo*, *przepisy wprowadzające*, *Konstytucja*, np. *Kodeks Karny*, *Prawo o ruchu drogowym*, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* itd. W ustawie węgierskiej ten rodzaj określenia występuje rzadziej niż w ustawie polskiej. Odnajdujemy go np. w nazwie ustawy zasadniczej, gdzie stosuje się rzeczownik *alkotmány* (konstytucja). W przeciwieństwie do tytułów polskich, a zgodnie z zasadami składni węgierskiej, rzeczownik ten występuje na końcu wyrażenia. *A Magyar Köztársaság alkotmánya* (Konstytucja Republiki Węgierskiej). W pozostałych rodzajach ustaw węgierskich stosuje się określenia omawiające, zakończone sufiksem *-ról*, (*-ről*). Tytuły przybierają więc następującą postać:

Przykład 92. J.ż.: W.

törvény a Polgári perrendtartásról (**ustawa o** postępowaniu cywilnym)

törvény az államigazgatási eljárás általános szabályairól (**ustawa o** przepisach ogólnych w postępowaniu administracyjnym)

törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről (**ustawa o** Kodeksie Cywilnym Republiki Węgierskiej / Kodeks Cywilny)

törvény a Büntető Törvénykönyvről (**ustawa o** Kodeksie Karnym / Kodeks Karny)

törvény a büntetőeljárásról (**ustawa o** postępowaniu karnym)

16.3 Rodzaje przepisów

W dalszej części przeanalizowane będą zagadnienia związane z różnymi rodzajami przepisów. Przede wszystkim wyodrębniono charakterystyczne zwroty występujące w poszczególnych rodzajach przepisów, kładąc szczególny nacisk na wyrazy i wyrażenia zawarte w przepisach ustaw węgierskich. Dla lepszego zrozumienia ich znaczenia zdecydowano się na pozostawienie ich w kontekście konkretnego rodzaju przepisów.

W prawoznawstwie istnieje wiele różnego rodzaju typologii przepisów. W badaniach kierowano się natomiast głównie aspektem językowym, tzn., spośród wielu różnego rodzaju przepisów, dzielonych według różnych kryteriów wybrano przede wszystkim takie ich rodzaje, w których w wyraźny sposób można wyodrębnić charakterystyczne dla nich wyrazy, zwroty czy zdania. Stosując to kryterium, można brać pod uwagę następujące rodzaje przepisów:

- (i) ogólne,
- (i) wyłączające,
- (ii) odsyłające,
- (iii) upoważniające,
- (iv) przejściowe,
- (v) wprowadzające i uchylające,
- (vi) modyfikujące (por. Wronkowska, Zieliński 1997: 34n; Stawecki, Winczorek 2002: 92n)

Na podstawie obserwacji ustaw węgierskich stwierdzono, że przepisy umieszczane w ich końcowej części mogą przyjmować np. następujące nazwy:

- (i) *módosuló rendelkezések* – przepisy modyfikujące,
- (ii) *kiegészítő rendelkezések* – przepisy uzupełniające,
- (iii) *egyéb rendelkezések* – inne przepisy,
- (iv) *záró rendelkezések* – przepisy końcowe,
- (v) *értelmező rendelkezések* – przepisy objaśniające,
- (vi) *hatálybalépés* – wejście w życie,
- (vii) *hatályukat vesztő rendelkezések* – przepisy tracące moc,
- (viii) *átmeneti rendelkezések* – przepisy przejściowe,
- (ix) *felhatalmazó rendelkezések* – przepisy upoważniające.

Ze względu na fakt, że analizy przeprowadzane były ze szczególnym uwzględnieniem aspektu translacyjnego, wybrano takie rodzaje przepisów spośród wymienionych wyżej, w których w wyraźny sposób można wyodrębnić charakterystyczne dla nich wyrażenia.

16.3.1 Przepisy ogólne

Pierwszy wyodrębniony rodzaj to przepisy ogólne. Przepisy ogólne regulują szeroki zakres spraw, obejmują wielu adresatów oraz ustanawiają ogólne reguły zachowania (Stawecki, Winczorek 2002: 95). Są one wyróżnione i opatrzone nazwą. Powinny zawierać przede wszystkim określenie zakresu przedmiotowego ustawy, tj.: czego ustawa dotyczy lub ewentualnie do czego się ją stosuje (Wronkowska, Zieliński, 1997: 35). W poniższym rozdziale wyodrębniono terminologię:

- (i) polskich przepisów ogólnych,

(ii) węgierskich przepisów ogólnych.

W przepisach ogólnych w języku polskim występują często takie słowa jak: *określa* (powszechnie stosowane) lub *normuje, reguluje*. Przepisy te mogą dotyczyć całej ustawy lub poszczególnych tytułów lub działów. Na przykład w kodeksie cywilnym księga pierwsza nosi tytuł *Część ogólna*, czyli zawiera przepisy ogólne dla całego kodeksu, w księdze trzeciej, tytuł pierwszy zawiera przepisy ogólne dla całej księgi trzeciej, a dział pierwszy tytułu 17. księgi trzeciej zawiera rozdział *Przepisy ogólne* dla całego działu. Przepisy ogólne zawsze powinny nosić nazwę *Przepisy ogólne*, wyjątek stanowi tu kodeks cywilny i karny, gdzie zgodnie z tradycją występuje *Część ogólna*. W polskich przepisach można odnaleźć również takie nazwy jak przepisy wstępne lub zasady ogólne, jednak nie są one prawidłowe. W obrębie przepisów ogólnych można wyróżnić systematyzacyjne jednostki wewnętrzne: działy i rozdziały. Przepisy szczegółowe należy grupować w zespoły i oznaczać je nazwami wskazującymi na treść każdego z tych zespołów. Należy wyraźnie oddzielić przepisy karne i oznaczyć je nazwą „Przepisy karne” (por. Wronkowska, Zieliński 1997: 47n).

Na początku badań wyodrębniono leksykę charakterystyczną dla przepisów ogólnych ustawy polskiej, na przykładzie ustawy o swobodzie działalności gospodarczej (Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r.) Znajomość leksyki stosowanej w ustawie polskiej jest niezbędna, gdy tłumaczenie z języka węgierskiego na język polski ma być ukierunkowane na język docelowy. W celu zachowania właściwego kontekstu układ wyrażen zachowano w kolejności ich występowania w ustawie.

W przepisach ogólnych ustawy, w art. 1 stwierdza się, jaki jest przedmiot ustawy. Zastosowano zwrot: *ustawa reguluje*. W kolejnym artykule podaje się definicję pojęcia *działalność gospodarcza: działalnością gospodarczą jest*. W art. 3 podaje się zakres stosowania przepisów ustawy, w tym wypadku jest to forma wyłączająca: *przepisów ustawy nie stosuje się*. W art. 4 ustawy podaje się kolejną definicję, tym razem z zaznaczeniem, że odnosi się ona do konkretnej ustawy: *przedsiębiorcą w rozumieniu ustawy jest*. W kolejnym punkcie tego samego artykułu nie powtarza się już zwrotu *w rozumieniu ustawy* dla kolejnej definicji: *za przedsiębiorców uznaje się także*. Dalej podaje się definicje określeń, stosując zwrot: *użyte w ustawie określenia oznaczają*, po której wymienia się w punktach określenia i po myślniku lub dwukropku podaje się objaśnienie: *przedsiębiorca zagraniczny – osoba zagraniczna wykonująca działalność gospodarczą za granicą*.

W dalszej części następują przepisy regulujące różne kwestie związane z tematem ustawy. W art. 74 i dalszych zawarto przepisy odsyłające: *w sprawach nieuregulowanych w art. 64–73 stosuje się przepisy ustaw, uzyskania licencji wymaga wykonywanie działalności gospodarczej w zakresie określonym w przepisach*.

Po dwukropku wymienia się nazwy ustaw: *ustawy z dnia, zasady i tryb wydawania decyzji w sprawie ... określają przepisy ustaw, o których mowa w ust. 1–4*.

Na początku rozdziału 5 (art. 77) podaje się podstawę prawną działań, o których mowa w rozdziale: *na zasadach określonych w niniejszej ustawie, zakresie nieuregulowanym w niniejszym rozdziale stosuje się przepisy ustaw, zakres przedmiotowy określają odrębne ustawy*.

Dalej analizowano następujące zagadnienia zawarte w przepisach węgierskich:

- (i) sposoby formułowania przepisów wymieniających cel i przedmiot ustawy,
- (ii) sposobny formułowania przepisów określających moc ustawy,
- (iii) inne charakterystyczne zwroty.

W ustawie węgierskiej przepisy ogólne (*általános rendelkezések*) znajdują się przeważnie w pierwszym rozdziale ustawy. Przepis ogólny może przybrać postać jak niżej:

Przykład 93. J.ż.: W.

A Magyar Gyógyszerész Kamara (a továbbiakban: Kamara) a gyógyszerészek szakmai, érdek-képviselői és önkormányzati köztestülete.

Węgierska Izba Farmaceutów (dalej: Izba) jest branżowym stowarzyszeniem samorządowym reprezentującym interesy farmaceutów.

Często tytuł pierwszego działu jest rozszerzony o wyrażenie *A törvény célja* (cel ustawy) lub *A törvény hatálya* (zakres ustawy) lub o obie te opcje: *A törvény célja és hatálya*. Czasami na początku ustawy umieszcza się zdanie wstępne, w którym mowa jest o celu stworzenia danej ustawy. Przedstawia to poniższy tekst:

Przykład 94. J.ż.: W.

Az Európa Tanácsnak az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményével való összhang biztosítása érdekében az Országgyűlés a következő törvényt alkotja [...].

W celu zapewnienia zgodności z porozumieniem Rady Europy o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Parlament uchwała następującą ustawę [...].

Przed podaniem celu ustawy może wystąpić kilka zdań wprowadzających, np. tekst ustawy o Węgierskiej Akademii Nauk:

Przykład 95. J.ż.: W.

A Magyar Tudományos Akadémiát a nemzet a magyar nyelv ápolására, a tudomány szolgálatára hozta létre.

Węgierską Akademię Nauk naród stworzył w celu pielęgnowania języka węgierskiego i w służbie nauki.

Jogos társadalmi igény, hogy [...].

Społeczeństwo ma słuszne prawo do [...].

Ennek érdekében az Országgyűlés a következő törvényt alkotja [...].

W tym celu Parlament tworzy następującą ustawę [...].

W niektórych ustawach występuje tytuł działu: *Alapelvek* (Zasady podstawowe), pod którym umieszcza się przepisy zawierające najważniejsze idee, a także informację o celu ustawy. Po tytule dzielącym ustawę na części, np.: *Első rész, Második rész* (Część pierwsza, Część druga) może wystąpić tytuł działu: *Bevezető rendelkezések* (Przepisy wprowadzające) i podtytuł: *A törvény hatálya* (Moc ustawy), a także: *A törvény tárgya és hatálya* (Przedmiot i moc ustawy). Można napotkać też tytuł: *Alapvető rendelkezések*

(Rozporządzenia podstawowe) i podtytuł: *A törvény alkalmazási köre* (Zakres zastosowania ustawy).

16.3.2 Przepisy określające cel ustawy

Przepis określający cel ustawy może przybierać formę jak niżej:

Przykład 96. J.ż.: W.

A törvény célja a területfejlesztés és területrendezés alapvető feladatainak, szabályainak megállapítása, intézményrendszerének kialakítása.

Celem ustawy jest ustalenie podstawowych reguł i zadań dla rozwoju i organizacji terenowej, stworzenie systemu instytucjonalnego.

Zwroty z węgierskich przepisów ogólnych, które określają cel ustawy, mogą przybierać następującą postać:

E törvény célja, hogy Celem tej ustawy jest	szabályozza	uregulowanie
	rendelkezzen	uregulowanie
	megállapítsa	ustalenie
	rögzítse	ustalenie
E törvény célja annak biztosítása, hogy Celem tej ustawy, jest zapewnienie, aby	(vmi) váljék (vmivé)	(coś) stało się (czymś)
	(vmi) fennmaradjon (vmilyen állapotban)	(coś) pozostało (w jakimś stanie)
	(vmi) érvényre juthasson	(coś) stało się obowiązujące

Ponadto, zarówno cel jak i przedmiot ustawy mogą być wyrażane w podobny sposób:

A törvény Ez a törvény E törvény Niniejsza ustawa	szabályozza	reguluje
	meghatározza	określa
	megfelelő kereteket teremt (vminek) érvényesítésére	stwarza odpowiednie ramy dla realizacji (czegoś)
	(vmire) vonatkozó rendelkezéseket állapítja meg	wprowadza zarządzenia dotyczące (czegoś)

16.3.3 Przepisy o mocy ustawy

Przepis dotyczący mocy ustawy może przybierać następującą postać:

Przykład 97. J.ż.: W.

A törvény hatálya az országos és térségi területfejlesztési és területrendezési feladatok ellátására **terjed ki**.

Moc ustawy rozciąga się na wypełnianie zadań krajowych i terytorialnych dotyczących rozwoju i organizacji.

A településfejlesztésre és a településrendezésre **külön törvény rendelkezései az irányadók**.

Rozwój i organizację osiedli **regulują osobne rozporządzenia ustawy**.

A vizek védelmével összefüggő – e törvényben nem szabályozott – követelményekről és feladatokról **külön törvény rendelkezik**.

Wymagania i zadania związane z ochroną wód – **nieuregulowane w niniejszej ustawie – reguluje osobna ustawa**.

Ponadto dla tego rodzaju przepisów za charakterystyczne możemy uznać następujące zwroty:

e törvény hatálya kiterjed (vmire)	moc niniejszej ustawy rozciąga się na
(vmire) e törvény hatálya annyiban terjed ki, amennyiben nemzetközi szerződés eltérően nem rendelkezik	moc niniejszej ustawy rozciąga się tam, gdzie umowy międzynarodowe nie stanowią inaczej
a törvény hatálya alá tartoznak	mocy ustawy podlegają
e törvényt kell alkalmazni (vmire)	niniejszą ustawę należy stosować do
e törvény rendelkezéseit kell alkalmazni (vmire)	rozporządzenia niniejszej ustawy należy stosować do
e törvényt – eltérő rendelkezése hiányában – akkor kell alkalmazni, ha	niniejszą ustawę – przy braku innych rozporządzeń – należy stosować jeżeli
e törvény alapján kell megállapítani	należy to stwierdzić na podstawie niniejszej ustawy

Analizując ustawy węgierskie, wyodrębniliśmy również inne wyrazy i zwroty, charakterystyczne dla węgierskich przepisów ogólnych, np.:

(vmi) ellátja (vmit)	wypełnia, spełnia
(vmiben) a következő alapelveket kell érvényesíteni	należy zastosować następujące podstawowe zasady
(vmit) e törvény szerint kell végrehajtani	należy realizować według niniejszej ustawy
szabályai irányadók akkor is, ha	przepisy o ... należy stosować także wtedy, gdy
az eljárás e törvény szerint kell tovább folytatni	postępowanie należy dalej kontynuować według zapisów niniejszej ustawy

16.3.4 Przepisy wyłączające

Kolejny rodzaj przepisu to przepis wyłączający. Przepisy wyłączające określają, do jakiego zakresu spraw lub do jakiego zakresu podmiotów przepisów tych się nie stosuje. W ustawach polskich charakterystyczne są tu takie zwroty jak: *ustawa nie reguluje, niniejszej ustawy nie stosuje się, przepisów niniejszej ustawy nie stosuje się* (por. Wronkowska, Zieliński 1997: 37). Z kolei charakterystyczne zwroty stosowane w węgierskich przepisach wyłączających to np.:

az (1) bekezdés a) és e) pontjában foglaltak nem érintik	treści zawarte w ust. 1 pkt a) i e) nie dotyczą
e törvény hatálya nem terjed ki (vmire)	moc tej ustawy nie rozciąga się na
nem terjed ki a törvény hatálya (vmire)	moc tej ustawy nie rozciąga się na
nem tartozik a törvény hatálya alá	mocy ustawy nie podlega

16.3.5 Przepisy odsyłające

Przepisy odsyłające zawierają wskazówkę, gdzie, tzn. w jakim innym przepisie można znaleźć poszukiwane wzory zachowania się (Stawecki, Winczorek 2002: 96). Mogą one przybrać następującą formę:

Przykład 98

A. J. ź.: P.

Do obowiązku świadczeń przewidzianego w poprzedzających paragrafach **stosuje się odpowiednio przepisy o** obowiązku alimentacyjnym między krewnymi.

A korábbi paragrafusokban előírt segély kötelezettségéhez a rokonok közötti segély kötelezettségéről **szóló jogszabályok alkalmazandók**.

B. J. ź.: W.

Ha a törvény mást nem rendel, a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelességeire vonatkozó rendelkezések megfelelően irányadók a gyám jogaira és kötelességeire is.

Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, w kwestii praw i obowiązków alimentacyjnych **stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące** praw i obowiązków rodziców wykonujących nadzór rodzicielski.

16.3.6 Przepisy upoważniające

Formuły, które należy stosować w polskich przepisach upoważniających określone są w § 50 i 54 Zasad Techniki Prawodawczej (ZTP). Mogą to być następujące wyrażenia: *Rada Ministrów wyda w drodze rozporządzenia przepisy*, *Rada Ministrów określi w drodze rozporządzenia*. W ustawach węgierskich zwroty upoważniające mogą przybierać następującą postać:

Przykład 99

A. az Országgyűlés felhatalmazza a Kormányt, hogy Parlament upoważnia rząd do

B. felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendelettel állapítsa meg rząd otrzymuje upoważnienie do utworzenia poprzez wydanie rozporządzenia

C. felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben állapítsa meg rząd zostaje upoważniony do utworzenia poprzez wydanie rozporządzenia

16.3.7 Przepisy przejściowe

Przepisy przejściowe odnoszą się do stanu, gdy pewne sytuacje istotne prawnie powstały pod rządami wcześniej obowiązujących przepisów, obecnie już uchylonych i trwają pod rządami nowych przepisów lub też regulują jakiś stan rzeczy tymczasowo (Stawecki, Winczorek 2002: 97). Formuły polskich przepisów przejściowych określa § 22.1 ZTP. Powinny one przybierać następującą postać:

Przykład 100

W dziedzinie ... stosuje się ustawę (dawna) ... w szczególności art. ..., jeżeli ustawa nie stanowi inaczej.

Przepisy... nie naruszają mocy obowiązującej przepisów o ..., a w szczególności art. Dotychczasowe przepisy wykonawcze zachowują moc do czasu wydania nowych przepisów wykonawczych, jeżeli nie są sprzeczne z niniejszą ustawą. Minister ... w okresie trzech miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy, określi w drodze rozporządzenia ...

Od przepisów przejściowych należy odróżnić przepisy dostosowujące. Normy zawarte w takich przepisach nakazują powołanie nowych instytucji lub dostosowanie instytucji już istniejących do nowych warunków. Nie należy stosować dla tych przepisów innych nazw, jak np. *Przepisy przechodnie* czy *Postanowienia przechodnie* (por. Wronkowska, Zieliński 1997: 56). Polski przepis przejściowy może przybrać następującą formę:

Przykład 101. J. ż.: P.

Zgody na powołanie Straży Przemysłowych oraz Straży Pocztowych tracą moc po upływie 2 lat od dnia wejścia w życie ustawy.

Az Ipari Őrségék és A Postai Őrség meghívásáról szólt engedélyek hatályukat veszítik a törvény életbe lépése napjától 2 év után.

Węgierskie przepisy przejściowe mogą przybrać następującą formę:

Przykład 102. J. ż.: W.

A. E törvény hatálybalépése előtt a korábbi jogszabályok szerint elvégzett eljárás cselekmények megtartják a hatályukat.

Czynności postępowania wykonane według przepisów obowiązujących przed wejściem w życie niniejszej ustawy utrzymane są w mocy.

B. Ezt a törvényt a hatálybalépésekor folyamatban levő ügyekben is alkalmazni kell.

Niniejszą ustawę należy stosować także w sprawach będących w toku w momencie wejścia ustawy w życie.

Do tego rodzaju zaliczono również przepisy mówiące o:

- (i) dostosowaniu instytucji już istniejących do nowych warunków,
- (ii) powołaniu nowych instytucji.

Przykład 103. J. ż.: W.

A. e **törvény hatálybalépését követő 6 hónapon belül** meg kell alakítani należy utworzyć **w przeciagu 6 miesięcy od wejścia w życie ustawy**

B. E **törvény hatálybalépését megelőzően már működő** – de a központi hitelinformációs rendszerhez (a továbbiakban: KHR) nem csatlakozott – pénzügyi intézmény 2006. március 31-ig köteles a KHR-hez csatlakozni.

Instytucje finansowe **funkcjonujące jeszcze przed wejściem w życie tej ustawy**, a nienależące do centralnego systemu informacji kredytowej (dalej: CIK) – zobowiązane są dołączyć do CIK do 31 marca 2006 roku.

16.3.8 Przepisy wprowadzające i uchylające

Przepisy wprowadzające zawierają postanowienia co do terminu i trybu wejścia w życie nowych przepisów, natomiast *przepisy końcowe* to zbiorcza nazwa dla przepisów wprowadzających i uchylających, które znajdują się zwykle na końcu aktu normatywnego (Stawecki, Winczorek 2002: 98n). W języku węgierskim informacje o wprowadzeniu nowego przepisu i o uchyleniu starego zawarte są najczęściej w tym samym przepisie. Z tego względu przepisy nie zostały omówione w osobnych podrozdziałach, tylko umieszczono je razem. Przepisy końcowe są na ogół wyodrębnione w dział opatrzony nazwą *Przepisy końcowe*, chyba że w ustawie jest tylko jeden taki przepis – wtedy zamieszcza się go jako ostatni przepis ustawy, bez tworzenia specjalnego działu. W części ustawy wyodrębnionej jako *Przepisy końcowe* nie należy już umieszczać innych przepisów, gdyż ustawa stałaby się mniej przejrzysta, a taka praktyka jest rażąco niezgodna z zasadami techniki prawodawczej. „W praktyce częste jest, niestety, łączenie przepisów końcowych z jakimiś innymi przepisami w rozdziale zatytułowanym np. *Przepisy ogólne i końcowe* lub *Przepisy szczególne i końcowe*” (Wronkowska, Zieliński 1997: 59). W ustawie węgierskiej na końcu ustawy pod wspólną nazwą występują niekiedy tzw. *vegyes és záró rendelkezések* (przepisy różne i końcowe). W § 34 ZTP odnajdujemy pięć rodzajów formuł, które należy stosować dla przepisów o wejściu w życie ustawy:

- (i) **wchodzi w życie** po upływie 14 dni od daty ogłoszenia,
- (ii) **wchodzi w życie** po upływie ... (dni, miesięcy) od daty ogłoszenia,
- (iii) **wchodzi w życie** pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu ogłoszenia,
- (iv) **wchodzi w życie** z dniem ... (dzień oznaczony kalendarzowo) ogłoszenia a w wypadkach szczególnie uzasadnionych dzień wejścia w życie ustawy można wyznaczyć na dzień jej ogłoszenia,
- (v) **wchodzi w życie** z dniem ogłoszenia.

W § 36 ZTP stwierdza się, że jeżeli ustawa ogłoszona, zawierająca upoważnienia do wydawania aktów wykonawczych, upoważnia do wydania tych aktów przed dniem wejścia w życie ustawy, to można zastosować następującą formułę: *Ustawa wchodzi w życie z dniem ... , z wyjątkiem art. ..., który wchodzi w życie z dniem ...*

Polski przepis końcowy może brzmieć następująco:

Przykład 104. J. ż.: P.

Ustawa **wchodzi w życie** po upływie 6 miesięcy od dnia ogłoszenia.
Ez a törvény a kihirdetését követő 6. hónapon **lép hatályba**.

Przepisy węgierskie mogą być wyrażone m.in. w następujący sposób:

Przykład 105. J. ż.: W.

- A. Ez a törvény az 1989. évi január hó 1. napján **lép hatályba**; egyidejűleg hatályukat veszítik a korlátolt felelősségű társaságról szóló 1930. évi V. törvény még hatályos rendelkezései.
Ustawa wchodzi w życie dnia 1 stycznia 1989 roku; równocześnie moc tracą będące jeszcze w mocy rozporządzenia ustawy V z 1930 roku o spółce z ograniczoną odpowiedzialnością.

- B. Ez a törvény a kihirdetése napján **lép hatályba**.
Ustawa wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.
- C. Ez a törvény a kihirdetését követő 8. napon **lép hatályba**.
Ustawa wchodzi w życie 8 dnia od daty ogłoszenia.
- D. E törvény a (2)–(4) bekezdésben meghatározottak kivételével a kihirdetését követő 90. napon **lép hatályba**.
Ustawa wchodzi w życie 90 dnia od daty ogłoszenia – z wyjątkiem treści określonych w ustępie 2–4.
- E. Ez a törvény – a (2) – (10) bekezdésben foglaltak kivételével – a kihirdetését követő 8. napon **lép hatályba**.
Ustawa wchodzi w życie 8 dnia po ogłoszeniu – z wyjątkiem treści zawartych w ustępie 2–10.
- F. Ez a törvény a kihirdetését követő 30. napon **lép hatályba**; a már folyamatban levő eljárásokat azonban a korábbi rendelkezések szerint kell befejezni.
Ustawa wchodzi w życie 30 dnia od ogłoszenia; natomiast postępowania, które są w toku, należy zakończyć według przepisów wcześniejszych.
- G. Ezt a törvényt a **hatálybalépésekor** folyamatban levő ügyekben is alkalmazni kell.
Niniejszą ustawę należy stosować również w sprawach będących w toku w czasie wejścia ustawy w życie.

16.3.9 Przepisy modyfikujące

Przepisy modyfikujące mówią o zmianach, które wprowadza się w obowiązujących przepisach. W poniższych tabelach zamieszczono przykładowe zwroty z tego rodzaju przepisów w ustawach polskich i węgierskich. W pierwszej kolumnie umieszczone są zwroty w języku źródłowym, w drugiej propozycje tłumaczenia. Ekwiwalenty dla wyrażen zaproponowano na podstawie przeanalizowanej leksyki występującej w podobnym kontekście w języku docelowym. Wyodrębniono następujące zwroty z ustaw polskich:

w ustawie wprowadza się następujące zmiany	a törvény az alábbiak szerint módosul
w ustawie skreśla się pkt 3 i 4	a törvény 3. és 4. pontot el kell hagyni
dodaje się ust. 1a w brzmieniu	az alábbi 1a bekezdéssel egészül ki
wyrazy... zastępuje się wyrazami	a... szavak helyébe a... kifejezés lép

W analizowanych przepisach węgierskich najczęściej wystąpił zwrot *helyébe lép* (W miejsce... wchodzi), rzadziej *egészül ki* (jest uzupełniony) lub *változik* (zmienia się). W poniższej tabeli występuje kilka fragmentów przepisów węgierskich zawierających ten zwrot, aby wskazać na jego zastosowanie w różnych połączeniach wyrazowych.

a Kt. 8/A. §-a helyébe a következő rendelkezés lép	w miejsce § 8/A ustawy (Kt. ⁶) wchodzi następujący przepis
a Kt. 4. §-ának (6) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép	w miejsce ust. 6 § 8/A ustawy (Kt.) wchodzi następujący przepis
a Kt. 52. §-a (1) bekezdésének első mondata helyébe a következő rendelkezés lép	w miejsce pierwszego zdania ust. 1 § 8/A ustawy (Kt.) wchodzi następujący przepis
a Kt. 93. §-a (1) bekezdésének a)–b) pontja helyébe a következő rendelkezés lép	w miejsce § 93 ustawy (Kt.) ust. 1) pkt a)–b) wchodzi następujący przepis
a Kt. 1. számú mellékletének Harmadik rész, a pedagógusok kötelező óraszámára cím, b) pedagógus-munkakörök alcím helyébe e törvény melléklete lép .	w miejsce trzeciej części załącznika numer 1 ustawy (Kt.), tytuł: liczba godzin obowiązkowych nauczycieli, podtytuł b) zakres obowiązków nauczycieli wchodzi załącznik niniejszej ustawy
a Priv. törvény melléklete helyébe e törvény 3. számú melléklete lép .	w miejsce załącznika ustawy (Priv. ⁷) wchodzi załącznik numer 3 niniejszej ustawy
az ...-ről szóló ... évi XC törvény 62. § (1) bekezdése a következő o) ponttal egészül ki	w ustawie XC z... roku o ... § 62 ust. 1 zostaje uzupełniony o następujący punkt o)
a Kjt. 8. §-a a következő (10) bekezdéssel egészül ki	w miejsce § 8/A ustawy (Kjt. ⁸) wchodzi następujący przepis
a Kjt. a következő új 79/D. §-sal egészül ki , ezzel egyidejűleg 79/D. § számozása 79/E. §-ra változik	ustawa (Kjt.) zostaje uzupełniona o nowy § 79/D., równocześnie numeracja § 79/D. zmienia się na § 79/E

Przepisy uchylające określają, które z obowiązujących przepisów zostają uchylone. W języku polskim wyraża się to zwrotem: *uchyla się*. W ustawie węgierskiej przepisy uchylające występują najczęściej razem z przepisami wprowadzającymi nowy przepis, co przedstawia poniższy przykład:

Przykład 106. J. ź.: W.

E törvény hatályba lépésével egyidejűleg hatályát veszti a pénzügyi szolgáltatásokhoz kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2004. évi XLVIII. törvény 113. §-a és 126. §-a.

Wraz z wejściem w życie niniejszej ustawy równocześnie moc traci § 126 i § 113 ustawy XLVIII z 2004 roku o zmianie niektórych ustaw związanych z usługami finansowymi.

⁶ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Kt.)

Ustawa nr LIII. z 1995 roku o podstawowych przepisach o ochronie środowiska (dalej: Kt.).

⁷ Az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagon értékesítéséről szóló 1995. évi XXXIX. törvény (a továbbiakban: Priv. tv.)

Ustawa nr XXXIX z 1995 roku o sprzedaży majątku przedsiębiorstw będących własnością państwa (dalej: Kt.).

⁸ A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Kjt.)

Ustawa nr XXXIII z 1992 roku o statusie prawnym pracowników administracji państwowej (dalej: Kt.).

17 Uwagi o tłumaczeniu Kodeksu Cywilnego

Po analizie teoretycznej i pragmatycznej polskiego i węgierskiego dyskursu prawnego, przystępując do tłumaczenia konkretnego tekstu nasuwa się wiele interesujących spostrzeżeń. Poniżej zamieszczono uwagi, które nasunęły się w trakcie tłumaczenia fragmentu węgierskiego kodeksu cywilnego.

17.1 Wybór ekwiwalentu

Pierwszy z problemów to trudność w identyfikacji właściwego ekwiwalentu, wynikająca z braku konsekwencji w stosowaniu terminów prawnych oraz nieprecyzyjności słowników. Z tego powodu sporą trudnością okazało się np. tłumaczenie węgierskich terminów *jótállás* i *szavatosság*. Zarówno słowniki dwujęzyczne, jak i jednojęzyczne w praktyce podawały dwie możliwości. W słownikach węgiersko – polskich występowała *gwarancja* i *rękojmia*, a w węgiersko – angielskich *warrenty* i *guaranty*. Nawet po przeanalizowaniu definicji obu tych pojęć w prawie polskim i węgierskim trudno było dokonać jednoznacznych rozstrzygnięć. Ostateczna decyzja w kwestii ekwiwalentu podjęta została po dokonaniu porównania poszczególnych paragrafów o podobnym zakresie tematycznym z kodeksu węgierskiego i polskiego, nie jest to natomiast określenie precyzyjne.

Po wstępnym przetłumaczeniu wybranego fragmentu tekstu dokonana została *weryfikacja*, czyli dokładne porównanie tekstu tłumaczenia z tekstem wyjściowym, w celu wprowadzenia ulepszeń stylistycznych (por. Tomaszewicz 2004: 114). Na skutek tego działania np. słowo *bląd* (*hiba*) zastąpione zostało słowem *wada*, a *blędne wypełnienie umowy* (*szerródés hibás teljesítés*) zmienione na *wadliwe wypełnienie umowy*. Wyrażenie *a szerródésszerű állapot megteremtése* przetłumaczone zostało jako *doprowadzenie do stanu zgodnego z umową*, a nie jako *stworzenie stanu zgodnego z umową*. W przypadku słowa *jogosult*, ze względu na precyzję tekstową zdecydowano się pozostawić formę węgierską *uprawniony*, chociaż rozważana była również możliwość zastosowania słowa stosowanego odpowiednio w paragrafach polskich, tj. słowa *kupujący*. Analogicznie, wyraz *kötelezett* przetłumaczony został dosłownie jako *zobowiązany*, a nie jako *sprzedający*. Niekiedy trudności wynikały z nieprzystawalności systemów językowych, tak było np. w wypadku wyrażenia *az ellenkező bizonyításáig*, gdzie zostało ono przetłumaczone w bardziej rozwiniętej formie jako *do czasu udowodnienia, że jest inaczej*. Podobnie rozwinięto wyrażenie *a kötelező alkalmassági idő tartalma* na *czas trwania obowiązkowego okresu zdatności do użytkowania*.

17.2 Wyrażenia nieostre

Ustawa, a szczególnie kodeks, ma z zasady charakter ogólnikowy, gdyż ma za zadanie wyrażać takie prawo, które może być zastosowane w możliwie wielu okolicznościach. Dlatego zwroty nieostre pojawiają się w tego rodzaju tekście stosunkowo często. W analizowanym krótkim fragmencie tekstu zostało odnalezionych wiele zwrotów tego typu, np.:

aránytalan többletköltség	niewspółmierny nadmierny koszt
menthető okból	z uzasadnionych przyczyn
indokolatlan késlekedés	nieuzasadniona zwłoka
a körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül	w możliwie szybkim terminie
kellő időben	w odpowiednim czasie
jelentéktelen hiba	nieistotna wada
jelentős kényelmetlenség	znacząca niedogodność
megfelelő árleszállítás	odpowiedni upust
megfelelő módon	w odpowiedni sposób

17.3 Charakterystyczne zwroty

W tłumaczonym fragmencie kodeksu zwraca uwagę bogactwo występowania zwrotów wyrażających umiejscowienie w czasie. Aby ustalić dla nich właściwe ekwiwalenty w tłumaczeniu zorientowanym na język docelowy, najpierw ustalono leksykę stosowaną w polskim tekście paralelnym (kodeks cywilny, Tytuł XI, Dział II) Poniżej podane zostały niektóre z występujących tam zwrotów:

- (i) w chwili zawarcia umowy,
- (ii) w ciągu miesiąca po upływie czasu, w którym,
- (iii) przed upływem tych terminów,
- (iv) upływ powyższych terminów,
- (v) uprawnienia wygasają z upływem trzech miesięcy, licząc od końca terminu rękojmi,
- (vi) po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu.

Inne zwroty związane z określeniem czasu:

elévülési határidő	termin przedawnienia
(vmire) vonatkozó határidők	terminy dotyczące
ennek időtartama alatt	podczas trwania tego okresu
a 308. §-ban meghatározott határidőn belül	w trakcie okresu określonego w § 308
a jótállási határidő alatt bármikor	w każdym momencie podczas trwania okresu rękojmi
a szerződéskötés időpontjában	w chwili zawierania umowy
a teljesítést követő hat hónapon belül felismert hiba	wada rozpoznana w przeciągu sześciu miesięcy od chwili wypełnienia umowy
megfelelő határidőn belül	w odpowiednim terminie
Ptk. hatálybalépése előtt létrejött szerződés	umów powstałych przed wejściem w życie kodeksu cywilnego
a határidők eltelte után	po upływie terminów
a Ptk. hatálybalépésétől kell számítani	należy liczyć od wejścia w życie ustawy o kodeksie cywilnym,
(vminek) határideje újból kezdődik	termin (czegoś) biegnie na nowo

W analizowanym fragmencie wyodrębniono też wiele innych zwrotów i zdań, które w tekstach prawnych występują z dużą powtarzalnością, np.:

bizonýtja, hogy	udowadnia, że
szereződés vagy jogszabály alapján	na podstawie umowy lub ustawy
a szerződésnek megfelelően	zgodnie z umową
a kötelezett költségére	na koszt Zobowiązanego
a jogosultnak okozott jelentős kényelmetlenség nélkül	bez spowodowania znacznych niedogodności dla uprawnionego
hibás teljesítésnek minősül	za wadliwe uważa się wypełnienie (umowy)
kötelezettségének nem tud eleget tenni	nie może uczynić zadość zobowiązaniom
a szakszerűtlen összeszerelés a használati útmutató hibájára vezethető vissza	nieprawidłowy montaż mógł wynikać z błędu w instrukcji obsługi
ha a jogosulttal megfelelő módon közölte (vmiről)	jeżeli poinformował uprawnionego w odpowiedni sposób o ...

Często pojawiały się również zwroty mówiące o odpowiedzialności za różnego rodzaju działania. Ponieważ kwestia ta poruszana jest w bardzo wielu przepisach prawa, wyodrębnione zostało kilka zwrotów dotyczących powyższego tematu. W ustawie polskiej wystąpiły m.in. następujące wyrażenia:

szprzedawca jest / nie jest odpowiedzialny względem kupującego
za które sprzedawca nie ponosi odpowiedzialności
szprzedawca jest zwolniony z odpowiedzialności z tytułu rękojmi
szprzedawca zostaje zwolniony z odpowiedzialności
szprzedawca może zwolnić się z odpowiedzialności z tytułu rękojmi
strony mogą odpowiedzialność z tytułu rękojmi rozszerzyć
wyłączenie odpowiedzialności jest dopuszczalne tylko w wypadkach

Poniżej zamieszczone zostały zwroty wyodrębnione z ustawy węgierskiej:

felelősséggel tartozik	ponosi odpowiedzialność
olyan személy végezte el, akinék magatartásáért a kötelezett felelős	wypełnił je Zobowiązany lub taka osoba, za której postępowanie Zobowiązany jest odpowiedzialny
a kötelezett felel akkor is, ha	Zobowiązany odpowiada także wtedy, gdy
a kötelezett mentesül a szavatossági felelősség alól	Zobowiązany jest zwolniony z odpowiedzialności z tytułu rękojmi
a felelősség alól csak akkor mentesül, ha	jest zwolniony z odpowiedzialności tylko w takim wypadku, jeśli

Część III

Część III

Tłumaczenie aktów prawnych Unii Europejskiej

18 Uwagi wprowadzające o systemie prawnym UE

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie wybranych kwestii związanych z tłumaczeniem aktów prawnych Unii Europejskiej.

Pojęcie prawa europejskiego, tak jak zostało ono ukształtowane w piśmiennictwie zachodnioeuropejskim, występuje w szerszym i węższym (właściwym) znaczeniu. W szerszym znaczeniu pojęcie to obejmuje prawo tworzone w ramach czy pod auspicjami wszystkich europejskich organizacji międzynarodowych. Pojęcie *prawo europejskie* stosuje się w odniesieniu do prawa europejskich organizacji międzynarodowych (międzypaństwowych), nie odnosi się ono natomiast do prawa wewnętrznego poszczególnych państw europejskich.

Trzy filary, na których opiera się system Unii Europejskiej to:

- (i) Wspólnota Europejska,
- (ii) Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa,
- (iii) Współpraca w zakresie Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych. Współpraca ta ustanowiona została przez traktat w Maastricht, a Traktat Amsterdamski wprowadził nową nazwę: Współpraca Policyjna i Sądowa w Sprawach Karnych.

W przeprowadzonych badaniach językowych oparto się przede wszystkim na takich podstawowych aktach prawnych UE jak:

- (i) rozporządzenia – jest to akt o zasięgu ogólnym, co oznacza, że regulują one w sposób abstrakcyjny nieokreśloną liczbę stanów faktycznych. Mają bezpośrednie zastosowanie we wszystkich państwach członkowskich tzn., że dla obowiązywania rozporządzenia zbędne są jakiegokolwiek działania państwowych organów ustawodawczych,
- (ii) dyrektywy – to akty wiążące, jeśli chodzi o zamierzony skutek w odniesieniu do każdego państwa członkowskiego, do którego została skierowana, zostawiają jednak władzom państw członkowskich wybór formy i metod (por. Tyranowski 1999: 109n).

Istnieje także wiele innych aktów, jak np. decyzje, zalecenia, opinie, orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości i Sądu I Instancji, regulaminy, deklaracje, umowy, rezolucje, memoranda, komunikaty, programy itd. Cały dorobek prawny Wspólnoy Europejskiej określa się nazwą *acquis communautaire*.

19 Uwagi wprowadzające o tłumaczeniu aktów UE

Jak już zostało wspomniane, celem niniejszego rozdziału jest analiza wybranych kwestii związanych z tłumaczeniem aktów prawnych UE. Badacz tekstów unijnych znajduje się w tej wygodnej sytuacji, że ma do dyspozycji teksty w językach wszystkich krajów członkowskich. Dla tłumacza języka węgierskiego mogą one stanowić niezwykle bogate źródło słownictwa. Trzeba natomiast podkreślić, że zarówno teksty polskie, jak i węgierskie są tłumaczone z innego języka. Do momentu przystąpienia Polski i Węgier do Unii Europejskiej tłumaczeniem aktów unijnych w Polsce zajmował się Urząd Komitetu Integracji Europejskiej (UKIE), natomiast na Węgrzech była to jednostka w ramach Ministerstwa Sprawiedliwości (*Joghármonizáció- és Fordításkoordináló Osztály*). Zarówno tłumacze polscy, jak i węgierscy tłumaczyli teksty z języka angielskiego. Według informacji tłumaczy węgierskich, w trakcie korekty tekstów czy w też na etapie samego tłumaczenia, brano pod uwagę teksty w jeszcze jednej lub dwóch innych wersjach językowych, przy czym przeważnie był to język francuski lub niemiecki. Często był to jedyny sposób, by zrozumieć dokładne znaczenie danego tekstu. Wynikało to również z faktu, że język angielski jest językiem urzędowym UE dopiero od 1973 roku. Natomiast tłumaczenie orzeczeń sądowych odbywało się z języka francuskiego, gdyż w tym wypadku jest to język źródłowy. Od czasu przystąpienia Polski i Węgier do UE tłumaczeniem zajmują się tłumacze zatrudnieni przez instytucje unijne, na etacie lub w innej formie. Ponieważ często mają oni do dyspozycji tylko jedną wersję językową, to tłumaczenie odbywa się tylko z jednego języka. Szacuje się, że 60–70% tłumaczeń odbywa się z języka angielskiego, ok. 20–25% z języka francuskiego i najwyżej 5% z języka niemieckiego. Bardzo rzadko zdarza się, że językiem źródłowym jest tekst w innym języku. Tłumacze węgierscy uważają, że wybór języka angielskiego jako źródła translacji nie jest zbyt szczęśliwy. Przede wszystkim rozwój prawa anglosaskiego, czyli tzw. *common law*, w dużym stopniu różnił się od prawa kontynentalnego, tak więc leksyka prawa angielskiego i terminologia prawna języków europejskich również znacznie się różnią. Prawo węgierskie najbliższe jest prawu niemieckiemu. Odpowiedniki instytucji niemieckich czy nawet francuskich o wiele lepiej przystają do systemu węgierskiego niż instytucji angielskich.

Wyszukując odpowiednią terminologię, należy kierować się kilkoma zasadami. Tłumaczenie należy zacząć od sprawdzenia, czy danego terminu nie ma w odpowiedniej bazie danych, a następnie przeanalizować kontekst jego występowania. Warto również wziąć pod uwagę, w jaki sposób dany termin jest użyty w innych językach europejskich. Chodzi tu nie tylko o język francuski czy niemiecki ale o inne języki europejskie. W przypadku języka węgierskiego zaleca się brać pod uwagę szczególnie język fiński, gdyż sposoby wyrażania znaczeń w innych językach europejskich są zbyt różne od tych, jakie spotyka się w językach ugrofińskich. Dalej, dobrze jest stwierdzić, czy dane wyrażenie występuje w narodowym systemie prawa, czy jest to termin używany tylko w prawie unijnym. W myśl zasady o orientowaniu tłumaczenia na język docelowy węgierskim tłumaczom zaleca się, by teksty formułować w stylu, do jakiego przywykli odbiorcy węgierskich norm prawnych. Należy więc dostosować terminologię i np. nie mylić ze sobą takich słów jak *hatály* (moc) i *érvényesség* (ważność), zamiast wyrażenia *hiba csúszott* (wkradł się błąd) lepiej zastosować wyrażenie *hibákat tartalmaz* (zawiera

błąd) lub *hibás* (jest błędny), słowa *közzététel* (podanie do publicznej wiadomości), czy *kihirdeté* (ogłoszenie) nie należy zastępować słowem *publikáció* (publikacja), a wyrażenia *pénzügyi művelet* (działanie finansowe) wyrażeniem *pénzügyi operáció* (operacja finansowa) (por. Útmutató 2004: 4).

20 Podstawowe komponenty aktów prawnych UE

Analizując najważniejsze komponenty aktów prawnych UE, nie omówiono konkretnych rodzajów tekstów jako całości, tylko pewne charakterystyczne cechy wyodrębnionych fragmentów. W tekstach UE wyróżnione zostały następujące komponenty:

- (i) tytuł (cím),
- (ii) preambuła (preambulum),
- (iii) część normatywna (rendelkező rész),
- (iv) załączniki, dodatki (mellékletek, függelékek).

20.1 Tytuł

Tytuły aktów prawa pierwotnego zawierają:

- (i) nazwę organu wydającego, numer aktu,
- (ii) typ aktu,
- (iii) przedmiot aktu,
- (iv) miejsce i datę przyjęcia aktu.

Tytuł aktu prawa wtórnego zawiera następujące elementy:

- (i) organ wydający akt,
- (ii) numer aktu i znak odpowiedniej wspólnoty,
- (iii) typ aktu,
- (iv) datę przyjęcia aktu,
- (v) przedmiot aktu.

Konstrukcję tytułu przedstawia następujący przykład:

Przykład 107. J.ż.:W

Council Regulation (EC) No 51/2006 of 22 December 2005 fixing for 2006 the fishing opportunities and associated conditions for certain fish stocks and groups of fish stocks, applicable in Community waters and, for Community vessels, in waters where catch limitations are required

Rozporządzenie Rady (WE) nr 51/2006 z dnia 22 grudnia 2005 r. ustalające wielkości dopuszczalnych połowów na 2006 r. i związane z nimi warunki dla niektórych zasobów rybnych i grup zasobów rybnych, stosowane na wodach terytorialnych Wspólnoty oraz w odniesieniu do statków wspólnotowych na wodach, na których wymagane są ograniczenia połowowe

A Tanács 51/2006/EK rendelete (2005. december 22.) a bizonys halállományokra és halállománycsoportokra vonatkozó, halfogási korlátozások alá tartozó vizeken tartózkodó közösségi hajókon és a közösségi vizeken alkalmazandó halászati lehetőségeknek és kapcsolódó feltételeknek a 2006. évre történő meghatározásáról.

Podstawowy zakres tematyczny rozporządzenia wyrażany jest w języku angielskim i polskim poprzez imiesłowy (*fixing* – ustalające), natomiast w języku węgierskim poprzez rzeczownik odczasownikowy tworzący konstrukcję dzierżawczą z rzeczownikami znajdującymi się przed nim (*lehetőségeknék és feltételeknék meghatározásáról*). W konsekwencji na końcu tytułu węgierskiego występuje wyraz w przypadku delativusa, z końcówką *-ról* (*-ról*). Przy bardziej skomplikowanych tytułach nie będzie to brzmiało zbyt zgrabnie, ale jest to dobre rozwiązanie z dwóch względów. Po pierwsze ułatwi to tłumaczenie kolejnych części tytułu ze względu na szyk w tekstach przywoływanych, po drugie odpowiada to zwyczajowi węgierskiego języka prawnego, gdzie podobna formuła stosowana jest w tytułach ustaw krajowych (por. Utmutató 2004: 8). W przypadku wyrażen niosących pewną wyraźną treść, np. *laying down, establishing, amending* od czasownika tworzy się przymiotnik z końcówką *-ról*. Nie tłumaczy się natomiast wyrażen, które nie niosą szczególnego znaczenia. Do tej kategorii należą wyrażenia w rodzaju: *concerning, relating to*. Zamiast nich w języku węgierskim stosuje się po prostu końcówkę *-ról*. Obrazują to tytuły zawarte w poniższych tabelach:

Commission Regulation (EC) No 338/2006 of 24 February 2006 concerning the classification of certain goods in the Combined Nomenclature
Rozporządzenie Komisji (WE) nr 338/2006 z dnia 24 lutego 2006 r. dotyczące klasyfikacji niektórych towarów w Nomenklaturze Scalonej
A Bizottság 338/2006/EK rendelete (2006. február 24.) egyes áruknak a Kombinált Nomenklátúra szertintí besorolásáról

Commission Regulation [...] concerning tenders notified in response to the invitation to tender for the import of maize issued in Regulation (EC) No 1809/2005
Rozporządzenie Komisji [...] w sprawie przekazanych ofert na przywóz kukurydzy w ramach przetargu, o którym mowa w rozporządzeniu (WE) nr 1809/2005
A Bizottság 334/2006/EK rendelete [...] a kukorica importjára a 1809/2005/EK rendelettel meghirdetett pályázati eljárás keretében benyújtott ajánlatokról

Jeżeli jakiś tytuł jest przywołany w tekście aktu, to jego postać nieco się zmienia. W tekstach źródłowych szyk przywoływanego tytułu pozostaje przeważnie bez zmian, natomiast przy tłumaczeniu na język węgierski szyk zmienia się ze względu na cechy syntaktyczne języka węgierskiego. W wersji węgierskiej ekwiwalent translatywny powinien wystąpić w postaci konstrukcji przydawkowej tzn., że wyraz oznaczający rodzaj aktu będzie przydawką. Tytuły pierwotne będą miały formę następującą:

A Bizottság ... irányelve (1958. január 1.) a(z) ...-ról
Direktywa komisji (1 stycznia 1958) o ...

Ekwiwalent translatywny w języku węgierskim przywoływany w tekście będzie miał formę:

a(z) ...ról szóló, 1958. január 1. jei ... bizottsági irányelv

Tytuł polski ulegnie nieco innemu przekształceniu, np.:

dyrektywa Rady 86/362/EWG z dnia 24 lipca 1986 r. w sprawie ...

W przypadku tytułów ustaw modyfikujących należy zwrócić uwagę, czy tytuł ustawy jest przywołany w całości, czy tylko po części. Jeżeli przywoływana jest tylko jego część, w języku angielskim najczęściej używa się wyrazu *as regards*. W języku węgierskim należy w takim wypadku użyć wyrazu *vonatkozóan/tekintetében*, a w języku polskim: *w odniesieniu do*. Zastosowanie tych zwrotów przedstawiono poniżej:

Commission Decision of... amending Decisions... as regards the list of border inspection posts
Decyzja Komisji z dnia... zmieniająca decyzje... w odniesieniu do wykazu punktów kontroli granicznej
A Bizottság határozata... a... határozatnak az... határállomások jegyzéke tekintetében történő módosításáról

W trakcie analizy tytułów wyodrębnione zostały pewne sformułowania często w nich występujące. Zamieszczamy je poniżej:

laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation ... on the Financial Regulation
ustanawiające szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady ... w sprawie rozporządzenia finansowego
költségvetési rendeletről szóló ... tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó részletes szabályokat megállapító

laying down implementing rules for Regulation... on
ustanawiające przepisy wykonawcze dotyczące rozporządzenia... w sprawie
... -ról szóló ... rendeletre vonatkozó végrehajtási szabályok megállapításáról

20.2 Preambuła

Przechodząc do następnego komponentu występującego w akcie prawnym zaraz po tytule, mianowicie do preambuły, należy zauważyć, że zdania rozpoczynające preambułę zawierają tzw. wyliczenia:

- (i) wskazanie podstawy prawnej dokumentu,
- (ii) wskazanie kroków proceduralnych w ramach trybu uchwalenia dokumentu, wymienionych na końcu preambuły,
- (iii) właściwą treść preambuły dotyczącą przepisów zawartych w części normatywnej aktu prawnego.

Formy rozpoczynające preambułę mogą przybierać następujące postaci:

Przykład 108. J. ż.: A.

The Council of the European Union

Rada Unii Europejskiej

Az Európai Unió Tanácsa

Having regard to the Treaty ..., and in particular Article(s) ... thereof

uwzględniając Traktat ..., w szczególności jego art. ...

tekintettel a(z) ... szerződésre és különösen annak ... cikkére

Having regard to
uwzględniając
tekintettel a(z)
Having consulted the European Food Safety Authority
po konsultacji z Europejskim Urzędem ds. Bezpieczeństwa Żywności
konzultálva az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatósággal

After consultation of the Committee of the Regions
po konsultacji z Komitetem Regionów
a Régiók Bizottságával való konzultációt követően

After consulting the Commission
po konsultacji z Komisją
a Bizottsággal folytatott konzultációt követően

Acting in accordance with the procedure laid down in Article 252 of the Treaty
stanowiąc zgodnie z procedurą określoną w art. 252 Traktatu
a Szerződés 252.cikkében megállapított eljárásnak megfelelően

Whereas
a także mając na uwadze, co następuje
mivel

Badając teksty preambuły i wyrażen wstępnych, wyodrębnione zostały pewne charakterystyczne dla nich zwroty. W języku węgierskim szczególnie zwraca uwagę częste stosowanie imiesłowów na *-va*, (*-ve*). Zwroty te zamieszczono poniżej:

aiming to	azzal a céllal, hogy	dążąc do
aware of the fact that	tudatában annak, hogy	świadomi, że
aware that	tudatában annak, hogy	świadome faktu, że
committed	elkötelezve	zaangażowane
concerned at the fact that	aggodalmát fejezve ki, amiért	zaniepokojony faktem
concerned in particular by	különös aggodalmát fejezve ki	zaniepokojony w szczególności
considering	figyelembe véve	uwzględniając
considering that	tekintettel arra, hogy	mając na uwadze, że
convinced that	meggyőződve arról, hogy	przekonani, że
desiring to	azzal az óhajjal, hogy	pragnąc, by
emphasising	hangsúlyozva	podkreślając
having noted	figyelembe véve	przyjawszy do wiadomości
having regard	tekintettel	uwzględniając
in accordance with	megfelelve	zgodnie z
in compliance with	alkalmazva	wypełniając
inspired by	indíttatva	zainspirowane
mindful	szem előtt tartva	świadomy
noting	megállapítva tudomásul véve, hogy	zwracając uwagę
reaffirming	megerősítve	potwierdzając
recalling that	emlékeztetve arra, hogy	przypominając, że
recalling the indignation and outrage	ismételt felháborodását és megbotránkozását kifejezve	przypominając swoje oburzenie i poruszenie

recognising	felismerve, hogy	zważywszy, że
recognising	elismerve	uznając
stressing in this regard the fact that	hangsúlyozva e tekintetben, hogy	podkreślając w związku z powyższym fakt, że
supporting	támogatva	popierając
taking note of	tudomásul véve	uwzględniając
taking note that	megjegyezve	uwzględniając
welcoming	üdvözölve	przyjmując z zadowoleniem
whereas whereas the fact that	mivel	a także mając na uwadze, co następuje zważywszy, że zważywszy na fakt, że
worried by	aggasztónak találva	zaniepokoiony
concerned at the fact that	aggasztónak találva, hogy	zaniepokoiony faktem, że

20.3 Część normatywna

Po preambule następuje formuła rozpoczynająca część normatywną aktu prawnego. Jest to część najbardziej obszerna i w niej umieszczane są normy, które należy przetłumaczyć. Poniżej przedyskutowane zostaną niektóre kwestie związane z procesem ich translacji.

20.3.1 Typologiczne różnice w systemach językowych

W tłumaczeniach z języka angielskiego na język węgierski najwięcej problemów pojawia się w związku z odmiennością systemów językowych. Problem odmiennych systemów może oczywiście dotyczyć każdego języka, jednak system języka węgierskiego, jako języka aglutynacyjnego, szczególnie mocno odbiega pod względem semantyki, gramatyki i leksyki od innych języków europejskich, które należą do wspólnego pnia indoeuropejskiego. Z tego względu tłumaczom węgierskim zaleca się korzystanie również z tekstów fińskich i estońskich (por. Útmutató 2004: 28).

Według tłumaczy węgierskich głównym problemem w procesie translacji z języka angielskiego na węgierski jest mocno skondensowana forma języka angielskiego. Chociaż gramatyka tego języka z czasem uprościła się i elementy leksykalne tworzą połączenia bez gramatycznych elementów łączących, to nie tylko, że nie ułatwia to tłumaczenia, ale jeszcze je utrudnia, gdyż w języku węgierskim właśnie narzędzia gramatyczne pełnią szczególnie ważną rolę. Z drugiej strony tłumacze twierdzą, że język angielski jest mniej dokładny niż np. język francuski czy niemiecki, zarówno na poziomie zdań, jak i wyrazów, które są według nich zbyt wieloznaczne. W trakcie tłumaczenia problemy może powodować różne umiejscowienie tematu i rematu w języku źródłowym i docelowym, natomiast przy niektórych konstrukcjach dzierżawczych trudno czasami zdecydować, czy dotyczą one całego szeregu słów czy tylko ostatniego.

20.3.2 Ambivalencja zdań i wyrażen

Jednym z problemów, jaki może pojawić się w trakcie tłumaczenia, jest ambivalencja zdań i wyrażen angielskich. Za przykład zdania dwuznacznego dla tłumacza węgierskiego może posłużyć zdanie z jednego z orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka:

Przykład 109

At the hearing, the Government produced certain documents to the Court and the Attorney-General for the Isle of Man renewed the request that an investigation on the spot be carried out in accordance with Rule 38 para. 2.

To zdanie możemy rozumieć na dwa sposoby:

- (i) A tárgyaláson a kormány bizonyos dokumentumokat tárt a Bíróság és a főügyész elé, mivel a Man-sziget megújította arra vonatkozó kérelmét, hogy a 38. cikkely 2. bekezdésével összhangban helyszíni vizsgálatot végezzek.

W trakcie rozprawy rząd przedstawił Sądowi i prokuratorowi generalnemu określone dokumenty, ponieważ wyspa Man odnowiła wniosek dotyczący tego, aby przeprowadzić wizję lokalną według zasady 38. ustęp 2.

lub:

- (ii) A tárgyaláson a kormány bizonyos dokumentumokat tárt a Bíróság elé, és a Man-sziget főügyésze megújította arra vonatkozó kérelmét, hogy a 38. cikkely 2. bekezdésével összhangban helyszíni vizsgálatot végezzenek.

W trakcie rozprawy rząd przedstawił Sądowi określone dokumenty i prokurator generalny wyspy Man odnowił wniosek dotyczący tego, aby przeprowadzić wizję lokalną według zasady 38. ustęp 2.

W tym wypadku poprawne jest tłumaczenie i), ale możemy to stwierdzić tylko na podstawie szerszego kontekstu, gdyż językowo również wersja ii) jest właściwa. Jest to dowód na to, że tłumacz może dokonać prawidłowego tłumaczenia tylko w oparciu o cały kontekst.

Czasami przenosi się pewne zwroty i terminy z jednej ustawy do drugiej, bez zaznaczania tego w tekście. Trudno wtedy stwierdzić, które z kilku znaczeń jest właściwe, tym bardziej że nie można tego wywnioskować z kontekstu danej ustawy. W takich wypadkach należy brać pod uwagę terminologię ustaw powiązanych. Przedstawione poniżej zwroty angielskie mogą mieć następujące znaczenie w języku węgierskim:

notice	bejelentés, értesítés, közlemény, hirdetés
certificate	bizonyítvány, igazolás, tanúsítvány
approval	jóváhagyás, engedélyezés, elfogadás
list	jegyzék, lista

Również tekst węgierski może być wieloznaczny. W tym wypadku przyczyną może być np. brak przecinka lub jego postawienie, czy też pisanie pewnych słów w sposób łączny lub rozdzielny, gdyż co innego oznacza np. słowo *angoltanár* (nauczyciel języka angielskiego) i *angol tanár* (nauczyciel, który jest z pochodzenia Anglikiem). Problemy mogą się też pojawić przy tłumaczeniu poszczególnych wyrażen z języka angielskiego na węgierski. Warto zwrócić szczególną uwagę na następujące wyrażenia:

- (i) występujące w tekście angielskim wyrażenie *hereby* jest nieprzetłumaczalne na język węgierski, dlatego w węgierskim tłumaczeniu czasownik wystąpi po prostu w czasie teraźniejszym,
- (ii) słowa *resolution* nie należy tłumaczyć, tak jak się to czasem zdarzało jako *határozat* (decyzja), tylko jako *állásfoglalás* (stanowisko),
- (iii) bywa, że w języku specjalistycznym używa się odmiennych form tego samego wyrazu. Na przykład w miejsce słowa *emberiség* (ludzkość) używa się słowa *emberiség*,
- (iv) przy tłumaczeniu słowa *action* w zależności od kontekstu można użyć tutaj trzech wyrażen węgierskich: *cselekvés* (działanie), *fellépés* (wystąpienie), *akció* (akcja). Najbardziej będzie miał zastosowanie wyraz *akció*, mimo podobieństwa formy, można go więc zaliczyć do grona tzw. fałszywych przyjaciół. Wyrazy te powinny więc wystąpić np. w zwrotach *együttes fellépés* (wspólne wystąpienie) i *cselekvési program* (program działania), a nie np. *akcióprogram* (program akcji),
- (v) w przypadku słowa *administrative* w języku węgierskim problematyczne może być stwierdzenie, kiedy wyrażenie to należy przetłumaczyć jako *közigazgatási*, a kiedy jako *igazgatási*. Pierwszego ze zwrotów węgierskich używa się w kontekście działalności, np. *administrative cooperation* – *igazgatási együttműködés* (współpraca administracyjna), drugiego zaś tam, gdzie nacisk kładzie się na strukturę administracyjną np. *administrative authorities* (władze administracyjne), *regulations* – *közigazgatási előírások* (przepisy administracyjne),
- (vi) tłumacząc wyrażenie *data processing* w stosunku do terminologii unijnej, należy stosować zwrot *adatfeldolgozás* (opracowanie danych). Zastosowanie występującego w języku węgierskim podobnego zwrotu *adatkezelés* (administrowanie danymi) nie będzie dobrym rozwiązaniem, gdyż osoba, która zajmuje się administrowaniem danymi, również je opracowuje. Te dwie czynności rozróżnia węgierska ustawa o ochronie danych osobowych, natomiast nie rozróżnia się ich w prawie unijnym,
- (vii) należy omijać słowo *jelen* (niniejszy) i zamiast tego stosować synonimiczne zaimki wskazujące *ez*, *ezen* (ten, tenże). Przy czym użycie zaimka *ezen* jest wskazane tylko wtedy, gdy umożliwi to uniknięcie konstrukcji wielokrotnie dzierżawczej,
- (viii) przy odniesieniach w tekście angielskim stosuje się często wyrażenie *referred to*. W tłumaczeniu na język węgierski należy stosować słowo *hivatkozott* tylko wtedy, gdy chodzi o faktyczny cytat. Natomiast tam, gdzie tylko wspomina się o jakimś tekście, lepiej jest zastosować słowo *említett*. Proponowany ekwiwalent translatywny w tekście polskim to zwrot: *o którym mowa* – w domyśle pozostaje czas przeszły czynności, tzn. *o którym była mowa*. Zwroty te znajdują zastosowanie np. w zwrocie: *a 2. cikkben említett szmélyazonosító igazolvány* (dokument tożsamości, o którym mowa w artykule 2),

- (ix) nazwy walut tłumaczy się w takiej formie, w jakiej występują one w tekście, tzn. według tego, czy w języku źródłowym są one nazwane w zwykły sposób (np. *euró, forint*), czy według kodów ISO (np. EUR, HUF),
- (x) w tłumaczeniach z języka angielskiego definicje pojęć rozpoczyna zwrot *E rendelet alkalmazásában*: (W rozumieniu tego rozporządzenia) po czym w podpunktach wymienia się nazwy pojęć i ich objaśnienia. Należy tu pominąć konstrukcje z wyrazami: *jelenti* (oznacza) czy *kell érteni* (należy rozumieć).

W przypadku skrótów stosuje się przeważnie zasadę, że jeżeli któryś z nich nie jest utrwalony w języku węgierskim, to wybiera się taki sposób, w jaki tłumaczono go na inne języki. Jeżeli więc w tekstach innych języków stosowano język źródłowy, również w tekście węgierskim stosuje się taką formę. Jeżeli natomiast skrót tłumaczono, to należy zastosować skrót ze zwrotów przetłumaczonych na język węgierski (por. Útmutató 2004: 29–32).

20.3.3 Wyrażenia w języku obcym

W niektórych aktach prawnych mogą znaleźć się fragmenty tekstu w językach innych niż tekst źródłowy. W części dokumentów wynika to z charakteru tekstu, gdzie podaje się jakiś fragment w kilku lub we wszystkich językach urzędowych. Czasem formy obcojęzyczne umieszcza się w tekście dla uniknięcia nieporozumień. Często chodzi tu o nazwy instytucji, nazwy geograficzne czy inne specyficzne pojęcia, które podaje się w języku danego państwa członkowskiego. Następne języki wymienia się w kolejności według alfabetu węgierskiego. Jeżeli w tekście źródłowym występują latynizmy, to należy je tłumaczyć wtedy, gdy istnieją już ustalone odpowiedniki węgierskie. Jeżeli takie nie istnieją, należy pozostawić formę łacińską, np.:

- (i) *mutatis mutandis* – *megfelelően/értelemszerűen* (częściej występuje pierwszy zwrot),
- (ii) *inter alia* – *többek között*,
- (iii) *ale: vis maior* – *vis maior*.

Przykładem realizacji zasady tłumaczenia zwrotów łacińskich jest poniższy przepis, gdzie w języku węgierskim termin został przetłumaczony, natomiast w języku polskim pozostał zwrot łaciński:

Przykład 110. J. ź.: W.

Rule 22(2), (3) and (4) shall apply *mutatis mutandis*.

Zasady 22 ust. 2, 3 oraz 4 stosuje się *mutatis mutandis*.

A 22. szabály (2), (3) és (4) bekezdését *megfelelően* alkalmazni kell.

20.3.4 Charakterystyczne czasowniki

Jednymi z najważniejszych elementów w zdaniu wyrażającym dyrektywę jest czasownik. Poniżej przedstawione zostały przykłady takich czasowników lub syntagm zawierających czasownik, które wyrażają czynności dość ogólne i w związku z tym pojawiają się stosunkowo często w różnego rodzaju aktach. Można łatwo zauważyć, że formy gramatyczne stosowane dla poniższych wyrażań mogą być różne w poszczególnych językach.

The objectives of this Agreement are	E megállapodás céljai az alábbiak	Celami Porozumienia są
to progressively reduce to seek to ensure	csökkenteni keresni biztosítás(a)	ograniczanie poszukiwanie zapewnienie
the Parties	Felek	Strony
take measures limit establish require request that	intézkedéseket hoznak korlátozzák határoznak meg, kötelezik magukat arra, hogy megkövetelik, hogy felkérik	podejmują środki ograniczają ustanawiają zobowiązują się do wymagają zwracają się do
shall be organised	szerveződik	jest zorganizowana
shall develop cooperation for	együttműködést alakítanak ki egymást között ... érdekében	rozwijają współpracę w celu
shall make the best use of	kell felhasználniuk	wykorzystują
are set out in	határozza meg	określono w
are hereby authorised	engedélyezik	niniejszym zezwala się
shall be without prejudice to	nem érinti a következőket	nie stanowi uszczerbku dla
shall ensure	gondoskodnak arról, hogy	gwarantują
shall be subject to	(engedélyhez) kötött	podlegają wymogowi
shall be exempt (from the obligation)	mentesülnek (kötelezettsége alól)	są wyłączone (z obowiązku)
shall be kept	kell tartani	są przechowywane
shall be withdrawn	visszavonják	zostają wycofane
shall be fixed	kell rögzíteni	ustanawia się

20.3.5 Zwroty w przepisach

Z części normatywnej aktów wyodrębnione zostały pewne formuły pojawiające się w niektórych rodzajach przepisów. Szczególnie zwrócono uwagę na przepisy:

- (i) regulujące,
- (ii) modyfikujące,
- (iii) wprowadzające.

Poniżej zamieszczone zostały charakterystyczne formuły występujące w przepisach regulujących:

for new and exploratory fisheries	az új és felderítő halászatra	w odniesieniu do nowych połowów i połowów badawczych
in accordance with the provisions of Article 7 of Regulation (EC) No 601/2004	a 601/2004/EK rendelet 7. cikke rendelkezéseinek megfelelően értesítették	zgodnie z przepisami art. 7 rozporządzenia (WE) nr 601/2004
as referred to in Article 42	a 42. cikkben említett	określonych w art. 42
set out in Annex 1 to this Regulation	az e rendelet 1. mellékletében meghatározott	wymienione w załączniku 1 do niniejszego rozporządzenia

Formuły wyodrębnione w przepisach modyfikujących, tzn. takich, w które wprowadzają zmiany i uchylają przepisy dotychczas obowiązujące zamieściliśmy poniżej:

directive 92/42/EEC is hereby amended as follows	a 92/42/EGK irányelv a következőképpen módosul	w dyrektywie 92/42/EWG wprowadza się następujące zmiany
the following Article shall be inserted: Article 10a	az irányelv a következő cikkel egészül ki: 10a. cikk	odduje się następujący artykuł: artykuł 10a
article 6 shall be deleted;	A 6. cikket el kell hagyni	skreśla się art. 6
directives 78/170/EEC and 86/594/EEC are repealed	a 78/170/EGK és a 86/594/EGK irányelv hatályát veszti	dyrektywy 78/170/EWG i 86/594/EWG tracą moc
annex to regulation (EC) No ... is amended as follows	az ... rendelet melléklete a következőképpen módosul	załącznik do rozporządzenia (WE) nr ... zmienia się następująco

W przebadanych rozporządzeniach unijnych wskazania dotyczące terminu wejścia przepisów w życie zawarte były w ostatnim artykule. Wyodrębnione charakterystyczne zwroty znajdują się w tabeli poniżej:

This Regulation shall enter into force on the seventh day following its publication in the Official Journal of the European Union.	Ez a rendelet az Európai Unió Hivatalos Lapjában való közzétételét követő hetedik napon lép hatályba.	Niniejsze rozporządzenie wchodzi w życie siódmego dnia po jego opublikowaniu w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej.
This Regulation shall enter into force on the day of its publication in the Official Journal of the European Union.	Ez a rendelet az Európai Unió Hivatalos Lapjában való kihirdetésének napján lép hatályba.	Niniejsze rozporządzenie wchodzi w życie z dniem jego opublikowania w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej.
It shall apply from 1 January 2006.	Ezt a rendeletet 2006. január 1- jétől kell alkalmazni.	Niniejsze rozporządzenie stосуje się od dnia 1 stycznia 2006 r.
The provisions concerning ... shall apply from 1 April 2006.	A ... vonatkozó rendelkezések 2006. április 1- jétől alkalmazandók.	Przepisy dotyczące ... stосуje się od dnia 1 kwietnia 2006 r.
Article 40 shall apply with effect from the beginning of the respective periods of application of the TACs.	A 40. cikket a teljes kifogható mennyiségek megfelelő alkalmazási időszakainak kezdetétől kell alkalmazni.	Art. 40 stosuje się ze skutkiem od początku odpowiednich okresów stosowania TAC.

21 Podstawowe zasady ortograficzne

Na zakończenie analizy tekstów UE, omówione zostaną krótko podstawowe zasady ortograficzne, o których należy pamiętać przy ich tłumaczeniu.

Najczęściej występujące problemy wiążą się z użyciem znaków rozdzielających zdania złożone, pisownią wyrazów złożonych (często błędy występują nie tylko

w tłumaczeniach tekstów unijnych, ale też w tekstach prawa węgierskiego) oraz zastosowaniem wielkich i małych liter. W tytułach węgierskich wielka litera występuje tylko w pierwszym słowie lub przy nazwach własnych. Tytuł przywoływany w tekście jest przekształcany i dostosowywany do wymagań języka węgierskiego, dlatego rozpoczyna się od małej litery. Niektóre tytuły podaje się w formie skróconej i wtedy, nieco wbrew ogólnej zasadzie, pisze się je od wielkiej litery, np. *Római Szerződés, EU-Szerződés*. Wyjątek ten nie dotyczy prawa wtórnego, w którym skrócone formy pisze się od małej litery. Jeżeli w tekście zaznacza się, jaką nazwę dla danego aktu lub przedmiotu będzie się używać w dalszej części tekstu (*hereinafter referred to as – a továbbiakban*), wtedy również skrócone wersje można pisać od dużej litery, np. *a Megállapodás, a Jegyzőkönyv*. Wyjątkiem od tej reguły jest nazwa *Római Szerződés*, gdzie, nawet bez formuły wprowadzającej, skrócona wersja brzmi *the Treaty – a Szerződés*. Nazwy instytucji pisze się od dużej litery, jednak ze względu na ogromną liczbę różnych komisji istniejących w Unii Europejskiej należy tę zasadę dostosować do wymagań języka węgierskiego. W myśl tych wymagań nazwy najważniejszych instytucji piszemy od dużej litery, a nazwy instytucji mniej ważnych od małej. Mylący może być fakt, że w języku angielskim wszystkie nazwy pisze się od dużej litery, dlatego w tekstach węgierskich należy stosować takie rozwiązania, jakie wystąpiły w tekstach francuskich (por. Útmutató 2004: 38–37).

22 Współpraca sądowa w ramach Unii Europejskiej

Unia Europejska podkreśla wagę międzynarodowej współpracy prawnej. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1206/2001 z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie współpracy między sądami Państw Członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych stanowi, że współpraca sądów Państw Członkowskich w dziedzinie przeprowadzania dowodów musi być usprawniana. W rozporządzeniu tym czytamy: „Szybkie przekazywanie wniosków o przeprowadzenie dowodów wymaga użycia wszelkich przydatnych do tego środków, przy czym należy przestrzegać pewnych warunków dotyczących czytelności i pewności otrzymanego dokumentu. W celu zapewnienia najwyższego stopnia jasności i pewności prawnej wnioski o przeprowadzenie dowodów muszą być przekazywane na formularzu, który musi być wypełniony w języku Państwa Członkowskiego sądu wezwanego lub w innym języku uznanym przez to Państwo. Z tych samych powodów formularze powinny być stosowane, w miarę możliwości, także dla dalszego komunikowania się między właściwymi sądami”.

W art. 5 rozporządzenie reguluje kwestie związane z językiem dokumentów. W myśl tego artykułu wnioski oraz zawiadomienia muszą być sporządzone w języku urzędowym wezwanego Państwa Członkowskiego lub, jeżeli w tym Państwie Członkowskim jest kilka języków urzędowych, w języku urzędowym lub w jednym z języków urzędowych miejsca, w którym wykonane ma zostać przeprowadzenie dowodu, którego dotyczy wniosek, lub w innym języku, który został dopuszczony przez wezwane Państwo Członkowskie. Każde Państwo Członkowskie musi podać język urzędowy bądź języki urzędowe organów Wspólnoty Europejskiej, który lub które

dopuszcza do celów wypełnienia formularza oprócz swojego własnego języka bądź swoich własnych języków.

Formularze dostępne są na specjalnej stronie internetowej poświęconej współpracy sądowej Państw Członkowskich. Materiał taki może być dla tłumacza języka węgierskiego cennym źródłem leksyki prawnej. Tak jak w przypadku innych tekstów UE należy jednak pamiętać, że zarówno teksty w języku polskim, jak i węgierskim nie są tekstami źródłowymi.

W zwrotach umieszczanych w formularzach stosuje się w szerokim zakresie terminologię specjalistyczną, natomiast ogranicza się do minimum leksykę, która nie należy do języka specjalistycznego, a która zwykle zapewnia spójność tekstową. Terminologia formularzy została przytoczona w dość szerokim zakresie właśnie ze względu na fakt, że jest on mocno skondensowany, przez co stanowi przystępne źródło terminologii, zbliżone do formy słownikowej.

22.1 Terminologia sądowa

W celu ustalenia i uporządkowania słownictwa występującego w formularzach niektóre ze zwrotów pogrupowaliśmy tematycznie.

Sposoby formułowania tytułów formularzy

request for direct taking of evidence	wniosek o bezpośrednie przeprowadzenie dowodu	kérelem közvetlen bizonnyításfelvételre
acknowledgement of receipt of the deposit or advance	potwierdzenie wpłynięcia kaucji lub zaliczki	a letét, illetve előleg átvételének igazolása
notification of forwarding the request	zawiadomienie o przekazaniu wniosku	értesítés a kérelem áttételéről
notification concerning the request for special procedures and/or for the use of communications technologies	zawiadomienie dotyczące wniosku o wykonanie w szczególnej formie i/lub przy użyciu technologii komunikacyjnych	értesítés különös eljárásra és/vagy távközléstechnikai-eszköz használatára irányuló kérelemről
notification of delay	zawiadomienie o opóźnieniach	értesítés késedelem esetén
information from the central body/competent authority	zawiadomienie od jednostki centralnej/właściwego organu	tájékoztatás a központi szervtől/hatáskörrel rendelkező hatóságtól
information on the outcome of the request	zawiadomienie o wyniku wniosku	tájékoztatás a kérelem teljesítéséről

Sygnatury

reference of the requesting court	sygnatura akt sądu wzywającego	a megkereső bíróság ügyiratszám
reference of the requested court	sygnatura akt sądu wezwanego	a megkeresett bíróság ügyiratszám
reference of the central body / competent authority	sygnatura akt jednostki centralnej / właściwego organu	a központi szerv / hatáskörrel rendelkező hatóság ügyiratszám

Rodzaj jednostki administracyjnej

requesting court	sąd wzywający	megkereső bíróság
requested court	sąd wezwany	megkeresett bíróság
central body / competent authority of the requested state	jednostka centralna / właściwy organ państwa wezwanego	a megkeresett tagállam központi szerve / hatáskörrel rendelkező hatósága

Strony biorące udział w sprawie, przedstawiciele

in the case brought by the claimant / petitioner	w sprawie powoda / wnioskodawcy	az ügy felperese / kérelmezője
representatives of the claimant / petitioner	przedstawiciel powoda / wnioskodawcy	a felperes / kérelmező képviselői
against the defendant / respondent	przeciwko pozwanemu / stronie przeciwnej	az alperessel szemben álló fél / ellenérdekű fél
representatives of defendant / respondent	przedstawiciel pozwanego / strony przeciwnej	az alperes / ellenérdekű fél képviselői
presence and participation of the parties	obecność i udział stron	a felek jelenléte, részvétele
reference of the central body / competent authority	sygnatura akt jednostki centralnej / właściwego organu	a központi szerv / hatáskörrel rendelkező hatóság ügyiratszama

Forma osobowa

W formularzach stosowano zarówno osobową, jak i bezosobową formę czasownika, przy czym forma osobowa wystąpiła o wiele rzadziej. W języku polskim stosowano słowo *prosić* w pierwszej osobie liczby pojedynczej w połączeniu z czasownikiem w formie bezokolicznika, natomiast w języku węgierskim słowo *kér* (*prosić*) wystąpiło w pierwszej osobie liczby mnogiej w połączeniu z rzeczownikiem odczasownikowym w bierniku.

please execute the request	proszę wykonać wniosek	kérjük a kérelem teljesítését
please use one the following languages	proszę zastosować jeden z następujących języków	kérjük a következő nyelvek egyikének használatát

Forma bezosobowa

W analizowanych formularzach o wiele częściej niż forma osobowa występowała forma bezosobowa, która w języku angielskim jest wyrażana przez stronę bierną, w języku polskim przez czasownik zwrotny lub w stronie biernej, natomiast w języku węgierskim stosowane są dwa rozwiązania: albo czasownik w stronie czynnej w trzeciej osobie liczby pojedynczej lub mnogiej, albo imiesłów przysłówkowy. Poniższe przykłady przedstawiają różne sposoby wyrażania formy bezosobowej w języku angielskim, polskim i węgierskim.

participation of the parties and, if any, their representatives is requested	wnioskuje się o udział stron i ewentualnie ich przedstawicieli	a felek és esetleges képviselőik kéri részvételüket az eljárásban
participation of the representatives is requested	wnioskuje się o udział przedstawicieli	a megkereső kéri a képviselők részvételét
direct taking of evidence in	wyraża się zgodę na	a kérelemben foglalt

accordance with the request is accepted	bezpośrednie przeprowadzenie dowodu zgodnie z wnioskiem	közvetlen bizonyításfelvétel elfogadva
direct taking of evidence in accordance with the request is refused for the following reasons	odmawia się zgody na bezpośrednie przeprowadzenie dowodu z następujących przyczyn	a kérelemben foglalt közvetlen bizonyításfelvétel elutasítva , a következő okok miatt
the documents establishing execution of the request are attached	w załączeniu przekazane zostają następujące dokumenty, z których wynika wykonanie wniosku	csatoltuk a kérelem teljesítését igazoló iratokat
the request has been executed	wniosek został wykonany	a kérelmet teljesítettük
a deposit or advance asked for in accordance with Article 18 (3) has not been made	kaucja lub zaliczka, której żądano zgodnie z art. 18 ust. 3, nie została złożona bądź wpłacona	a 18. cikkely (3) bekezdésével összhangban előírt letételhelyezés, illetve előlegfizetés nem történt meg
the request cannot be dealt with because	wniosek nie może zostać wykonany z następujących przyczyn	a kérelem a következők miatt nem teljesíthető
the request can not be executed within 90 days of receipt for the following reasons	wniosek z następujących przyczyn nie mógł być wykonany w ciągu 90 dni po wpłynięciu	a kérelem a következő okok miatt nem teljesíthető az átvételt követő 90 napon belül
it is estimated that the request will be executed by (indicate an estimated date)	wniosek zostanie wykonany przypuszczalnie do (szacunkowy termin)	előreláthatólag a kérelem ... -ig (feltételezett időpont) teljesíthető
the request cannot be executed before a deposit or advance is made in accordance with article 18 (3)	wniosek będzie mógł zostać wykonany dopiero po tym, jak zgodnie z art. 18 ust. 3 zostanie złożona kaucja lub wpłacona zaliczka	a kérelem csak a 18. cikkely (3) bekezdése szerinti letét elhelyezése, illetve előleg megfizetése esetén teljesíthető
the requirement for execution of the request according to the special procedure indicated in point 13.1 of the request (Form A) could be not be complied with because	wniosek o wykonanie wniosku w formie wskazanej w pkt 13.1. wniosku (formularz A) nie może być uwzględniony , ponieważ	a következők miatt nem teljesíthető a kérelem különös eljárás keretében történő teljesítésére irányuló, a kérelem (A. formanyomtatvány) 13.1. pontjában feltüntetett kérés
the language used to complete the form is not acceptable	język zastosowany w formularzu jest niedopuszczalny	nem elfogadható a formanyomtatvány kitöltésének nyelve
the document is not legible	dokument nie jest czytelny	a dokumentum olvashatatlan
the required procedure is incompatible with the law of the Member State of the requested court	żądana forma jest niezgodna z prawem Państwa Członkowskiego sądu wezwanego	a kért eljárás nem egyeztethető össze a megkeresett bíróság tagállamának jogával

Bezosobowość często wyrażana jest w języku angielskim przez konstrukcję: *to be* + imiesłów przymiotnikowy, w języku polskim przez formę: *ma być* + imiesłów przymiotnikowy bierny, a w języku węgierskim przez imiesłów przymiotnikowy na *-andó*:

taking of evidence to be performed	przeprowadzenie dowodu, które ma być wykonane	a foganatosítandó bizonyításvétel
description of the taking of evidence to be performed	opis przeprowadzenia dowodu, które ma być wykonane	a foganatosítandó bizonyításvétel leírása
the person to be examined has claimed the right to refuse to give evidence or has claimed to be prohibited from giving evidence under the law of the Member State of the requested court	osoba, która miała zostać przesłuchana , powołała się na prawo odmowy zeznań lub zakaz zeznań zgodnie z prawem Państwa Członkowskiego sądu wezwanego	a meghallgatandó személy vallomástétel-megtagadási jogára hivatkozott, vagy akadályoztatásáról nyilatkozott a megkeresett bíróság tagállamának joga értelmében
documents to be inspected	dokumenty, które mają zostać zbadane	megvizsgálándó iratok

W poniższym przykładzie natomiast, w języku węgierskim zastosowano imiesłów przymiotnikowy bierny:

questions to be put to the witness or a statement of the facts about which they are to be examined	pytania, które mają być zadane świadkowi, lub przedstawienie stanu faktycznego, co do którego ma być przesłuchany	a tanúnak feltenni szándékozott kérdések, illetve a meghallgatás tárgyát képező tényállás

Forma bezosobowa była również wyrażana przez konstrukcję: być + przymiotnik. Język polski i węgierski wyrażały to podobnie, z tym że w języku węgierskim występuje orzeczenie imienne w postaci przymiotnika.

following information is necessary for the application thereof	w tym celu potrzebne są następujące dane	a fentiek alkalmazásához a következő információ szükséges
the performance of the requested procedure is not possible by reason of major practical difficulties	zachowanie żądanej formy nie jest możliwe z powodu poważnych trudności praktycznych	a kért eljárás teljesítése jelentős gyakorlati akadály miatt nem lehetséges

CZEŚĆ IV

Część IV

Charakterystyka typowych dokumentów

23 Uwagi wprowadzające

W kolejnej części pracy przedstawiono wybrane pisma, które powstają w trakcie prowadzenia postępowań karnych i cywilnych w Polsce i na Węgrzech oraz materiał językowy orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w obu krajach. Wykorzystano zarówno autentyczne dokumenty policyjne, prokuratorskie oraz sądowe, jak i wzory dokumentów zawarte w opracowaniach. Wybrane zostały takie pisma, które zostały uznane za szczególnie ważne i podstawowe w praktyce tłumacza sądowego lub interesujące z językowego punktu widzenia. Celem analizy było m.in.:

- (i) ustalenie szablonu, według którego skonstruowano tekst,
- (ii) ustalenie propozycji translatable dla poszczególnych wyrazów w kontekście całego tekstu,
- (iii) weryfikacja tłumaczenia ze względu na wymagania gramatyczne i leksykalne obu rozważanych języków.

Z uwagi na cenny i bogaty materiał leksykalny tekstów i ich tłumaczeń, przedstawiono szerokie fragmenty tekstów oraz podano propozycje ekwiwalentów tłumaczeniowych, biorąc pod uwagę aspekt pragmatyczny i semantyczny. Teksty podzielono na kilka części. Podział ten przeprowadzono z jednej strony na podstawie wskazówek zawartych w przepisach prawnych i źródłach prawniczych, z drugiej strony w taki sposób, aby możliwe było porównanie poszczególnych zdań w języku polskim z odpowiednikami translatable w języku węgierskim. Wyodrębniono także części tematyczne, ustalając tym samym schemat, według którego zbudowany został dany rodzaj tekstu. W przypadku orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego ich obszerna forma nie pozwoliła na przytoczenie całego tekstu czy też jego fragmentów. Dlatego dokonano segmentacji tekstu na główne części, a następnie wybrano tylko niektóre zwroty i zdania występujące w tych częściach. Podstawowym kryterium doboru wyrazów i zdań była możliwość ich wielokrotnego wystąpienia również w innych orzeczeniach, w takiej samej lub podobnej formie.

24 Pisma w postępowaniu karnym

W pierwszej kolejności przedstawione zostały pisma, które sporządzane są w trakcie postępowania karnego. Analizie poddano zarówno dokumenty powstałe na terenie Polski w języku polskim, jak i dokumenty w języku węgierskim sporządzone na terenie Węgier. Jeżeli obywatel węgierski popełni przestępstwo na terenie Polski, to całe postępowanie karne przeprowadzane jest w języku polskim, natomiast obywatel

węgierski ma zapewnione tłumaczenie na swój język. Podobnie w § 8 ust. 1 węgierskiego kodeksu postępowania karnego czytamy, że językiem postępowania sądowego jest język węgierski, natomiast nikt nie może być poszkodowany z powodu nieznamości języka węgierskiego. W ust. 2 uściślone jest, że w postępowaniu sądowym każdy używa swojego języka ojczystego, a w § 184 nakazuje się zatrudnienie tłumacza, jeżeli osoba przesłuchiwana w trakcie procesu nie zna języka węgierskiego.

W poniższym rozdziale w pierwszym rzędzie będą nas interesować dokumenty, z którymi ma doczynienia tłumacz na terenie Polski. Wszelkie pisma sporządzone w trakcie postępowania sądowego w Polsce formułuje się w języku polskim, następnie tłumacz dokonuje przekładu tych dokumentów, które zostają wręczone oskarżonemu. Jeżeli przestępstwo zostało popełnione na terenie Polski, sprawca podlega prawu polskiemu. Dlatego jako prawo wyjściowe traktuje się prawo polskie. W pismach węgierskich w wielu przypadkach wystąpiły podobne komponenty jak w analogicznych dokumentach polskich. Zalecenie dotyczące każdego dokumentu procesowego zawarte jest w art. 119 k.p.k. Zgodnie z tym artykułem każde pismo procesowe powinno zawierać:

- (i) oznaczenie organu, do którego jest skierowane oraz sprawy, której dotyczy,
- (ii) oznaczenie oraz adres wnoszącego pismo,
- (iii) treść wniosku lub oświadczenia, w miarę potrzeby z uzasadnieniem,
- (iv) datę i podpis składającego dokument.

Przedmiotem analizy będą następujące pisma z postępowania karnego:

- (i) polski akt oskarżenia,
- (ii) węgierski akt oskarżenia,
- (iii) postanowienie prokuratury polskiej,
- (iv) postanowienie prokuratury węgierskiej,
- (v) polski wyrok sądowy,
- (vi) węgierski wyrok sądowy,
- (vii) wniosek o udzielenie międzynarodowej pomocy prawnej,
- (viii) węgierskie pismo przewodnie,
- (ix) protokół z przesłuchania świadka,
- (x) pismo z wyjaśnieniami.

24.1 Akt oskarżenia

Akt oskarżenia to jeden z najważniejszych dokumentów w postępowaniu karnym. W piśmie tym zawarta jest finalna decyzja podjęta w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym przez prokuratora lub inny uprawniony organ.

24.1.1 Polski akt oskarżenia

Oprócz ogólnych warunków, jakie powinno spełniać każde pismo procesowe (art. 119 § 1 i 2 k.p.k.) kodeks precyzuje szczególne wymogi formalne, które polski akt oskarżenia powinien spełniać. Szczególne wymogi ustawowe ujęte zostały w art. 332 i 333 k.p.k., które, uzupełnione przez przepisy regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek prokuratury, stanowią, że prokuratorski akt oskarżenia powinien zawierać następujące komponenty:

- (i) tytuł (akt oskarżenia) oraz datę,
- (ii) w nagłówku – imię i nazwisko osoby objętej oskarżeniem ze wskazaniem kwalifikacji prawnej zarzucanego jej czynu,
- (iii) oznaczenie oskarżonego z podaniem dalszych danych identyfikacyjnych oskarżonego oraz danych dotyczących zatrzymania, zastosowania tymczasowego aresztowania lub innego środka zapobiegawczego,
- (iv) dokładne określenie zarzucanego czynu (konkluzja aktu oskarżenia),
- (v) kwalifikację prawną czynu,
- (vi) określenie właściwości sądu oraz trybu postępowania,
- (vii) uzasadnienie aktu oskarżenia.

Akt oskarżenia może przybrać formę zwykłą, gdy odpowiada warunkom ujętym w art. 332–335 k.p.k. lub formę uproszczoną, gdy nie zawiera uzasadnienia (Grajewski 2005: 72n, Bulsiewicz i in. 2003: 73n, Światłowski (red.) 1999: 91).

Tekst 1

Akt oskarżenia przeciwko Kiss Zoltan
o czyn z artykułu 177 paragraf 1 Kodeksu karnego

Vádirat Kiss Zoltán ellen
a Büntetőtörvénykönyv 1. paragrafus 177. cikkelyében szereplő tett ügyében

W miejscu tym zamieszcza się imię i nazwisko oskarżonego, inne dane o jego osobie: wszystkie imiona oskarżonego i ewentualny pseudonim, datę i miejsce urodzenia, imiona rodziców i rodowe nazwisko matki, stan cywilny i miejsce zamieszkania lub pobytu, w stosunku do cudzoziemca adresata do doręczeń w kraju, wykształcenie, zawód, miejsce pracy, stan rodzinny z zaznaczeniem osób będących na jego utrzymaniu, stan majątkowy i dochody, stan zdrowia oskarżonego, stosunek do obowiązku służby wojskowej, informacje o uprzedniej karalności oraz nazwę i numer dokumentu, na podstawie którego ustalono dane personalne oskarżonego, dane o zastosowaniu środka zapobiegawczego i wskazanie, czy sprawca działał w warunkach recydywy (por. Samborski 2005: 99n).

Oskarżam: Kiss Zoltan⁹ – syna Szabolcs i Erzsebet¹⁰ z domu Nagy urodzony 29 października 1959 roku w Dorog, obywatelstwa węgierskiego, o wykształceniu zawodowym, rozwiedzionego, ojca jednego dziecka w wieku 13 lat, posiadającego na utrzymaniu dziecko, z zawodu mechanika samochodowego, zatrudnionego w firmie [nazwa i adres firmy] jako kierowca, osiągającego dochód w wysokości około ... euro to jest około ... złotych, bez majątku, nie karanego [...].

⁹ W polskim tekście nie zastosowano węgierskiej czcionki, więc imię napisane jest błędnie. Należało również w pierwszej kolejności umieścić imię, a potem nazwisko. Imienia i nazwiska oskarżonego nie odmieniono, co spowodowało nieprawidłową budowę zdania. Jak wiadomo w dokumentach sądowych dane osobowe mają fundamentalne znaczenie. Być może dlatego, w celu uniknięcia błędu, pozostawiono formę nieodmienioną. Uzyskano tekst niepoprawny gramatycznie, natomiast nie zmieniło to znaczenia leksykalnego tekstu. Zgodnie z zasadami języka polskiego należało napisać: *Oskarżam Zoltána Kissá*.

¹⁰ Podobnie nie zastosowano węgierskiej czcionki i nie odmieniono imion rodziców oskarżonego.

Vádolom: Kiss Zoltánt – született 1959. október 29., apja neve: Szabolcs, anyja lánykori neve: Nagy Erzsébet; állampolgársága: magyar, iskolai végzettsége: szakmunkás, családi állapota: elvált, egy 13 éves gyermek apja, a gyermek eltartója, képzettsége: autószerelő, munkahelye:... – gépkocsivezető, jövedelme... euro, vagysis kb.... zloty; vagyona nincs, büntetlen előéletű [...].

Następuje dokładne określenie zarzucanego oskarżonemu czynu ze wskazaniem czasu, miejsca, sposobu i okoliczności jego popełnienia. Część tę nazywa się konkluzją aktu oskarżenia lub zarzutem. Opis czynu powinien być przedstawiony w miarę dokładnie, w skondensowanej formie (por. Samborski 2005: 100). Najpierw nastąpi więc opis przestępstwa, a następnie jego skutków. Opis czynu:

[...] o to, że naruszył zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym, powodując nieumyślnie wypadek drogowy w ten sposób, że kierując samochodem marki MAN, o numerze rejestracyjnym BBB 222 z przyczepą o numerze rejestracyjnym AA AA 1 nie zastosował się do wskazania sygnalizacji świetlnej i wjechał na sygnalizator przy palącym się czerwonym świetle nadawanym dla jego kierunku ruchu skutkiem czego zderzył się z samochodem marki CC 33 o numerze rejestracyjnym DD D 44 DD.

[...] azzal, hogy megszegte a közúti közlekedés szabályait, amikor MAN típusú, BBB 222 forgalmi rendszámú pótkocsi, AA-AA-1 forgalmi rendszámú tehergépkocsijával nem vette figyelembe a közlekedési lámpa jelzését, és a haladási irányát megszábó piros fényjelzés mellett hajtott a kereszteződésre, aminek következtében összeütközött a CC 33 márkájú, DD D 44 DD forgalmi rendszámú személygépkocsival.

Opis skutków czynu, w tym wysokości powstałej szkody:

W wyniku przedmiotowego zdarzenia kierowca samochodu CC-33 Jan Kowalski doznał obrażeń ciała w postaci złamania prawej kości promieniowej w miejscu łupowym, co naruszyło czynności narządów ciała na czas powyżej siedmiu dni¹¹[...].

A baleset következtében a CC 33 gépkocsi vezetője, Kowalski Jan testi sérülést szenvedett jobb izületi alkarsont-törés formájában, amely 7 napon túl gyógyuló testi sérülést eredményezett [...].

Wskazanie przepisów ustawy karnej, pod które zarzucany czyn podpada:

[...] to jest o przestępstwo z art. 177 § 1 k.k.

[...] ami a Büntetőtörvénykönyv 1. § 177. cikkelyében foglaltaknak felel meg.

Stwierdzenie przez oskarżyciela, o jaki wymiar kary prosi i na jakiej podstawie prawnej:

¹¹ W pismach powstałych w trakcie postępowania karnego można często spotkać się z bardzo szczegółowym opisem obrażeń fizycznych. Stosowana jest tu terminologia z zakresu specjalistycznego języka medycznego.

Na podstawie art. 335 § 1 k.p.k. wnoszę o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia rozprawy i orzeczenie uzgodnionej z oskarżonym kary: 6 miesięcy pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na okres 2 lat.

A Büntetőeljárásjog 1. § 335. cikkelye alapján kérvényezem elmarasztaló ítélet tárgyalás nélküli kiadását és a vádlottal egyeztetett büntetésről szóló határozat meghoztalát: 6 hónap szabadságvesztést két éves próbaidőre felfüggesztve.

Uzasadnienie / Indoklás

Uzasadnienie oskarżenia powinno zawierać: fakty i dowody, na których oskarżenie się opiera, w miarę potrzeby wyjaśnienie podstawy prawnej oskarżenia oraz okoliczności, na które powołuje się oskarżony w swojej obronie. Praktycznie uzasadnienie jest rozwinięciem zarzutu. W części wstępnej zawierać się powinna informacja o okolicznościach uzasadniających wszczęcie postępowania, a dalej, w sposób chronologiczny, przedstawiony powinien być przebieg zdarzeń i czynności oskarżonego oraz sposób jego działania, okoliczności towarzyszące, jak również zachowanie się pokrzywdzonego i innych osób. W uzasadnieniu prokurator powinien także wskazać fakty i dowody, na podstawie których poczynił ustalenia (por. Samborski 2005: 102).

Informacja o stwierdzeniu popełnienia przestępstwa i ustaleniu faktów:

W dniu [...] funkcjonariusze policji w Poznaniu otrzymali informację o wypadku drogowym mającym miejsce w Poznaniu na ul. Sienkiewicza. Na podstawie zebranego materiału dowodowego ustalono następujący stan faktyczny: [...]

[...-án] a poznani rendőrök tájékoztatót kaptak a balesetről, ami Poznanban, a Sienkiewicz utcán történt. A megszerzett anyag alapján megállapították: [...]

W analizowanym dokumencie po tym zdaniu nastąpiło powtórzenie treści zawierającej opis przestępstwa i jego skutki (dlatego ten fragment zostanie opuszczony). W dalszej części prokurator opisuje, jakie zarzuty przedstawił podejrzanemu:

Mając na uwadze powyższe, zatrzymanemu przedstawiono zarzut popełnienia przestępstwa z art. 177 § 1 k.k.

Ezek alapján a gyanúsítottnak a Büntetőtörvénykönyv 1. § 177. cikkélyben foglalt büntény elkövetéséről vádoltunk.

Dalej relacjonowany jest przebieg przesłuchania i przedstawione zostają jego wyniki:

Przesłuchany w charakterze podejznanego Kiss Zoltan przyznał się do popełnienia zarzucanego mu czynu i wyjaśnił, że w chwili wypadku warunki na drodze były bardzo złe i uniemożliwiły mu bezpieczne zahamowanie. Jednocześnie podejrzany wyjaśnił, iż bardzo żałuje zaistniałego zdarzenia i czuje się winny z powodu tego co się stało. W końcowym etapie przesłuchania podejrzany pouczonej o treści art. 335 k.p.k., złożył do protokołu oświadczenie, że wyraża zgodę na skierowanie wraz z aktem oskarżenia wniosku o wymiar kary bez przeprowadzenia rozprawy.

A gyanúsítottként kihallgatott Kiss Zoltán beismerte a tett elkövetését amellyel gyanúsítható, és mentségére elmondta, hogy a baleset bekövetkeztenek idején a közlekedési viszonyok nagyon rosszak voltak, és meggátolták a biztonságos fékezést. A gyanúsított egyidejűleg rávilágított, hogy a történeteket nagyon megbánta, és bűnösnek érzi magát a történetek miatt. A kihallgatás zárószakaszában a be. 335. cikkelyének a tartalmában foglalt jogokról és kötelességekről tájékoztatott gyanúsított jegyzőkönyvbe kijelentette, hogy beleegyezését adja arra, hogy a vádirattal együtt kérelmezzék a tárgyalás lefolytatása nélküli büntetés kiszabását.

W ostatnim zdaniu prokurator stwierdza, dlaczego wniosek jest uzasadniony:

Wymieniony na wstępie wniosek jest w pełni uzasadniony, albowiem w toku postępowania przygotowawczego stan faktyczny nie budzi wątpliwości, a Kiss Zoltan złożył szczere wyjaśnienia odnośnie popełnienia zarzucanego mu przestępstwa.

Az alábbi vádirat bevezetőjében említett kérelem teljesen megalapozott, mivel az előkészítő eljárás folyamán megállapított tényállás nem kétséges, és Kiss Zoltán az elkövetett bűncselekmény körülményeit, amellyel alaposan gyanúsítható, őszintén feltárta.

Na końcu wymienione jest stanowisko, imię, nazwisko i podpis osoby sporządzającej dokument.

24.1.2 Węgierski akt oskarżenia

Wymagania co do treści węgierskiego aktu oskarżenia, określone w § 146 k.p.k. nie różnią się znacząco od wymagań zawartych w kodeksie polskim. Węgierski akt oskarżenia powinien wymieniać dane osobowe oskarżonego (nazwisko i imię osoby oskarżonej, miejsce urodzenia, imię matki, miejsce zamieszkania, numer dowodu osobistego, obywatelstwo, zawód i miejsce pracy, wykształcenie, stan rodzinny, osiągnięty dochód i stan majątkowy, funkcje pełnione w organizacjach i stowarzyszeniach, stopień wojskowy, odznaczenia oraz wzmiankę o poprzedniej karalności i dane dotyczące karalności), a następnie zawrzeć krótki opis czynu stanowiącego przedmiot oskarżenia z zaznaczeniem dowodów. Dalej powinien określać, pod jaki przepis podpada dany czyn. Jeżeli postępowanie jest warunkowane ustawą, to należy wskazać, o którą ustawę chodzi (np. ustawa o immunitacie). Należy również zaznaczyć, na podstawie jakich przepisów ustalono właściwość sądu. W akcie oskarżenia może się też znaleźć wniosek o wezwanie lub powiadomienie osób lub inne kwestie, co do których sąd ma podjąć decyzję. W projekcie węgierskiego aktu oskarżenia (Nemes, Hadler 2002: 198n) stwierdzono występowanie następujących komponentów:

- (i) nazwa prokuratury, sygnatura akt,
- (ii) tytuł,
- (iii) przedmiot sprawy,
- (iv) dane oskarżonego i informacja o karalności,
- (v) opis czynu,
- (vi) opis przebiegu śledztwa,
- (vii) pozostałe uwagi,
- (viii) treść oskarżenia i podstawa prawna,

- (ix) wnioski prokuratora i podstawa prawna,
- (x) dane końcowe.

Tekst 2

Ügyészesség
Prokuratura ...
Ügyszám
Sygnatura akt

Vádindítvány egyedi azonosítójel meghamisításának büntette miatt K.J. ellen indított bűnügyében

Akt oskarżenia w sprawie karnej przeciwko K.J. wszczętej z powodu przestępstwa sfalszowania znaku identyfikacyjnego

Dane oskarżonego:

A szabadlábbon lévő, külföldön tartózkodó K.J. született ... anya neve ... lakcím ... büntetlen előéletű.

J.K., urodzony ..., imię matki ... adres zamieszkania ..., niekarany, przebywa na wolności, za granicą.

Dalej następuje dokładny opis przestępstwa. W pierwszej kolejności prokurator przedstawia informacje dotyczące okoliczności, w jakich wystąpił czyn:

Vádlót tulajdonában van a ... sz. Wartburg típusú személygépkocsi, amelynek motorszáma [...].
Oskarżony jest właścicielem samochodu osobowego Wardburg o numerze ..., numer silnika [...].

Następnie dokładnie opisuje przebieg czynu:

K.J. (dátum) gépkocsijából a motort kiszerezte, és abba egy másik motort szerelt be, amelyet ismerősétől vásárolt. A motor beszerelését megelőzően garázsában a blokkon lévő motorszámot kiköszörülte és az eredeti, a forgalmi engedélyben is szereplő motorszámot ütötte be.

J.K. (data) wymontował z samochodu silnik i wmontował w jego miejsce inny silnik, który kupił od znajomego. Zanim wmontował silnik w swoim garażu, usunął numer silnika znajdujący się na bloku i wbił pierwotny numer silnika, taki sam, jaki znajdował się dowodzie rejestracyjnym.

Dalej zapoznajemy się z okolicznościami wykrycia przestępstwa:

A személygépkocsit egy hónappal később el akarta adni, azonban a vevő eredetiségvizsgálatot kért, s ennek során a cselekményt felfedezték, a közlekedés-igazgatási eljárást megindították, amelynek során K.J. a cselekmény elkövetelését beismerte.

Miesiąc później próbował sprzedać samochód, natomiast klient poprosił o przeprowadzenie kontroli co do oryginalności silnika i w trakcie jej przeprowadzania odkryto czyn, wszczęto postępowanie administracyjno-drogowe, w trakcie, którego J.K. przyznał się do popełnienia czynu.

Opisany zostaje przebieg śledztwa:

A nyomozás megindulását követően nem került K.J. gyanúsítottkénti kihallgatására sor, mert... napján munkavégzés céljából jogszerűen távozott a Kongói Demokratikus Köztársaságba.

Po wszczęciu śledztwa nie dokonano przesłuchania J. K. jako podejrzanego, ponieważ w dniu ... zgodnie z prawem wyjechał do Demokratycznej Republiki Kongo, w celu podjęcia pracy.

Pozostałe uwagi o sprawie:

Jelenleg is ott tartózkodik, kiadatásnak nincs helye.

Również w chwili obecnej tam przebywa, nie ma możliwości przeprowadzenia ekstradycji.

Treść oskarżenia i podstawa prawna:

A fenti tényállás alapján K.J.-t vádolom a Btk. 277/ A § (1) bekezdés a) pontjába ütköző és eszerint büntetendő egyedi azonosítójel meghamisításának büntetével.

Na podstawie powyższego oskarżam J.K. o przestępstwo sfalszowania numeru identyfikacyjnego, co narusza § 277 / A ust. 1 k.k. i według tego jest karalne.

Wnioski prokuratora dotyczące procesu i ich podstawa prawna:

Indítványozom, hogy a városi Bíróság a Be. 335/H. § (10) bekezdése alapján a vádlott távollétében tartsa meg a tárgyalást.

Wnioskuje, aby Sąd Rejonowy, na podstawie § 335/H. ust. 10 k.p.k., przeprowadził rozprawę w nieobecności oskarżonego.

Wniosek dotyczący kosztów procesu:

A Be. 217. § (1) és (2) bekezdése alapján kötelezze a vádlottat a nyomozás során felmerült 2300 Ft és az esetleg ezután felmerülő bűnügyi költségek megfizetésére.

Na podstawie § 217. ust. 1 i 2 zobowiązał oskarżonego do zapłaty kosztów powstałych w trakcie śledztwa w wysokości 2300 Ft i innych późniejszych kosztów związanych z popełnieniem przestępstwa, które ewentualnie powstaną.

Określenie osób, które mają brać udział w rozprawie:

A tárgyaláson az ügyész és védő részvétele kötelező.

Udział prokuratora i obrońcy w sprawie jest obowiązkowy.

A tárgyalásra indítványozom megidézni kirendelt védőként: S.A.... szám alatti lakost.

Wnioskuje o wezwanie na rozprawę w charakterze obrońcy z urzędu: A.S. zamieszkałego

Dane końcowe:

Kelt ..., ... év ... hó ... napján.

Sporządzono dnia ... miesiąca ... roku.

városi vezető ügyész

prowadzący sprawę prokurator rejonowy

24.1.3 Porównanie

Budowa polskiego i węgierskiego aktu oskarżenia jest bardzo podobna. W obu językach na początku i na końcu pisma znajdują się podobne dane, które nazwane zostały danymi porządkującymi, gdyż pozwalają na identyfikację sprawy. Podobna jest struktura tytułu. W piśmie polskim można wyodrębnić trzy komponenty, które tworzą pewną całość z tytułem, w piśmie węgierskim ze względu na możliwości translacyjne wydzielone zostały dwa punkty, jednak zasadniczo ich treść jest podobna. Wystąpiła tylko niewielka różnica tam, gdzie w piśmie węgierskim czyn zostaje nazwany, w akcie polskim podaje się numer artykułu i paragrafu, który czyn nazywa. W dalszej części w obu pismach podaje się dane osobowe. W przypadku analizowanego dokumentu dane węgierskie były nieco mniej dokładne niż polskie, jednak przepisy węgierskiego k.p.k. wyznaczają w tej kwestii podobne standardy jak przepisy polskiego k.p.k. W piśmie polskim zwrot prokuratora: *oskarżam o* znajduje się przed opisem czynu, a w piśmie węgierskim po nim. W tekście węgierskim nie umieszczono uzasadnienia. W piśmie polskim w uzasadnieniu zawarto m.in. opis sposobu popełnienia przestępstwa i przebiegu śledztwa. W formule końcowej prokurator wyraża, że *wobec powyższych wniosek jest uzasadniony*. Wszystkie te komponenty odnaleźć można również w piśmie węgierskim, z tą różnicą, że nie są one ujęte w osobną część, nazwaną uzasadnieniem.

24.2 Postanowienie w postępowaniu prokuratorskim

Następnym przytoczonym dokumentem jest *Postanowienie*. W myśl art. 94 § 1 k.p.k. postanowienie powinno zawierać oznaczenie organu oraz osoby lub osób wydających postanowienie, datę wydania postanowienia, wskazanie sprawy oraz kwestii, której postanowienie dotyczy, rozstrzygnięcie z podaniem podstawy prawnej oraz uzasadnienie, chyba że ustawa zwalnia od tego wymagania.

24.2.1 Postanowienie prokuratury polskiej

Przytoczone poniżej pismo to specjalny, określony szczegółowo w przepisach rodzaj postanowienia, jakim jest postanowienie o zastosowaniu poręczenia majątkowego.

Poręczenie należy do środków zapobiegawczych. Istnieją trzy formy poręczenia:

- (i) majątkowe (art. 266–270 k.p.k.),
- (ii) społeczne (art. 271),
- (iii) osobiste (art. 272).

Celem poręczenia jest zapewnienie stawiennictwa oskarżonego na każde wezwanie, powstrzymanie go przed ucieczką lub ukryciem oraz utrudnianiem w inny sposób postępowania karnego (Grajewski 2005: 122).

Jest to kolejne z pism sporządzonych w trakcie postępowania karnego w sprawie Zoltána Kissa. Nie zatrzymano oskarżonego w areszcie, ponieważ została wpłacona kwota, która miała gwarantować jego udział w postępowaniu. Artykuł 251 § 1 k.p.k. stwierdza, że w postanowieniu o zastosowaniu środka zapobiegawczego należy wymienić osobę, zarzucany jej czyn, jego kwalifikację prawną oraz podstawę prawną zastosowania tego środka. Analizowany dokument zawiera m.in. następujące komponenty:

- (i) dane identyfikujące organ: pieczęć z nazwą i adresem prokuratury, sygnaturę akt,
- (ii) tytuł,
- (iii) dane identyfikujące osobę, która sporządziła pismo: datę sporządzenia pisma, imię, nazwisko i stanowisko osoby, która je sporządziła, nazwę instytucji z ramienia której ta osoba podejmuje działania,
- (iv) wskazanie o jaką sprawę chodzi,
- (v) rozstrzygnięcie z podaniem podstawy prawnej,
- (vi) termin złożenia poręczenia,
- (vii) cel poręczenia,
- (viii) uzasadnienie.

Tekst 3

Postanowienie o zastosowaniu poręczenia majątkowego
Határozat vagyon kezeség alkalmazásáról

Prokurator ... w sprawie przeciwko: Kiss Zoltan podejrzanemu(ej) o przestępstwo z art. 177 § 1 k.k. postanowił: zastosować wobec Kiss Zoltan podejrzanego(ej) o dokonanie przestępstwa przewidzianego w art. 177 § 1 k.k. jako środek zapobiegawczy: poręczenie majątkowe w kwocie ... zł.

... ügyész, a Kiss Zoltán ellen folytatott eljárásban, aki gyanúsítható a Büntetőtörvénykönyv 1. § 177. cikkelyében foglalt bűncselekménnyel a következő határozatot hozta: Kis Zoltán ellen, aki a Büntetőtörvénykönyv 1. § 177. cikkelyében foglalt bűncselekménnyel gyanúsítható, a következő megelőző intézkedések alkalmazandók: vagyon kezeség ... zł., összegben.

Złożenie przedmiotu poręczenia powinno nastąpić w terminie do dnia ...
A kezeség tárgyának elhelyezése elrendelése ...-ig kell hogy megtörténjen.

Poręczenie, że stawi się on na każde wezwanie oraz nie będzie utrudniał postępowania¹².

Kezeséget vállal, hogy miden idézésre megjelenik, és nem fogja akadályozni az eljárás menetét.

¹² Ostatnie zdanie powyższego dokumentu nie jest całkowicie jasne, dlatego tłumacz je uzupełnił.

Uzasadnienie
Indoklás

Artykuł 251. § 3 k.p.k. przewiduje, że uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego powinno zawierać przedstawienie dowodów świadczących o popełnieniu przez oskarżonego przestępstwa oraz przytoczenie okoliczności wskazujących na istnienie podstawy i konieczność zastosowania środka zapobiegawczego.

Kiss Zoltan podejrzany jest o to, że w dniu [...].
Kiss Zoltán gyanúsítható azzal, hogy [...].

Po powyższym wstępie następuje opis przestępstwa i jego skutki. Jest to w zasadzie powtórzenie treści zawartych w akcie oskarżenia, dlatego nie zostanie on ponownie przytoczony. Dalej prokurator wyjaśnia, dlaczego podjął decyzję o zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci poręczenia majątkowego.

Zastosowanie środka zapobiegawczego jest uzasadnione tym, że podejrzanemu zarzuca się popełnienie przestępstwa z art. 177 § 1 k.k., które jest przestępstwem nieumyślnym.

Megelőző eszköz alkalmazása indokolttá vált azzal, hogy a gyanúsított gyanúsítható a Btk. 1. § 177. cikkelyében foglaltakkal, amely gondatlanságból elkövetett bűncselekmény.

Czyn ten popełniony został na szkodę Jana Kowalskiego.
Ez a bűncselekmény Kowalski Jan sérelmére történt.

Nadto uiszczona przez podejrzanego kwota poręczenia majątkowego daje gwarancje, iż oskarżony swoją postawą nie będzie utrudniał postępowania karnego.

Ezenfelül a gyanúsított által elhelyezett vagyoni letét összege garántálja, hogy a gyanúsított viselkedésével nem fogja akadályozni a büntetőeljárást.

Zastosowany środek zapobiegawczy w postaci poręczenia majątkowego w kwocie ... zł odpowiada charakterowi zarzucanego mu czynu oraz rozmiarowi wyrządzonej szkody.

A... zł összegű vagyoni letét formájában alkalmazott megelőző intézkedés megfelel a szóban forgó bűncselekmény jellegének, valamint az okozott kár mértékének.

W dalszej części podaje się treść zarządzenia prokuratora dotyczącego doręczenia dokumentu oraz podstawę prawną:

Zarządzenie
Utasítás

Stosownie do art. 100 § 2 i 140 k.p.k. doręczyć odpis postanowienia:

- (i) podejrzanemu – Kiss Zoltan¹³ – na miejscu,
- (ii) jego obrońcy,
- (iii) policji.

A Be. 2. § 100. és 140. cikkelyének megfelelően a határozat másolata átnyújtandó:

- (i) a gyanusítottnak – Kiss Zoltán – a helyszínen,
- (ii) védőjének,
- (iii) rendőrségnek.

Na końcu dokumentu ponownie umieszczona jest data sporządzenia dokumentu, imię i nazwisko prokuratora oraz jego podpis.

24.2.2 Postanowienie prokuratury węgierskiej

W dalszej części rozdziału analizie poddany będzie wzór pisma sporządzonego przez prokuraturę węgierską (Nemes, Hadler 2002: 150n). Jest to dokument zawierający decyzję prokuratora o wszczęciu śledztwa uzupełniającego. Pismo zawiera m.in. następujące komponenty:

- (i) część wstępną,
- (ii) treść postanowienia,
- (iii) określenie organu, który ma wykonać postanowienie,
- (iv) wyznaczenie terminu zakończenia śledztwa,
- (v) szczegółowe uzasadnienie postanowienia:
 - dane porządkowe,
 - szczegółowy opis czynu,
 - informację o sposobie stwierdzenia czynu i przebiegu śledztwa,
 - uwagi o popełnionych błędach,
 - wniosek i dane porządkujące;
- (vi) datę i miejsce sporządzenia dokumentu,
- (vii) imię i nazwisko prokuratora.

Do części wstępnej pisma zaliczone zostały najbardziej podstawowe dane, jakie zawiera każdy dokument, czyli nazwę prokuratury, numer sprawy i tytuł dokumentu.

Tekst 4

...Ügyészség
Prokuratura ...

Ügyszám
Numer sprawy

¹³ Popelniono tu podobny bład jak w akcie oskarżenia. Nie zastawowano węgierskiej czcionki. Należało najpierw umieścić imię, a potem nazwisko i odmienić je przez przypadki. Wyrażenie powinno mieć formę: podejrzanemu – Zoltánowi Kissowi.

Határozat a pótnyomozás elrendeléséről
Decyzja o wszczęciu śledztwa uzupełniającego

Kolejne zdanie zawiera treść decyzji podjętej przez prokuratora. Ze względu na reguły składniowe języka węgierskiego jego najważniejsza część znalazła się na końcu. Poza podstawową treścią zarządzenia w zdaniu zawarto szczegółowe dane dotyczące sprawy. Wskazano jej numer, miejsca wszczęcia, wymieniono osobę, przeciwko której sprawa jest prowadzona, określono przyczyny wszczęcia i podstawę prawną.

A folytatólagoson elkövetett csalás bűntette miatt K.J. ellen a ... rendőrkapitányságon ... szám alatt indított bűnügyben a Be. 156.§ (2) bekezdés a) pontja alapján pótnyomozást rendeltek el.

W sprawie karnej o numerze... wszczętej w komendzie policji... przeciwko K.J. z powodu popełnionego przestępstwa wielokrotnego oszustwa, na podstawie §156 ust. 2 pkt a k.p.k., zarządzam wszczęcie śledztwa uzupełniającego.

A pótnyomozás lefolytatásával a ... Rendőrkapitányságot bízom meg.
Prowadzenie śledztwa zlecam Komendzie Policji w ...

A pótnyomozást ...-ig kell befejezni.
Śledztwo uzupełniające należy zakończyć do dnia ...

Uzasadnienie decyzji jest obszerniejsze niż sama decyzja. Można tu wyodrębnić kilka części. W pierwszej z nich najpierw podano dane, które nazwaliśmy porządkowymi, czyli w tym wypadku numer zgłoszenia, na podstawie którego wszczęto śledztwo. Dalej w szczegółowy sposób opisano czyn, o którego popełnienie podejrzewa się K.J.:

Indoklás
Uzasadnienie

Az ügyben az ... feljelentése alapján indult nyomozás, mert alapos gyanú merült fel arra, hogy K.J. pénztáros 39 esetben fiktív bizonylatokat készített, amelyek szerint előleget fizetett ki a bizonylaton szerezplő dolgozóknak, azonban az összegeket nem nekik adta át, hanem saját maga vette fel a pénztárból, és saját céljaira fordította.

W sprawie wszczęto śledztwo na podstawie zgłoszenia numer ..., ponieważ pojawiło się podejrzenie, że kasjer K.J. w 39 przypadkach przygotował fikcyjne pokwitowania, na podstawie których wypłacał zaliczki występującym na zaświadczeniach pracownikom, natomiast pieniądze nie przekazywał tym osobom, tylko sam pobierał je z kasy i przeznaczał na własne cele.

Dalej zamieszczono informację o tym, w jaki sposób czyn został odkryty i o przyznaniu się podejrzanego do części popełnionych przestępstw:

A cselekményt belső ellenőrzés során felfedezték és megtették a feljelentést.
Czyn odkryto w trakcie kontroli wewnętrznej i złożono doniesienie.

A nyomozás során K.J. gyanúsított csak részben ismerte be a bűncselekmények elkövetését.

W trakcie śledztwa podejrzany K.J. tylko w części przyznał się do popełnienia czynów przestępczych.

Następnie przedstawiono błędy, których dopuszczono się w trakcie śledztwa:

A bizonylatokon szereplő dolgozók közül csak 11 személyt hallgattak ki tanúként. Nem hallgatták ki tanúként azokat a bizonylaton szereplő személyeket, akik időközben megszüntették munkaviszonyukat. A nyomozást anélkül fejezték be, hogy igazságügyi írásszakértőt rendeltek volna ki, és szakvéleményt kértek volna tőle azokra a bizonylatokra vonatkozóan, amelyekkel kapcsolatban a gyanúsítot tagadta a bűncselekmények elkövetését.

Przesłuchano w charakterze świadków tylko 11 osób spośród figurujących na pokwitowaniach. Nie przesłuchano w charakterze świadków tych osób figurujących na pokwitowaniach, z którymi w międzyczasie wygasł stosunek pracy. Śledztwo zakończono, nie korzystając z pomocy grafologa sądowego i nie prosząc o wydanie przez niego opinii na temat tych pokwitowań, co do których podejrzany zaprzeczył, że popełnił przestępstwo.

Kolejna część to podsumowanie popełnionych błędów:

Mindezekből megállapítható, hogy a nyomozóhatóság a tényállást nem derítette fel kellően, nem ellenőrizte a gyanúsított védekezését, így nem állapítható meg, hogy a gyanúsított hány esetben követett el bűncselekményt, illetőleg ténylegesen milyen összegű kárt okozott.

Na podstawie tych faktów można stwierdzić, iż władze śledcze nie wyjaśniły sprawy właściwie, nie sprawdziły linii obrony podejrzanego, więc nie można stwierdzić, w ilu przypadkach podejrzany popełnił przestępstwo, czy też jaka była rzeczywista kwota popełnionej przez niego szkody.

Na końcu umieszczono wniosek i dane porządkujące.

Mindezek alapján az ügyben pótnyomozást kellett elrendelni, amelynek lefolytatásához részletes szempontokat adok.

Na podstawie powyższych faktów należało zarządzić śledztwo uzupełniające, co do którego daję szczegółowe wskazówki.

Kelt... év... hó... napján.

Sporządzono: dzień... miesiąc... rok.

24.2.3 Porównanie

Podobnie jak w akcie oskarżenia, tak w postanowieniu dane wstępne i tytuł są porównywalne, a formuła rozstrzygnięcia prokuratora: *postanowił* w tekście polskim umieszczona jest na początku komponentu zawierającego rozstrzygnięcie, natomiast w tekście węgierskim formuła *elrendelek* (zarządzam) na końcu komponentu o podobnej treści. W obu pismach określono termin realizacji postanowienia oraz umieszczono osobno uzasadnienie. Treść postanowienia różni się, ze względu na odmienny rodzaj sprawy. W

końcowej części obu pism znajduje się zdanie podsumowujące zasadność postanowienia, w piśmie polskim dodatkowo określono jego cel.

25 Pisma sądowe w procesach karnych

W kolejnej części omówione zostaną pisma związane z pracą sądów. Kodeks postępowania karnego reguluje niektóre kwestie związane z pismami, jakie powstają w związku z czynnościami sądowymi. Artykuł 93 k.p.k. wskazuje, że jeżeli ustawa nie wymaga wydania wyroku, sąd wydaje postanowienie, natomiast w kwestiach niewymagających postanowienia prezes sądu, przewodniczący wydziału, przewodniczący składu orzekającego albo upoważniony sędzia wydają zarządzenia. W poniższym rozdziale omówione zostanie pismo najbardziej istotne w postępowaniu sądowym, czyli wyrok.

25.1 Polski wyrok sądowy

Treści zawarte w polskim wyroku określa art. 413 k.p.k. oraz *Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych*. Wyrok zawsze sporządza się na piśmie i dzieli się na część wstępną i część dyspozytywną. W niektórych wypadkach sąd dołącza pisemne uzasadnienie wyroku. Jako sprawozdawczy dokument procesowy przedstawia on proces dochodzenia sądu do ustaleń faktycznych i rozstrzygnięć co do winy i kary. Ogólne wskazania co do układu uzasadnienia wyroku polskiego zawarte są w art. 424 k.p.k. Wyodrębnia się tu trzy części składowe: faktyczną (ustalenie podstawy faktycznej i wskazanie dowodów, na podstawie których ustalony został stan faktyczny), prawną i rozstrzygającą co do kary. W zależności od rodzaju wyroku wewnętrzny układ uzasadnienia będzie różny (por. Samborski 2005: 353, 359n; Stefański w: Gostyński 2004: 255). W analizowanym tekście wyroku wyodrębnione zostały następujące komponenty:

- (i) część wstępna:
 - formuła wstępna,
 - data sporządzenia pisma,
 - dane osób biorących udział w rozprawie,
 - informacje o sprawie;
- (ii) część dyspozytywna:
 - stwierdzenie winy,
 - rodzaj wymierzonej kary,
 - dane końcowe: pieczęć z nazwą sądu, imię i nazwisko sędziego.

Ad (i). Na wstępie wyroku powinien znaleźć się zwrot *w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej*. Przed wstępną formułą wyroku w lewym górnym rogu pisma powinna być wskazana sygnatura akt sądowych (por. Samborski 2005: 330).

Tekst 5

Formuła wstępna:

Wyrok w Imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
Ítélet a Lengyel Köztársaság nevében

Zaraz za formułą wstępną umieszcza się datę wydania wyroku, dalej powinna znaleźć się nazwa, siedziba i wydział sądu, który wydał wyrok, imiona i nazwiska sędziego, ławników, oskarżycieli, a w odniesieniu do sędziego i protokolanta także stanowisko służbowe.

Sąd Okręgowy w Katowicach w składzie:

- (i) prowadzący,
- (ii) protokolant,
- (iii) przy udziale Prokuratora Rejonowego Joanny Nowak [...].

A katowicei Megyei Bíróság, a következő összetételben

- (i) vezető,
- (ii) jegyzőkönyvvezető,
- (iii) Nowak Joanna Városi Ügyész részvétélével [...].

W wyroku należy zamieścić konkluzję aktu oskarżenia w takim brzmieniu, w jakim zaprezentował ją oskarżyciel (por. Samborski, 2005: 331). W analizowanym dokumencie jest to fragment tekstu, który jest już znany z aktu oskarżenia. Dla zobrazowania konstrukcji wyroku przytoczone zostaną jego fragmenty:

[...] po rozpoznaniu dnia... sprawy Kiss Zoltana, oskarżonego o to, że naruszył zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym w ten sposób, że [...].

[...] Kiss Zoltán ügye tárgyalása...-ei után, aki vádolt azzal, hogy megszegte a közúti közlekedés szabályait, amikor [...].

W wyniku przedmiotowego zdarzenia kierowca samochodu CC 33 Jan Kowalski doznał obrażeń ciała [...].

A baleset következtében a CC 33 gépkocsi vezetője, Kowalski Jan testi sérülést szenvedett [...].

to jest o przestępstwo z art. 177 §1 k.k.

ami a Büntetőtörvénykönyv 1. § 177. cikkelyében foglaltaknak felel meg.

Część dyspozytywna wyroku składa się z dwóch podstawowych komponentów składowych: rozstrzygnięcia sądu i wskazania zastosowanych przepisów ustawy karnej. Rozstrzygnięcie sądu jest tą częścią wyroku, w której sąd wypowiada się o winie oskarżonego albo jej braku, a także w zakresie samej istoty czynu. Ta część wyroku odpowiada na pytanie, w jakiej relacji do czynu pozostaje oskarżony i czy w związku z tym dotkną go negatywne następstwa ustawy karnej (por. Samborski 2005: 332n).

- (i) [...] oskarżonego uznaje za winnego popełnienia zarzucanego mu przestępstwa z art. 177 § 1 k.k.,
 - (ii) wymierza mu karę 6 (sześciu) miesięcy pozbawienia wolności,
 - (iii) na podstawie art. 69 § 1 i § 2 k.k., w związku z art. 70 § 1 k.k. wykonanie orzeczonej wobec oskarżonego kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszca na okres 2 (dwóch) lat próby.
- (i) [...] a vádlottat bűnösnek ismeri el a Büntetőtörvénykönyv 1. § 177. cikkely szerinti vád szerint, és 6 (hat) hónapos szabadságvesztésre ítéli,

- (ii) a Büntető törvénykönyv 1. és 2. § 69. cikkelye alapján és a Büntető törvénykönyv 1. § 70. cikkelyével kapcsolatban,
- (iii) a vádlott ellen megállapított szabadságvesztés büntetésének végrehajtását feltételelesen 2 (két) év próbaidőre felfüggeszti.

25.2 Węgierski wyrok sądowy

Treść pisemnego wyroku węgierskiego określona jest § 220 k.p.k. W myśl tego paragrafu w orzeczeniu sądowym powinno się zamieścić oznaczenie sądu i sygnaturę akt, imiona i nazwiska stron, ich adresy i rolę w procesie, dalej powinien być ujęty przedmiot procesu, następnie należy umieścić część rozstrzygającą wyroku wraz z uzasadnieniem, na końcu miejsce i datę wydania wyroku. Po części rozstrzygającej należy poinformować oskarżonego o możliwości odwołania się od wyroku. Po dokonaniu analizy wzoru wyroku węgierskiego w sprawie o prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwym (Nemes, Hadler: 386n) wyodrębnione zostały następujące komponenty:

- (i) część wstępna:
 - dane porządkujące,
 - formuła wstępna,
 - informacja o sprawie,
 - stwierdzenie faktu wydania wyroku,
 - dane osoby, wobec której wydano wyrok;
- (ii) część rozstrzygająca:
 - stwierdzenie winy,
 - rodzaj i wymiar wymierzonej kary,
 - wskazówki co do realizacji kary;
- (iii) uzasadnienie:
 - zdanie wstępne,
 - dane oskarżonego,
 - opis czynu,
 - wnioski,
 - uwagi;
- (iv) podstawa prawna,
- (v) dane końcowe: data, imię i nazwisko sędziego.

Tekst 6

W części wstępnej znajduje się nazwa sądu i numer sprawy:

... Városi Bíróság
Sąd Rejonowy w ...
Ügyszám
Sygnatura akt

Na początku wyroku węgierskiego odnaleźć można formułę:

A Magyar Köztársaság nevében!
W imieniu Republiki Węgierskiej!

Informacje o sprawie:

Az ittas járművezetés vétsége miatt K.J. ellen indult büntetőügyében a ... Városi Bíróság ... (helyszín), ... napján megtartott nyilvános tárgyaláson meghozta a következő ítéletet [...].

W sprawie karnej wszczętej przeciwko K.J. z powodu wykroczenia prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwym Sąd Miejski w ... (adres), na rozprawie jawnej w dniu ... wydał następujący wyrok [...].

Dane oskarżonego:

K.J., született..., anya neve:..., lakcím [...].

K. J., urodzony..., imię matki..., adres [...].

Dalej następuje część rozstrzygająca wyroku. W części tej sąd w pierwszym rzędzie stwierdza popełnienie przestępstwa i określa jego rodzaj:

[...] vádlott bűnös, ittas járművezetés vétségében [...]

[...] oskarżony jest winny wykroczenia prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwym

[...]

Następnie sąd określa rodzaj i wymiar wymierzonej kary:

[...] ezért a bíróság 10.000 Ft pénzbüntetésre és 1 évi járművezetéstől eltiltásra ítéli.

[...] dlatego sąd skazuje go na karę grzywny w wysokości 10 000 forintów oraz zakaz prowadzenia pojazdu na okres 1 roku.

W kolejnym zdaniu sąd udziela wskazówek co do realizacji kary:

A járművezetéstől eltiltás időtartamába a ... napjától eltelt időt be kell számítani.

Do okresu zakazu prowadzenia pojazdu należy wliczyć czas, jaki minął od dnia ...

Pisemne uzasadnienie wyroku węgierskiego, podobnie jak przy wyroku polskim, sporządza się tylko w niektórych przypadkach. W uzasadnieniu należy krótko przedstawić stanowisko sądu i dowody dotyczące sprawy, powołać się na te przepisy, na podstawie których wydano wyrok, powołać się na okoliczności, które sąd wziął pod uwagę i podać powody, dla których sąd nie uznał jakichś dowodów. Układ przedstawionego poniżej wzoru uzasadnienia wyroku węgierskiego jest podobny do tego, jaki jest wymagany w uzasadnieniu polskim.

Indoklás

Uzasadnienie

Uzasadnienie rozpoczyna się zdaniem wstępnym:

A bíróság a lefolytatott bizonyítási eljárás során a következő tényállást állapította meg [...].

W trakcie prowadzonego postępowania dowodowego sąd stwierdził, co następuje [...].

Po nim sąd przytacza wszystkie dane osobowe oskarżonego:

K.J. vádlott nőtlen, gyermektelen, foglalkozás és jövedelem nélküli, vagyontalan, büntetve nem volt.
Oskarżony K.J. jest stanu wolnego, bezdzietny, bez pracy i dochodów, bez majątku, nie był karany.

W następnej kolejności opisany zostaje przebieg zdarzenia, z podaniem jego czasu i miejsca:

...-én K.J. vádlott a délelőtt folyamán lakásán nagyobb mennyiségű szeszes italt fogyasztott, majd délelőtt 11 órákor körüli időben a tulajdonát képező motorkerékpárra ülve a ... szám alatt lakó barátját kívánta felkeresni. Egy rövid útszakasz megtétele után a rendőrfőnök őt igazoltatta, az ittasságát észlelve vérvételre előállította.

Oskarżony K.J. dnia ... przed południem spożył w mieszkaniu alkohol w dużej ilości, po czym przed południem, około godziny 11 wsiadł na motor, którego jest właścicielem, gdyż chciał odwiedzić przyjaciela zamieszkałego ... pod numerem ... Po przebyciu krótkiego odcinka drogi wylegitymował go patrol policji, który zauważywszy jego stan upojenia alkoholowego, zatrzymał go do badania krwi.

Dalej sąd określa, co stwierdził na podstawie posiadanych informacji:

A bíróság megállapítást nyert, hogy K.J. vádlott a fenti cselekménye elkövetésekor enyhe fokú alkoholos befolyásoltság állapotában volt, vérének alkoholtartalma 0,95 ezreléknek felelt meg.

Sąd stwierdził, że oskarżony K.J. w trakcie popełnienia powyższego czynu był pod wpływem alkoholu w słabym stopniu, zawartość alkoholu we krwi wynosiła 0,95 promila.

Umieszczone są też uwagi dodatkowe:

K.J. vezetői engedélyét a rendőrhatalóság a helyszínen bevonta.
Policja zarekwirowała prawo jazdy K.J. na miejscu zdarzenia.

Na końcu zostaje podana podstawa prawna podjętych decyzji:

Alkalmazott jogszabályok: Btk.188 § (1) bekezdés, 1979. évi XXI. tv. 73. §.
Zastosowane przepisy: § 188 k.k. ust. 1, § 73 Ustawy XXI z 1979 roku.

Pod tekstem umieszczono datę sporządzenia dokumentu w formie:

Kelt..., év... hó... napján.
Sporządzono: dzień ... miesiąc ... rok ...

25.3 Porównanie

Polskie i węgierskie wyroki sądowe mają podobny układ, tzn. mogą dzielić się na część wstępną, rozstrzygającą i uzasadnienie. Analizowany tekst wyroku polskiego zbudowany jest praktycznie z jednego zdania wielokrotnie złożonego. W wyroku

węgierskim również duża część tekstu sformułowana jest w jednym zdaniu, od części wstępnej aż do rozstrzygnięcia o winie. Układ różni się tym, że niektóre treści, np. opis czynu, w wyroku polskim umieszczone są w części rozstrzygającej, a w wyroku węgierskim w uzasadnieniu. Jest to sytuacja odwrotna do tej, jaka miała miejsce przy akcie oskarżenia, gdzie to pismo polskie posiadało uzasadnienie i w nim zamieszczony był opis czynu.

25.4 Język wyroków sądowych

Na koniec przedstawione zostaną uwagi na temat formułowania tekstów wyroków sądowych. Są to uwagi istotne dla tłumacza dokonującego przekładu z języka węgierskiego na język polski. Znajomość zasad obowiązujących przy formułowaniu tekstów polskich może zapobiec popełnieniu przez niego błędów stylistycznych, które nie wynikają z właściwości języka źródłowego, tylko z braku wiedzy na temat właściwości tekstów sądowych. Poniżej przytoczono w punktach kilka zasad:

- (i) Sąd ma obowiązek eliminowania z treści zarzutów formułowanych w akcie oskarżenia słów wulgarnych i obelżywych, niedopuszczalne jest umieszczanie tego rodzaju słów w wyroku, jak również w uzasadnieniu wyroku. Niedopuszczalne jest używanie zwrotów o wyraźnie subiektywnym zabarwieniu, które mogłyby być odebrane jako zniewaga, drwina lub żart. Język nie może być patetyczny czy moralizatorski i nie powinien zawierać pytań retorycznych albo wyszukanych zwrotów i słów.
- (ii) Część wstępna i część dyspozytywna wyroku w zasadzie powinny zamykać się w jednym zdaniu złożonym, rozpoczynającym się od wyrazów *Sąd w...*, przez kwalifikację prawną przyjętą w akcie oskarżenia – *tj. o czyn wyczerpujący dyspozycje art. ...* i dalej – *uznaje go za winnego* itd. Uznając winę oskarżonego, sąd powinien użyć prawidłowego zwrotu *uznaje za winnego* albo *uznać za winnego*, a nie *uznaje winnym* albo *uznać winnym*.
- (iii) W części dyspozytywnej należy, według Samborskiego (2005: 354) unikać powtórzeń wyrazów *oskarżony* w różnych przypadkach oraz jego imienia i nazwiska. W dalszej części odnoszącej się do tego samego oskarżonego, należy używać zaimków w rodzaju *go, mu* itp. Jest to uwaga dość kontrowersyjna, gdyż wielu prawników uważa, że ze względu na komunikatywność tekstu słowa należy powtarzać.
- (iv) Nie należy nadużywać zwrotów obcojęzycznych albo obco brzmiących.
- (v) Od strony merytorycznej język powinien być poważny, jasny i prosty, a jednocześnie stanowczy. Nie należy używać zwrotów w rodzaju *prawdopodobnie, możliwe, że* itp. Nie można wypowiadać się w trybie warunkowym co do winy oskarżonego, która została ustalona w wyroku.
- (vi) Wyrażenia ustawowe powinny być przełożone na argumenty, które wynikają z ujawnionych w sprawie okoliczności.
- (vii) Uzasadnienie powinno rozpoczynać się od ogólnego stwierdzenia odnoszącego się do wyników postępowania albo od razu do przedstawienia ustaleń np. *na podstawie dowodów zebranych w sprawie sąd ustalił* albo *sąd ustalił następujący stan faktyczny* (por. Samborski 2005: 354).

26 Zdania i zwroty z węgierskich dokumentów prawnych

Celem egzemplifikacji poniżej umieszczony został zbiór wybranych zwrotów z pism sporządzonych przez prokuraturę na Węgrzech. Z kilkunastu wzorów pism sporządzonych przez prokuraturę węgierską wybrane zostały te zdania i zwroty, które mogą być wykorzystane wielokrotnie i w różnego rodzaju dokumentach prokuratorskich. Wszelkie zdania i mniejsze jednostki pierwotnie umieszczone były w konkretnym tekście, a więc miały pewien kontekst, który został wzięty pod uwagę przy tłumaczeniu. Umieszczenie poniższych zwrotów w rozdziale o dokumentach prokuratorskich nie oznacza, że nie mogą one wystąpić również w dokumentach innych instytucji, w innym kontekście. Wyodrębnione zostały następujące charakterystyczne struktury:

- (i) *alapján* / na podstawie,
- (ii) *szerint* / według, w myśl,
- (iii) *felhívja vkinek figyelmét vmire* / zwracać uwagę (kogoś na coś),
- (iv) *vmire sor került / nem került sor, mert* / (czynność) nastąpiła / nie nastąpiła, ponieważ,
- (v) *vmi következik vmiből* / (coś) wynika z (czegoś),
- (vi) *amennyibe... úgy... / jeżeli... to...*

Poniżej podano przykłady zastosowań wymienionych zwrotów:

- (i) *alapján* / na podstawie,

Zwrot ten jest bardzo często wykorzystywany w różnego rodzaju dokumentach. W analizowanych w tej części pracy wzorach pism wystąpił m.in. w poniższych wyrażeniach:

ezen tényállás alapján	na podstawie niniejszego
mindezek alapján	na podstawie powyższych
a fenti tényállás alapján	na podstawie powyższych
a nyomozás során beszerzett adatok, illetőleg a kirendelt igazságügyi szakértők véleménye alapján kizárható volt az, hogy	na podstawie danych zebranych w trakcie śledztwa oraz opinii powołanych biegłych sądowych można było wykluczyć, że

- (ii) *szerint* / według, w myśl,

Zwrot ten również pojawia się bardzo często. W analizowanych dokumentach wystąpił m.in. w następujących kontekstach:

a hivatkozott rendelkezés szerint	w myśl przywołanego przepisu
a nyomozás adatai szerint	według danych ze śledztwa
a fentiekben írták szerint	według treści zapisanych powyżej
a korábban hivatkozottak szerint	według treści przywoływanych wcześniej

- (iii) *felhívja vkinek figyelmét vmire* / zwracać uwagę (kogoś na coś),

ugyanakkor felhívom K. J. gyanúsított figyelmét arra is, hogy	równocześnie zwracam uwagę podejrzanego J.K. na to, że

- (iv) *vmire sor került / nem került sor, mert / (czynność) nastąpiła / nie nastąpiła, ponieważ,*

a nyomozás megindulását követően nem került K.J. gyanúsítottkénti kihallgatására sor, mert	po wszczęciu śledztwa, nie nastąpiło przesłuchanie J.K. jako podejrzanego, ponieważ

- (v) *vmi következik vmiből / (coś) wynika z (czegoś),*

Jest to kolejny zwrot, który pojawia się stosunkowo często. Wystąpił on m.in. w następujących kontekstach:

mindezekből következik, hogy	z powyższych (faktów) wynika, że
a fentiekből következik, hogy	z powyższych (faktów) wynika, że

W tłumaczeniach zastosowanych w powyższych wyrażeniach akcentuje się występowanie liczby mnogiej. Zwroty te można by również przetłumaczyć, akcentując formę rzeczownikową, np.: *z powyższego wynika, że*. Wtedy jednak zrezygnować trzeba by było z liczby mnogiej.

- (vi) *amennyiben... ügy... / jeżeli... to...*

Wyrażenia przedstawione poniżej wyjątkowo pochodzą z jednego tylko dokumentu. Jest to pismo prokuratora omawiane wcześniej, w którym chodzi o źle przeprowadzone śledztwo (Nemes, Hadler 2002: 152n). Prokurator wymienia w kolejnych zdaniach, w jakich warunkach należy podjąć poszczególne czynności. Zdania zbudowano według jednego schematu, wykorzystując konstrukcję: *Amennyiben... ügy... (Jeżeli... to...)*:

amennyiben a gyanúsított változtatlanul tagadja ezen cselekmények elkövetését, ügy	jeżeli podejrzany niezmiennie zaprzecza, że popełnił dany czyn to
amennyiben a szakértő igényli, ügy	jeżeli biegły tego wymaga to
amennyiben felmerül a szükségessége, ügy	o ile pojawi się potrzeba to
amennyiben sor kerül a szakértő kirendelésére, ügy	jeżeli zostanie powołany biegły to

Niektóre zdania z analizowanych tekstów przytoczono w całości ze względu na bogactwo zawartej w nich terminologii prawniczej. Pod względem gramatycznym zdania te mogą być proste, np.:

K.J. azonnali szabadon bocsátását rendelem el.	Zarządzam natychmiastowe zwolnienie K.J.
K.J. a bűncselekmény elkövetését beismerte.	K.J. przyznał się do popełnienia przestępstwa.
A tárgyaláson az ügyész és védő részvétele kötelező.	Udział prokuratora i obrońcy w rozprawie jest obowiązkowy.
A Be. 47. § b) pontja alapján a tárgyaláson a védő részvétele kötelező.	Na podstawie § 27 pkt. b k.p.k. udział obrońcy w rozprawie jest obowiązkowy.

Bardzo często jednak zdania są syntaktycznie skomplikowane, złożone i wielokrotnie złożone, mogą zawierać zdania wtrącone:

Przykład 111. J.ż.: W.

A gyanúsított a bűncselekmény elkövetését részben beismerte, a bűncselekmény alapos gyanúját bizonyítják a kihallgatott tanúk vallomásai.

Podejrzany częściowo przyznał się do winy, uzasadnione podejrzenie potwierdzają zeznania przesłuchanych świadków.

A bűncselekmények elkövetési helye ..., így a Be.23. § (2) bekezdése alapján – figyelemmel a Be 28. § (1) bekezdése – az eljárásra a ... Városi Ügyészség illetékes.

Miejsce popełnienia przestępstwa to ..., dlatego na podstawie § 23 ust. 2 k.p.k. – z uwzględnieniem § 28 ust. 1 k.p.k. – organem właściwym dla przeprowadzenia postępowania jest Prokuratura Rejonowa.

Aby tekst stał się bardziej zrozumiały, w tłumaczeniu można jedno długie zdanie rozbić na dwa, tak jak zrobiono to w następującym przykładzie:

Przykład 112. J.ż.: W.

Határozatom ellen a Be. 148. § (1) és (4) bekezdése értelmében a határozat kézbesítésétől számított 8 napon belül a... Megyei Főügyészséghez panasz jelenthető be, amit célszerű a... Városi Ügyészségen benyújtani.

Przeciwko decyzji w myśl § 148 ust. 1 i 4 k.p.k. można zgłosić skargę do Prokuratury Wojewódzkiej w ciągu 8 dni od dnia doręczenia. Skargę należy złożyć w Prokuraturze Rejonowej.

27 Dokumenty w międzynarodowym postępowaniu karnym

W kolejnej części zostaną omówione pisma, które sporządzono w ramach międzynarodowej współpracy dotyczącej postępowania karnego. W pierwszej kolejności przedstawiony zostanie dokument sporządzony przez stronę polską. Spośród kilku pism wybrano dokument istotny dla sprawy i ciekawy z punktu widzenia badań językowych, tj. wniosek o udzielenie międzynarodowej pomocy prawnej. Następnie przedstawione zostaną pisma, jakie sporządziła strona węgierska w odpowiedzi na ten wniosek.

Przed przejściem do analizy polskiego pisma warto zapoznać się z treścią kilku przepisów prawa karnego, które określają, w jakich warunkach można i należy podjąć określone czynności w zakresie współpracy międzynarodowej. W art. 227 k.p.k. stwierdza się, że wniosek o udzielenie międzynarodowej pomocy prawnej w sprawie karnej sporządza się wtedy, gdy zachodzi konieczność dokonania za granicą czynności procesowych lub uzyskania niezbędnego materiału dowodowego. Artykuł 228 k.p.k. określa natomiast formę pisma. Według tego przepisu wniosek powinien być sporządzony w języku polskim, podpisany przez prokuratora okręgowego i opatrzony pieczęcią urzędową prokuratury. Należy w nim przytoczyć dane personalne podejrzanych i świadków, określić stan sprawy ze wskazaniem kwalifikacji prawnej czynu zarzucanego podejrzanemu i wskazać czynności, które mają być przeprowadzone. W myśl art. 233 k.p.k. obywatele państw obcych, występujących w charakterze stron, poucza się o obowiązku wynikającym z art. 138 k.p.k. Artykuł 585. k.p.k. mówi, że w drodze pomocy prawnej mogą być dokonywane niezbędne czynności postępowania karnego. Do tych

czynności należy w szczególności doręczanie pism osobom przebywającym za granicą lub instytucjom mającym siedzibę za granicą, przesłuchiwanie osób w charakterze oskarżonych, świadków lub biegłych, udostępnianie akt i dokumentów oraz informacji o karalności oskarżonych, oraz udzielanie informacji o prawie danego kraju.

27.1 Wniosek o udzielenie międzynarodowej pomocy prawnej

Przedstawiony dokument został sporządzony, gdyż podejrzewano, że pewna międzynarodowa grupa przestępcza działająca na terenie Polski dokonała przestępstwa na terenie Węgier. Dlatego zwrócono się do strony węgierskiej o wyjaśnienie, czy przestępstwo to faktycznie miało miejsce i czy poszkodowani będą zainteresowani podjęciem działań przeciwko sprawcom. W tekście zawarto m.in. następujące komponenty:

- (i) dane porządkujące: pieczęć z nazwą prokuratury, numer akt, miejscowość i datę sporządzenia pisma,
- (ii) tytuł,
- (iii) informację o prowadzonej sprawie,
- (iv) informację o wynikach prowadzonego postępowania,
- (v) opis dotyczący powstania i działalności grupy,
- (vi) stwierdzenie faktu popełnienia przestępstwa i podstawę prawną,
- (vii) prośbę o udzielenie informacji,
- (viii) pytania dotyczące możliwego wystąpienie przestępstwa na terenie Węgier,
- (ix) prośbę o podjęcie działań,
- (x) wskazówki proceduralne dotyczące przejęcia dokumentów,
- (xi) wskazówki proceduralne dotyczące przesłuchania świadka,
- (xii) zwrot grzecznościowy,
- (xiii) pieczęć z nazwą prokuratury,
- (xiv) pieczęć z imieniem, nazwiskiem i stanowiskiem pracownika prokuratury wraz z podpisem.

Tekst 7

Pod danymi porządkującymi umieszczono tytuł dokumentu:

Wniosek o udzielenie międzynarodowej pomocy prawnej
Kérvény nemzetközi jogsegély nyújtására

Na początku pisma zawarto informacje o prowadzonej sprawie. Wymieniono przeciwko komu sprawa jest prowadzona i poinformowano wymienione osoby, o naruszenie których przepisów polskiego kodeksu karnego się je podejrzewa. Wszystkie te informacje zawarto w jednym, długim i skomplikowanym zdaniu. Wobec tego kolejne zdanie, zawierające informację o wynikach postępowania, jawi się już jako bardzo jasne i proste, mimo, że jest to zdanie złożone.

Prokuratura Okręgowa w Zielonej Górze III Wydział Śledczy prowadzi śledztwo VDs 30/40 przeciwko Janowi Kowalskiemu oraz innym osobom podejrzanym o czyny z art. 291 § 1 w związku z art. 293 k.k. i art. 116 ust. 2 Ustawy z dnia 04

lutego z 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych w związku z art. 258 § 1 i 3 k.k. w związku z art. 11 § 2 k.k. i art. 12 k.k.

A Zielona Góra Kerületi Ügyészség III. nyomozóosztálya VDs 52/04 aktaszámmal nyomozást folytat Kowalski Jan ellen, valamint más személyek ellen, akik gyanúsíthatók a Btk. 1994. február 4-ei, a szerzői és hasonló jogokról szóló törvénye 291. cikkely 1. §-ában szereplő cselekménnyel, a 293. cikkelyével és a 116. cikkely 2. bekezdésével kapcsolatban, a Btk. 258. cikkely 1. és 3. §-ával kapcsolatban, a 11. cikkely 2. §-ával, és a Btk. 12. cikkelyével kapcsolatban.

W toku postępowania zebrano dotychczas materiał dowodowy, z którego wynika, że na terenie Polski działa internetowa grupa przestępcza o nazwie Blue Sky.

Ezen eljárás folyamán ezeddig olyan bizonyítékként szolgáló anyagok kerültek begyűjtésre, amelyekből kiderül, hogy Lengyelország területén működik a Blue Sky nevű internetes bűnöző csoport.

Dwa pierwsze zdania dają ogólny obraz sytuacji. Następnie zawarte są informacje szczegółowe dotyczące powstania i działalności wskazanej powyżej grupy przestępczej:

Grupa ta powstała kilka lat temu.

Ez a csoport néhány évvel ezelőtt jött létre.

Zajmowała się ona nielegalnym pozyskiwaniem programów komputerowych, utworów muzycznych i filmowych, ich przechowywaniem transferem i udostępnianiem w sieci Internet.

Számítógépes programok, zenei- és filmalkotások illegális beszerzésével, és tárolásával, átjátszásával és interneten keresztül való terjesztésével foglalkozott.

W kolejnym zdaniu mówi się, w jaki sposób sprawa ta łączy się z prawem karnym. Stwierdzony zostaje fakt popełnienia przestępstwa i podana podstawa prawna. Zdanie to, podobnie jak zdanie pierwsze dokumentu, zawiera informacje typowo prawne, i podobnie jest długie i skomplikowane.

Tym samym, swoimi zachowaniami członkowie grupy Blue Sky wyczerpali znamiona przestępstw określonych w art. 293 k.k. i art. 116 ust. 2 Ustawy z dnia 04 lutego z 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych w związku z art. 258 § 1 i 3 k.k. w związku z art. 11 § 2 k.k. i art. 12 k.k.

Ezzel együtt a Blue Sky csoport tagjai viselkedésükkel kimerítették a Btk. 1994. február 4-ei, a szerzői és hasonló jogokról szóló törvény 291. cikkely 1. §-ában leírt cselekményt, a 293. cikkelyével, és a 116. cikkely 2. bekezdésével kapcsolatban, a Btk. 258. cikkelyével 1., és 3. §-ával kapcsolatban, a 11. cikkely 2. §-ával, és a Btk. 12. cikkelyével kapcsolatban.

Powyzsza część dokumentu dotyczy działalności strony polskiej. Kolejne sformułowania dotyczą już strony węgierskiej. Strona polska określa, jakiego rodzaju pomocy oczekuje od Węgrów:

W związku z powyższym, w ramach pomocy prawnej, zwracam się z uprzejmą prośbą o ustalenie czy [...].

A fentiekből következően a jogsegély keretein belül azzal a kéressel fordulok Önökhöz, hogy szíveskedjenek megállapítani [...].

Kolejny omawiany fragment zawiera opis czynności, jakie powinny być podjęte przez organ wewnętrzny, by postępowanie było zgodne z oczekiwaniami strony polskiej.

W tym celu należy przesłuchać osoby uprawnione do administrowania systemami komputerowymi bądź sieciami informatycznymi o wskazanych adresach IP na wnioskowane okoliczności oraz ewentualnie osoby upoważnione do złożenia wniosków o ściganie. Jednocześnie uprzejmie proszę o sporządzenie uwierzytelnionych kopii wszelkich ewentualnych dokumentów, zapisków, faksów, notatek posiadanych przez właścicieli komputerów bądź systemów informatycznych, bądź ich użytkowników, a dotyczących powyżej wskazanych okoliczności.

E célból szükséges kihallgatni a megadott IP című számítógépes rendszerék vagy hálózatok adminisztrációjára jogosult személyeket a körülmények tisztázására, esetlegesen a körözési kérvény benyújtásában illetékes személyeket. Egyidejűleg kérem minden lehetséges, a számítógéptulajdonosok vagy informatikai rendszerék illetve azok felhasználói által birtokolt, a fenti körülményeket érintő dokumentum, jegyzet, fax, feljegyzés hiteles másolatának szíves elkészítését.

Dalej strona polska udziela szczegółowych wskazówek proceduralnych dotyczących postępowania z dokumentami i przesłuchania świadka.

Przekazanie tych dokumentów winno nastąpić w formie przewidzianej przez stosowne przepisy postępowania karnego

Ezen dokumentumok átvétele a büntetőeljárás ide vonatkozó előírásai által előírt formában kell hogy lefolyjon.

Natomiast przy dokonywaniu przesłuchania świadka proszę o zachowanie następujących wymogów wynikających z przepisów polskiego prawa karnego i procedury karnej [...].

A tanúkihallgatásnál azonban kérjük betartani a következő, a lengyel büntetőjogból és büntetőjogi procedúrából adódó szabályokat [...].

Szczególnie wskazówki dotyczące przesłuchania świadka zostały rozwinięte i sformułowane w punktach, dzięki czemu stają się jasne i przejrzyste, pomimo skomplikowanych wymagań proceduralnych. Wymagania te przytoczone zostały poniżej z dwóch powodów:

- (i) jest to materiał szczególnie bogaty ze względu na stosowaną leksykę języka prawnego,
- (ii) w kolejnych dokumentach dotyczących sprawy, sporządzonych już przez stronę węgierską, przedstawione zostanie, w jaki sposób wymagania te zostały zrealizowane.

Przed przesłuchaniem należy uprzedzić świadka o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego zeznania wynikającej z treści art. 233 k.k., którego treść brzmi: [...].

Kihallgatás előtt tájékoztatni kell a tanút a Btk. 233. cikkelyének tartalmából következő, a hamis tanúzással kapcsolatos büntetőjogi felelősségéről, amelynek tartalma a következő: [...].

Świadek winien podpisać oświadczenie, że został uprzedzony o tej odpowiedzialności.

A tanúnak alá kell írnia a tanúsítványt, miszerint tájékoztatást kapott ezen felelősségről.

Przysłuchanie rozpoczyna się od zapytania świadka o imię, nazwisko, wiek, zajęcie, miejsce zamieszkania, karalność za fałszywe zeznania oraz stosunek do stron.

A kihallgatás kezdetén a tanútól megkérdezzük vezeték- és keresztnévét, életkorát, foglalkozását, lakhelyét, volt-e büntetve hamis tanúzásért, valamint milyen viszonyban van a felekkel.

Protokól przysłuchania świadka winien zawierać dane personalne osoby przysłuchującej ze wskazaniem jej funkcji lub stanowiska oraz wzmiankę o tym, że protokól został świadkowi po zakończeniu czynności odczytany lub, że świadek odczytał protokól osobiście.

A kihallgatási jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell a kihallgató személy személyi adatait, funkciójának és posztjának meghatározását, valamint az arról szóló említést, hogy a jegyzőkönyvet a kihallgatás befejezése után a tanúnak felolvasták, vagy hogy a tanú a jegyzőkönyvet személyesen olvasta el.

Nadto protokól winien zostać na końcu opatrzony podpisem osoby przysłuchującej oraz podpisem świadka.

Ezen felül a jegyzőkönyvet a végén aláírásával kell hogy ellássa a kihallgató személy, és a tanú.

Tekst kończy zwrot grzecznościowy:

Z wyrazami szacunku
Tisztelettel

27.2 Węgierskie pismo przewodnie

Dalej przedstawione zostaną dokumenty sporządzone przez stronę węgierską w odpowiedzi na polski wniosek. Na wstępie ustalony został schemat krótkiego pisma przewodniego, zawierającego informację o przesłaniu dokumentów stronie polskiej.

Pismo to zawiera następujące komponenty:

- (i) stanowisko i dane adresowe osoby sporządzającej pismo,
- (ii) dane adresata i sygnaturę akt,
- (iii) zdanie stwierdzające fakt przesłania dokumentów,
- (iv) zwrot grzecznościowy,
- (v) miejscowość i datę,
- (vi) pieczęć z nazwą prokuratury oraz imię, nazwisko i podpis pracownika.

Tekst 8

A Zielona Góra Kerületi Ügyésszég III. Nyomozóosztálya által Kowalski Jan ellen Lengyelországban indított büntetőeljárásban mellékelten megküldöm a Tisztelet Ügyésszég hivatkozott számú jogsegélykérelmet, valamint a kérelem teljesítése során keletkezett iratokat.

W związku z postępowaniem karnym wszczętym w Polsce, w Prokuraturze Okręgowej w Zielonej Górze przez III wydział śledczy przeciwko Janowi Kowalskiemu, w załączeniu przesyłam wniosek o pomoc prawną o numerze wskazanym przez Państwa Prokuraturę oraz pisma powstałe w trakcie czynności poczynionych w odpowiedzi na wniosek.

További eredményes nyomozást kívánva, őszinte nagyrabecsüléssel: [aláírás].
Z życzeniami dalszych sukcesów w śledztwie, z wyrazami szczerego szacunku: [podpis].

27.3 Protokół z przesłuchania świadka

Kolejny omawiany dokument to protokół z przesłuchania świadka. Został on sporządzony według wskazówek udzielonych przez stronę polską, z uwzględnieniem wymagań prawa węgierskiego. W pierwszej kolejności przytoczone zostaną polskie przepisy określające wymagania co do treści, jakie powinny się w takim protokole znaleźć. Określa je art. 148 k.p.k. W myśl tego artykułu protokół powinien zawierać oznaczenie, datę i miejsce przeprowadzenia przesłuchania oraz wymieniać osoby w nim uczestniczące, dalej powinien zawierać opis przebiegu czynności oraz oświadczenia i wnioski jego uczestników, treść postanowień i zarządzeń wydanych w toku przesłuchania oraz w miarę potrzeby stwierdzenie innych okoliczności dotyczących przebiegu czynności. W trakcie przesłuchania należy również przestrzegać określonych procedur, których szczegóły określają art. 190 i 191 k.p.k. Według treści tam zawartych przed rozpoczęciem przesłuchania należy uprzedzić świadka o odpowiedzialności karnej za zeznanie nieprawdy lub zatajenie prawdy. W postępowaniu przygotowawczym świadek powinien podpisać oświadczenie, że został uprzedzony o tej odpowiedzialności, a przesłuchanie należy rozpocząć od zapytania świadka o imię, nazwisko, wiek, zajęcie, miejsce zamieszkania, karalność za fałszywe zeznanie lub oskarżenie oraz stosunek do stron. W tym miejscu warto wspomnieć także o treściach, jakie powinny być zawarte w protokole według prawa węgierskiego. Treści te określone są zarówno w przepisach dotyczących przesłuchania świadka, jak i oskarżonego. W art. 87 ust. 1 k.p.k. zawarto m.in. informacje dotyczące tego, jakie dane osobowe należy zawrzeć w protokole: nazwisko i imię osoby przesłuchiwanej, miejsce urodzenia, imię matki, miejsce zamieszkania, numer dowodu osobistego, obywatelstwo, zawód i miejsce pracy, wykształcenie, stan rodzinny, osiągnany dochód i stan majątkowy, funkcje pełnione w organizacjach i stowarzyszeniach, stopień wojskowy, odznaczenia oraz wzmiankę o poprzedniej karalności i dane dotyczące karalności. Artykuł 76 ust. 1 określa sposób przesłuchania biegłego. Po ustaleniu danych osobowych biegłego należy ustalić, czy jest on osobą zainteresowaną w sprawie i pouczyć go o konsekwencjach składania fałszywych zeznań. Po przedstawieniu opinii przez biegłego można zadawać mu pytania. W art. 65–67 k.p.k. określono dokładnie warunki, w których świadka nie można

przesłuchać. Niektóre z tych warunków zawarte są w treści omawianego protokołu, dlatego nie będą one tutaj szczegółowo omawiane. Z tekstu wyraźnie wyłaniają się kolejne etapy przesłuchania, więc z łatwością można wyobrazić sobie jego przebieg.

Przytaczany poniżej tekst zawiera m.in. następujące komponenty:

- (i) tytuł,
- (ii) dane porządkujące: numer sprawy, imię i nazwisko referenta, miejsce sporządzenia protokołu, datę, godzinę,
- (iii) podanie przyczyny sporządzenia protokołu,
- (iv) dane osób biorących udział w przesłuchaniu,
- (v) dane świadka,
- (vi) pouczenie świadka,
- (vii) oświadczenie świadka i jego podpis,
- (viii) kolejne pouczenia świadka,
- (ix) oświadczenie świadka dotyczące pouczenia,
- (x) oświadczenie o zaistniałych przeszkodach w składaniu zeznań,
- (xi) pouczenia świadka,
- (xii) oświadczenie świadka dotyczące pouczenia i jego podpis,
- (xiii) tytuł,
- (xiv) treść pytań osoby przesłuchującej i zeznań świadka,
- (xv) oświadczenie końcowe świadka,
- (xvi) dane końcowe: godzinę zakończenia przesłuchania, podpis osoby biorącej udział w przesłuchaniu ze strony władz i osoby biorącej udział w postępowaniu.

Tekst 9

Jegyzökönyv tanú kihallgatásáról
Protokół z przesłuchania świadka

Készült a Budapesti Rendőr-főkapitányság Budapest, III Kerület, Esztergomi utca 29. szám alatti hivatalos helységében 2004. év február hó 04. napján 10 óra 00 perckor.

Sporządzono w siedzibie urzędowej Komendy Głównej Policji w Budapeszcie, III dzielnica, przy ulicy Esztergomi pod numerem 29, dnia 4 miesiąca lutego 2004 roku o godzinie 10 minut 00.

Kovács Ján tanú kihallgatása alkalmával.
W związku z przesłuchaniem świadka: Jána Kovácsa.

Jelen vannak ...
W obecności ...

A nyomozó hatóság részéről ...
Ze strony władz śledczych ...

Eljárásban résztvevők és jogállásuk ...
Uczestnicy postępowania i ich status prawny ...

A tanú adatai: Név / Születési idő, hely / Anya neve / Lakóhely címe / Tartózkodási hely címe / Foglalkozása / Volt-e büntetve hamis tanúzás miatt / Személyazonosító okmány száma / Állampolgársága / Munkahelye.

Dane świadka: / Nazwisko / Czas, miejsce urodzenia / Imię matki / Adres zameldowania / Adres pobytu / Wykonywany zawód / Czy był karany za fałszywe zeznania / Numer dokumentu tożsamości / Obywatelstwo / Miejsce pracy.

A terhelttel, vogyis sértettel rokoni viszonyban van-e?
Czy pozostaje w stosunku pokrewieństwa z oskarżonym lub poszkodowanym?

Az ügyben más okból érdekelt, vogy elfogult-e?
Czy jest stroną zainteresowaną lub czy jest stroną w sprawie z innych przyczyn?

Nem kérem adataim zárt kezelését.
Nie wnoszę o traktowanie moich danych jako poufnych.

Fragment zawierający pouczenia świadka o treściach ustawy jest bardzo obszerny. Poniżej przedstawione zostały niektóre z warunków, celem egzemplifikacji i przedstawienia leksyki tekstów ustawowych wplecionej w tekst protokołu. Najpierw podane zostają warunki dotyczące praw świadka, tzn. określające, w jakich wypadkach świadek może odmówić zeznań. W pierwszej kolejności wymienia się warunki obowiązujące generalnie:

Az 1998. évi XIX. törvény a Büntető Eljárásról 96. § (1) bekezdés első mondata alapján a tanú kérelmére elrendeli a tanú adatainak zárt kezelését.

Ustawa XIX z 1997 r. o Postępowaniu Karnym w pierwszym zdaniu ust. 1 § 96 nakazuje, by na prośbę świadka traktować jego dane jako poufne.

Az 1998. évi XIX törvény a Büntető Eljárásról 96. § (1) bekezdése alapján figyelmeztetem, hogy ön nem hallgatható ki tanúként:

- (i) arról, amire lelkészként, illetőleg egyházi szmélyként, hivatásánál fogva titoktartási kötelezettsége áll fenn,
- (ii) arról, amiről mint védő szerzett tudomást,
- (iii) ha öntől testi, vagy szellemi állapot miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás,
- (iv) ha ön az ügy tárgyára vonatkozó állam- vagy szolgálati titok birtokosa és titoktartási kötelezettsége alól nem kapott felmentést,
- (v) ön a tanúvallomást megtagadhatja, ha:
 - a. a terhelt hozzátartozója¹⁴;
 - b. önmagát, vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná.

W myśl Ustawy XIX z 1997 r. o Postępowaniu Karnym § 82 ust. 2 pouczam, że nie może być Pan przesłuchiwany jako świadek:

- (i) w kwestiach, co do których obowiązuje Pana tajemnica ze względu na pełnione przez Pana obowiązki duszpasterza lub funkcje kościelne,

¹⁴ W myśl definicji prawnej do grupy tej należą: krewny w prostej linii i jego współmałżonek, rodzic przysposabiający i dziecko przysposobione, rodzeństwo, współmałżonek, konkubin(a) i narzeczonej(a), krewni współmałżonka w prostej linii i jego rodzeństwo oraz współmałżonek brata lub siostry.

- (ii) w kwestiach, o których uzyskał Pan wiedzę jako obrońca,
- (iii) jeżeli w oczywisty sposób nie można od Pana oczekiwać właściwego zeznania z powodu stanu pańskiego ciała lub umysłu,
- (iv) jeżeli jest Pan w posiadaniu informacji dotyczących przedmiotu sprawy a stanowiących tajemnicę państwową i nie uzyskał Pan zwolnienia z obowiązku dochowania tajemnicy,
- (v) może Pan odmówić złożenia zeznań, jeżeli:
 - a. jest Pan bliskim krewnym oskarżonego,
 - b. gdyby miało to obciążyć za dokonanie przestępstwa Pana lub pańskiego bliskiego krewnego.

Po przedstawieniu świadkowi jego praw i obowiązków wynikających z ustaw świadek powinien potwierdzić, że rozumiał oświadczenie i stwierdzić, czy wobec powyższego wystąpiły jakieś przeszkody w składaniu zeznań. Poniższe zdanie w języku polskim nie jest gramatyczne, co jest spowodowane tym, że tekst jest redagowany na podstawie wzoru zawartego w formularzu.

A figyelmeztetést megértettem, kijelentem, hogy tanúvallomásnak akadály: nincs.
Pouczenie zrozumiałem, oświadczam, że przeszkodą w zeznaniu jest: nie ma.

Dalej osoba przesłuchująca przedstawia kolejne obowiązki świadka, wraz z konsekwencjami ich nieprzestrzegania zawartymi w węgierskim k.k.

Figyelmeztetem, hogy köteles a legjobb tudomása és lelkiismerete szerint az igazat vallani.

Pouczam, że jest Pan zobowiązany do mówienia całej prawdy według posiadanej wiedzy i sumienia.

Figyelmeztetem, hogy a Büntető Törvénykönyv 233. § (1) bekezdése alapján, aki a hatóság előtt más bűncselekmény elkövetésével hamisan vádol, vagy más ellen bűncselekményre vonatkozó koholt bizonyítékot hoz a hatóság tudomására, a hamis vád büntetést követi el, amit a törvény büntetni rendel.

Pouczam, że na podstawie ust. 1 § 233 k.k., kto składa przed władzami fałszywe zeznania o popełnieniu innego przestępstwa lub zawiadamia władze o fikcyjnych dowodach dotyczących przestępstwa popełnionego przeciwko innej osobie, popełnia przestępstwo fałszywych zeznań, co według ustawy podlega karze.

Figyelmeztetem, hogy a Büntető Törvénykönyv 238. § (1) bekezdése alapján, az a tanú, aki a bíróság, vagy más hatóság előtt az ügy lényeges körülményeire valótlan vallomást tesz, vagy a valót elhallgatja, hamis tanúzást követ el, amit a törvény büntetni rendel.

Pouczam, że na podstawie ust. 1 § 238 k.k., taki świadek, który przed sądem lub innymi władzami składa nieprawdziwe zeznanie dotyczące istotnych okoliczności sprawy, lub zataja prawdę, popełnia przestępstwo fałszywych zeznań, co według ustawy podlega karze.

Według wskazówek strony polskiej świadek zostaje również pouczony o obowiązkach wynikających z polskiego k.k.:

Figyelmeztetem továbbá a lengyel Btk. 233. cikkelyében foglaltakra.
Pouczam ponadto o treści art. 233 polskiego k.k.

Na końcu świadek potwierdza, że pouczenia zrozumiał i przyjął do wiadomości:

A hamis tanúzásra vonatkozó, a tanúkenti kihallgatás akadályaira vonatkozó, illetve a tanúkihallgatás megtagadására vonatkozó jogsabályokat megértettem, azokat tudomásul vettem.

Przepisy dotyczące fałszywych zeznań, przeszkód dotyczących przesłuchania świadka oraz odmowy zeznań przez świadka zrozumiałem i przyjąłem do wiadomości.

W następnej części przesłuchania w sposób zasadniczy zmienia się styl wypowiedzi, używa się innej leksyki i struktur. Dotychczas operowano leksyką i konstrukcjami opartymi na języku ustaw i na pewnych stałych strukturach zawartych w formularzach. Dalej następują pytania osoby przesłuchującej i wypowiedź świadka. Stosowana terminologia dotyczy przede wszystkim dziedziny związanej z przestępstwem, o którym mowa. Poza tym jednak, wyraźnie wyłaniają się pewne specyficzne, powtarzane kilkakrotnie zwroty, za pomocą których uczestnicy przesłuchania rozpoczynają wypowiedź. Wyodrębniono następujące wyrażenia:

A tanú vallomása
Zeznanie świadka

Konstrukcja stosowana wielokrotnie przez osobę przesłuchującą:

Kérem nyilatkozzon arra vonatkozóan, hogy ...
Proszę wypowiedzieć się, czy ...

Konstrukcje stosowane przez świadka:

Feltett kérdésre elmondom, hogy ...
W odpowiedzi na powyższe pytanie oświadczam, że ...

Az ügyel kapcsolatban elmondani kívánom, hogy ...
W związku ze sprawą pragnę powiedzieć, że ...

A kérdéses IP című számítógépről elmondani kívánom, hogy ...
Na temat komputera o wymienionym adresie IP pragnę powiedzieć, że ...

Tekintettel a fent leírtakra megállapítható, hogy ...
Uwzględniając powyższe można stwierdzić, że ...

[...] így az intézményünk sérelmére elkövetett bűnügyek tetteseinek körözését nem tartjuk indokoltnak.

[...] tak więc nie uważamy za uzasadnione ściganie sprawcy przestępstwa popełnionego na szkodę naszej instytucji.

Végezetül megjegyezni kívánom, hogy ...
Na zakończenie pragnę zaznaczyć, że ...

Zeznanie świadek kończy oświadczeniem:

Mást az üggyel kapcsolatlan elmondani nem tudok és nem is kívánok, a felvett jegyzőkönyv az általam elmondottakat helyesen tartalmazza, melyet elolvasás után helybenhagyólag aláírok.

W związku ze sprawą nic więcej nie potrafię i nie chcę powiedzieć, powyższy protokół zgadza się z tym, co powiedziałem i po przeczytaniu podpisuję zatwierdzając go.

27.4 Pismo w międzynarodowym postępowaniu karnym

Kolejnym omawianym dokumentem będzie pismo sporządzone przez pracownika instytucji węgierskiej, w której wystąpiło przestępstwo. Policja węgierska zwróciła się do instytucji, na terenie której wystąpiło przestępstwo, z prośbą o zbadanie sprawy. Poniższe pismo ma formę listu i jest odpowiedzią na tę prośbę. Tak jak wszystkie poprzednie dokumenty, pismo to jest zbudowane według pewnego wzoru. W piśmie wyodrębniono następujące komponenty:

- (i) informacje porządkujące: datę sporządzenia pisma, dane prowadzącego sprawę, dane adresata (imię i nazwisko, stanowisko, adres),
- (ii) odpowiedź pracownika instytucji:
 - zwrot grzecznościowy,
 - informację o dokonaniu kontroli,
 - wyniki kontroli,
 - informację o zwykłej działalności instytutu,
 - zwrot grzecznościowy;
- (iii) dane porządkujące: pieczęć z nazwą instytucji, imię, nazwisko i podpis pracownika, imiona, nazwiska i stanowiska osób, które otrzymują kopię pisma.

Tekst 10

Poniżej przytoczona zostanie od razu część druga pisma. Odpowiedź rozpoczyna się zwrotem grzecznościowym:

Tisztelt Alezredes Úr!
Szanowny Panie Pułkowniku!

W pierwszej części wypowiedzi zawarta jest informacja o działaniach podjętych w związku z otrzymanym zawiadomieniem o przestępstwie:

A 111.11.11.111-es IP című számitógép 2002 májusáig működött az intézetben, Windows 2000 operációs rendszeren alapuló munkaállomás volt.

Komputer o adresie IP 152.66.80.202 działał w instytucie do maja 2002 roku, było to stanowisko pracy oparte na systemie operacyjnym Windows 2000.

Mivel elavult gépről van szó, 2002 májusa óta használaton kívül van, kikapcsolva áll.

Ponieważ jest to sprzęt przestarzały, od maja 2004 roku nie był używany, stał wyłączony.

A géppel kapcsolatos kérdések felmerülése után elöveltük a gépet, és azon idegen behatolás nyomait fedeztük fel.

Po pojawieniu się kwestii związanych z tym komputerem sprawdziliśmy go i odkryliśmy na nim ślady włamania.

Dalej opisane są wyniki kontroli. Potwierdzono popełnienie przestępstwa i w szczegółowy sposób opisano, na czym ono polegało.

A behatólok különféle backdoor programokat telepítettek, és a gépet legalábbis a jelenlegi állapot tanulsága szerint – portscannelésre használták. A behatólással kapcsolatos lényeges fájlok mellékletben találhatóak tömörítve.

Włamujący się umieścili różnego rodzaju programy typu backdoor i używali komputera – wnioskując to z obecnego jego stanu – do skanowania portów. Pliki związane w istotny sposób z włamaniem znajdują się spakowane w załączniku.

A főkönyvtárban megtaláltuk a pwdump2.exe jelszókinyerő programot és a kinyert jelszó hash-eket az adott gépre. A főkönyvtár ipscan alkönyvtárában megtalálható az ipscan.exe, ami a Win32/HackTool.IpcScan.200 trójai program része. A gépen a Serv-U FTP nyomai is megtalálhatók, amely szintén backdoor révén került fel a gépre.

W bibliotece głównej znaleźliśmy program odczytujący hasła pwdump2.exe i hash-e uzyskanych haseł na dany komputer. W podkatalogu ipscan katalogu głównego znajduje się ipscan.exe, który jest częścią programu trojana Win32/HackTool.IpcScan.200. W komputerze znajdują się ślady serwera Serv-U FTP, które tak samo zostały umieszczone w komputerze przez backdoor.

Po dokładnym opisanu przestępstwa następuje część wypowiedzi, w której autor listu opisuje zakres działalności informatycznej prowadzonej na terenie instytucji, w której pracuje i wymienia stosowane zabezpieczenia. Wypowiedź kończy się zwrotem grzecznościowym: *Üdvözzettel* (z poszanowaniem).

27.5 Podsumowanie

Duża część terminologii zastosowanej w dokumentach nie należy do specjalistycznego języka prawnego, tylko do specjalistycznego języka z dziedziny informatyki. W piśmie wielokrotnie stosowano wyrazy obce (angielskie), co jest normą w przypadku specjalistycznego języka z dziedziny informatyki, zarówno w języku węgierskim, jak i polskim. Z tego względu zwroty te tłumacz pozostawił w formie oryginalnej, tzn. w zapisie angielskim.

Analizując powyższe polskie i węgierskie dokumenty, stwierdzono, że są one zbudowane według określonych schematów. We wniosku polskim w sposób jasny i przejrzysty przedstawiono sprawę i sformułowano oczekiwania. Strona węgierska

dokładnie dostosowała się do polskich wskazówek i wymagań, stosując równocześnie prawo polskie i węgierskie. Również osoby niebędące pracownikami policji w sposób jasny i właściwy złożyły wszelkie wyjaśnienia. Na podstawie analizowanej sprawy można stwierdzić zastosowanie następujących metod formułowania tekstu:

- (i) schematyzacja,
 - (ii) kondensacja,
 - (iii) wypunktowanie,
 - (iv) wyszczególnianie zaleceń, celem zapewnienia ważności działaniom prawnym.
- Biorąc pod uwagę wyniki analiz nasuwa się wniosek, że zastosowane metody są skuteczne i umożliwiają efektywną komunikację międzynarodową.

28 Dokumenty w postępowaniu cywilnym

W niniejszym rozdziale omówione zostaną pisma, jakie sporządzane są w trakcie postępowania cywilnego. W myśl art. 125 polskiego k.p.c. pisma procesowe obejmują wnioski i oświadczenia stron składane poza rozprawą. Pisma te mogą być sporządzane w różnych formach. Jeżeli przepis szczególny tak stanowi, to pisma procesowe wnosi się na urzędowych formularzach lub na elektronicznych nośnikach informatycznych. Szczegółowe wskazówki co do komponentów pism procesowych znajdują się w art. 126 k.p.c. § 1. Według tego artykułu pismo procesowe powinno zawierać:

- (i) oznaczenie sądu, do którego jest skierowane,
- (ii) imię i nazwisko lub nazwę stron, ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników,
- (iii) oznaczenie rodzaju pisma,
- (iv) osnovę wniosku lub oświadczenia oraz dowody na poparcie przytoczonych okoliczności,
- (v) podpis strony albo jej przedstawiciela ustawowego lub pełnomocnika,
- (vi) wymienienie załączników.

Oprócz tego, jeżeli jest to pierwsze pismo w sprawie, powinno ono zawierać:

- (i) miejsce zamieszkania lub siedziby stron,
- (ii) przedstawicieli ustawowych i pełnomocników stron,
- (iii) przedmiot sporu.

Dalsze pisma powinny zawierać także sygnaturę akt. Do pisma należy dołączyć pełnomocnictwo, jeżeli pismo wnosi pełnomocnik, który przedtem nie złożył pełnomocnictwa. Za stronę, która nie może się podpisać, podpisuje pismo osoba przez nią upoważniona, z wymienieniem przyczyny, dla której strona sama się nie podpisała.

Niektóre pisma powinny spełniać dodatkowe warunki przewidziane dla określonego, szczególnego rodzaju pisma procesowego. Do takich szczególnych pism należą np. pisma przygotowawcze, czyli pozwy i wnioski (por. Gudowski w: Ereciński, Gudowski 2003: 511; Świeboda w: Piasecki (red.) 1996: 233). Są to pisma procesowe mające na celu przygotowanie rozprawy. Ponadto są jeszcze inne szczególne pisma, w których ustawa wymaga dalszych szczegółów, np. środki odwoławcze (apelacja – patrz

art. 368 k.p.c., zażalenie – patrz art. 394 k.p.c., skarga kasacyjna – patrz art. 398.4 k.p.c., wznowienie postępowania, – patrz art. 409 k.p.c.).

Według art. 127 k.p.c. w pismach przygotowawczych należy podać zwięźle stan sprawy, wypowiedzieć się co do twierdzeń strony przeciwnej i dowodów przez nią powołanych, wreszcie wskazać dowody, które mają być przedstawione na rozprawie, lub je załączyć. Ponieważ do jednych z najważniejszych pism procesowych należą pozwы, będą one analizowane w pierwszej kolejności.

28.1 Pozew

Pozew jest pismem procesowym, z którego pomocą w zasadzie następuje wytoczenie powództwa w procesie cywilnym (por. Siedlecki 2003: 186; Jędrzejewska w: Ereciński 2003: 187n). Szczególne znaczenie pozwu polega na tym, że jest pierwszym pismem procesowym, w którym powód określa żądanie i na uzasadnienie tego żądania przytacza okoliczności faktyczne. Przykładem żądania zawartego w pozwie może być żądanie zasądzenia świadczenia, np. pozew o zasądzenie określonej kwoty pieniężnej (por. Pietrkowski 2005: 213).

28.1.1 Pozew polski

Przepisy k.p.c. bardzo szczegółowo określają komponenty pozwu. Według art. 187 § 1 k.p.c. powinien on czynić zadość warunkom pisma procesowego, a nadto zawierać:

- (i) dokładnie określone żądanie, a w sprawach o prawa majątkowe także oznaczenie wartości przedmiotu sporu, chyba że przedmiotem sprawy jest oznaczona kwota pieniężna,
- (ii) przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie, a w miarę potrzeby uzasadniających również właściwość sądu.

Poza tym pozew może zawierać wnioski o zabezpieczenie powództwa, nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności i przeprowadzenie rozprawy w nieobecności powoda oraz wnioski służące do przygotowania rozprawy. Istnieją dwa bardzo podobne pojęcia: pozew i powództwo. „Wszczęcie postępowania następuje przez czynność wytoczenia powództwa” (por. Mądrzak 1999: 301; Dolecki 2005: 149; Broniewicz 1998: 167; Jodłowski 2002: 238; Czech w: Piasecki (red.) 1996: 620n). Pietrkowski (2005: 213) wyjaśnia:

„Przez wniesienie pozwu powód wytacza powództwo, tzn. zgłasza do sądu żądanie wydania określonej treści wyroku, oparte na przytoczonych okolicznościach faktycznych. Rozróżnienie pojęć pozew i powództwo jednak nie zawsze jest przestrzegane, niekiedy są one używane zamiennie. Czyni to nawet ustawodawca, na co wskazuje chociażby dawne i obecne brzmienie art. 213 § 2 k.p.c., gdzie dawne wyrażenie *Sąd nie jest związany uznaniem pozwu* zastąpiono wyrażeniem *Sąd nie jest związany uznaniem powództwa*”.

- W pozwie występują następujące komponenty:
- (i) oznaczenie sądu,

- (ii) oznaczenie stron (powoda i pozwanego) wraz z adresami zamieszkania i pełnomocnikami, jeżeli są ustanowieni,
- (iii) nazwa pozwu,
- (iv) żądanie,
- (v) mogą wystąpić żądania fakultatywne,
- (vi) uzasadnienie,
- (vii) podpis,
- (viii) załączniki.

Mimo, że ustawa tego nie wymaga, w praktyce zdarza się często, że pozw wnosi się na papierze firmowym i umieszcza się datę.

Żądania mogą być bardzo zróżnicowane. Są ich trzy grupy:

- (i) spełnienie świadczenia (zapłatę sumy pieniężnej, wydanie rzeczy ruchomej lub nieruchomości, wykonanie określonej czynności, złożenie rozliczenia),
- (ii) ustalenie prawa lub stosunku prawnego (np. czy ktoś jest najemcą),
- (iii) ukształtowanie prawa (np. rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, orzeczenie separacji w braku porozumienia małżonków, czy też ustalenie pochodzenia dziecka).

Wyróżnia się więc roszczenia główne, jak te wymienione w punktach (i), (ii), (iii), a oprócz tego występują roszczenia uboczne, które dotyczą np.:

- (i) kosztów,
- (ii) rozłożenia świadczenia na raty,
- (iii) odroczenia terminu spełnienia świadczenia,
- (iv) odsetek.

Żądania fakultatywne mogą dotyczyć albo dochodzonych roszczeń, albo czynności procesowych, np. nadanie nieprawomocnemu wyrokowi sądu pierwszej instancji rygoru natychmiastowej wykonalności.

W uzasadnieniu należy podać twierdzenia uzasadniające żądanie i dowody na ich poparcie. Istota uzasadnienia polega na tym, że każde twierdzenie wymaga dowodu, dlatego występuje wielowarstwowość, tzn. w pozwie na przemian pojawia się twierdzenie i dowód.

W uzasadnieniu w miarę potrzeby określamy również właściwość sądu (art. 187 k.p.c.). W szczególności następuje to wtedy, gdy strony umownie określiły właściwość sądu, lub gdy właściwość sądu jest związana z miejscem wykonania umowy (art. 34 k.p.c.).

Analizowany pozw dotyczy spełnienia świadczenia o zapłatę, co jest w praktyce najczęściej spotykanym rodzajem pozwu. Jest to pozw w postępowaniu nakazowym. Według zwyczaju prawniczego:

- (i) najpierw podaje się podstawę odpowiedzialności pozwanego,
- (ii) następnie uzasadnia się wysokość dochodzonych roszczeń,
- (iii) na końcu uzasadnia się roszczenia uboczne (odsetki, koszty).

Żądania przytaczane są dość szeroko, ze względu na bogactwo zawartej w nich terminologii specjalistycznego języka ekonomicznego oraz charakterystycznych dla niego zwrotów i konstrukcji gramatycznych.

Tekst 11

Ponieważ pozew sporządzony był na formularzu, na początku znalazły się uwagi dotyczące jego wypełnienia:

Uwaga! Przed wypełnieniem należy dokładnie zapoznać się z pouczeniem!
Tájékoztátás a jogokról és kötelességekröl¹⁵

Formularz należy wypełnić czytelnie, dokonując wpisów bez skreśleń i poprawek. Gdy w rubrykach występuje tekst oznaczony znakiem *, to należy niepotrzebne skreślić.

A nyomtatványt olvashatóan, áthúzások és javítások nélkül kell kitölteni. Ha a rubrikában *-al jelölt szöveg található, a sükségtelen részt húzzuk ki.

Każdą rubrykę niezacieniowaną należy wypełnić albo skreślić. Jeśli po wpisaniu treści w rubryce pozostało wolne miejsce, należy je skreślić, w sposób uniemożliwiający dopisywanie.

Minden nem süzrke rubrikát ki kell tölteni vagy ki kell húzni. Ha a rubrika kitöltése után némely rész üresen maradt, azt oly módom kell kihúzni, hogy megakadályozzuk további adatok beírását.

Dalej następuje właściwa część pozwu, treści rozmieszczone są w rubrykach.

(i) oznaczenie sądu:

Do Sądu Rejonowego Wydział II Gospodarczy w Łodzi
Lódz Városi Biróság, II. Gazdasági Osztálya

(ii) oznaczenie stron:

Powód: „Afirma” Sp. z. o.o, adres: Zagórze, ul. Mickiewicza 5 a, zastępowana przez radcę prawnego Joannę Zielińską, Kancelaria Prawna w Łodzi przy ul. Sądowej 24/29.

Felperes: „Afirma” Sp. z. o.o. [Korlátolt Felelősségű Társaság], cím: Zagórze, ul. Mickiewicza 5 A, Zielińska Joanna jogtanácsos, Ügyvédi Kancellária, Lódz, Súdowa u. 24/29 képviseletében.

Pozwany: Acég Kft. (spółka z ograniczoną odpowiedzialnością prawa węgierskiego), adres: Bem út 41 H, 2059 Pécs, Węgry.

Alperes: magyar jogú Acég Kft., cím: Magyarország, 2059 Pécs, Bem út 41 H.

Wartość przedmiotu sporu ...

A vitás tárgy összege ...

¹⁵ Zastosowane tłumaczenie nie jest tłumaczeniem literalnym.

(iii) nazwa pozwu:

Pozew o wydanie nakazu zapłaty
A fizetési meghagyás kiadásáról szóló kereset

(iv) żądanie:

Działając w imieniu powódki, której pełnomocnictwo dołączam do akt, wnoszę o zasądzenie w trybie nakazowym od pozwanego na rzecz powódki: [...].

A felperes nevében eljárva, akinek részemre szóló meghatalmazását az ügyirathoz mellékelem, indítványozom az alperestől a felperes javára a következő összegek megítélését: [...].

- kwoty... zł z tytułu należności głównej wraz z ustawowymi odsetkami, zloty főadósság címén a törvényes kamatokkal együtt,
- kwoty... zł z tytułu zwrotu kosztów wypełniania dokumentów granicznych, zloty a határátlépesi dokumentáció költségeinek megtérítése címén,
- kwoty ... zł z tytułu transportu towarów, z odsetkami ustawowymi od dnia 1 grudnia 1999 roku do dnia zapłaty, zloty áruszállítási költség címén a törvényi kamatokkal 1999. december 1-étől a kiegyenlítés napjáig,
- kosztów procesu, w tym kosztów zastępstwa procesowego w kwocie 8000 zł (słownie: osiem tysięcy złotych), perköltségek, ezen belül a jogi képviselő költségei 8000 zloty összegben (azaz nyolcezer zloty).

(v) uzasadnienie:

Powódka sprzedała pozwanej w dniu 24 listopada 1999 roku towary o wartości 24 000,00 zł i wystawiła rachunek Nr 222/22/EE.

Felperes alperesnek 1999. november 24-én 24 000,00 zloty értékű árut adott el, és kiállította a 222/22/EE számú számlát.

Należność miała być uiszczona przelewem na rachunek powódki w terminie do dnia 9 grudnia 1997 roku.

A követelést az alperesnek a felperes számlájára történő átutalással 1997. december 9-ig kellett volna kiegyenlítenie.

Dowód: kopia rachunku
Bizonyíték: számlamásolat

Ponadto przy wykonaniu umowy powódka poniosła szereg kosztów.
Ezen felül a szerződés teljesítésekor a felperesnek számos költsége merült fel.

Dowód: faktura wystawiona przez Agencję Celną AGCE, faktura za transport wystawiona przez ATRANS, dowody opłat poniesionych na granicy węgierskiej.
Bizonyíték: az AGCE Vámügynökség által kiállított számla, a ATRANS cég által kiállított számla, a magyar határon felmerült költségek megfizetését igazoló dokumentumok.

W związku z tym, iż pozwana nie zapłaciła ceny za towary, powódka wezwała pozwaną do spłaty zadłużenia.

Mivel az alperes nem fizette meg a kapott áru ellenértékét, a felperes felszólította az alperest a léterjött tartozás megfizetésére.

Dowód: kopia wezwań do zapłaty kierowanych na kolejne adresy pozwanej spółki wraz z dowodem doręczenia.

Bizonyíték: az alperes soron következő címeire kézbesített fizetési felszólítások és átvételi elismervényeik másolata.

Z uwagi na fakt nieuiszczenia przez pozwaną zaległej kwoty z odsetkami wniesienie niniejszego pozwu stało się konieczne i uzasadnione.

Tekintettel arra, hogy alperes a tartozást és annak kamatait nem fizette meg, a kereset beadása feltétlenné és indokolttá vált.

Koszty zastępstwa procesowego w niniejszej sprawie ustalono na podstawie § 7 pkt 5 w związku z § 3 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 1997 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz za czynności radców prawnych.

Az alábbi ügy jogi képviselőtének költségeit az 1997. évi 12. hó 12-ei, az ügyvédi és jogtanácsosi tevékenységek díjáról szóló Igazságügyi Miniszteri Rendelet 5. pont 7. §-a alapján, kapcsolatban a 3. § (1) bekezdésével kerültek meghatározásra.

(vi) załączniki

Do pozwu dołączono wypis z rejestru handlowego powódki.

Az keresethez csatolásra került a felperes cégjegyzéki kivonata.

Na końcu formularza znajduje się pouczenie dotyczące składania pozwu:

Pozew należy złożyć na urzędowym formularzu w sprawach, które podlegają rozpoznaniu w postępowaniu uproszczonym, tj. w sprawach, w których powód dochodzi:

- (i) roszczeń wynikających z umów, jeżeli wartość przedmiotu sporu nie przekracza 5000 złotych,
- (ii) roszczeń wynikających z rękojmi lub gwarancji jakości, jeżeli wartość przedmiotu umowy nie przekracza 5000 złotych.

A kereset hivatali nyomatványon nyújtandó be olyan ügyekben, amelyek egyszerűsített eljárás keretében kerülnek vizsgálatra, úgy mint olyan ügyekben, ahol a felperes:

- (i) szerződésekből eredő jogait kívánja érvényesíteni, amennyiben a vita tárgyának összege nem haladja meg az ötezer zloty értéket
- (ii) jótállásból vagy minőségi garanciából eredő jogait kívánja érvényesíteni, amennyiben a szerződés tárgyának összege nem haladja meg az ötezer zloty értéket.

28.1.2 Pozew węgierski

Omawiany poniżej wzór pozwu węgierskiego (Bakó, Bihary 2000: 24n) dotyczy kwestii zwrotu wartości wynikłej szkody. W tekście stwierdzono występowanie następujących komponentów:

- (i) adresat – nazwa sądu,

- (ii) zwrot grzecznościowy,
- (iii) dane powoda i przedmiot pozwu,
- (iv) przedstawienie faktów,
- (v) formuła o uzasadnionym wniesieniu pozwu,
- (vi) określenie żądania,
- (vii) uzasadnienie wysokości kwoty,
- (viii) podstawa prawna,
- (ix) inne wnioski,
- (x) podstawa prawna właściwości sądu,
- (xi) zwrot grzecznościowy,
- (xii) podpis.

Tekst 12

Tisztelt Budai Központi Kerületi Bíróság!
Aluírott F.D. (1124 Budapest, Máros u. 24.) felperes az alábbiakat kívánom
a T. Bíróság tudomására hozni [...].

Wysoki Sądzie!
Ja niżej podpisany powód F.D. (1124 Budapest, Máros u. 24.) chcę zawiadomić
Wysoki Sąd o następujących faktach [...].

Poniższy fragment pełni taką funkcję jak polskie uzasadnienie i również tutaj można wyróżnić takie same elementy, czyli powód najpierw uzasadnia podstawę odpowiedzialności, a potem wysokość szkody.

A tulajdonomban lévő sérült Ford Scorpio típusú személygépkocsit 2000. május 8-án az E.Sz. Autószerelő Kft. telephelyére (1222 Budapest, Kossuth u.121.) szállítottam javítás céljából.

Dnia 8 maja 2000 roku dostarczyłem stanowiący moją własność uszkodzony samochód osobowy marki Ford Scorpio do siedziby Serwisu Samochodowego E.Sz. Sp.z o.o. w celu naprawy.

Dalej powód opisuje szczegółowe okoliczności sprawy. W tej części tekstu wyróżniono kilka segmentów:

- (i) okoliczności poprzedzające zaistnienie szkody:

A személygépkocsit a Kft. befogadta, a javításra vonatkozó szerződés megkötésére nem került sor, mivel nem volt nálom a gépjármű forgalmi engedélye. A személygépkocsit – tekintettel arra, hogy azt vezetni nem lehet a motor meghibásodása miatt – a szervizben hagytam, majd másnap - már a forgalmi engedély birtokában – visszamentem a szervizbe.

Samochód osobowy został przyjęty w spółce. Nie doszło do zawarcia umowy, ponieważ nie miałem przy sobie dowodu rejestracyjnego samochodu. Ze względu na to, że samochodem nie można było jeździć, zostawiłem go w serwisie. Następnego dnia wróciłem do serwisu z dowodem rejestracyjnym.

(ii) stwierdzenie szkody:

Meglepődve tapasztaltam, hogy az autó már teljesen szétszerelt, és javításra, illetőleg használatra alkalmatlan állapotban volt.

Z zaskoczeniem stwierdziłem, że samochód jest całkowicie rozebrany i jest w takim stanie, że nie nadaje się do naprawy czy do użytku.

(iii) stosunek pozwanego do sprawy:

A szerviz magyarázatot nem tudott adni a történetekre, de mikor igényeltem a személygépkocsim értékének megtérítését, annak megfizetése elől határozottan elzárkóztak. Arra hivatkoztak, hogy semmilyen jogviszony nem áll, illetve állt fen köztünk és nekik semmiféle őrzési kötelezettségünk nem állt fenn.

Serwis nie potrafił wyjaśnić zaistniałego faktu, ale kiedy zażądałem zwrotu wartości samochodu, stanowczo odmówił zapłaty. Powoływał się na to, że nie ma ani nie było między nami żadnego stosunku prawnego, a oni nie mieli obowiązku pilnowania samochodu.

(iv) opinia powoda :

Álláspontom szerint a szerviz és köztem azzal, hogy – ugyan forgalmi engedély hiányában – otthagytam javítás céljából az autót, szerződés jött létre. A szerviz azzal, hogy nem őrizte vagy őriztette megfelelően az általam otthagytott személygépkocsit, szerződésszegést követett el, és kárt okozott.

W mojej opinii doszło do umowy pomiędzy mną a serwisem, przez to, że – chociaż nie było dowodu rejestracyjnego – pozostawiłem tam samochód w celu naprawy. Serwis, poprzez fakt, że odpowiednio nie pilnował lub nie zlecił pilnowania zostawionego przeze mnie samochodu, naruszył umowę i spowodował straty.

(v) formuła o uzasadnionym wniesieniu pozwu:

A fentiekre tekintettel keresetet terjesztek elő az E. Sz. Autószerelő Kft alperes ellen [...].

Ze względu na powyższe wnoszę pozew przeciwko Serwisowi Samochodowemu Sz.E. Sp. z o.o. [...].

(vi) określenie żądania:

[...] és kérem a T. Bíróságot, hogy szíveskedjen kötelezni az alperest arra, hogy fizessen meg részemre 850 000 Ft-ot, valamint ezen összeg után 2000. május 8. napjától a kifizetés napjáig évi 20% késedelmi kamatot.

[...] i proszę Wysoki Sąd, aby zobowiązał pozwanego do zapłaty mi 850 000 Ft, oraz odsetek za zwłokę od tej kwoty w wysokości 20% od dnia 8 maja 2000 roku do dnia zapłaty.

(vii) uzasadnienie wysokości kwoty:

Kereseti kérelmem összecszerűségét a személygépkocsim károkozás kori forgalmi értékében jelölöm meg.

Kwotę powództwa wyznaczam według wartości mojego samochodu w momencie zaistnienia szkody.

(viii) podstawa prawna:

Kereseti kérelmem jogalapjaként a Ptk. 318. § (1) bekezdését jelölöm meg. Za podstawę prawną mojego powództwa służy ust. 1 § 318 k.c.

(ix) Dalej zawarte są kwestie związane z:

– pokryciem kosztów rozprawy:

Kérem továbbá a T. Bíróságot, hogy szíveskedjen kötelezni az alperest a jelen perrel felmerült költségeim megterítésére.

Nadto wnoszę o zobowiązanie pozwanego do pokrycia kosztów wynikłych w związku z niniejszym procesem.

– wyznaczeniem rozprawy i wezwaniami:

Kérem a T. Bíróságot, hogy az ügyben szíveskedjen tárgyalást kitűzni, és arra a peres feleket megidézni.

Wnoszę o wyznaczenie rozprawy i wezwanie na nią stron procesu.

– ewentualnej nieobecności na rozprawie:

Kérem a T. Bíróságot, hogy a pert esetleges távollétém esetén is szíveskedjen megtartani.

Wnoszę o przeprowadzenie rozprawy także w przypadku mojej ewentualnej nieobecności.

– opłaty sądowej:

Kereseti kérelmem eredeti példányán lerovok 51 000 Ft eljárási illetéket.

Na oryginalnym egzemplarzu powództwa reguluję opłatę sądową w wysokości 51 000 Ft.

A T. Bíróság illetékessége a Pp. § 29 (1) bekezdésén alapul.

Właściwość sądu opiera się na ust. 1 § 29 k.p.c.

Tisztelettel: F.D. felperes

Z poważaniem: powód D.F.

28.1.3 Porównanie

Po dokonaniu porównania pozwów polskiego i węgierskiego stwierdzono, że w obu analizowanych pismach większość występujących komponentów była podobna. Ich układ był natomiast nieco inny ze względu na występowanie w pozwie polskim uzasadnienia. Jest to więc sytuacja analogiczna do tej, jaka wystąpiła w pismach dotyczących postępowania karnego. Na przykład opis sytuacji w dokumencie węgierskim znalazł się na początku, przed określeniem roszczenia. W piśmie polskim najpierw określono roszczenie, a następnie w uzasadnieniu nastąpił opis sytuacji. Ponadto pismo polskie wydawało się być bardziej sformalizowane i zwarte, np. po wyrazie *dowód* po dwukropku wymieniono, co go stanowi. W analizowanym tekście węgierskim wypowiedzi sformułowane za pomocą pełnych, rozwiniętych zdań. Na początku wystąpił również zwrot grzecznościowy, czego nie stwierdzono w tekście polskim. Wystąpił też zwrot *proszę Wysoki Sąd*. Tego rodzaju wypowiedź nie występuje w pozwach polskich.

Na końcu pozwu znajduje się uwaga dotycząca podstawy prawnej określającej właściwość sądu, co również może wystąpić w prawie polskim (art. 187 § 1 pkt 2) k.p.c. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w prawie polskim nie istnieje potrzeba żądania rozprawy, gdyż rozprawa jest obligatoryjna (art. 148 k.p.c.).

28.2 Pełnomocnictwo

Kolejnym analizowanym przez nas dokumentem w sprawie sądowej jest pełnomocnictwo. Nie jest to pismo obszerne, przeważnie składa się z kilku zdań, ale pojawia się w procesie sądowym bardzo często. W procesie cywilnym strony mogą działać osobiście lub też mogą ustanowić pełnomocnika. Pełnomocnictwo powinno być udzielone na piśmie. Przy pierwszej czynności, jaką jest z reguły wniesienie pozwu lub wniosku, pełnomocnik zobowiązany jest dołączyć do akt sprawy pełnomocnictwo z podpisem mocodawcy. Pełnomocnika i mocodawcę należy określić w sposób pozwalający na jednoznaczną identyfikację. W toku sprawy pełnomocnictwo może być udzielone ustnie na posiedzeniu sądu przez oświadczenie złożone przez stronę i wciągnięte do protokołu (por. Pietrkowski 2005: 114n; Gudowski 2003: 233n; Broniewicz 1998: 160n; Siedlecki 2003: 138n). W prawie polskim (art. 88 k.p.c.) wyróżnia się trzy rodzaje pełnomocnictw:

- (i) ogólne – do wszystkich spraw,
- (ii) szczególne – do konkretnej sprawy,
- (iii) do konkretnej czynności.

W art. 91 k.p.c. stwierdza się, że, udzielając pełnomocnictwa, strona może ograniczyć pełnomocnika do niektórych tylko czynności.

Istnieją różnice pomiędzy pełnomocnictwem procesowym a materialno-prawnym. Przedmiotem analizy jest tu tylko pełnomocnictwo procesowe, a nie materialno – prawne.

Kwestie dotyczące pełnomocnictwa w węgierskim procesie cywilnym zawarte są w § od 66 do 73 k.p.c. Potwierdza się tam również, że w procesie zamiast stron mogą wystąpić osoby przez nie upoważnione i określa się warunki pełnomocnictwa.

28.2.1 Pełnomocnictwo procesowe polskie

W tekście polskiego pełnomocnictwa procesowego wystąpiły następujące komponenty:

- (i) dane porządkujące: miejscowość, data,
- (ii) tytuł pisma,
- (iii) dane udzielającego pełnomocnictwo,
- (iv) oznaczenie pełnomocnika,
- (v) określenie rodzaju pełnomocnictwa:
 - ogólne,
 - szczególne,
 - do poszczególnych czynności;
- (vi) podpis mocodawcy.

Podpis może być poświadczony notarialnie, adwokat może pismo podpisać, ale nie jest to obligatoryjne.

Tekst 13

Pełnomocnictwo
Meghatalmazás

Działając jako Zarząd „AFIRMA” Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Zagórze
A Zagórze székhelyű „AFIRMA” Korilátolt Felelősségű Társaság Vezetőségeként működve,

udzielamy pełnomocnictwa
meghatalmazzuk

radcy prawnemu Joannie Zielińskiej, Kancelaria Prawna w Łodzi przy ul. Sądowej 2/2
Zielińska Joanna jogtanácsost, Ügyvédi Kancellária, Łódź, Sądowa u. 2/2

do reprezentowania Spółki przed wszelkimi sądami, organami egzekucyjnymi i innymi organami Rzeczypospolitej Polskiej oraz Republiki Węgierskiej
hogy képviselje Társaságunkat a Lengyel Köztársaság valamint a Magyar Köztársaság bíróságai, végrehajtó és más szervei előtt

w sprawie o zapłatę przeciwko Spółce pod firmą „ACÉG” z siedzibą w Pécs.
Pécsi székhelyű ACEG Kft.-vel szembeni követelések kiegyenlítése ügyében.

28.2.2 Pełnomocnictwo węgierskie

Analizowany tekst zawiera następujące komponenty:

- (i) tytuł,
- (ii) dane udzielającego pełnomocnictwo,
- (iii) podstawę prawną,
- (iv) stwierdzenie faktu udzielenia pełnomocnictwa,
- (v) dane pełnomocnika,
- (vi) cel wydania pełnomocnictwa i określenie sprawy, której ono dotyczy,
- (vii) dane końcowe: datę, pieczęć i podpis pełnomocnika, podpis osoby udzielającej pełnomocnictwa, dane świadków.

Tekst 14

Meghatalmazás / Pełnomocnictwo

Alulírott... (név)... (lakcím) alatti lakos, az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény 18. §-a alapján

Ja niżej podpisany (nazwisko)... zamieszkały (adres)... , na podstawie § 18 Ustawy IV z 1957 r. o podstawowych zasadach w postępowaniu administracyjnym

meghatalmazom / upoważniam

... (név),... (lakcím) alatti lakost, hogy a hatóság előtt... ügyszám alatt folyamatban levő... ügyemben helyettem és nevemben eljárjon.

(imię i nazwisko)... zamieszkałego (adres)..., aby występował w moim imieniu przed (organami państwowymi) w toczącej się sprawie... o numerze...

Kelt... / Sporządzono (dnia)...

meghatalmazó meghatalmazott

Upoważniający Upoważniony

Előttünk, mint tanúk előtt

W naszej obecności, jako świadków

28.2.3 Podsumowanie

Po dokonaniu porównania tekstów polskiego i węgierskiego stwierdzono tylko nieznaczne różnice w odniesieniu do treści i układu tekstu. Główna różnica polegała na zamieszczeniu w tekście węgierskim podstawy prawnej pełnomocnictwa.

28.3 Nakaz zapłaty

Kolejnym omawianym pismem jest nakaz zapłaty. W polskim postępowaniu cywilnym jest to rozstrzygnięcie merytoryczne w postępowaniu nakazowym i upominawczym (art. 485 k.p.c.). Jest to dokument, który sporządzany jest w postępowaniu nakazowym. Tego rodzaju postępowanie może być wszczęte wskutek wniesienia pozwu zawierającego żądanie wydania nakazu zapłaty.

28.3.1 Polski nakaz zapłaty

Przedmiotem analizy jest polski nakaz zapłaty w postępowaniu upominawczym. Według prawa polskiego (art. 353 k.p.c.) do nakazu zapłaty stosuje się odpowiednio przepisy o wyrokach. Komponenty tekstu są tu więc podobne. Celem egzemplifikacji poniżej przytoczono tekst nakazu wraz z węgierskimi ekwiwalentami translatablenymi.

W nakazie zapłaty występują następujące komponenty:

- (i) sygnatura akt, data,
- (ii) tytuł,
- (iii) oznaczenie sądu (w tym skład sądu),
- (iv) oznaczenie stron,
- (v) data rozpoznania,
- (vi) rozstrzygnięcie,

(vii) podpis sędziego.

Tekst 15

Nakaz zapłaty
Fizetési meghagyás

Sąd Rejonowy w Katowicach w składzie następującym: Przewodniczący: SSR Jan Kowalski
A katowicei Kerületi Bíróság a következő összetételben: Vezető: kerületi bírósági bíró Kowalski Jan
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym pozwu wniesionego w dniu... przez...
zárt ülésen megvizsgálta a...-én a... által benyújtott keresetet és ezt követően

nakazuje pozwanemu [nazwa i siedziba firmy], aby zapłacił powodowi ustawowe odsetki, liczone od kwoty... od dnia... do dnia ...
a vádlott...-t a törvényes kamatok megfizetésére kötelezi... zł összeg után...-tól...-ig,

oraz kwotę ... zł tytułem zwrotu kosztów procesu,
valamint... zł összeg megfizetésére perköltség térítés címén,

w tym kwotę ... zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego,
ebből... zł-t perképviselési költségtérítés címén,

Zgodnie z nakazami prawa umieszczono dalej uwagę o dwutygodniowym terminie realizacji nakazu zapłaty:

w terminie dwóch tygodni od doręczenia nakazu.
a felszólítás kézhezvételétől számított 2 héten belül.

Na końcu pouczone o możliwości wniesienia sprzeciwu:

albo wniósł w tymże terminie sprzeciw.
vagy ugyanezen határidőn belül a fizetési meghagyást a bíróságnál ellentmondással megátámadhatja.

28.3.2 Węgierski nakaz zapłaty

W wybranym wzorze węgierskiego nakazu zapłaty wyodrębniono następujące komponenty:

- (i) sygnaturę akt,
- (ii) uwagi o wypełnieniu formularza,
- (iii) tytuł,
- (iv) rozstrzygnięcie,
- (v) pouczenie o prawie do sprzeciwu,
- (vi) pouczenie o sposobie realizacji sprzeciwu,
- (vii) informację o prawomocności i wykonalności wyroku,
- (viii) datę, podpis sędziego.

Tekst 16

Fizetési meghagyás / Nakaz zapłaty
... szám / sygnatura ...

A beadványokban erre a számrá kell hivatkozni. Fontos! Saját érdekében gondosan olvassa el az alábbi figyelmeztetést!
W pismach należy powoływać się na tą sygnaturę. Ważne! We własnym interesie należy uważnie przeczytać poniższe pouczenie!

Zdanie zawierające rozstrzygnięcie sądu rozpoczyna się od ustalenia, kto wydaje nakaz (sąd) i z jakiego powodu (na wniosek uprawnionego). Dalej wymienia się podstawę prawną działań, dane zobowiązanego i dane pełnomocnika uprawnionego:

A bíróság a jogosult kérelmére az 1952. évi III.317 §-a alapján meghagya ... kötelezettnek, hogy a ... által képviselt jogosultnak: [...].

Sąd na wniosek Uprawnionego na podstawie § 317 Ustawy III z 1952 r. nakazuje Zobowiązanemu [...]

Następnie nakazuje się uregulowanie należności w terminie dwóch tygodni, podobnie jak to ma miejsce w nakazie polskim:

[...] a meghagyás kézbesítésétől számított 15 nap alatt fizesse meg a következő összegeket [...].

[...] aby w przeciągu 15 dni licząc od dnia doręczenia zapłacił uprawnionemu reprezentowanemu przez ... następujące kwoty [...].

W kolejności wymienia się kwoty jakie należy zapłacić, wraz ze szczegółowym opisem dotyczącym odsetek i terminów realizacji wpłat.

[...] főkövetelés címen ... Ft-ot, és ebből ... Ft után ...-tól ...-ig ...%, ...-tól ...-ig ...% a kifizetés napjáig járó ...% kamatot [...].

[...] z tytułu roszczenia głównego ... Ft i z tego od kwoty ... Ft od ... do ...%, od ... do ... % odsetki ... % należne do dnia wypłacenia [...]

Do należności należą również opłaty sądowe:

[...] eljárás illeték címen ... Ft-ot.
z tytułu opłaty sądowej ... Ft.

Po części rozstrzygającej sąd poucza o prawie do sprzeciwu:

Figyelmeztetést
Pouczenie

Ha a kötelezett a követelt összeggel nem, illetve attól kevesebbel tartozik, vagy egyéb okból alaptalannak tartja, a fizetési meghagyást a bíróságnál ellentmondással megtámadhatja.

Jeżeli zobowiązany nie jest winien kwoty, jaka jest wymagana lub winien jest kwoty mniejszej albo z innych powodów uważa nakaz zapłaty za bezpodstawny, może wnieść przeciwko niemu sprzeciw.

Sąd informuje również, w jaki sposób należy ten sprzeciw zrealizować:

Az ellentmondást a fizetési meghagyás kézbesítésétől számított 15 nap alatt kell e bíróságnál írásban benyújtani vagy jegyzőkönyvbe mondani.

Sprzeciw należy złożyć w tutejszym sądzie na piśmie lub zgłosić go do protokołu w przeciągu 15 dni, licząc od dnia doręczenia.

Az ellentmondásban adja elő a védekezésének szolgáló tényeket és ezek bizonyítékait eredetiben vagy másolatban mellékelje az ellentmondáshoz.

W sprzeciwie należy przedstawić fakty na swoją obronę a ich dowody należy załączyć do sprzeciwu w oryginale lub w postaci kopii.

Na końcu pisma znajduje się uwaga o prawomocności i wykonywalności wyroku:

Záradék

Klauzula

Ez a fizetési meghagyás ...-n jogerős és végrehajtható.

Niniejszy nakaz zapłaty jest prawomocny i wykonywalny z dniem ...

28.3.3 Porównanie

Komponenty i ich układ w obu analizowanych nakazach są w zasadzie takie same, z tym że uwaga o dwutygodniowym terminie realizacji w nakazie polskim umieszczona jest w osobnym zdaniu po określeniu kwot do zapłaty, a w nakazie węgierskim przed tym określeniem i w tym samym zdaniu.

28.4 Postanowienie w postępowaniu cywilnym

Jak już wcześniej zostało wspomniane, kiedy sąd nie wydaje ani wyroku, ani nakazu zapłaty, może wydać postanowienie. Są tu rozstrzygane kwestie formalne, dotyczące podziału majątku czy też wpisu do rejestru organizacji.

28.4.1 Postanowienie wydane przez sąd polski

Komponenty postanowienia:

- (i) sygnatura akt, data,
- (ii) tytuł,
- (iii) oznaczenie sądu (w tym skład sądu),
- (iv) oznaczenie stron,
- (v) data rozpoznania,
- (vi) rozstrzygnięcie,
- (vii) podpis sędziego.

Komponenty są zbieżne z tymi, jakie wystąpiły w wyroku, z tym że nie wystąpił nagłówek *W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej*.

Tekst 17

Postanowienie / Határozat
Sąd Rejonowy w Katowicach Wydział II Cywilny
w składzie: Przewodniczący SSR. Jan Kowalski
Protokółant: Bożena Głowacka [...].

A Katowicei Kerületi Bíróság II. Polgári Osztálya
A következő összetételben: Vezető: Kerületi Bírósági Bíró Kowalski Jan
Jegyzőkönyvvezető: Głowacka Bożena [...]

[...] na rozprawie po rozpoznaniu w dniu 30 czerwca 1987 r. w Katowicach sprawy z wniosku Joanny Nowak zam. Kątowno Małe o stwierdzenie nabycia spadku postanawia stwierdzić, że spadek po Czesławie Nowaku (Nowak) zmarłym 1 grudnia 1985 r. nabyli:

- (i) żona Joanna Nowak w ¼ części (5/20),
- (ii) dzieci: [...] 3/20 części każde,

z tym, że udział w gospodarstwie rolnym położonym w Kątownie Małym o obszarze 1.31 ha należącym do spadku nabyli: Joanna Nowak, Zbigniew Nowak, Radosław Nowak w 1/3 części każde.

[...] az 1987. június 30-ai tárgyalást követően Katowicében, Joanna Nowak, lakcím: Kątowno Małe öröklés megállapítására vonatkozó kérvényének tárgyalása ügyében a következő határozatot hozta: az 1985. december 1-én Kątowno-ban elhunyt Nowak Czesław örökösei:

- (i) a felesége Nowak Joanna ¼ részben,
- (ii) gyermekei: [...] egyenként 3/20 részben,

azzal a kikötéssel, hogy Kątowno Małe-ben található, 1.31 ha területű, az örökséghez tartozó parasztgazdaság tulajdonjogát megszerezték: Nowak Joanna, Nowak Zbigniew, Nowak Radosław mindegyikük 1/3 részben.

28.4.2 Postanowienie wydane przez sąd węgierski

Analizowany tekst zawiera następujące komponenty:

- (i) oznaczenie sądu, sygnaturę akt,
- (ii) tytuł,
- (iii) rozstrzygnięcie,
- (iv) pouczenie o prawie do sprzeciwu,
- (v) dane końcowe.

Tekst 18

Fővárosi Bíróság / Sąd Stołeczny
Végzés / Orzeczenie

A Fővárosi Bíróság a Linux-felhasználók Magyarországi Egyesülete (LME) (Association of Hungarian Linux Users-AHLU) szervezetet az 1989. évi II. törvény

15. §-ának (1) bekezdés alapján 8515. sorszám alatt a társadalmi szervezetek nyilvántartásába vette.

Sąd Stołeczny na podstawie ust. 1 § 15 Ustawy nr II z 1989 r. wciągnął do ewidencji organizacji społecznych pod numerem 8515 organizację o nazwie Węgierskie Stowarzyszenie Użytkowników Linuxa (LME).

A bíróság egyben a szervezetet 1999. május 6. napjától kezdődően az 1997. évi CLVI. törvény 22. § (3) bekezdése alapján közhasznú fokozatú szervezetté minősítette.

Równocześnie z dniem 6 maja 1999 roku, na podstawie ust. 3 § 22 Ustawy nr CLVI z 1997 r. sąd uznał organizację za należącą do kategorii organizacji pożytku publicznego.

A végzés ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül fellebbezésnek van helye.

Przeciwko orzeczeniu można wnieść sprzeciw w przeciągu 15 dni, licząc od dnia doręczenia.

Pod spodem umieszczono dane dotyczące organizacji, datę i miejsce wydania orzeczenia, imię i nazwisko osoby wydającej orzeczenie, pieczęć i podpis.

28.4.3 Porównanie

Polskie postanowienie i węgierskie orzeczenie różnią się nieco pod względem układu i treści, jednak w dużej mierze wiąże się to z odmiennością poruszanej w nich tematyki. Biorąc natomiast pod uwagę inne, analizowane wcześniej już dokumenty, stwierdzono występowanie bardzo niewielkich różnic, np. również w tym wypadku w piśmie polskim bardziej szczegółowo wymieniono skład sędziowski, a w orzeczeniu węgierskim podano podstawę prawną działań, co nie wystąpiło w postanowieniu polskim. Różnica ta wynika z tego, że Węgrzy podają podstawę prawną już w sentencji, a w polskim orzeczeniu występuje ono w uzasadnieniu, o ile takowe zostanie sporządzone. Podobnie pouczenia o środku zaskarżenia w orzeczeniu polskim, w przeciwieństwie do orzeczenia węgierskiego, nie zamieszcza się w sentencji, tylko w osobnym piśmie.

28.5 Protokół z rozprawy sądowej

Protokół rozprawy jest tekstem o szczególnym charakterze, gdyż rejestruje w piśmie przebieg rozprawy, która z założenia jest prowadzona w formie ustnej. Styl języka protokołu z rozprawy sądowej w dużej mierze odbiega więc od tego, który występuje w innych pismach sądowych. W trakcie rozprawy wypowiada się wiele osób, a każda z nich porozumiewa się za pomocą języka indywidualnego. Wiele wypowiedzi jest nacechowanych emocjonalnie, co w zasadzie nie zdarza się w innych rodzajach dokumentów sądowych. Jednocześnie sytuacja komunikacyjna ma charakter oficjalny, a dystans pomiędzy uczestnikami aktu komunikacji podkreślony jest poprzez stosowanie specyficznych formuł językowych.

Wymagania co do budowy i treści protokołu określone są w art. 158. k.p.c. W myśl tego przepisu protokół powinien zawierać:

- (i) oznaczenie sądu, miejsca i daty posiedzenia,

- (ii) nazwiska sędziów, protokolanta, prokuratora, stron, interwenientów, jak również obecnych na posiedzeniu przedstawicieli ustawowych i pełnomocników,
- (iii) oznaczenie sprawy,
- (iv) wzmiankę co do jawności.

W dalszej części należy opisać przebieg posiedzenia. Zaprotokołowane powinny zostać:

- (i) wnioski i twierdzenia stron, jeżeli zostały one wyrażone wcześniej w pismach przygotowawczych (zamiast ich przytaczania można w protokole powołać się na te pisma),
- (ii) czynności stron wpływające na rozstrzygnięcie sądu,
- (iii) czynności wykonane przez sąd.

Jeżeli sporządzenie orzeczenia na odrębnym druku nie jest wymagane, należy w protokole odnotować treść tego orzeczenia, natomiast jeśli sąd wydał postanowienie niekończące postępowania w sprawie, ale podlegające zaskarżeniu, to powinna być sporządzona odrębna sentencja, a w protokole należy odnotować, że postanowienie takie zostało ogłoszone.

Protokół powinien wiernie odzwierciedlać przebieg rozprawy, tzn., że należy odnotować np., czy zeznania zostały złożone spontanicznie, czy dopiero wskutek ponawianych pytań, należy odnotować niezdecydowanie osoby przesłuchiwanej, czy też nietypowe reakcje, takie jak płacz, agresja, niechęć świadka demonstracyjnie okazywana jednej ze stron. Wszelkie poprawki i uzupełnienia treści protokołu powinny zostać omówione w jego końcowej części przed podpisem albo w osobnej uwadze (por. Pietrzkowski 2005: 272n).

Istnieją dwie techniki protokołowania:

- (i) system chronologiczny, polegający na dokonywaniu samodzielnie przez protokolanta wiernego zapisu i postanowień sądu. System ten może być zmodyfikowany w ten sposób, że sam przebieg posiedzenia protokołowany jest samodzielnie przez protokolanta, natomiast wszelkie decyzje sądu – pod dyktando przewodniczącego,
- (ii) system reasumpcyjny, polegający na dyktowaniu przez przewodniczącego treści protokołu zarówno w zakresie samego przebiegu posiedzenia, jak i wydawanych na nim zarządzeń i postanowień (Ereciński 2003: 346).

W myśl art. 159 k.p.k. przebieg czynności protokołowanych może być utrwalony za pomocą aparatury dźwiękowej, o czym należy przed uruchomieniem aparatury uprzedzić wszystkie osoby uczestniczące w czynności.

28.5.1 Protokół z węgierskiej rozprawy sądowej – część 1

Poniżej przedstawiono fragmenty protokołów z dwóch węgierskich rozpraw sądowych dotyczących sprawy o przyznanie alimentów. Powódka jest dziecko uczące się, które chce uzyskać od matki pieniądze na kontynuowanie nauki. Tekst sformułowany w czasie teraźniejszym. Stwierdzono, że wymagania dotyczące protokołu określone w prawie polskim nie odbiegają od treści, jakie wystąpiły w protokole z rozprawy węgierskiej.

W protokole rozprawy wyodrębniono następujące komponenty:

- (i) nazwę sądu, sygnaturę akt,

- (ii) imię i nazwisko powódki,
- (iii) imię i nazwisko pozwanej,
- (iv) przedmiot rozprawy,
- (v) datę rozprawy,
- (vi) informację o sposobie reprezentowania stron na rozprawie,
- (vii) informację o spisaniu protokołu z magnetofonu,
- (viii) stwierdzenie o stawiennictwie wezwanych,
- (ix) zapoznanie obecnych z wnioskiem,
- (x) oświadczenie pozwanej,
- (xi) oświadczenie powódki,
- (xii) odpowiedź pozwanej,
- (xiii) odpowiedź powódki,
- (xiv) odpowiedź pozwanej
- (xv) przesłuchanie świadka,
- (xvi) oświadczenie pozwanej,
- (xvii) oświadczenie powódki,
- (xviii) orzeczenie,
- (xix) zamknięcie protokołu,
- (xx) imię i nazwisko sędziego.

W protokole szczególnie ważną kwestią jest różnorodność języka wypowiedzi. Jednym z celów, dla których przytoczono wypowiedzi tak szeroko, było zobrazowanie różnic w sposobach wypowiadania się poszczególnych osób. Pod tym kątem szczególną uwagę zwrócono na wypowiedź:

- (i) protokolanta – tu charakterystyczne jest stosowanie przez niego pewnych utartych formuł wtrąconych do tekstu wypowiedzi, np.: zwrot *András nevű gyerek* (dziecko o imieniu András),
- (ii) powódki – jest to język młodej osoby kierującej się w dużym stopniu emocjami,
- (iii) pozwanej – jest to język osoby dorosłej, przeciętnie wykształconej, starającej się nadać swojej wypowiedzi charakter bardzo oficjalny, co prowadzi w niektórych częściach wypowiedzi do tworzenia niewłaściwych lub nadmiernie skomplikowanych form językowych, w kontraście do innych części wypowiedzi, gdzie stosowany jest język potoczny (por: (xii) *a kiadások éves viszonylatban 20.000 ft a kiadása*, (xvi) *hogy hasonló módon képzésben részesüljön*),
- (iv) świadka – jest to język osoby starszej i niewykształconej. Zdania formułowane są więc w sposób bardzo prosty, mimo że świadek również stara się nadać swojej wypowiedzi charakter bardzo oficjalny. Ważne jest, że świadek stara się pozostać obiektywny i nie oceniać żadnej ze stron, natomiast w niektórych momentach mimo wyraźnych starań nie udaje mu się ukryć emocji i subiektywnej opinii o osobach, których sprawa dotyczy.

Poniżej omówione zostaną poszczególne fragmenty protokołu, które przedstawiają schemat tego rodzaju pisma, jak również różnorodność i specyficzność stosowanych w nim form językowych. W części wstępnej wymienia się dane dotyczące sądu i osób biorących udział w rozprawie oraz stwierdza się, co jest przedmiotem rozprawy.

Tekst 19

Pécsi Városi Bíróság, ... szám
Sąd Rejonowy w Pécs, numer ...
Felperes: Nagy Anett, Alperes: Kiss Edit
Powódka: Nagy Anett, Pozwana: Kiss Edit
Tárgy: gyermektartásdíj megállapítása
Przedmiot sprawy: zasądzenie alimentów
felperes személyesen, képvisben dr Kiss László ügyvéd
powódka osobiście, reprezentowana przez adwokata dr L. Kiss
alperes személyesen
pozwana osobiście

A bíró a tárgyalás megkezdése után megállapítja, hogy idézetek megjelentek.
Po rozpoczęciu rozprawy sędzia stwierdza, że wezwani stawili się.

Następnie przytoczona jest wypowiedź pozwanej. Stosuje się formę w trzeciej osobie, w czasie teraźniejszym. Pozwana w szczegółowy sposób opisuje, dlaczego nie może spełnić żądań powódki, tzn. powołuje się na swoje niskie zarobki, wydatki związane z utrzymaniem i kształceniem pozostałych dzieci i nieodpowiednie zachowanie powódki. Styl wypowiedzi jest mieszkanką stylu potocznego i formalnego. Z jednej strony pewne cechy stylu formalnego wynikają z form zastosowanych przez protokolanta (np. Pozwana niezmiennie twierdzi, że), z drugiej strony sama pozwana wyraźnie stara się, by jej wypowiedź miała brzmienie jak najbardziej oficjalne.

Alperes előadja, hogy változatlanul a kereset elutasítását kéri, arra tekintettel, hogy a felperes az angliai út miatt sikertelen pótvizsgát tett, ezen felül pedig olyan minősíthetetlen módon viselkedett a találkozások alkalmával, aljasnak nevezte, azóta sem tett semmit a felperes annak érdekében, hogy legalább elnézést kérjen, bocsánatot kérjen. Ezen kívül pedig anyagi szempontból sem tudja támogatni a felperest, mert a havi jövedelme 66 000 Ft.

Pozwana stwierdza, że niezmiennie wnosi o oddalenie wniosku ze względu na to, że powódka z powodu podróży do Anglii nie zdała egzaminu poprawkowego, a poza tym w trakcie spotkań zachowywała się w tak nieodpowiedni sposób, wyzwała ją od podłych, od tego czasu nie zrobiła niczego w tym celu, by przynajmniej przeprosić, poprosić o wybaczenie. Poza tym z materialnego punktu widzenia także nie może wspierać powódki, ponieważ jej miesięczne wynagrodzenie wynosi 66 000 Ft.

Az András utónevű kiskorú gyermeke a közigazdasági szakközépiskolájában Kecskeméten tanul, most jelenleg 0. évfolyamos, az évi tandíja 90 000 Ft, ezen felül ebben az évben 4 hetes nyári képzésen vesz részt Angliában, amelynek várható költsége 200 000 Ft. Erre az összegre vett fel 1997 évben a munkáltatójától 97 000 - Ft-ot munkabér előlegként, amelyet 16 250 -Ft-tal vonnak le havonta.

Jej nieletnie dziecko imieniem András uczy się w szkole średniej o profilu ekonomicznym w Kecskemét, obecnie jest na roku zerowym, roczna opłata za naukę wynosi 90 000 Ft, poza tym w tym roku bierze on udział w czterotygodniowym kursie letnim w Anglii, którego koszt szacuje się na 200 000 Ft. Na

taką kwotę w 1997 roku podjęła od pracodawcy zaliczkę na poczet pensji w wysokości 97 000 Ft, którą spłaca w miesięcznych ratach w wysokości 16 250 Ft.

Lényegében három kiskorú gyermek eltartásáról kell gondoskodni, az ingatlan, amelyben lakik, a tulajdonát képezi, havi kiadása ezzel kapcsolatosan átlagosan 20 000 Ft, ez a villany, gáz, közös költség, kábel televízió díj, így általában ezek a kiadások éves viszonylatban 20 000 Ft a kiadása, nyáron ez kevesebb összeget jelent, télen több összeget. Változatlanul az az álláspontja, hogy sem anyagilag nem tudja támogatni a felperest, sem azért, mert a felperes érdemtelenné vált a viselkedésénél fogva.

W istocie musi opiekować się trójką nieletnich dzieci, nieruchomości, w której mieszka jest jej własnością, miesięczne wydatki z nią związane wynoszą przeciętnie 20 000 Ft, tj.: prąd, gaz, czynsz, opłata za telewizję kablową, tak więc zwykle wydatki te wynoszą w stosunku rocznym 20 000 Ft, latem mniej, zimą więcej. Pozwana niezmiennie twierdzi, że nie może wspierać powódki ani materialnie, ani dlatego, że powódka na to nie zasługuje z powodu swojego zachowania.

Powódka odpowiada na wystąpienie pozwanej. Wysuwa argumenty, które mają na celu podważenie niektórych ze stwierdzeń pozwanej. W dalszym ciągu zdania wyrażane są w trzeciej osobie. Styl wypowiedzi jest mieszany, posiada cechy stylu formalnego i potoczego. Również powódka stara się, by jej wypowiedź miała charakter jak najbardziej oficjalny.

Felperes előadja, hogy az András nevű gyermek fizetendő összege az ebben az évben esedékes, a következő évben azonban már ilyen kiadások nem merülnek fel. Álláspontja szerint az alperes anyagi viszonyait figyelembe véve a felperesnek fizetendő havi 5 000 Ft gyermektartásdíj nem jelent megterhelést anyagilag.

Powódka stwierdza, że kwota płacona w tym roku za dziecko imieniem András jest aktualna w tym roku, natomiast w przyszłym roku takie wydatki już się nie pojawiają. Według jej opinii, biorąc pod uwagę sytuację finansową pozwanej, miesięczna kwota alimentacyjna w wysokości 5 000 Ft nie jest dla niej materialnym obciążeniem.

Kolejno następuje wymiana argumentów pomiędzy pozwaną i powódką.

Alperes: az András nevű gyermek 0. évfolyamos, de a 90 000 Ft. az valójában abban az iskolában kötelező angol nyelvű oktatásnak díja. A igaz valójában, hogy amennyiben a jövő évben a középiskola első tanulója, akkor már ilyen összegű tandíj már nem várható.

Pozwana: dziecko o imieniu András jest na zerowym roku, ale 90 000 Ft to w rzeczywistości obowiązkowa w tej szkole opłata za naukę języka angielskiego. Prawdą jest, że ponieważ w przyszłym roku będzie on w pierwszej klasie wymienionej szkoły średniej to wtedy już nie jest spodziewana opłata za naukę w takiej kwocie.

Az angliai út ennek az iskolának a beiratásakor nem volt kötelező, azonban már biztos, hogy ennek az összege 225 000 Ft, az osztályban mindenki ezt a költséget

vállalta, a végén, mivel mindenki jelentkezett, így kötelezővé tették ezt az angliai nyelvoktatást.

Wyjazd do Anglii nie był obowiązkowy, kiedy zapisywano do szkoły, natomiast jest już pewne, że jego kwota wyniesie 225 000 Ft, w klasie wszyscy podjęli się pokrycia tych kosztów, na końcu, ponieważ wszyscy się zgłosili, naukę angielskiego przyjęto jako obowiązkową.

Odpowiedź powódki jest ujęta w protokole dosłownie, czyli w pierwszej osobie. Mimo, że styl wypowiedzi jest nadal oficjalny, wysuwane argumenty mają charakter coraz bardziej subiektywny. Coraz częściej, poza przytaczaniem faktów, pojawiają się zwroty typu: *w mojej opinii nie było obowiązkowe, nie wydaje mi się prawdziwe*.

Felperes személyesen: álláspontom szerint nem lett volna kötelező beiratni egy ilyen speciális iskolába az András nevű testvéremet, és azt sem tartom valószínűnek, hitelt érdemlőnek, hogy az angliai út részvételét kötelezővé tegyék ilyen összegért.

Powódka osobiście: w mojej opinii nie było obowiązkowe zapisywanie mojego brata imieniem András do takiej szczególnej szkoły i nie wydaje mi się prawdziwe i warte brania kredytu, by udział w wyjeździe do Anglii za taką kwotę był obowiązkowy.

Podobnie wypowiedź powódki nabiera coraz bardziej subiektywnego charakteru. Pozwana stwierdza, że skoro powódka korzystała z prywatnych lekcji, to jej kolejne dziecko również ma prawo do podobnego wykształcenia.

Alperes: annak idején, amikor a felperes angol nyelvet tanult, az igaz, hogy a volt házastársam biztosította a felperesnek a külön angol órák fizetését és így sikerült a felperesnek elérni azt, hogy középfokú nyelvvizsgát tegyen. Én úgy gondolom, hogy az András nevű gyermekemet megilleti, hogy hasonló módon képzésben részesüljön.

Pozwana: w swoim czasie, kiedy powódka uczyła się języka angielskiego, prawdą jest, że mój były mąż zapewnił powódce prywatne lekcje angielskiego i w ten sposób udało się pozwanej osiągnąć to, że zdała egzamin średniego stopnia. Myślę, że moje dziecko o imieniu András zasługuje na to, by mógł uczyć się w podobny sposób.

W kolejnej części protokołu stwierdza się fakt przesłuchania świadków przez sąd. Wymienia się dane świadka i zamieszcza informację o tym, że został on pouczony o swoich prawach i obowiązkach:

Ezt követően a bíróság a megjelent tanúkat az alábbiakban hallgatja meg: Molnár Terézia, nyugdíjas, a felperesnek nagyanya, az alperesnek édesanya, érdektelennek vallja magát, a törvényes figyelmeztetés után előadja.

Następnie sąd przesłuchuje przybyłych świadków jak poniżej: Terézia Molnár, emeryt, babka powódki, matka pozwanej, oświadcza, że jest bezstronna, wypowiada się po ustawowym pouczeniu.

Dalej następuje dosłowne przytoczenie wypowiedzi świadka, w pierwszej osobie. Świadek to babka powódki i matka pozwanej, starsza osoba mieszkająca na wsi, prawdopodobnie niewykształcona. Język wypowiedzi jest prosty, chociaż i w tym wypadku osoba mówiąca wyraźnie stara się, by była to wypowiedź jak najbardziej oficjalna, jest to więc dość szczególna mieszanka stylu bardzo prostego i wyszukanego. Wypowiedź jest długa, świadek opowiada w praktyce całą historię życia powódki i pozwanej oraz wyraża swoją opinię na temat przyczyny konfliktu pomiędzy stronami, stara się jednak, by nie opowiadać się po żadnej ze stron.

Fragment wypowiedzi świadka:

A felperest már gyermekkorra óta, mondhatom azt, hogy 4 éves koráig én neveltem a férjemmel együtt, ennek az volt az oka, mert abban az időszakban az alperes főiskolára járt és a tanulása mellett nem tudja teljesen ellátni, vállalni a gyermeket. Amikor elvált az alperes és a felperesnek az édesapja, akkor a felperes ottharadt az alperesnél, egészen 14 éves koráig.

Powódkę już od dzieciństwa, mogę powiedzieć, że do czwartego roku życia wychowywałam ja razem z mężem, a przyczyną tego było to, że w tym czasie pozwana chodziła do szkoły wyższej i ucząc się, nie mogła w pełni podjąć się opieki nad dzieckiem. Kiedy pozwana i ojciec powódki rozwiedli się, to powódka pozostała z pozwaną do 14 roku życia.

14 éves korában Pécsent ment középiskolába, ott egészen más körülményeket ismert meg, a többi gyermekhez próbált alkalmazkodni, festette magát, kifestette a körmét, másképpen hordta a frizuráját, ezt pedig az alperes kifogásolta, ebből eredt nekik a vitájuk, aminek az lett a következménye, hogy végül is az alperes az apjához vitte a felperest. Ezután a középiskolát a felperes az édesapjánál, háztartásában élve végezte el, ezt követően pedig, ahogy befejezte a középiskolát, hozzánk költözött.

W wieku 14 lat poszła do szkoły średniej w Pécs, tam poznała zupełnie inne warunki, próbowała się dostosować do innych dzieci, malowała się, malowała paznokcie, zmieniła fryzurę, czemu natomiast pozwana się sprzeciwiła, przez to się pokłóciły, w skutek czego w końcu pozwana odesłała powódkę do ojca. Po tym powódka skończyła szkołę średnią, mieszkając z ojcem, potem natomiast, kiedy skończyła szkołę, przeprowadziła się do nas.

Azt nem tudom, hogy megbeszélte a felperes és az alperes, hogy a felperes tovább fog tanulni, de amikor beiratkozott, a felperes a főiskolára, azt nem kifogásolta az alperes, és hozzá is járult a tanulmányaihoz. A felperes apja nem akart hozzájárulni a tanulás költségéhez, de végül is aztán felajánlotta a bíróság előtt, hogy havi 5 000 Ft-ot fizet.

Nie wiem, czy powódka omówiła z pozwaną, że będzie się dalej uczyć, ale kiedy powódka zapisała się do szkoły, to pozwana nie sprzeciwiła się i dokładała się do jej nauki. Ojciec powódki nie chciał się dokładać do kosztów nauki, ale w końcu zaproponował potem przez sądem, że będzie płacił 5 000 Ft miesięcznie.

Dalej świadek opisuje relacje pomiędzy powódką i pozwaną, m.in. ich kłótnie. Na zakończenie wyraża swój osobisty stosunek do pozwanej:

Én nem haragszom az alperesre, az alperes az én lányom, én csak annyit mondom róla, hogy nagyon erőszakos természetű, elég veszekedős, de én nem haragszom rá.

Ja się nie gniewam na pozwaną, pozwana jest moją córką, ja tylko powiem o niej tyle, że ma bardzo agresywną naturę, jest dość kłótniwa, ale ja się na nią nie gniewam.

Po przesłuchaniu świadka protokół przytacza dalsze wypowiedzi pozwanej i powódki. Wypowiedzi coraz bardziej przypominają zwykłą rozmowę pomiędzy matką i córką. Obie strony dają do zrozumienia, że chciałyby ugody, wskazują natomiast na powody dla których nie jest to możliwe.

Alperes:

Én elvártam volna a felperestől, hogy ha volt is vitánk, amit a tanú ugyan nem pontosan mond el, legalább is elnézést vagy bocsánatot kért volna az eltelt idő alatt.

Pozwana:

Ja bym oczekiwała od powódki, żeby przez ten czas, jaki minął, nawet jeśli były między nami kłótnie, o czym co prawda świadek nie opowiedział dokładnie, przynajmniej przeprosiła lub poprosiła o wybaczenie.

Felperes:

Én hajlandó vagyok az alperestől bocsánatot kérni, elnézést kérni, de nem merek menni, mert ha beszélünk, akkor veszekedés támad köztünk, mint ahogy korábban is.

Powódka:

Ja jestem skłonna poprosić o wybaczenie pozwaną, ale nie mam odwagi iść, bo kiedy rozmawiamy to wybucha między nami kłótnia, tak jak było wcześniej.

Na końcu przytoczona jest treść orzeczenia sądowego.

Végzés

A bíróság a mai tárgyalást elhalasztja, új hatánapot 1998. április 22-én 15 órára tűz, melyre a jelenlevőket szóban megidézi.

Orzeczenie

Sąd odracza dzisiejszą rozprawę, nowy termin wyznacza na 22 kwietnia 1998 roku na godzinę 15.00, na którą obecnych tu wzywa ustnie.

Ponieważ sąd nie mógł wydać decyzji tylko na podstawie wypowiedzi, które usłyszał na rozprawie, zażądał on, by zostały sporządzone kolejne pisma:

Megkeresi a bíróság a szakközépiskolát annak közlése végett, hogy a Kiss András nevű gyermeknek kötelező-e részt vennie az angliai úton, vogy önkéntes alapon történik.

Sąd poprosi szkołę o udzielenie informacji, czy dziecko András Kiss musi obowiązkowo wziąć udział w wyjeździe do Anglii, czy odbywa się to na zasadzie zgłoszeń nieobowiązkowych.

Megkeresi a bíróság az alperes munkáltatóját annak közlése végett, hogy az alperes milyen összegű illetmény – előleget vett fell és mikortól milyen összeget fizet.

Sąd poprosi pracodawcę pozwanej o udzielenie informacji, w jakiej wysokości pozwana pobrała zaliczkę na poczet wynagrodzenia i od kiedy jaką kwotę spłaca.

Jegyzőkönyv lezárva. A jegyzőkönyv hangszalagól leírva.

Protokół zamknięto. Protokół spisano z taśmy.

28.5.2 Protokół z węgierskiej rozprawy sądowej – część 2

Kolejna rozprawa ma na celu wyjaśnienie wątpliwości, które pojawiły się na poprzedniej rozprawie. Tekst protokołu ma podobną konstrukcję. Tym razem nie przesłuchiowano jednak świadków, a rozprawa zakończyła się zatwierdzeniem przez sąd ugody pomiędzy stronami. W protokole wystąpiły następujące komponenty składowe:

- (i) nazwa sądu , sygnatura akt,
- (ii) imię i nazwisko powódki,
- (iii) imię i nazwisko pozwanej,
- (iv) przedmiot rozprawy, data,
- (v) informacja o stawiennictwie,
- (vi) informacja o spisaniu protokołu z magnetofonu,
- (vii) załączone dokumenty,
- (viii) oświadczenia stron,
- (ix) odpowiedzi powódki na pytania sędziego,
- (x) oświadczenia pozwanej,
- (xi) informacja o zawarciu ugody,
- (xii) orzeczenie sądu i podstawa prawna,
- (xiii) pouczenie o prawie do odwołania,
- (xiv) stwierdzenie przez strony przyjęcia do wiadomości orzeczenia,
- (xv) stwierdzenie przez sąd prawomocności wyroku,
- (xvi) zamknięcie protokołu,
- (xvii) imię i nazwisko sędziego.

Tekst 20

W części wstępnej wymienia się dane dotyczące sądu i osób biorących udział w rozprawie i stwierdza się, co jest przedmiotem rozprawy:

Pécsi Városi Bíróság, ... szám
Sąd Rejonowy w Pécs, numer ...

felperes: Nagy Anett, alperes: Kiss Edit
powódka: Nagy Anett, pozwana: Kiss Edit
tárgy: gyermektartásdíj megállapítása
przedmiot sprawy: zasądzenie alimentów
felperes személyesen, képvis-ben dr Kiss László ügyvéd
powódka osobiście, reprezentowana przez adwokata dr L. Kiss
alperes személyesen
pozwana osobiście

Biró a tárgyalás megkezdése után megállapítja, hogy idézetek megjelentek. Po rozpoczęciu rozprawy sędzia stwierdza, że wezwani stawili się.

W protokole odnotowano uwagę o załączeniu kolejnych pism procesowych i o ich treści.

Felperes F/16/1 alatt csatolja az írásbeli nyilatkozatát, hogy az AVON termékeknek az árusítása során a jövedelme alacsony. Csatolja a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola igazolását, miszerint az ösztöndíja 1998 II. félévben 5710 Ft, szociális támogatás 4.000 Ft összesen 9710 Ft.

Powódka załącza pod (numerem) F/16/1 pisemne oświadczenie, że dochód uzyskany ze sprzedaży produktów AVON jest niski. Załącza zaświadczenie ze Szkoły Wyższej Pedagogicznej im. Gyuli Juhásza, według którego w II półroczu 1998 roku jej stypendium wynosiło 5710 Ft, zasiłek socjalny wynosił 4.000 Ft, razem 9710 Ft.

Następnie strony składają oświadczenia na temat swojej sytuacji majątkowej.

Felperes előadja, hogy az AVON termékből a jövedelme 190 Ft havonta. Powódka stwierdza, że miesięczny dochód ze sprzedaży produktów AVON wynosi 190 Ft.

Alperes előadja, hogy 1998 március 14-én elköltözött Szeged, Esztergomi u. 3. szám alá, az ikergyermekekkel együtt. A Pécsi lakást értékesítette, és ebből a pécsi lakás árából vásárolt, valamint 350.000 Ft kölcsönből tudta megvásárolni a lakást.

Pozwana stwierdza, że 14 marca 1998 roku wyprowadziła się na adres w Szegedzie, ul. Esztergomi 3, razem z dziećmi – bliźniakami. Mieszkanie w Pécsu sprzedała i z uzyskanych ze sprzedaży pieniędzy oraz z pożyczki w wysokości 350 000 Ft mogła zakupić nowe mieszkanie.

W dalszej części zawarta jest odpowiedź powódki na pytanie. Pytanie nie zostało odnotowane, zamieszczono tylko uwagę informującą o tym, że jest to odpowiedź na pytanie sędziego, po czym przytoczono wypowiedź w pierwszej osobie. Wyraża ona w większej części subiektywny osąd faktów i prawdziwość tych osądów może być łatwo poddana w wątpliwość (np. osąd co do przebiegu rekrutacji na studia, czy też osąd co do relacji z matką). Po raz pierwszy powódka wykazuje się niekonsekwencją i raz używa zwrotu *pozwana*, raz oficjalnego zwrotu *édesanyám* (co w tym kontekście przetłumaczone zostało jako matka), a raz zdrobnienia *anyukám* (moja mama).

Felperes bírói kérdésre:

Amennyiben a főiskoláról nem megyek át az egyetemre, akkor ebben az évben befejezném a főiskolai tanulmányaimat. Annak ellenére, hogy az egyetemen eredménytelen volt a vizsgám, nem jelenti azt, hogy én nem megfelelően készültem fel a vizsgára, a követelmények olyan jellegűek, hogy szerencse kérdése, hogy milyén eredményt ér el az ember.

Powódka w odpowiedzi na pytanie sędziego:

Jeżeli ze szkoły wyższej nie przejdę na uniwersytet, to za rok ukończyłabym naukę. Pomimo tego, że nie zdałam egzaminu na uniwersytet, nie znaczy to, że nie

przygotowałam się odpowiednio na egzamin, wymagania są takie, że kwestią szczęścia jest, jaki wynik ktoś osiągnie.

Változatlanul azt állítom, hogy nem romlott meg olyan mértékben az alperessel a kapcsolatom, mint ahogy azt az alperes állítja, valójában amikor költöztek az édesanyámék, meglátogattam, sőt ajánlott fel ruhákat, amitt nekem adott volna, tréfalchoztünk is, a kapcsolatunk koránt sem olyan rossz, mint ahogy azt az anyukám állítja.

Niezmiennie twierdzę, że moje relacje z pozwaną nie zepsuły się tak bardzo, jak to przedstawia pozwana, w rzeczywistości kiedy matka z bliźniakami przeprowadzili się, odwiedzałam ich, a nawet zaproponowała mi ubrania, które by mi dała, żartowałyśmy też, nasze relacje w żadnym razie nie są takie złe, jak to przedstawia moja mama.

Po wystąpieniu powódki głos zabrała pozwana. Wypowiedź została przytoczona w trzeciej osobie.

Alperes előadja, hogy amennyiben hozzájárul a felperes ahhoz, hogy 1998 szeptemberétől fizessen a főiskolai tanulmányaira havi 5000 Ft-ot, akkor hajlandó erre vonatkozóan egyezséget kötni. Azt viszont szeretné, hogy ha a főiskolán jó tanulmányi eredményt érjen el a felperes, megfélelően tanuljon.

Pozwana stwierdza, że o ile powódka zgodzi się, by pozwana od września 1998 płaciła na naukę w szkole wyższej 5000 Ft miesięcznie, to jest ona skłonna w związku z tym zawrzeć ugodę. Chciałaby natomiast, by pozwana odpowiednio się uczyła, by osiągnęła dobre wyniki w szkole.

W kolejnej części protokołu odnotowano, że powódka zgadza się na ugodę i podano treść ugody. Sytuację opisano w trzeciej osobie.

Felperes előadja, hogy ezt az egyezséget ajánlatot elfogadja.
Powódka stwierdza, że przyjmuje ofertę ugody.

Ezt követően a felek megkötik az alábbi egyezséget:
Kötelezi magát az alperes, hogy megfizet a felperesnek 1998. szeptember 1. napjától minden hónap 10. napjáig havi 5000 Ft (ötezer forint) gyermektartásdíjat.

Następnie strony zawierają poniższą ugodę:
Pozwana zobowiązuje się, że od dnia 1 września 1998 roku będzie płacić powódce do dziesiątego dnia miesiąca 5000 Ft (pięć tysięcy forintów) miesięcznie.

Po zawarciu porozumienia przez strony sąd wydał orzeczenie. Zamieszczono w nim informację o tym, że sąd zatwierdził ugodę, podstawę prawną i uzasadnienie orzeczenia, pouczając jednocześnie strony o prawie do odwołania się od orzeczenia.

Végzés
A bíróság a felek által kötött egyezséget a Pp.148 § /2/ bek-e alapján jóváhagyja, mert az megfelel a jogszabályoknak.

Orzeczenie

Sąd na podstawie paragrafu 148 k.p.c. ust. 2 zatwierdza ugodę zawartą przez strony, ponieważ jest ona zgodna z przepisami prawa.

A végzés ellen a kihirdetéstől számított 15 napon belül fellebbezésnek van helye a Pécsi Megyei Bírósághoz, melyet a Pécsi Városi Bíróságnál kell írásban, három példányban benyújtani.

Od orzeczenia można się odwołać do Sądu Okręgowego w Pécsu, w przeciagu 15 dni od ogłoszenia orzeczenia. Odwołanie należy złożyć na piśmie w Sądzie Rejonowym w Pécsu w trzech egzemplarzach.

Na koniec odnotowano, w trzeciej osobie, że strony przyjmują orzeczenie do wiadomości, a sąd uznał wyrok za prawomocny.

Felek a végzést tudomásul veszik, fellebbezési jogukról lemondanak.

Strony orzeczenie przyjmują do wiadomości, nie skorzystają z prawa do odwołania.

A fenti végzés jogerős és végrehajtható.

Powyższy wyrok jest prawomocny i ma moc wykonawczą.

Jegyzőkönyv lezárva. A jegyzőkönyv hangszalagról leírva.

Protokół zamknięto. Protokół spisano z taśmy.

Analizując teksty pod kątem występowania w nich zwrotów szczególnie użytecznych dla badań terminologicznych, warto zwrócić uwagę m.in. na poniższe zwroty i zdania:

- (i) idézetek megjelentek – wezwani stawili się,
- (ii) a bíró megállapítja, hogy – sędzia stwierdza, że,
- (iii) alperes eloadja, hogy – pozwana stwierdza, że,
- (iv) arra tekintettel, hogy – ze względu na to, że,
- (v) a kereset elutasítását kéri – wnosi o oddalenie wniosku,
- (vi) változatlanul az az álláspontja, hogy – niezmiennie twierdzi, że,
- (vii) felperes F/16/1 alatt csatolja az írásbeli nyilatkozatát, hogy – powódka załącza pod (numerem) F/16/1 pisemne oświadczenie, że,
- (viii) változatlanul azt állítom, hogy – niezmiennie twierdzą, że,
- (ix) ezt követően – następnie,
- (x) kötelezi magát az alperes, hogy – pozwana zobowiązuje się, że,
- (xi) jóváhagya, mert az megfelel a jogszabályoknak – zatwierdza, ponieważ jest to zgodne z przepisami prawa.

29 Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego

29.1 Uwagi wprowadzające

W dalszej części omówione zostaną orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego. Teksty te odróżniają się od innych pism sądowych, ze względu na specyfikę organu, który je sporządza. Trybunał Konstytucyjny jest samodzielnym organem konstytucyjnym

państwa zarówno w Polsce, jak i na Węgrzech. Pozostaje on poza systemem sądów, tworząc drugi, odrębny segment władzy sądowniczej. Kompetencje Trybunału Konstytucyjnego w obu krajach określa Konstytucja. Jego podstawowym zadaniem jest kontrola norm (a posteriori i a priori), a szczególną procedurą kontroli norm jest rozpatrywanie skarg konstytucyjnych. Artykuł 188 Konstytucji polskiej poddaje kontroli Trybunału Konstytucyjnego trzy typy aktów: ustawy, umowy międzynarodowe oraz inne przepisy prawa wydawane przez centralne organy państwowe. Łącznie określa się je mianem aktów normatywnych. Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym przewiduje trzy kryteria kontroli (art. 42):

- (i) badanie treściowej zgodności kontrolowanego aktu normatywnego (jego przepisów) z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
- (ii) badanie dochowania trybu wymaganego przepisami prawa dla wydania kontrolowanego aktu normatywnego,
- (iii) ustalenie, czy organ, który wydał akt normatywny, ma kompetencję do jego wydania.

Po zebraniu wszystkich niezbędnych materiałów przeprowadzana jest rozprawa, po zamknięciu rozprawy odbywa się narada, a orzeczenia podejmowane są większością głosów. Orzeczenia wydawane są w formie pisemnej i są uzasadniane. Ogłaszane są na publicznym posiedzeniu Trybunału, a potem publikowane są w całości w urzędowym Zbiorze Orzecznictwa, a częściowo w Dzienniku Ustaw (por. Skrzydło 1999).

Spośród orzeczeń Węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego w Monitorze Węgierskim (*Magyar Közlöny*) publikowane są te, które orzekają o niezgodności jakiegoś przepisu z Konstytucją lub interpretują zapisy Konstytucji. Wszystkie orzeczenia publikowane są w zbiorze urzędowym Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego (*Az Alkotmánybíróság Határozatai*). Zarówno w polskim, jak i w węgierskim orzeczeniu dopuszczalne jest złożenie zdania odrębnego (*különvélemény, párhuzamos indokolás*), zarówno co do samego rozstrzygnięcia, jak i co do jego uzasadnienia. Zdania odrębne są publikowane wraz z orzeczeniem.

W badaniach uwzględniono przede wszystkim teksty orzeczeń trybunału węgierskiego. Wcześniej zbadano jednak materiał językowy występujący w orzeczeniach polskich, co dało możliwość zaznajomienia się ze strukturą tego rodzaju tekstów oraz z ich terminologią. W wyrokach wyodrębniono trzy podstawowe części:

- (i) sentencję,
- (ii) uzasadnienie,
- (iii) zdania odrębne.

29.2 Sentencja

Najpierw porównane zostaną podstawowe komponenty wyroków w obu językach. W pierwszym podpunkcie wystąpią fragmenty tekstów trybunału polskiego, a w drugim trybunału węgierskiego.

Komponenty sentencji w części zwanej rubrum to:

- (i) tytuł, data wydania, sygnatura akt,
- (ii) skład trybunału (wymienia się tu przewodniczącego, sędziów i protokolanta),
- (iii) oznaczenie sprawy.

- Komponenty w części zwanej tenorem to:
(iv) rozstrzygnięcie,
(v) podpisy.

Ad (i). Tytuł, data wydania, sygnatura akt:

Wyrok polski:

Wyrok z dnia 21 grudnia 2005 r.
Sygn. akt K 45/05

W dokumencie węgierskim występuje w tym fragmencie tekstu nieco więcej informacji. Obok tych zbieżnych z polskimi zamieszcza się jeszcze informację o tym, w którym numerze Monitora Węgierskiego orzeczenie zostało opublikowane oraz tą samą formułę wstępną, która występuje w wyrokach innych sądów węgierskich:

26/1993. (IV. 28.) AB határozat
Közzététel a Magyar Közlöny 1993. évi 51. számában
Opublikowano w Monitorze Węgierskim nr 51 z 1993 roku

A Magyar Köztársaság Nevében!
W imieniu Republiki Węgierskiej!

Ad (ii, iii) Skład i oznaczenie sprawy:

Trybunał Konstytucyjny w składzie: [imiona i nazwiska sędziów]
po rozpoznaniu, z udziałem... na rozprawie w dniu..., wniosku... o zbadanie
zgodności Ustawy o... z art. 119 ust. 2 Konstytucji, orzeka:

Formuły wstępne w sentencji orzeczenia węgierskiego różnią się nieco od tych stosowanych w wyrokach innych sądów. Identyczne jest tylko zakończenie. Poniższe przykłady wskazują na to, że schemat i dobór terminologii wypowiedzi jest w każdym przypadku podobny, chociaż nie identyczny:

Az Alkotmánybíróság jogszabály alkotmányosságának utólagos vizsgálatára iránt benyújtott indítványok tárgyában – [imiona i nazwiska sędziów] alkotmánybírák különvéleményével – **meghozta a következő határozatot:** [...].

Trybunał Konstytucyjny, w sprawie wniosków o zbadanie zgodności przepisu prawnego z Konstytucją – ze zdaniem odrębnym sędziów Trybunału – wydał następujące orzeczenie: [...].

Az Alkotmánybíróság törvény alkotmányellenességének utólagos megállapítására és a törvény megsemmisítésére irányuló indítványok alapján – [imię i nazwisko sędziego] alkotmánybírónak különvéleményével – **meghozta a következő határozatot:** [...].

Trybunał Konstytucyjny, na podstawie wniosków o stwierdzenie niezgodności ustawy z Konstytucją i jej unieważnienie – wraz ze zdaniem odrębnym sędziego Trybunału [imię i nazwisko] – **wydał następujące orzeczenie:** [...].

Az Alkotmánybíróság jogsabály alkotmányellenessége utólagos vizsgálatára irányuló eljárásban **meghozta a következő határozatot**: [...].

Trybunał Konstytucyjny w postępowaniu badającym niezgodność przepisu z Konstytucją **wydał następujące orzeczenie**: [...].

Ad (iv). rozstrzygnięcie o przedmiocie sprawy:

Schemat i terminologia stosowana w tej części w orzeczeniach polskich może wyglądać następująco:

Artykuł... Ustawy ...

a) jest zgodny z art. 119 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,

b) jest niezgodny z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

W orzeczeniach węgierskich zdania mogą przybierać następującą postać:

Az Alkotmánybíróság a ... törvény 10. § (1) bekezdése alkotmányellenességének megállapítása iránti indítványt **elutasítja**.

Trybunał Konstytucyjny odrzuca wniosek o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją § 10 ust. 1 Ustawy ...

Az Alkotmánybíróság a ... alkotmányellenessége vizsgálatára irányuló indítvány tárgyában az **eljárást** 1996. március 1-jéig **felfüggeszti**.

Trybunał Konstytucyjny **zawiesza** do 1 marca 1996 roku **postępowanie** w sprawie wniosku o zbadanie niezgodności z Konstytucją ...

W orzeczeniu węgierskim w tym miejscu zamieszcza się również informację o publikacji:

Az Alkotmánybíróság határozatát a Magyar Közlönyben közzéteszi.

Decyzja Trybunału Konstytucyjnego zostanie opublikowana w Monitorze Węgierskim.

29.3 Uzasadnienie

Uzasadnienie to najczęściej bardzo obszerny fragment orzeczenia, zarówno polskiego, jak i węgierskiego. Celem egzemplifikacji wybrano niektóre zwroty i zdania w nich występujące. Chodziło o wyodrębnienie takich wyrażen, które są charakterystyczne dla orzeczeń i mogą być stosowane wielokrotnie.

29.3.1 Terminologia uzasadnień w orzeczeniach polskich

Jak już zostało wspomniane wcześniej, przed przystąpieniem do analizy tekstów węgierskich, wyodrębniono leksykę charakterystyczną dla tekstów polskich. Znajomość tej leksyki może pomóc w odnalezieniu ekwiwalentów przy tłumaczeniu podobnych zwrotów z tekstów węgierskich, w wypadku tłumaczenia zorientowanego na język docelowy. Wyrażenia te umieszczono w dwóch grupach:

- (i) w pierwszej z nich znalazły się wyrazy w trzeciej osobie występujące w konstrukcjach typu [sąd]:

jedynie marginalnie wskazuje, że
nie jest powołany do rozstrzygnięcia o
nie wyklucza, że
opowiedział się za
podkreśla, że
podziela opinię wnioskodawcy, że
podziela również płynący stąd wniosek, że
przypomina, że
stwierdza, co następuje
twierdzi, że
uznaje za celowe odniesienie się do
uznał zasadność zarzutu, że
wskazał, że
za nieprzekonujący uznał argument, że
zastrzega, że
zauważył, że
zgadza się z ... , że / zgodził się, że
zważył, co następuje
zwraca uwagę, że / zwrócił uwagę na

- (ii) w drugiej grupie umieszczone zostały zwroty wyrażone bez akcentowania, kto jest nadawcą:

abstrahując od wątpliwości, czy
biorąc pod uwagę, że
dla oceny ..., konieczne jest rozstrzygnięcie, czy
marginalnie warto przytoczyć, że
należy podkreślić, że
nie sposób też pominąć faktu, że
nie ulega wątpliwości, że
oczywiste jest, że
oznacza to, że
ponadto konieczne jest
pozostaje poza wątpliwością, że
prowadzi to do wniosku, że
w tym miejscu godzi się nadmienić, że
wydawałoby się więc, że
z omawianej zasady konstytucyjnej nie wynika, że
z powołanych danych wynika, że
zwrócić więc trzeba uwagę na

- (iii) w końcowej części występują zdania podsumowujące wszystkie argumenty uzasadnienia, np.:

Z tych względów Trybunał Konstytucyjny orzekł jak w sentencji.

Dlatego też Trybunał Konstytucyjny **uznaje** zaskarżony art. 1 pkt 20 nowelizacji **za zgodny** z art. 119 ust. 2 Konstytucji.

W związku z powyższym Trybunał Konstytucyjny uznaje zaskarżony przepis za niezgodny z art. 22 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

W świetle powołanego wyżej orzecznictwa zarzut niezgodności art. 1 pkt 20 nowelizacji z art. 119 ust. 2 Konstytucji trzeba uznać za niezasadny.

- (iv) na końcu orzeczenia zamieszcza się informacje o jego publikacji:

Az Alkotmánybíróság ezt a határozatát a Magyar Közlönyben közzéteszi.
Trybunał Konstytucyjny publikuje to orzeczenie w Monitorze Węgierskim.

29.3.2 Terminologia uzasadnień w orzeczeniach węgierskich

Głównym celem analizy orzeczeń było wyodrębnienie ważnych zwrotów, występujących w orzeczeniu węgierskim. Cel ten zrealizowano na materiale uzasadnień, ze względu na ich obszerność i bogactwo leksykalne. Nie wszystkie zwroty są charakterystyczne tylko i wyłącznie dla tego rodzaju tekstu. Wiele z nich to formy wykorzystywane powszechnie w wielu rodzajach wypowiedzi, które należą do tzw. stylu oficjalnego. Zwroty występujące w uzasadnieniu pogrupowano według następujących kryteriów:

- (i) zwroty związane z opinią wnioskodawcy,
- (ii) zdania wstępne,
- (iii) interpretacja przepisów,
- (iv) powołanie się na przepisy,
- (v) wyjaśnienie zastosowanej interpretacji,
- (vi) podsumowanie interpretacji,
- (vii) wniosek o publikację,
- (viii) data oraz podpisy przewodniczącego sądu i sędziów.

Ad (i). Na początku uzasadnienia znajdują się zwroty związane z opinią wnioskodawcy wyrażoną we wniosku do Trybunału:

az indítványokban kifejtettek szerint	według opinii wyrażonych we wniosku
az indítványokban kifejtett álláspontra szerint	według stanowiska wyrażonego we wniosku
az indítványozó szerint	według wnioskodawcy
az indítványozó véleménye szerint	według opinii wnioskodawcy
az indítványozók hivatkoztak arra , hogy	wnioskodawcy powołali się na
hivatkoztak az indítványozók arra is , hogy	wnioskodawcy powoływali się również na
az indítványozó kérte a ... törvény 10. § (1) bekezdése alkotmányossági vizsgálatát, mely szerint	wnioskodawca zwrócił się o rozpatrzenie zgodności z Konstytucją § 10 ust. 1 Ustawy ..., w myśl której

W dalszej części opisane zostają kolejne czynności podjęte przez Trybunał. Jest to część bardzo rozległa, dlatego też wyodrębniono tu wiele charakterystycznych zwrotów. Kolejne rozdziały oznaczone cyframi rzymskimi mogą zaczynać się zdaniem wstępnym określającym dalszą część tekstu.

Ad (ii). Najpierw przytacza się przepisy, którymi kierował się Trybunał. Zdanie wstępne może brzmieć następująco:

Az Alkotmánybíróság határozatának meghozatalánál a következő jogszabályokat vette alapul [...].
Tribunál Konstytucyjny, przyjmując orzeczenie, za podstawę przyjął następujące przepisy [...].

Ad. (iii) Dalej następuje interpretacja przepisów. W części tej wyodrębnione zostały następujące zwroty:

az Alkotmánybíróság az indítvány elbírálásakor abból indult ki , hogy	Tribunál Konstytucyjny, rozpatrywanie wniosku rozpoczął od
a legfontosabb emberi jogi nemzetközi egyezmények szövegezéséből is az következnek , hogy	z analizy tekstów najważniejszych aktów międzynarodowych dotyczących praw człowieka wynika również to , że
az Alkotmánybíróság megvizsgálta a hatályos jogszabályokat, amelyek..., s úgy találta , hogy	Tribunál Konstytucyjny zbadal ważne przepisy prawa, które ... i stwierdził, że
az Alkotmánybíróság vizsgálta azt is , hogy	Tribunál Konstytucyjny badal również , czy
az Alkotmánybíróságnak a felvetett alkotmányossági kérdések kapcsán egyrészt állást kellett foglalnia abban a kérdésben, hogy..., másrészt pedig abban, hogy	w związku z postawionymi pytaniami dotyczącymi konstytucyjności Tribunál Konstytucyjny z jednej strony musiał zająć stanowisko wobec kwestii..., z drugiej strony natomiast wobec

Ad (iv). Argumentując, Tribunál powołuje się na przepisy Konstytucji i innych ustaw, stosując poniższe wyrażenia:

az Alkotmány 70/E.§(1) bekezdése értelmében	w myśl ust. 1 § 70/E Konstytucji
az Alkotmány 13. § (1) bekezdése szerint	według ust. 1 § 13 Konstytucji
a 17.§ szerint	według § 17
az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése úgy rendelkezik , hogy	ustęp 1 § 70/A Konstytucji reguluje to w ten sposób, że
az Alkotmány 57.§ (5) bekezdése kimondja , hogy	ustęp 5 § 57 Konstytucji stanowi , że
a (2) bekezdés pedig kimondja , hogy	ustęp 2 natomiast stanowi , że
e törvény 5.§-a kimondja , hogy	§ 5 tejeże ustawy mówi , że
az Alkotmány 60.§ (1) bekezdése deklarálja , hogy	§ 60 ust. 1 Konstytucji stwierdza , że

Ad (v). Wyjaśniając dalej interpretację przepisów, sędziowie Trybunału stosują następujące zwroty:

Zwroty zawierające zwrot *Az Alkotmánybíróság* (Tribunál Konstytucyjny)

az Alkotmánybíróság a 772/B/1990/5. számú határozatában rámutatott arra , hogy	Tribunál Konstytucyjny w orzeczeniu nr 772/B/1990/5 wskazał na to , że
az Alkotmánybíróság álláspontja szerint azonban az Alkotmány 70/E. §-ából nem következnek , hogy	natomiast według stanowiska Trybunału Konstytucyjnego z § 70/E Konstytucji nie wynika, że
rámutat az Alkotmánybíróság arra , hogy	Tribunál Konstytucyjny wskazuje na to , iż
az Alkotmánybíróság rámutat azonban arra , hogy	Tribunál Konstytucyjny wskazuje natomiast , że

itt utal az Alkotmánybíróság arra , hogy	Trybunał Konstytucyjny wskazuje w tym miejscu na to , iż
végezetül utal arra az Alkotmánybíróság, hogy nem vizsgálhatja a támadott jogszabályok célszerűségének és igazságosságának a kérdéseit, mert az nem tartozik a hatáskörébe	na zakończenie Trybunał Konstytucyjny wskazuje , że nie może zbadać kwestii celowości i sprawiedliwości zaskarżonych przepisów, gdyż nie należy to do jego kompetencji
ahogy erre az Alkotmánybíróság már több határozatában utalt	tak jak już wielokrotnie wskazywał na to Trybunał Konstytucyjny w swoich orzeczeniach
ebből az Alkotmánybíróság azt a következtetést is levonta , hogy	z tego Trybunał Konstytucyjny wyciągnął również wniosek , że
az Alkotmánybíróság emlékeztet arra , hogy	Trybunał Konstytucyjny zwraca uwagę także na to , że
az Alkotmánybíróság határozatban értelmezte , hogy	Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu wyjaśnił , że
az Alkotmánybíróság a fentiek alapján úgy foglalt állást , hogy	Trybunał Konstytucyjny na podstawie powyższego zajął stanowisko , że
az Alkotmánybíróság értelmezése szerint	według interpretacji Trybunału Konstytucyjnego
mindezek alapján az Alkotmánybíróság megállapította , hogy	na podstawie powyższego Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że
az Alkotmánybíróság rámutat arra , hogy	Trybunał Konstytucyjny wskazał na to , że

Zwroty rozpoczynające się od słowa *Alkotmány* (Konstytucja):

az Alkotmány azt biztosítja , hogy	Konstytucja zapewnia
az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseiből azonban az emelés nagyságára vonatkozó alkotmányos kötelezettség nem állapítható meg	natomiast z regulacji dotyczących Konstytucji nie może być stwierdzony obowiązek konstytucyjny dotyczący wielkości podwyżki
az Alkotmány 70/E. § (2) bekezdésének idézett rendelkezéséből tehát csak az következik , hogy	z przywoływanej regulacji ust. 2 § 70/E. wynika więc tylko to , że
így az Alkotmány rendelkezéséből nem következik , hogy	tak więc z regulacji Konstytucji nie wynika , że
az Alkotmány szövegéből és szerkezetéből tehát nem következik , hogy	z tekstu i konstrukcji Konstytucji nie wynika więc , że

Inne formy:

az Alkotmányból nem következik	z Konstytucji nie wynika
mindebből következik , hogy	z tego wynika , że
nyilvánvalóan alkotmányellenes volna , ha	z całą pewnością sprzeczne z Konstytucją byłoby
mindez az Alkotmány 57.§ (5) bekezdésébe ütközik	wszystko to jest niezgodne z ust. 5 .§ 57 Konstytucji
a szülők megilleti az a jog , hogy	rodzice mają prawo do
nyilvánvaló , hogy	jest oczywiste , że
nem támogatja ezt a nézetet	tego poglądu nie potwierdza
tekintettel arra , hogy	biorąc pod uwagę , że
az az értelmezés, amely szerint ... csak akkor	taka interpretacja, według której ... byłaby

lenne helytálló, ha	prawidłowa tylko wtedy, gdy
eszerint értelmezendő	według tego należy interpretować
emellett megjegyezhető , hogy	poza tym, należy zauważyć , że
a vitatott esetekben	w dyskutowanych przypadkach

Ad (vi). Następnie zamieszcza się podsumowanie interpretacji. W pierwszej części zdania zawarta jest informacja o tym, że decyzja została podjęta według treści znajdujących się powyżej, w drugiej znajduje się treść samego rozstrzygnięcia.

mindezekre a körülményekre figyelemmel	biorąc pod uwagę wszystkie te okoliczności
a megtámadott rendelkezés nem ütközik az Alkotmány 13.§-ába	zaskarżane rozporządzenie nie jest sprzeczne z § 13 Konstytucji
erre figyelemmel az Alkotmánybíróság a támadott rendelkezéseket ebben az összefüggésben sem találta alkotmányellenesnek	mając na względzie powyższe , Trybunał Konstytucyjny nie stwierdził, by zaskarżane rozporządzenia w tym kontekście były niezgodne z Konstytucją
mindezekre a szempontokra figyelemmel az Alkotmánybíróság az indítványokat megalapozatlannak találta és ezért azokat elutasította	biorąc pod uwagę wszystkie te względy , Trybunał Konstytucyjny uznał wnioski za pozbawione podstaw i dlatego je odrzucił
a sérelmezett jogszabály ..., ezért az alkotmányellenes	zaskarżane przepisy ... dlatego są sprzeczne z Konstytucją
mindezek alapján az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a támadott rendelkezés ..., s ezért nem sérti az Alkotmány 70/A. §-át	na podstawie powyższego Trybunał Konstytucyjny doszedł do wniosku, że zaskarżone rozporządzenie..., i dlatego nie narusza § 70/A Konstytucji
ezért az Alkotmánybíróság az ... alkotmányosságáról és megsemmisítéséről nem döntött, hanem e tekintetben az eljárást 1996. március 1-jéig felfüggesztette	dlatego Trybunał Konstytucyjny nie zdecydował o zgodności z Konstytucją i unieważnieniu ..., tylko w świetle powyższego zawiesił postępowanie do 1 marca 1996 roku
ezért az Alkotmánybíróság az indítványt elutasította	dlatego Trybunał Konstytucyjny wniosek odrzučil
következésképpen a támadott rendelkezések az Alkotmány 70/E. §-a alapján nem alkotmányellenesek	w konsekwencji zaskarżane regulacje na podstawie § 70/E Konstytucji nie są sprzeczne z Konstytucją

Ad (vii). Na końcu uzasadnia się również wniosek o publikację orzeczenia:

A határozatnak a Magyar Közlönyben való közzétételét az Alkotmánybíróság a határozatban kifejtett elvi megállapításokra **tekintettel rendelte el**.

Trybunał Konstytucyjny **wniósł o** publikację orzeczenia w Monitorze Węgierskim **ze względu na** ustalenia zasad wyrażone w orzeczeniu.

Na dole orzeczenia znajduje się data oraz podpisy przewodniczącego sądu i sędziów.

29.4 Zdania odrębne

Pod orzeczeniem zamieszcza się zdania odrębne poszczególnych sędziów. Mogą one wyrażać odmienne zdanie od niektórych stwierdzeń wyrażonych w orzeczeniu lub

mogą one stanowić po prostu dodatkowy komentarz do orzeczenia. Wyodrębnione zwroty pogrupowane są następująco:

- (i) zdanie wstępne,
- (ii) wyrażenia zawierające czasowniki, które opisują treść przepisów,
- (iii) wyrażenia, wyrażające stanowisko Trybunału i innych instytucji,
- (iv) wyrażenia wyrażające wątpliwości lub stopień pewności opinii,
- (v) wyrażenia wyrażające przedmiot osądu i wskazówki dotyczące podjęcia działań.

Ad (i). W pierwszej kolejności wyodrębniono zwroty wyrażające, czy sędzia zgadza się, czy też nie zgadza z poszczególnymi stwierdzeniami z orzeczenia:

nem értek egyet a többségi határozat rendelkező része 1. pontjában foglaltakkal, azaz teljes mértékben egyetértek a többségi állásponttal abban, hogy	nie zgadzam się z pkt 1 treści w części rozstrzygającej orzeczenia większości, to jest z całkowicie zgadzam się ze stanowiskiem większości w tej kwestii, że
egyetértve a 1651/B/1991 sz. határozat rendelkező részében foglaltakkal, indokolásának A/2.b pontjával kapcsolatban szükségesnek tartom megállapítani a következőket	zgadzając się z treściami zawartymi w części rozstrzygającej orzeczenia nr 1651/B/1991, w związku z pkt A/2 b uzasadnienia, uwzględam za konieczne stwierdzić co następuje
egyetértek – többek között – azokkal a rendelkező részben és az indokolásban foglalt megállapításokkal, amelyek	zgadzam się – między innymi – z tymi stwierdzeniami zawartymi w uzasadnieniu, które
ennek megfelelően egyetértek azzal is , hogy	odpowiednio do tego, zgadzam się również z tym , że
a határozathoz képest eltérő véleményem kizárólagosan abban van , hogy	opinię odbiegającą od orzeczenia mam wyłącznie w kwestii

Ad (ii). Wyodrębniono dalej kilka wyrażen zawierających czasowniki opisujące treść przepisów:

az indokolás ugyanis rámutat	uzasadnienie wskazuje mianowicie
a későbbiek során a határozat indokolása kifejti végül a 11. cikkely 2. pontja rögzíti	w dalszej części uzasadnienie orzeczenia wyraża w końcu pkt 2 art. 11 ustala
ez csak annyi alkotmányossági követelményt fejez ki (de annyit bizonyosan), hogy	wyraża to tylko takie wymaganie konstytucyjne (ale takie z pewnością), że

Ad (iii). W kolejnym segmencie umieszczone zostały wyrażenia, wyrażające stanowisko Trybunału i innych instytucji:

azokat az indítványokat, amelyek szerint ... az Alkotmánybíróság elutasítja	te wnioski, według których ... Trybunał Konstytucyjny odrzuca
az Alkotmánybíróság elutasítja azokat az indítványokat, amelyek szerint	Trybunał Konstytucyjny odrzuca te wniosku, według których
az Alkotmánybíróság megállapítja , hogy	Trybunał Konstytucyjny stwierdza , że
ennek megfelelően az Alkotmánybíróság... sz. határozatában alkotmányellenesnek minősítette azt, hogy	odpowiednio do tego Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu nr... uznał za sprzeczne z Konstytucją to, że
az Alkotmánybíróság hangsúlyozta , hogy	Trybunał Konstytucyjny podkreślił , że

az Alkotmánybíróság rámutatott arra , hogy fentieket összefoglalva leszögezhető , hogy	Trybunał Konstytucyjny wskazał , że podsumowując powyższe można stwierdzić, że
az Alkotmánybíróság megállapítja : ellentétes az Alkotmánnyal, hogy	Trybunał Konstytucyjny stwierdza : jest sprzeczne z Konstytucją, że
a Legfelsőbb Bíróság elnöke indítványozta, hogy	przewodniczący Sądu Najwyższego wnioskuje, by
az Alkotmánybíróság eddig két vonatkozásban érintette ezt a kérdést	Trybunał Konstytucyjny do tej pory dotykał tej kwestii w dwóch aspektach
egyrészt alkotmányellenesnek ítélte , hogy ...; másrészt kimondta , hogy	z jednej strony uznał za sprzeczne z Konstytucją, że... ; z drugiej strony, że

Ad (iv). W poniższym segmencie wybraliśmy zwroty wyrażające wątpliwości lub stopień pewności opinii:

nyilvánvaló , hogy	jest oczywiste , że
teljesen egyértelmű , hogy	jest zupełnie jednoznaczne , że
kétségtelen viszont , hogy	nie ma natomiast wątpliwości co do faktu, że
nem kétséges ugyanakkor, hogy	równocześnie nie ma wątpliwości co do tego, że
ez azt jelenti , hogy	to oznacza , że
kérdés azonban , hogy	istnieją natomiast wątpliwości co do tego, czy
kérdés , hogy	rodzi się pytanie , czy
objektív kritériumnak tekinthető az , ha	za kryterium obiektywne może być uważane to , gdy
igaza van az indoklásnak abban , hogy	uzasadnienie jest prawidłowe w tym , że
véleményem szerint	w mojej opinii
fentiek alapján úgy tűnik , hogy	na podstawie powyższego wynika , że
az nem jelenti azt , hogy	to nie oznacza , że
ebből azonban a legcsekélyebb mértékben sem következik , hogy	z tego natomiast w najmniejszym stopniu nie wynika , że
teljességgel elfogadhatatlan az az érvelés, hogy	całkowicie nie do przyjęcia jest takie argumentowanie, że
el kell határolni egymástól	należy odgraniczyć od siebie
ezek egybemosása elve alkotmányellenes , mert	łączenie ich w jedno jest już na samym wstępie sprzeczne z Konstytucją , ponieważ
fenti kritériumok megítélésem szerint elégge konkrétak ahhoz , hogy	powyższe kryteria są według mojej oceny wystarczająco konkretne do tego , by
fentiekből következően az a kérdés, hogy	w następstwie powyższego powstaje pytanie, czy
a megélhetéshez szükséges ellátáshoz való jogból nem arra lehet következtetni , hogy	z prawa do świadczeń potrzebnych do przeżycia nie można wywnioskować tego , że
a...-hoz való jogból az államnak az a kötelessége következik , hogy...-nak lehetőségét biztosítsa	z prawa do... wynika dla państwa zobowiązanie, aby zapewniło możliwość
bármennyire csekély jelentőségűnek tűnik is, alapvető fontosságú , hogy az (1) bekezdés szövegében pontosvevő van és nem kettőspont	niezależnie od tego, jak bardzo wyduje się to nieistotne , podstawowe znaczenie ma to , że w ust. 1 znajduje się średnik a nie dwukropek

(i) Zwroty zawarte poniżej wyrażają, czego dotyczy osąd i jakie należy podjąć działania:

annak megítélése érdekében , hogy az ismertett jogi álláspont mennyiben helytálló, indokolt felidézni az Alkotmány 70/E. §-ának szövegét	w celu oceny tego , na ile podane stanowisko jest na miejscu, uzasadnione jest zacytować tekst § 70/E. Konstytucji
ám a magyar Alkotmánybíróságot azért hozták létre, hogy	otóz węgierski Trybunał Konstytucyjny został powołany po to, by
az adott esetben azonban arról van szó , hogy	w danym przypadku natomiast mowa jest o tym, że
jelen ügyben csak... a vizsgálat tárgya	w niniejszej sprawie przedmiotem analizy jest tylko
egészen más lapra tartozik	zupelnie inną kwestią jest
a probléma azonban... útján oldható meg	problem może być natomiast rozwiązany na drodze
az alkotmányossági elbírálás kulcskérdése az Alkotmány 70/E. §-ában megfogalmazott szociális biztonsághoz való jog tartalmának problémája	kluczową kwestią osądu konstytucyjnego jest problem treści prawa do bezpieczeństwa socjalnego sformułowany w § 70/E. Konstytucji
a szociális biztonsághoz való jog tartalma az, hogy	treścią prawa dotyczącego bezpieczeństwa socjalnego jest to, że
az államnak jogi lehetőséget kell biztosítania arra, hogy	państwo musi zapewnić możliwość prawną do tego, by
utalni kell ezzel összefüggésben arra , hogy	w podsumowaniu tym należy zwrócić uwagę na to, że
figyelemmel kell lenni továbbá arra, hogy	dalej, trzeba mieć na uwadze, że
ebben a határozatban nincs szükség annak vizsgálatára, hogy	w tym orzeczeniu nie ma potrzeby badać tego, czy

30 Zakończenie

Cel m niniejszej pracy było nakreślenie możliwie szerokiego obrazu problematyki tłumaczenia węgierskiego i polskiego języka prawnego i prawniczego. Dlatego oprócz zagadnień ogólnych, wskazane zostały również propozycje szczegółowych rozwiązań translacyjnych. Legilingwistyka jest dziedziną stosunkowo nową, a wyczerpanie tematyki związanej z trudną sztuką tłumaczenia tekstów prawnych wydaje się niemal niemożliwe. W zmieniającym się dynamicznie świecie istnieje potrzeba ciągłego podejmowania wysiłku aktualizacji i nowej interpretacji danych językowych, by wyniki tego typu badań mogły stać się podstawą do budowania skutecznej komunikacji międzynarodowej.

31 Streszczenie w języku węgierskim (magyar nyelvű összefoglaló)

A magyar-lengyel és lengyel-magyar lingua legis transzlatológiai aspektusa

Az alábbi dolgozatban a magyar és lengyel jogi nyelvet elemeztük transzlatológiai szempontból. A téma azért figyelemre méltó, mert növekvő számban jelennek meg fordításra váró dokumentumok, különösen a jogi nyelv területén, a magyar jogi nyelv fordítója pedig nehéz helyzetben van a kétnyelvű jogi szótárak, és más, ezzel kapcsolatos tudományos munkák hiánya miatt.

A dolgozat 3 részből áll:

- (i) az első részben a magyar jogi nyelv történelem során való kialakulásának folyamatát mutatjuk be, tárgyalva a magyar jog létrejöttének legfontosabb állomásait, a legfontosabb jogi dokumentumfajtaikat, valamint a jogi nyelv egyes jellemzőit az évszázadok folyamán,
- (ii) a második részben megvizsgáltuk többek között:
 - jogi terminológia kiválasztott kérdéseit,
 - a jogi nyelv tulajdonságait,
 - a rendeletek felépítését,
 - a jogi szövegek fordításával kapcsolatos problémákat.
- (iii) a harmadik részben elemeztük a jogi dokumentumok tipikus fajtáit és azok fordításait.

A magyar jogi nyelv és jogászai nyelv kialakulása a magyar jog fejlődése folyamán

Az első magyar jogi dokumentumok közé tartoznak a királyi dekrétumok, privilégiumok, statútumok. Mivel Magyarországon hosszú időn keresztül nem létezett egységesen összegyűjtött írott jog, nagy szerepet játszott a szokásjog. 1514-ben a Parlament tárgyalni kezdte a Werbőczy István által megszerkesztett *Opus Tripartitum juris consuetudinari intyli regni Hungariae* című joggyűjteményt. Ez a dokumentum nem emelkedett törvényerőre, mégis az egyik legfontosabb magyar joggyűjteménnyé vált. A királyi privilégiumokon alapuló városi statútumok és a szokásjog főleg jogkönyv formájában jelen meg. Ezek idegen nyelven is kiadásra kerülhettek, pl. németül. A leghíresebb jogkönyvek a XV. sz. elejéről származó budai és pozsonyi jogkönyvek.

Mivel a XVI–XVII. században Magyarország három részre szakadt, így három jogi rendszer létezett:

- (i) a török,
- (ii) az erdélyi,
- (iii) és a Királyi Magyarország hagyományos jogrendszere.

A modern magyar polgári jog kialakulásának folyamata Magyarországon 1861 -ben kezdődött, amikor létrejött *Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* című törvénygyűjtemény. 1880-ban lépett törvénybe Csemegi Károly büntetőkódexe. Fordulópontot jelentett a magyar polgári jog történetében az *1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről*, a büntetőjogban pedig az 1961-es *Büntetőtörvénykönyv*, amelyet 1979-ben módosítottak.

A magyar jog korai nyelvében megtalálhatók az uráli idősorból származó, a török, szláv és német szavak, valamint ismeretlen eredetű szavak is, illetve hazai és

idegen komponensekből összetett szavak, pl. *kezes contractus*, amely magyar és latin összetétel. A legrégebb magyar jogi szöveg a honfoglalás előtti időkből származó eskü.

A jogi dokumentumok nyelve hosszú évszázadokon keresztül a latin volt. A jogi nyelv intenzívebb fejlődéséhez a humanizmus eszméi járultak hozzá. A latin nyelv hosszú időn keresztül való jelenlétét többek között olyan tényezők eredményezték, mint az ország etnikai széttagoltsága, a privilégiumok sokfélesége, a rendi hovatarozás szerinti különböző joggyakorlat, különféle szokásjogok, bonyolult törvénykezési rendszer. A törvényekben a latin nyelv volt használatos egészen az 1832–1836-os Nemzetgyűlésig. Az ezen Nemzetgyűlés alkalmával bevezetett rendeletek kétnyelvűek voltak, de a magyar nyelvű rendeleteket csak 1840-ben, és az ezt követő időszakban vezették be. A XIX. sz. elején jött létre a nyelvújító mozgalom, amelynek része volt a jogi szaknyelv tudatos megeremtése.

A XVIII.–XIX. sz. fordulóján létező jogi nyelv nyelvtani jellemzői közt megemlíthetők többek között a következők:

- (i) a latin szavak különböző formában fordultak elő, pl. a tő latin volt, a képző pedig magyar,
- (ii) gyakori volt a szóképzés a latin tövekből az *-l* képző hozzáadásával,
- (iii) a magyar szavak alkotásához használt képzők közt gyakran előfordulnak az *-ás* (*-és*) illetve a *-ság* (*-ség*) képzők. Ezek a képzők nem csak a XVIII. században kialakuló jogi nyelvre jellemzőek, de ugyanúgy a mai nyelvre is. A jogi terminológiában az összetett szavak száma a képzővel képzett szavak számával összevetve csekély. Ez az arány jelentősen csak a XX. században változott, amikor is az összetételek igen gyakorta kezdtek fellépni.

A XIX. század elején Magyarországon megváltozott a lakosság etnikai összetétele, amelyet a nem magyar népcsoportok letelepülésének befejezése okozott, és nőtt a magyar lakosság száma. Az 1843-44 évi törvény a magyart vezette be a törvénykezés hivatalos nyelveként. A XIX. század végén a jogi nyelvet többek között az alábbiak jellemezték: a latin továbbra is nagy jelentőséggel bírt, előfordultak germanizmusok is, a jogi nyelv különféle volt régiótól függően; a szövegek nem egyértelműek, előfordulnak szenvedő igék.

Ha azonban a XX. századi jogi nyelvet vizsgáljuk, a nyelvészek olyan jellemzőket emelnek ki, mint: névelők hiánya, tőszámnevek használata sorszámnevek helyett, nem adekvát kifejezések és szenvedő szerkezetek használata, névutók és névutószerű kifejezések indokolatlan használata (pl. a *-nak*, *-nek* ragok helyett gyakran használják a *részére* névutót), szükségtelen szavak használata, (pl. *írásbeli előkészítő irat*), bonyolult, nehezen érthető mondat szerkezetek.

Egyes jogi kérdések és az azok kifejezésére használt nyelvi eszközök transzlatológiai aspektusa

Alapvető, a magyar és lengyel jogi nyelvben előforduló fogalmak, a jogi norma és a jogszabály. Minthogy az EU szövegeit mind lengyel, mind magyar nyelvre leggyakrabban angol nyelvről fordítják, ezért ezt a nyelvet választottuk arra a célra, hogy segítségével összehasonlítsuk az egyes fogalmakat és problémákat.

A jogi normák a meghozott vagy elismert jogszabályok egyfajta tartalmát képezik. A jogi normák fejezik ki a jog értelmét, a jogszabályok pedig maguk a nyelvi

szövegek, amelyek kifejezik a tartalmat. Egy jogszabály tartalmazhat egy vagy több normát.

A lengyel jogtudósok körében kétfajta koncepció a leginkább elterjedt a jogi normát kifejező jogszabály felépítésével kapcsolatban. Ezek egyike szerint a jogi norma három elengedhetetlen részből áll: hipotézis, diszpozíció és szankció, a másik szerint a jogi norma két részből áll: hipotézisből és diszpozícióból. Ez utóbbi kétféle normát von maga után, a szankcionáló és szankcionált normát.

A jogszabály gyakran feltételes mondat formájában kerül megfogalmazásra. Az ilyen mondat részei: az előtag, amely meghatározza a címzett viselkedésének körülményeit, és az *amennyiben...* kifejezéssel kezdődik, és az utótag, amely az *akkor* kifejezéssel kezdődik. Ilyen esetben az előtag gyakran képezi a jogi norma hipotézisét, az utótag pedig annak diszpozícióját.

A szankcionáló norma meghatározza, hogy a szankcionált norma megszegése esetén az a büntetés kerül alkalmazásra, amelynek fajtája és mértéke a szankcionáló norma tartalmában került meghatározásra. Leggyakrabban három fajta jogi szankciót különböztetünk meg: végrehajtási szankció, érvénytelenségi szankció, és büntető szankció.

A jogi norma absztrakt értelme azt jelenti, hogy az említett eset sokszorosan, meghatározatlan számú alkalommal megtörténhet. Az általános értelem azt jelenti, hogy a jogi norma a címzettek bizonyos kategóriájára vonatkozik, és nem egy egyedi címzetre.

Mivel a jog az emberekre vonatkozik, így az általános alany kifejezésének formái jelentősen korlátozottak. Bár az alany megjelölhető az *ember* szóval, vagy még részletesebb formában, pl. *állampolgár, tulajdonos*, stb., azonban alapvető kifejezési formája a névmás lesz. A minden emberre vonatkozó jogi normák megformálásakor olyan névmások használatosak, mint: *kto – aki, nikt – senki, každy – mindenki, každy – minden*. Az olyan, erősen általános értelmű törvényben, mint a büntetőtörvénykönyv, a *každy – minden* névmás ritkán fordul elő a magyar kódexben, és még ritkábban a lengyel kódexben, viszont mindkét kódexben előfordul a definiáló jogszabályokban. A kevésbé kérdéses problémát érintő törvényekben ez a névmás sokkal gyakrabban fordul elő. A magyar törvényben a minden névmás sokkal nagyobb számban fordul elő, mint a *každy (minden)* névmás a lengyel törvényben, mivel a lengyel nyelvben ezen névmás kikerülése így is minden deszignátumára vonatkoztatja az adott nevet. Mindkét állam alkotmányában a minden emberre vonatkozó jogi normák esetében a *každy – mindenki* névmást alkalmazzák, az állampolgárokra vonatkozó jogi normák esetében pedig az *állampolgár* főnevet. Általában az *állampolgár* fogalmat még tovább szűkítik.

A normák fajtái közt megkülönböztetünk még két csoportot: a feltétel nélkül érvényes, és a feltételesen érvényes normákat. Az előbbi olyan norma, amely szerint csak egyfajta lehetséges viselkedés létezik, és az ettől eltérő magatartás nem megengedett, a másik fajta megengedi az eltérő viselkedést.

A jogi szöveg interpretálásának (értelmezésének) kérdéseit a fordítás szabályaival vetettük össze. Analógnak bizonyult a szó szerinti értelmezés módja a szó szerinti fordítás módjával, a kibővítő értelmezés módja a szöveggörnyezetben való fordítás módjával, a szűkítő értelmezés módja a nem teljes fordítás módjával.

A rendeletek értelmezésénél a bennük szereplő normákat két szinten kell elemezni: leíró szinten, ahol a szöveg egyszerű információ, és direktíva szinten, ahol értelmezzük, milyen utasítást vagy tiltást fejez ki az adott szöveg.

A rendeletben található jogi norma kifejezhet utasítást, tiltást vagy engedélyt. Az utasítások lengyel nyelven kifejezhetők:

- (i) 3. személyű igével,
- (ii) visszaható igével,
- (iii) a kötelezettség modális jelentését hordozó kifejezésekkel vagy szófordulatokkal.

A magyar nyelv transzlatív ekvivalenseiben az utasítást főleg 3. személyű igével, vagy a *kell* módbeli segédigével, vagy az *-andó (-endő)* végződéses beálló melléknévi igenévvel fejezzük ki.

A tiltás mindkét vizsgált nyelvben kifejezhető a következőképp:

- (i) *ha .. .akkor* normakonstrukciók,
- (ii) engedély tagadása (pl. *nie wysyła się* – nem lehet elszállítani),
- (iii) a lengyel nyelvben a tagadás értelmét hordozó visszaható igével is, pl. *zabrania się*, ahol a magyar nyelvű megfelelő a *tilos* szó.

Az engedély a lengyel nyelvben kifejezhető többek között a következőképp:

- (i) a *móc* ige – amit a magyar transzlatív ekvivalensekben leggyakrabban a *-hat (-het)* ragos igékkel, vagy ritkábban a *lehet* igével adnak vissza.
- (ii) a *zewala się* visszaható ige – a magyar nyelvben az *engedélyezik* 3. személyű igével kerül kifejezésre.
- (iii) olyan kifejezések, mint pl. *mieć prawo – joga van*.

A jogi nyelv kutatói szerint a jog stílusa világos és precíz, tárgyilagos és személytelen kell hogy legyen, ezen felül az érzelmi kifejezőeszközök hiánya kell hogy jellemezze, a kollokvializmus kerülésével. A szövegek jelen időben kerülnek megformálásra, annak ellenére, hogy a viselkedés, amelyre vonatkoznak, jövő idejű is lehet. Nem emelik ki sem a törvény szövegének szerzőjét, sem a címzettjét. A beszélő határozatlan, így a szövegek személytelen formájúak. A magyar nyelvben a beszélő személytelenségét leggyakrabban a 3. személyű ige fejezi ki, a lengyel nyelvben pedig a 3. személyű ige, visszaható ige, a *-no, -to* végű igékkel alkotott személytelen formák (pl. *dokonano, wzięto*), valamint a szenvedő szerkezetek formái.

A jogi nyelven belül megkülönböztetjük annak különböző kritériumok szerinti különböző fajtáit. Az alábbi munkában a lengyel jogászok által alkalmazott, jogi és jogászai nyelvre való felosztást alkalmazzuk, ahol meg kell jegyeznünk, hogy ez utóbbi az elsőhöz képest ténylegesen metanyelv.

A lengyel jogalkotó technika ajánlásának megfelelően, ahhoz, hogy biztosítsuk a lengyel törvény szövegének precizitását, kerülnünk kell a speciális kifejezések használatát, ha azok köznyelvi megfelelőikkel rendelkeznek; idegen szavak vagy kifejezések használatát, kivéve ha nem áll rendelkezésre pontos lengyel nyelvi megfelelő; újonnan létrejött terminusok használatát, kivéve ha az eddigi lengyel nyelvi szótárban nincs pontos megfelelőjük.

A jogi nyelv szakértői szerint a jogi nyelvben előforduló pontatlanságok okainak egyike lehet a törvényhozó által szándékosan és tudatosan létrehozott nem egyértelmű és

nem éles kijelentés, mivel erősen általános érvényű törvényt hozva a törvényhozó nem képes a konkrét helyzet minden részletét előrelátni.

A lengyel és magyar törvényszövegekben gyakran fordulnak elő más nyelvből származó idegen szavak, bár ritkán jelennek meg kifejezések olyan formában, ahogy a forrásnyelvben előfordulnak. A lengyel és magyar jogi nyelv egyaránt alkalmaz latin formákat, vagy a latin kifejezésből képezett formákat. A neologizmusok a politikai vagy technológiai átalakulásokkal függhetnek össze.

A lengyel, angol és magyar jogi nyelv közös jellemzője a nominalizálásra való tendencia, ami abban figyelhető meg, hogy az igei konstrukciók helyett igei-főnévi konstrukció lép fel, pl. *dönt – döntést hoz*.

A szenvedő szerkezetek alkalmazásában is megfigyelhetők bizonyos különbségek. Magyar fordításokban az angol szenvedő szerkezeteket legtöbbször 3. személyű ige adja vissza.

Jogi szövegben a mondatokat az jellemzi, hogy lehetnek viszonylag hosszúak, bonyolultak, összetettek és többszörösen összetettek. Azt az ajánlást, hogy ne használjunk hosszú mondatokat, ne tekintsük tiltásnak, mivel bizonyos esetekben nincs lehetőség rövid mondatok használatára úgy, hogy az ne legyen ártalmas a szöveg precíziójára nézve.

A magyar mondat szórendje gyakran eltér a lengyel és angol mondat szórendjétől, így a lefordított magyar mondatnak más lesz a szórendje, mint a forrásnyelvi mondatnak volt.

Az angol-magyar és magyar-angol összetett mondatok fordítása folyamán lehetséges a tagmondatok számának megváltoztatása. Magyarról angol nyelvre való fordításkor kiderül, hogy a magyar mondatok angol transzlatív ekvivalensei kevesebb tagmondattal rendelkeznek, mint ez utóbbiak, angolról magyar nyelvre való fordításkor pedig fordított folyamat figyelhető meg.

Angol nyelvről való fordításkor gyakori probléma annak megállapítása, melyik mondatrészrel függ össze a mondat végén elhelyezkedő, kiegészítésként vagy a mondat jelentésének szűkítéseként szolgáló mondatrész. A lengyel nyelvben az ilyen tagmondatok szintén a mondat végén helyezkednek el, a magyar nyelvben pedig leggyakrabban közbevetett tagmondatként, gondolatjellel vagy vesszővel elválasztva.

A szövegek analízise után megállapíthatók azok a tényezők is, amelyek meghatározzák a szöveg rövidíthetőségét. A rövidíthetőséget pl. az állítmány többszörös tárgyval vagy határozóval való meghatározásával kapjuk meg.

A törvényeknek meghatározott felépítésük van, amelyet elemzésnek vetettünk alá. Vizsgálataink kiindulópontjául a lengyel törvények szolgáltak. Ezek mindig a címmel kezdődnek, amelyet a megfelelő gyűjteményekbe rendezett rendeletek követnek, tematikus kritériumok szerint csoportosítva. Egyes rendelkezések, pl. az általános rendelkezések, felhatalmazó rendelkezések, átmeneti rendelkezések, módosuló rendelkezések, hatálybalépés, hatályukat veszítő rendelkezések, tartalmaznak bizonyos frázisokat, amelyeket ismétlődőként különböztetünk meg.

A polgári törvénykönyv kiválasztott részleteinek elemzésekor igyekeztünk kiemelni bizonyos kifejezési formák jellemző tulajdonságait, amelyek hasznosak lehetnek a fordítás folyamán. Ezek közé tartoznak többek között olyan tulajdonságok, mint: a tiltások valamint az időszakaszok kifejezési és fordítási forma, a birtokos szerkezetek, és a nem éles szófordulatok előfordulása.

A magyar nyelvet vizsgálók számára az EU jogi okiratainak szövegei gazdag összehasonlító anyagot jelentenek. Ki kell azonban emelni, hogy a lengyel és magyar szövegek egyaránt más nyelvről fordított szövegek, túlnyomó részt angolról, ezért bizonyos nyelvi szerkezetek jobban különbözhetnek egymástól, mintha a szöveg közvetlen magyar-lengyel fordítás lenne. A szövegeket vizsgálat közben olyan komponensekre osztottuk, mint: *cím, preambulum, rendelkező rész, mellékletek, függelékek*. Az okiratok normatív részét elemezve megkülönböztettünk egyes rendeletfajtákban megjelenő bizonyos formulákat. Meggyőződünk arról, hogy az ilyen formák különösen a szabályozó rendeletekben, a módosuló rendelkezésekben és a bevezető rendelkezésekben lépnek fel.

Az Európai Unióban való bírósági együttműködés folyamán formanyomtatványokat használnak, ami egyszerűbb kommunikációs formát jelent. Ha összehasonlítjuk a formanyomtatványok szövegeit a törvények szövegeivel, jelentős különbségeket veszünk észre, pl.:

- (i) itt előfordul nem csak a jelen idő, de a múlt és jövő idő is.
- (ii) nominalizációra való törekvés, bár az igék személyes és személytelen formája is előfordul, de ki kell emelnünk, hogy előnyben részesül a személytelenség tulajdonsága.

Tipikus dokumentumok jellemzői

Az elemzés célja mindenek előtt:

- (i) a szövegek szerkezeti mintáinak megállapítása,
- (ii) fordítási javaslatok megállapítása az adott szövegekhez.

Ez az analízis többek között a következő következtetésekhez vezetett el:

A lengyel és magyar vádirat felépítése alkotórészek szempontjából hasonló, bár fellépnek bizonyos különbségek, pl. a magyar szövegben nem szerepel indoklás, viszont a lengyel indoklásban található összetevők a magyar dokumentumban is megtalálhatók, azzal a különbséggel, hogy nem találhatók külön részben.

A lengyel és magyar határozatok hasonlóak a bennük található információ tekintetében.

A lengyel és magyar bírósági ítéletek szövegei a büntetőeljárásban hasonló összetevőket mutatnak, bár fellépnek bizonyos különbségek, pl. a büntett leírása a lengyel ítéletben az eldöntő részben található, a magyar ítéletben pedig az indoklásban. A lengyel ítélet szövege gyakorlatilag egyetlen, többszörösen összetett mondatból áll, a szöveg nagy része a magyar ítéletben is egy mondatban kerül megfogalmazásra.

A nemzetközi büntetőjogi együttműködés keretein belül készült dokumentumokban olyan szövegformálási módszerek alkalmazását állapítottuk meg, mint pl.: sematizálás, kipontozás, ajánlások részletezése, a lengyel joggal való összhangzás biztosítása céljából. Az alkalmazott szövegformálási módszerek hatásosnak bizonyulnak, lehetővé teszik a hatékony nemzetközi kommunikációt.

A lengyel és magyar kereset hasonló alkotóelemekből áll, bár felépítésük kissé eltérő, pl. az ügy leírása a magyar irat elején található, míg a lengyel iratban először az igény kerül meghatározásra, majd az indoklásban szerepel az ügy leírása. Ezen felül a lengyel iratok nagyobb mértékben formalizált és tömör arculatot mutatnak.

A lengyel és magyar meghatalmazásban csak jelentéktelen különbségeket állapítottunk meg a tartalomra és a szöveg elrendezésére vonatkozóan.

A lengyel és magyar ítéletben hasonló elemek lelhetők fel, viszont a magyar ítéletben nem kap helyet a cím, helyet kap azonban az ítélet indoklása.

A fizetési meghagyásban az elemek és azok elrendezése lényegében azonosak.

Elemeire való tekintettel a lengyel és a magyar határozat ugyanígy csekély különbséget mutat.

Az Alkotmánybíróság az állam önálló alkotmányos szerve ugyanúgy Lengyelországban, mint Magyarországon is. Az általa kiadott ítéletekben megkülönböztettünk három alapvető részt: szentencia, indoklás, külön vélemény, valamint bemutattuk a bennük fellépő jellemző mondatokat és frázisokat.

Összefoglalva, az alábbi munkában igyekeztünk a jog különböző területeinek nyelvét figyelembe venni és azokat lehetőség szerint széles körben bemutatni.

Bibliografia

- Bakó, Sz., Bihary, Á., Kovács, K., Klauszmann, K., Ocsiné, Naszádos, K., 2000. *A polgári perrendtartás iratmintatára*. Budapest: KJK Kiadó.
- Bañcerowki, J., 2001. *The Ludwik Zabrocki Memorial Lecture*. Stanisław Puppel (red.), Poznań: Adam Mickiewicz University, 9–49.
- Bañcerowski, J., Pogonowski, J., Zgółka, T., 198. *Wstęp do językoznawstwa*. Poznań: Wyd. Naukowe UAM.
- Beaugrande, R., Dressler, W., U., 1990. *Wstęp do lingwistyki tekstu*. Warszawa: PWN.
- Béli, G., 2000. *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Berényi, M., 1998. *Jogiszöveg – elemzés*. Budapest: Balassi Bálint Intézet.
- Broniewicz, W., 1996. *Postępowanie cywilne w zarysie*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN.
- Bulsiewicz, A., Jeż-Ludwichowska M., Kala D., Osowska D., Lach A., 2003. *Przebieg procesu karnego*. Toruń: Wyd. TNOiK Dom Organizatora.
- Chleboda, W., 2003. *Elementy frazematyki*. Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Crystal, D., 1998. Szaknyelvek. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Dąbbska-Prokop, U. (red.), 2000. *Mała encyklopedia przekladoznawstwa*. Częstochowa: Wyd. Wyższej Szkoły Języków Obcych i Ekonomii Educator.
- Dolecki H., 2005, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*. Warszawa: Wyd. LexisNexis.
- Dombováry, G., 1934. Jogirodalom. Levéltári adalékok a magyar jogászi műnyelv fejlődéséhez. *Jogtudományi Közöny* 3:17–18.
- Dróth, J., 2000. Legyen egységes az Európai Unió magyar nyelvű terminológiája! Az EU adminisztratív és közigazgatási nyelvezetének magyar fordítása. *Magyar Nyelvőr*. 124. Évfolyam, 3. szám, 2000. július–szeptember.
- Elekne, Nemes, K., Hadler, F., 2002. *Büntető eljárásjogi iratmintatár*. Budapest: KJK Kiadó.
- Engel, P., 1990. *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig*. Budapest: Háttér Lap és Könyvkiadó.
- Ereciński, T., Gudowski, J., 2003. *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego*. Warszawa: Wyd. LexisNexis.
- Földes, G. (red.), 2001. *Pénzügyi jog*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Földvári, J., 1997. A magyar büntetőjog. Általános Rész. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gizbert- Studnicki, T., 1978. *Wieloznaczność leksykalna w interpretacji prawniczej*. Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gizbert- Studnicki, T., 1986. Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej. *Zeszyty Naukowe UJ. Prace z Nauk Politycznych* 26. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Gostyński, Z. (red.), Bratoszewski, J., Gardocki, L., Przyjemski, S., M., Stefański, R., Zabłocki S., 2004. *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*. Tom II. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC.
- Grajewski, J., 2005. *Przebieg procesu karnego*. Warszawa: Wyd. C.H. Beck.
- Grzegorzczkowska, R., Laskowski, R., Wróbel, H. (red.), 1998. *Gramatyka współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.

- Hałas, B., 1995. *Terminologia języka prawnego*. Zielona Góra: Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego.
- Hanák, P., 1991. *The Corvina History of Hungary from earliest times until the present day*. Budapest: Corvina Books.
- Mattila, Heikki, 2004. Nykyajan lakimieslatina (Legal latin today). *Suomalainen Tiedeakatemia* (Finnish Academy of Science and Letters). Vuosikirja: Year Book.
- Horvát, T., Kereszty, B., Maráz, Vilmosné, Nagy, F. (red.), Vida, M., 2000. *A magyar büntetőjog. Különös része*. Budapest: Korona Kiadó.
- Horváth, T., 1974. A szaknyelvek stílusjegyei. Samu (red.), *Nyelvtudományi Értekezések 83. Jelentés és stílistika*. A magyar nyelvészek II Nemzetközi Kongresszusának Előadásai. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Jadacka, H., 2002. *Poradnik językowy dla prawników*. Warszawa: Wyd. Naukowe Semper.
- Jodłowski, J., Resich, Z., Lapierre, J., Misiuk-Jodłowska, T., 2002. *Postępowanie cywilne*. Warszawa: Wyd. LexisNexis.
- Kamaras, K., Tálsa, Zs., 1996. *Az új devizakódex és alkalmazása*. Budapest: SALDO Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Rt.
- Karolak, S., 2002. *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Károly, S., Zsembery, I., 1960. Terjengősség, dagályosság hivatalos nyelvünkben. *Magyar Nyelvőr* 84 évfolyam Április – Június, 2. szám: 148-154. Budapest: MTA.
- Kende, A., 1989. *Egy törvény nyelvének mondatszerkezeti sajátágai*. Budapest: ELTE (szakdolgozat).
- Kengyel, M., 2000. *Magyar Polgári Eljárásjog*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Keszler, B. (red.), 2000. *Magyar Grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Keszler, B., Lengyel, K., 2002. *Kis magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiefer, F. (red.), 2000. *Strukturális magyar nyelvtán*. Budapest Akadémiai Kiadó.
- Kielar, B., 2003. *Zarys Translatoryki*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kierzkowska, D. (red.), 2005. *Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem*. Warszawa: Wyd. TEPIS.
- Kierzkowska, D., 2002. *Thumaczenie prawnicze*. Warszawa: Wyd. TEPIS.
- Kiss, K., Kiefer, F., Siptár, P., 1999. *Új magyar nyelvtán*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Klaudy, K., 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Kosáry, D., 1990. *Újjáépítés És Polgárosodás 1711–1867*. Budapest: Háttér Lap és Könyvkiadó.
- Kosikowski, C., 1998. *Legislacja finansowa*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Kovács, F., 1964. *A magyar jogi terminológia kialakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kovács, M., 1995. *A magyar jogi szaknyelv a XVIII–XIX. század fordulóján*. Miskolc: Miskolci Bölcsész Egyesület Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Kovács, M., 1999. A funkciói és szerkezetek a jogi szaknyelvben. *Magyar Nyelvőr* 123: 388–94.
- Kukorelli, I., 1998. *Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kulcsár, K., 2004. Jogalkotás és jogrendszer. *Magyarország a XX. században*. Budapest: MTA.
- Lewicki, A., M., 2003. *Studia z teorii frazeologii*. Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.

- Loránd, B., Samu, I., 1972. *The hungarian language*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lóványi, Gy., 1943. Fontos megmozdulás a jogi nyelv kérdésében. *Magyarosan*. XII évfolyam, 62–63, Budapest.
- Lukszyn, J. (red.), 1998. *Tezaurus Terminologii Translatorycznej*. Warszawa: PWN.
- Łubczyk, D. (red.), 2004. Wybór dokumentów prawnych dotyczących mniejszości narodowych. *Polacy na Węgrzech*. Tom VII. Warszawa: Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”.
- Matulewska, A., 2007. *Lingua legis in translation: English-Polish and Polish-English translation of legal texts*. Frankfurt: Peter Lang.
- Maley, Yon, 1994. Language of the law. J. Gibbons (red.), *Language and the Law*, 11-50. London: Longman.
- Mądrzak, H. (red.), 1999. *Postępowanie cywilne*. Warszawa: Wyd. C.H. Beck.
- Mezey, B. (red.), 1998. *Magyar Alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Móra, M., 1959. A per szókészletének újabb változásairól, *Magyar Nyelvőr*:17–22. Budapest: MTA.
- Móra, M., 1960. A jogi nyelvművelés feladatairól. *Magyar Nyelvőr*. 84 évfolyam 3: 267–286. Budapest: MTA.
- Nagy, G., 1988. *Mi fán terem?* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Papp, V., 1938. Az ügyvédek nyelve. *Magyarosan*. VII évfolyam 212–213, Budapest: MTA.
- Piasecki, K. (red.), 1996. *Kodeks postępowania cywilnego*. Komentarz. Warszawa: Wyd. C.H. Beck.
- Pieńkoś, J., 1999. *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo w języku*. Warszawa: Muza S.A. Oficyna Prawnicza.
- Pieńkoś, J., 2003. *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków: Zakamycze.
- Pietrkowski, H., 2005. *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach cywilnych*. Warszawa: Wyd. LexisNexis.
- Pisarek, W. (red.), 1999. *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych UJ.
- Pokol, B., 1998. *A jog szerkezete*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Polański, K., 2003. *Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego* Wrocław: Ossolineum.
- Redelbach, A., Wronkowska, S., Ziemiński, Z., 1994. *Zarys teorii państwa i prawa*. Warszawa: PWN.
- Rzeszutko, M., 2003. *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*. Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej.
- Rzewuska, M., 2002. *Wskazówki dla tłumaczy aktów prawa Unii Europejskiej*. Warszawa: UKIE.
- Siedlecki, W., Świeboda, Z., 2003. *Postępowanie cywilne*. Warszawa: Wyd. LexisNexis.
- Simonyi, Zs., 1896. A jogásznyelvről. *Magyar Nyelvőr*. XXV kötet, V füzet: 193–199. Budapest: MTA.
- Simonyi, Zs., 1913. A jogász-stílus. *Nyelvművelés*: 275–276. Budapest.
- Skrzydło, W., 1999. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Komentarz*. Kraków: Zakamycze.
- Snopek, J., 2002. *Węgry. Zarys dziejów i kultury*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.

- Sroka, S., 2000. *Historia Węgier do 1526 roku*. Bydgoszcz: Homini.
- Stawecki, T., Winczorek, P., 2002. *Wstęp do prawoznawstwa*. Warszawa: Wyd. C.H.Beck.
- Steiner, G., 2000. *Po wieży Babel. Problemy języka i przekładu*. Kraków: Universitas.
- Szabó, M., 2001. Jog és nyelv. *Trivium. Gramatika, logika, retorika joghallgatók számára*. Miskolc: A Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jogszociológiai tanszékének kiadványsorozata.
- Szabó, M., 2002. A jogi kommunikáció. *Kommunikáció általában és a jogban*. Miskolc: Bibor.
- Szakály, F., 1990. *Virágkor és Hanyatlás 1440 –1711*. Budapest: Háttér Lap és Könyvkiadó.
- Szathmári, I., 2001. *Kossuth nyelve és stílusa kilenc 1845–1846-os hivatalos levele alapján*. Magyar Nyelvőr. 125. évfolyam 4 szám október–december. Budapest: MTA.
- Światłowski, A. (red.), 1999. *Postępowanie karne*. Warszawa: Wyd.C.H.Beck.
- Tarsoly, I. (red.), 1996. *Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, I. kötet: Szekszárd: Babits Kiadó.
- Tomaszkiewicz, T., 2004. *Terminologia tłumaczenia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe.
- Trimmel, F., 1993. *Igazságügyi Retorika*. Pécs: JPTE/ÁJTK.
- Trosborg, A. 1995. *Rhetorical strategies in legal language. Discourse analysis of statutes and contracts*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Tyranowski, J., 1999. *Prawo Europejskie. Zagadnienia instytucjonalne z uwzględnieniem Traktatu Amsterdamskiego*. Poznań: Propium.
- Williams, Ch., 2005. *Tradition and Change in Legal English*. Bern: Peter Lang.
- Wojtasiewicz, 1996 (1957). *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Warszawa: Wyd. TEPIS.
- Wronkowska, S., Zieliński, M., 1997. *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Wronkowska, S., Zieliński, M., 1993. *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*. Warszawa: URM.
- Wróbel, H., 2004. *Z problemów gramatyki polskiej i słowiańskiej*. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.
- Zgółka, T., Zieliński, M., 2003. *Perswazja w języku prawnym i prawniczym*. Mosiołek-Kłosińska, K., Zgółka T. (red.). *Język perswazji publicznej*. Poznań: Wyd. Poznańskie.
- Zieliński, M., 1972. *Interpretacja jako proces dekodowania tekstu prawnego*. Poznań: Wyd. Naukowe UAM.
- Zieliński, M., 2002. *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*. Warszawa: Wyd. LexisNexis.
- Ziemiński, Z., 1992. *Logika praktyczna*. Warszawa: PWN.
2004. *Útmutató az európai uniós joganyag magyar nyelvre történő fordításához, nyelvi és szakmai és jogi lektorálához*. Budapest: Igazságügyi Minisztérium, Európai Közösségi Jogi Főosztály.

Słowniki:

- Bakos, F., 1994. *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bárdosi, V. (red.), 2003. *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondások, közmondások, értelmező és fogalomköri szótára*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Bíró, E., 1996. *Magyar Jogi Kézikönyvtár*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Csorba, T. (red.), 1985 (1958). *Wielki słownik polsko-węgierski*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Deme, L., Fábian, P., Tóth, E., 1999. *Magyar Helyesírási szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Juhász, J., Szőke, I., Nagy, G., Kovalovszky, M., 1985. *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss, G. (red.), 1999. *Magyar szókincstár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Koutny, I., Jarmołowicz, J., Gizińska, Cs., Fórizs, E., 2000. *Węgiersko-polski słownik tematyczny (Magyar-lengyel tematikus szótár)*. Prodruck: Poznań.
- Kovács, J.(red.), 1992. *Polsko-węgierski słownik ekonomiczny (Lengyel – magyar közgazdasági szótár)*. Budapest: Műszaki Fordító Vállalat.
- Nagy, G., Ruzsiczky, É., 1995 (1978). *Magyar Szinonima Szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ország, L., Magay, T., , 1998. *Angol-Magyar Nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ország, L., Futász, D., Kövecses, Z. (red.), 1998. *Magyar-Angol Nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Reychman, J. (red.), 1980 (1968). *Wielki słownik węgiersko-polski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Skorupka, S. (red.), 1984. *Słownik Wyrazów Bliskoźnacznych*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Szymczak, M. (red.), 1978. *Słownik Języka Polskiego*. Warszawa: PWN.
- Véges, I., 1991. *Angol-magyar-angol külkereskedelmi szótár*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Zödi, Zs. (red.), 2003. *Magyar-Angol-Magyar Jogi Szakszótár*. Budapest: KJK KERSZÖV.

Wykaz wybranych aktów prawnych:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych
- Ustawa z dnia 10 czerwca 1994 r. o zamówieniach publicznych
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o odpadach
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej

1949. évi xx. törvény - A Magyar Köztársaság Alkotmánya
1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról
1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról
1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről
1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
1987. évi XI. törvény a jogalkotásról
1990. évi LXXV. törvény a helyi önkormányzatokról
1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról
1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról
1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól
1994. évi LVII. törvény a polgármesteri tisztség ellátásának egyes kérdéseiről szóló 1990. évi LXVII. törvény módosításáról
1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól
1995. évi XXXIX. törvény az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyontulajdon értékesítéséről
1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
1999. évi LXXIV. törvény a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezéséről
2001. évi XX. törvény a Magyar Fejlesztési Bank Részvénytársaságról
2003. évi C. törvény az elektronikus hírközlésről
2003. évi CXXXIX. törvény a közbeszerzésekről
2005/960/EC, Euratom: Commission Decision of 15 November 2005
T/17879. számú törvényjavaslat 1996. évi CXII. törvény módosításáról

Council Directive 2005/85/EC of 1 December 2005
Decyzja Komisji z dnia 7 lipca 2004 r. (2004/563/WE, Euratom)
Dyrektywa 2005/55/WE
Dyrektywa 2005/60/WE
Rozporządzenie (WE) nr 1775/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 września 2005 r.
Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1041/2004 z dnia 29 czerwca 2005 r.
Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1722/2005 z dnia 20 października 2005 r.
Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1870/2005
Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 11 kwietnia 1992 r.
Rozporządzenie Rady (EWG) NR 2137/85/
Rozporządzenie Rady (WE) NR 1206/2001 z dnia 28 maja 2001 r.,
Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r.
Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy, Karta Praw Podstawowych Unii

List of Reviewers / Lista recenzentów

1. Łucja Biel, PhD, University of Gdańsk, Poland
2. Agnieszka Choduń, PhD, University of Szczecin, Poland
3. Swietłana Gaś, PhD, Adam Mickiewicz University, Poland
4. Professor Barbara Gawrońska, Agder University in Kristiansand, Norway
5. Karolina Gortych-Michalak, PhD, Adam Mickiewicz University, Poland
6. Joanna Grzybek, PhD, Adam Mickiewicz University, Poland
7. Józef Jarosz, PhD, University of Wrocław, Poland
8. Ewa Kościałkowska-Okońska, PhD, Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland
9. Professor Larisa Krjukova, Tomsk State University, Russia
10. Artur Kubacki, PhD, University of Silesia, Katowice, Poland
11. Aleksandra Matulewska, PhD, Adam Mickiewicz University, Poland
12. Marcin Michalski, PhD, Adam Mickiewicz University, Poland
13. Professor Lavinia Nădrag, Ovidius University, Constanța, Romania
14. Professor István Nyomárkay, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Hungary
15. Kiriakos Papoulidis, PhD, Greece
16. Professor Fernando Prieto Ramos, ETI, Université de Genève, Switzerland
17. Professor Judith Rosenhouse, Swantech - Sound Waves Analysis and Technologies, Ltd. (before retirement: Technion I.I.T., Haifa, Israel)
18. Rafał Szubert, PhD, University of Wrocław, Poland
19. Professor Feliks Zedler, Adam Mickiewicz University, Poland